

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Карась Олена Дмитрівна

Прим. № 1

УДК 378.011.3-051:377]: 811.161.2'276.6:005.92

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ
БАКАЛАВРІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ З
ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ**

015 Професійна освіта (за спеціалізаціями)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О. Д. Карась

Науковий керівник: **Кузнецова Галина Петрівна**, кандидат
педагогічних наук, доцент

Глухів – 2021

АНОТАЦІЯ

Карась О. Д. Формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями). – Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Глухів, 2021.

У дисертації теоретично обґрунтовано й практично розв'язано наукове завдання щодо формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці.

На підставі аналітичного студіювання наукових джерел з'ясовано, що нині узагальнений досвід підготовки фахівців професійного навчання є вагомим. Водночас не простежено фундаментальних праць, у яких би було обґрунтовано теоретичні та методичні засади формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.

Констатовано, що актуалізація в освіті комунікативної, когнітивної, прагматичної, національно-консолідаційної та культурологічної функцій української мови, переорієнтування класичного документознавства на інформаційно-мережеву документологію спонукають професійну освіту до пошуків нових раціональних шляхів та розроблення методичної системи підготовки фахівців професійного навчання з документознавства, які на високому рівні володіють теоретичними і практичними основами мовленнєвої культури, здатні цілеспрямовано працювати з мовним матеріалом відповідно до сьогоденних кодифікованих норм та ортологічних особливостей офіційно-ділового стилю мови і мовлення.

У дослідженні *мовленнєву культуру* визначено як сукупність дієвих мовленнєвих практик, що через сферу професійної освітньої діяльності реалізують систему і структуру української мови; репрезентують функціонування мовно-мовленнєвих норм і правил, стилів, комунікативних

якостей мовлення, мовленнєвого етосу; імперують до мовленнєвого, морального та професійного самовдосконалення, символізують мовленнєву реальність і становлення українського етносу.

За результатами аналізу наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених, з'ясування стану розробленості означеної проблеми описано зміст і структуру мовленнєвої культури в системі фахової підготовки майбутнього бакалавра професійного навчання з документознавства, запропоновано авторське визначення ключового поняття **«мовленнєва культура майбутнього бакалавра професійного навчання з документознавства»** – інтегративна особистісна якість, що ґрунтується на усвідомленні мовцями ролі й місця мови в їхньому професійному становленні та в розбудові державної мовної політики; володінні нормами сучасної української літературної мови та основами лінгвістичного й професійного документознавства; вербальними й невербальними етикетними формулами; умінні ясно, логічно, правильно, доречно, переконливо формулювати і висловлювати думку усно й писемно, моделювати тексти документів різних жанрів відповідно до комунікативної професійної ситуації; здатності до постійного культурно-мовленнєвого саморозвитку та самовдосконалення.

На основі синтезу теоретико-методологічних досліджень виокремлено складники мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства: *мотиваційно-ціннісний* (сформованість мотивації до мовленнєвої діяльності; уявлення про мовленнєвий ідеал культуромовної особистості майбутнього фахівця професійного навчання з документознавства; усвідомлення необхідності мовленнєвого самовдосконалення); *когнітивно-нормативний* (володіння мовленнєвим та документознавчим тезаурусом; мовно-мовленнєво-комунікативними знаннями, що передбачають досконале послуговування мовними нормами та функціональними стилями сучасної української мови, й офіційно-діловим зокрема; осмислення мовленнєвої культури як особистісного інтегрованого динамічного утворення та суспільного феномену); *особистісно-діяльнісний*

(комунікативна взаємодія в колі «викладач – студент», «студент – студент», «здобувач освіти – текст офіційно-ділового стилю» на засадах гуманізму й антропоцентризму; мовно-мовленнєва правильність документознавчого текстотворення; мовленнєвий самоконтроль та мовленнєва рефлексія); *комунікативно-етичний* (дотримання норм мовленнєвого етикету; постійна увага до невербальних (жести, міміка, постава), паралінгвальних (темп, тембр, гучність голосу, паузи, логічний наголос тощо) засобів спілкування, толерантне використання часу, визначення мовленнєвих топосів професійної освіти (формулювання задумів, розроблення ідей, комунікативних намірів, розташування мовленнєвого матеріалу, визначення межі спілкування, окреслення зони мовленнєвого комфорту тощо)); усвідомлення сутності морально-етичного кодексу).

З огляду на окреслену структуру і зміст мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства обґрунтовано критерії, які номінативно перегукуються зі складниками, та показники її сформованості: *мотиваційно-ціннісний* (показники: гуманістично-антропоцентричні ціннісні орієнтації особистості та ставлення до професійного спілкування в документознавчій сфері; мотивація до оволодіння мовленнєвою культурою; усвідомлення потреби в якісній мовній освіті та мовленнєвого самовдосконалення); *когнітивно-нормативний* (показники: осмислення сутності та значення мовленнєвої культури; засвоєння знань про норми сучасної української літературної мови в офіційно-діловому професійному спілкуванні; опанування норм роботи з документами, що супроводжують діяльність у сфері професійної освіти); *особистісно-діяльнісний* (показники: здатність до мовленнєво-унормованого документознавчого текстотворення; здатність до міжособистісної взаємодії в колі «викладач – студент», «студент – студент»; здатність до мовленнєвого самоконтролю та мовленнєвої рефлексії); *комунікативно-етичний* (показники: здатність продукувати унормоване, переконливе, точне, логічне, доцільне, доступне, різноманітне, виразне й правильне мовлення відповідно

до морально-етичних категорій та понять; здатність до послуговування вербальними та невербальними етикетними формулами в офіційно-діловому спілкуванні; володіння комунікативними засобами мовленнєвої культури, спілкування, слухання та професійної етики).

Відповідно до визначених критеріїв і показників диференційовано рівні (високий, достатній, середній, низький) сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійної освіти з документознавства. Для з'ясування стану сформованості її складників розроблено діагностувальний інструментарій: анкети «Оцінювання цілей, що спонукають до оволодіння мовленнєвою культурою», «Моя оцінка рівня сформованості мовленнєвої культури», інтерпретована методика «Ціннісні орієнтації» (за М. Рокичем) для дослідження мотиваційно-ціннісного складника; комплексний тест «Норми сучасної української літературної мови та документознавства», контрольні роботи – когнітивно-нормативного складника; адаптовані методики мотиваційних орієнтацій у міжособистісних комунікаціях (за І. Ладановим та В. Уразаєвою) та рефлексії (за А. Карповим) – особистісно-діяльнісного складника; написання есе, аналіз освітнього середовища, спільної роботи на Google-диску, створення та аналіз презентацій за визначеною тематикою – комунікативно-етичного складника.

На підставі дослідження теоретико-практичних аспектів підготовки бакалаврів професійного навчання з документознавства, з'ясування недостатнього рівня сформованості мовленнєвої культури як особистісної інтегративної якості виявлено та обґрунтовано педагогічні умови формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці: антропоцентризм навчання в колі взаємодії «викладач – студент», «студент – студент», «здобувач освіти – текст офіційно-ділового стилю» в системі професійної освіти; цілісність мовленнєвої підготовки на засадах міжпредметних зв'язків дисциплін гуманітарного циклу з авторською позакредитною навчальною дисципліною «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного

навчання з документознавства»; збагачення практичного компонента формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства; створення мовленнєво культурного освітнього середовища (із долученням засобів інформаційно-комунікаційних технологій).

У процесі наукового пошуку розроблено структурно-функціональну модель формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці, що ґрунтується на комунікативно-діяльнісному, особистісно-орієнтованому, аксіологічному, компетентнісному підходах та містить взаємопов'язані блоки: методологічно-цільовий (мета, завдання, принципи змодельованого процесу), організаційно-змістовий (складники мовленнєвої культури, етапи її формування, зміст, форми, комплекс методів та засобів формування досліджуваної особистісної якості), діагностико-результативний (сукупність критеріїв та показників якості формування мовленнєвої культури бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці, рівнів та засобів їх діагностування, передбачуваного результату), чинники впливу (соціальне замовлення, педагогічні умови).

Розроблено методика формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці, що передбачає актуалізацію та поглиблення теоретичних знань про мову, мовлення, мовленнєву культуру, професійне документознавство та формування практичних умінь, навичок, інших компетентностей вправно послуговуватися мовними знаками у процесі продукування документів, що забезпечують функціонування професійної освіти. Запропонована методика ґрунтується на інтеграції тем з мовленнєвої культури до суміжних освітніх компонентів навчального плану та практичної підготовки майбутніх фахівців, опануванні ними змісту освітнього компонента «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства»,

запровадженні в освітній процес мовленнєвого колоквиуму та ортологічного практикуму з документознавства.

Із метою наукового підтвердження дієвості педагогічних умов формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства організовано експериментальне дослідження, яке проведено у три етапи: мотиваційний, продуктивний, рефлексивний.

Результати упровадження розробленої методики засвідчують вагомі зміни в рівнях сформованості мовленнєвої культури у здобувачів вищої освіти експериментальних груп: зросла кількість майбутніх бакалаврів професійного навчання із високим та достатнім рівнями сформованості всіх складників досліджуваної особистісної якості. Натомість частка респондентів, які демонстрували середній та низький рівні, зменшилася. У контрольних групах рівень сформованості складників мовленнєвої культури істотно не змінився.

Результати проведеного експерименту підтверджують дієвість обґрунтованих педагогічних умов формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.

Наукова новизна здобутих результатів дослідження полягає в тому, що *вперше* виявлено, теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці, експериментально перевірено їх вплив на рівень сформованості досліджуваної особистісної якості; розроблено структурно-функціональну модель формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці; з'ясовано зміст та окреслено структуру мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства; визначено критерії, показники, рівні та засоби діагностування сформованості складників мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці; сформульовано авторське трактування ключового поняття «мовленнєва

культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства»; уточнено зміст понять «мовленнєва культура», «вища професійна освіта», «фахова підготовка», «професійне навчання з документознавства»; удосконалено організаційно-методичне забезпечення процесу формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання у фаховій підготовці; подальшого розвитку набули теоретичні положення щодо ствердження української мови, мовленнєвої культури, документообігу в системі вищої професійної освіти та методика формування мовленнєвої культури бакалаврів професійного навчання з документознавства.

Практична і теоретична значущість результатів дослідження полягає в *розробленні та впровадженні* у процес фахової підготовки майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства позакредитної навчальної дисципліни «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства» (навчальна програма, зміст лекцій, практичних занять, реалізованих у формі фонетичного, морфологічного, синтаксичного практикумів, орфографічного, пунктуаційного тренажерів, лексико-семантичного, стилістичного, документознавчого тренінгів; самостійної роботи, системи вправ, засобів діагностики), навчально-методичного посібника «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства», ортологічного практикуму, мовленнєвого колоквиуму; *удосконаленні* змісту освітніх компонентів, спрямованих на формування мовленнєвої культури («Українська мова (за професійним спрямуванням)»/«Українська професійна мова», «Філософія», «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)», «Історія української культури»/«Історія культури України», «Комунікативні процеси в педагогічній діяльності»).

Матеріали дослідження можуть бути використані для підвищення мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства під час лекційних і практичних занять; неформальної, інформальної освіти, підвищення кваліфікації фахівців професійної освіти, у

підготовці підручників, посібників, навчально-методичних комплексів; у самоосвіті всіх, хто прагне вдосконалювати власну мовленнєву культуру.

Ключові слова: мовленнєва культура, документознавство, вища професійна освіта, фахова підготовка, професійне навчання з документознавства, мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства, педагогічні умови формування мовленнєвої культури, структурно-функціональна модель, методика реалізації педагогічних умов формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.

ABSTRACT

Karas O. D. Forming speech culture of intending Bachelors of professional training in official papers studies in their professional training. – Qualifying scientific work with the rights of the manuscript.

The dissertation on obtaining the scientific degree of the Doctor of Philosophy in specialty 015 Professional training (by specializations). – Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, 2021.

The dissertation theoretically substantiates and practically solves the scientific problem of forming the speech culture of intending Bachelors of professional training in official papers studies in the professional training.

Based on the analytical study of the scientific sources, it was found that the generalized experience of training vocational training specialists is important nowadays. At the same time, no fundamental works were found in which the theoretical and methodological principles of forming the speech culture of intending Bachelors of professional training in official papers studies were substantiated.

It was stated that the actualization in education of communicative, cognitive, pragmatic, national-consolidating and cultural functions of the Ukrainian language, reorientation of classical official papers studies into information-network documentology encourage vocational education to search for new rational ways and develop methodical system of training specialists in official papers studies who have a high level of theoretical and practical basics of speech culture, are able to work purposefully with language material in accordance with the current codified norms and orthological features of the official business style of language and speech.

In the study, *speech culture* was defined as a set of the effective speech practices that implement the system and structure of the Ukrainian language through the sphere of professional educational activities; represent the functioning of language and speech norms and rules, styles, communicative qualities of speech,

speech ethos; require speech, moral and professional self-improvement, symbolize the speech reality and the development of the Ukrainian ethnic group.

According to the results of the analysis of scientific works of domestic and foreign scientists, clarification of the state of development of this problem, the content and structure of speech culture in the system of professional training of intending Bachelors of vocational training in official papers studies were described; the author suggested the own definition of the key concept of «*speech culture of the intending Bachelors of professional training in official papers studies*» as the integrative personal quality, based on the awareness of speakers of the role and place of language in their professional development and in the development of state language policy; knowledge of the norms of modern Ukrainian literary language and the basics of linguistic and professional documentation; verbal and nonverbal etiquette formulas; ability to clearly and logically, correctly, appropriately, convincingly formulate and express the opinion orally and in writing, to model texts of papers of different genres in accordance with the communicative professional situation; ability to constant cultural and speech self-development and self-improvement.

Based on the synthesis of the theoretical and methodological research, the components of speech culture of intending Bachelors of professional training in official papers studies were identified: *motivational-values* (forming motivation for speech activity; notion of the speech ideal of cultural-speaking personality of the future professional in official papers studies; realizing the necessity of speech self-improving); *cognitive-normative* (possession of speech and official papers thesaurus; language-speech-communicative knowledge, which provides perfect use of language norms and functional styles of modern Ukrainian language, and official-business in particular; understanding speech culture as a personal integrated and dynamic creation and social phenomenon); *personal-activity* (communicative interaction in the circle «teacher – student», «student – student», «student – the text of the official business style» on the basis of humanism and anthropocentrism; language and speech correctness of documentary style text

producing; speech self-control and speech reflecting; *communicative-ethical* (observing norms of speech etiquette; constant attention to non-verbal (gestures, facial expressions, posture), paralingual (tempo, timbre, voice volume, pauses, logical emphasis, etc.) means of communication, reasonable use of time, defining speech topos of the professional education ideas, developing ideas, communicative intentions, location of speech material, determining the boundaries of communication, delineation of the zone of speech comfort, etc.)); awareness of the essence of the moral and ethical code).

Given the outlined structure and content of speech culture of intending Bachelors of professional training in official papers studies, the criteria were substantiated, which nominatively resonate with the components, and indicators of its forming: *motivational-values* (indicators: motivation to master speech culture; awareness of the need for quality language education and speech self-improvement); *cognitive-normative* (indicators: comprehension of the essence and meaning of speech culture; acquisition of knowledge about the norms of modern Ukrainian literary language in official business professional communication; mastering the rules of working with official papers accompanying activities in the field of vocational education); *personal-activity* (indicators: ability to speech-standardized document style text making; ability to interpersonal interaction in the circle «teacher-student, «student-student»; ability to speech self-control and speech reflection); *communicative and ethical* (indicators: ability to produce standardized, convincing, accurate, logical, appropriate, accessible, diverse, expressive and correct speech in accordance with the moral and ethical categories and concepts; ability to use verbal and nonverbal etiquette formulas in formal business communication; communicative means of speech culture, communication, listening and professional ethics).

According to the defined criteria and indicators the levels (high, sufficient, average, low) of formation of speech culture of intending Bachelors of professional education in official papers studies were differentiated. Diagnostic tools were developed to determine the state of formation of its components: questionnaires

«Assessment of goals that motivate to master speech culture», «My assessment of the level of formation of speech culture», the method of «Values orientations» (according to M. Rokych) to study motivational value component was interpreted; comprehensive test «Norms of modern Ukrainian literary language and official papers studies» and control works for assessing cognitive-normative component were verified; methods of motivational orientations in interpersonal communications (according to I. Ladanov and V. Urazayeva) and reflection (according to A. Karpov) – personal-activity component; essay writing, analysis of the educational environment, collaboration on Google-disk, creation and analysis of presentations on specific topics – communicative and ethical component were assessed.

On the basis of the research of theoretical and practical aspects of educating Bachelors of professional training in official papers studies, clarification of insufficient level of forming speech culture as personal integrative quality the pedagogical conditions of forming speech culture of intending Bachelors of professional training in official papers studies in the professional training were revealed and substantiated: anthropocentrism of learning in the circle of interaction «teacher – student», «student – student», «applicant – the text of the official business style» in the system of the professional education; the integrity of speech training on the basis of interdisciplinary links of the disciplines of the humanities with the author's extra-credit discipline «Speech culture of intending Bachelors of professional training in official papers studies»; enrichment of the practical component of forming speech culture of intending Bachelors of professional training in official papers studies; creating speech and cultural educational environment (with the involvement of information and communication technologies).

In the process of the scientific research the structural and functional model of forming speech culture of intending Bachelors of professional training in official papers studies in the professional training was developed, which is based on communicative-activity, personality-oriented, axiological, competence approaches

and contains interrelated blocks: methodological, goal-oriented. tasks, principles of the simulated process), organizational and content (components of speech culture, stages of its forming, content, forms, set of methods and means of forming the studied personal quality), diagnostic and effective (set of criteria and indicators of quality of speech culture of Bachelors of professional training in official papers studies in the professional training, levels and means of their diagnosis, the expected result), factors of influence (social request, pedagogical conditions).

The methods of forming speech culture of intending Bachelors of professional training in official papers studies in professional training was developed, which provides actualization and deepening of the theoretical knowledge about language, speech, speech culture, professional official papers studies and formation of practical skills and other competences to skillfully apply language signs for producing official papers to ensure functioning the vocational education. The suggested method is based on the integration of speech culture topics into related educational components of the curriculum and practical training of the future professionals, their mastering the content of the educational component «Speech culture of intending Bachelors of professional training in official papers studies», introducing speech colloquium and orthology practicum in official papers studies into the educational process.

In order to scientifically confirm the effectiveness of the pedagogical conditions for forming speech culture of future Bachelors of vocational training in official papers studies experimental research was organised, which was conducted in three stages: motivational, productive, reflective.

The results of the implementation of the developed methodology show the significant changes in the levels of speech culture in applicants for higher education of the experimental groups: the number of future Bachelors of vocational training with high and sufficient levels of all components of the studied personal quality increased. Instead, the number of respondents who showed medium and low levels decreased. In the control groups, the level of formation of the components of speech culture did not change significantly.

The results of the experiment confirm the effectiveness of the reasonable pedagogical conditions for forming speech culture of future Bachelors of professional training in official papers studies.

The scientific novelty of the obtained research results consists in the fact that *for the first time* the pedagogical conditions of forming speech culture of future Bachelors of professional training in official papers studies in the professional training were revealed, theoretically substantiated, their influence on the level of the formation of the researched personal quality was experimentally checked; the structural-functional model of forming speech culture of intending Bachelors of professional training in official papers studies in professional training was developed; the content and structure of the speech culture of intending Bachelors of professional training in official papers studies were clarified; criteria, indicators, levels and means of diagnosing the formation of components of speech culture of intending Bachelors of professional training in official papers studies in professional training were determined; the author's interpretation of the key concept of «speech culture of intending Bachelors of professional training in official papers studies» was formulated; the content of the concepts of «speech culture», «higher professional education», «professional training», «professional training in official papers studies» was specified; organizational and methodological support for the process of forming the speech culture of future Bachelors of vocational training in professional training was improved; theoretical provisions on the assertion of the Ukrainian language, speech culture, official papers circulation in the system of higher professional education and methods of forming the speech culture of Bachelors of professional training in official papers studies were further developed.

The practical and theoretical significance of the research results consists in *developing and implementing* in the process of the professional training of intending Bachelors of vocational training in official papers studies the extra credit discipline «Speech culture of intending Bachelors of vocational training in official papers studies» (curriculum, lectures, practical classes, realized in the form of

syntactic workshops, spelling, punctuation simulators, trainings in lexical-semantic, stylistic, official papers studies; independent work, system of exercises, diagnostic tools), the manuals «Speech culture of intending Bachelors of professional training in official papers studies», orthology practicum, speech colloquium; *improving* the content of educational components aimed at forming speech culture «Ukrainian language (for professional purposes)»/«Professional Ukrainian language», «Philosophy», «Foreign language (for professional purposes)», «History of the Ukrainian culture»/«History of the culture of Ukraine», «Communicative processes in the pedagogical activity»).

The research materials can be used for improving the speech culture of intending Bachelors of professional training in official papers studies during lectures and practical classes; non-formal, informal education, professional developing vocational education specialists, in preparing textbooks, manuals, educational and methodological complexes; in the self-education of all those seeking to improve their own speech culture.

Key words: speech culture, official papers studies, higher professional education, professional training, professional training in official papers studies, speech culture of intending Bachelors of professional training in official papers studies, pedagogical conditions of forming speech culture, structural and functional model, methods of realizing pedagogical conditions of forming speech culture of future bachelors of professional training in official papers studies.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових виданнях України

з педагогічних наук:

1. Карась О. Д. Мовленнєва культура – основа розвитку і становлення української мовної особистості. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. Випуск № 28. С. 120–127.

2. Кузнецова Г. П., Карась О. Д. Теоретичні основи мовленнєвої культури в дослідженнях вітчизняних учених. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Збірник наукових праць*. 2020. Випуск 74. С. 59–65.

3. Карась О. Д. Теоретичні основи мовленнєвої культури в зарубіжній професійній лінгводидактиці. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2020. Випуск 3 (44). С. 78–85.

4. Карась О. Д. Освітній компонент «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства» у формуванні комунікативної компетентності. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2021. Випуск 2 (46). С. 179–187.

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу:

5. Карась О. Д. Педагогічні умови формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства. *Traektoria Nauki = Path of Science*, 2021. Vol. 7. № 11. URL:

<https://pathofscience.org/index.php/ps/article/view/1101> (дата звернення: 14.12.2021).

Монографії:

6. Карась О. Д. Структурно-функціональна модель формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання із документознавства. *Intellektuelles Kapital - die Grundlage für innovative Entwicklung: Pädagogik, Sportunterricht, Psychologie und Soziologie, Philosophie, Philologie. Monografische Reihe «Europäische Wissenschaft»*. Buch 6. Teil 6. 2021. С. 52–64.

Навчально-методичний посібник:

7. Карась О. Д. Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства: навчально-методичний посібник. Глухів, 2021. 110 с.

Опубліковані праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Карась О. Д. Формування інформаційно-комунікаційної компетентності майбутніх документознавців на засадах текстоцентричного підходу. *Глухівські наукові читання – 2018. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук* : матеріали VIII Міжнародної інтернет-конференції молодих учених і студентів, м. Глухів, 4–6 грудня 2018 р. Глухів, 2018. С. 104–106.

9. Карась О. Д. Роль текстоцентричного підходу у формуванні комунікативної компетентності майбутніх документознавців. *Науковий потенціал дослідника: філологічні та методичні пошуки* : зб. наукових праць викладачів і студентів [Випуск 7], м. Глухів, 20–21 лютого 2019 р. Глухів, 2019. С. 214–219.

10. Karas Olena. The problem of the text-centered approach in the forming of the communicative competence of the future specialists in documentation. *The 21st Century Challenges in Education and Science* : матеріали VII науково-педагогічних читань молодих учених, магістрантів, студентів іноземними мовами, [Випуск 7], м. Глухів, 17–18 квітня 2019 р. Глухів, 2019. С. 285–287.

11. Карась О. Д. Мовленнєва культура як складник професійної культури майбутніх бакалаврів професійного навчання із документознавства. *IX Глухівські наукові читання – 2019. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук* : матеріали науково-практичної інтернет-конференції молодих учених і студентів з міжнародною участю, м. Глухів, 25–29 листопада 2019 р. Глухів, 2019. С. 67–68.

12. Карась О. Д. Роль мовленнєвого етикету у формуванні мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання із документознавства. *Освіта XXI століття: молодіжний вимір* : матеріали звітної науково-практичної конференції здобувачів освіти (ОНС «Доктор філософії»), м. Глухів, 6–7 лютого 2020 року. Глухів, 2020. С. 92–94.

13. Карась О. Д. Психолого-педагогічні умови формування творчої особистості майбутніх педагогів професійного навчання із документознавства. *Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 13 березня 2020 р. Кременчук : Методичний кабінет, 2020. С. 163–166.

14. Карась О. Д. Актуальні питання документознавства в системі сучасної вищої професійної освіти. *Актуальні питання документознавства та інформаційної діяльності: теорії та інновації*: збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференція студентів, аспірантів і молодих науковців, м. Одеса, 19 – 20 березня 2020 р. С. 167–171.

15. Karas Olena. Forming the speech culture of the future specialists in documentation. *The 21st Century Challenges in Education and Science* :

матеріали VIII Всеукраїнських науково-педагогічних читань молодих учених, магістрантів, студентів іноземними мовами, [Випуск 8], м. Глухів, 14–15 квітня 2020 р. Глухів, 2020. С. 161–163.

16. Карась О. Д. Методи формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання із документознавства. *Професіоналізм педагога в умовах освітніх інновацій* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Слов'янськ, 07 – 08 жовтня 2020 року. Слов'янськ, 2020. С. 159–162.

17. Карась О. Д. Роль і місце інформаційно-комунікаційних технологій у професійній підготовці майбутніх документознавців. *Підготовка майстра виробничого навчання, викладача професійного навчання до впровадження в освітній процес інноваційних технологій* : матеріали IV Всеукраїнського науково-методичного семінару (5 листопада 2020 року), м. Глухів. Глухів, 2020. С. 214–216.

18. Карась О. Д. Мовленнєва культура як основа академічної культури та академічної доброчесності. *Академічна доброчесність: виклики сучасності* : збірник наукових есе учасників дистанційного етапу наукового стажування для освітян (Республіка Польща, Варшава, 02.11 – 11.12.2020) / Польсько-українська фундація «Інститут Міжнародної Академічної та Наукової Співпраці», Духовна Академія Університету Кардинала Стефана Вишинського, Фундація ADD. – Варшава, 2020. С. 76–78.

19. Карась О. Д. Складники мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання із документознавства. Збірник матеріалів щорічної звітної науково-практичної конференції здобувачів загальної середньої, передвищої і вищої освіти аспірантів, молодих учених. Частина 2 (здобувачі ОНС «Доктор філософії») (м. Глухів, 11-12 березня 2021 року). 2021. С. 97–100.

20. Кузнецова Г. П., Карась О. Д. Вимоги до мовленнєвої компетентності майбутніх педагогів професійного навчання із документознавства в умовах сучасної вищої педагогічної освіти. *Розвиток*

педагогічної майстерності майбутнього педагога в умовах освітніх трансформацій : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Глухів, 02 квітня 2021 року. Глухів, 2021. С. 96–99.

21. Карась О. Д. Засоби формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання із документознавства. *Сучасні аспекти та перспективні напрямки розвитку науки* : матеріали I міжнародної студентської наукової конференції (Т. 3), 16 квітня, 2021 рік. Кропивницький, Україна: Молодіжна наукова ліга. С. 27–29.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	24
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ З ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ.....	38
1.1. Мовленнєва культура в становленні мовної особистості майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.....	38
1.2. Зміст і структура мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.....	64
1.3. Документознавство в системі вищої професійної освіти.....	79
1.4. Аналіз стану формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства в закладах освіти...	92
Висновки до першого розділу.....	106
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ З ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ.....	112
2.1. Критерії, показники, рівні сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.....	112
2.2. Педагогічні умови формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.....	123
2.3. Модель формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.....	147
2.4. Методика формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.....	165
Висновки до другого розділу.....	181
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ З ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ.....	185

3.1. Організація та проведення дослідно-експериментального дослідження.....	185
3.2. Аналіз результатів експериментальної роботи.....	221
Висновки до третього розділу.....	238
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	241
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	249
ДОДАТКИ.....	275

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Політичні, соціально-економічні, інноваційно-освітні трансформації в Україні, пов'язані з процесом інтеграції нашої держави до ЄС, стрімкий розвиток систем зв'язку, телекомунікацій, створення інформаційного системно-мережевого простору, цифровізація освіти, актуалізація в усіх інституційних сферах комунікативної, когнітивної, прагматичної, національно-консолідаційної та культурологічної функцій української мови в системі документообігу підвищили конкуренцію на ринкові праці серед фахівців із документознавства.

Підготовку кадрів зі спеціальності «Документознавство» започатковано в закладах вищої освіти України в середині 1990-х рр.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266 підготовка фахівців із документознавства здійснюється за спеціальностями 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (галузь знань 02 «Культура і мистецтво») та 015.05 «Професійна освіта (Документознавство)» (галузь знань 01 «Освіта/Педагогіка»), кожна з яких має різні мету, зміст, цілі, завдання, проте здобувачі цих спеціальностей (спеціалізацій) можуть працювати документознавцями, аналітиками інформаційних служб, центрів, фірм; інспекторами з контролю за виконанням доручень, референтами, управлінцями, викладачами тощо.

Спеціалізацію 015.05 «Документознавство» зі спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» згідно з наказом МОН України від 21 березня 2016 року № 292 (у редакції наказу МОН України від 23 вересня 2019 року № 1223), зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 08 квітня 2016 р. № 532/28662 «Про затвердження Переліку спеціалізацій підготовки здобувачів вищої та фахової передвищої освіти за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» у 2019 році було вилучено, отож вона дещо випала з поля зору науковців. Донині

дискусивною серед науковців, практиків професійної освіти є думка про те, що певною професійною бінарністю та особливими професіологічними концептами характеризується мета спеціальності 015.05 «Професійна освіта (Документознавство)», адже вона спрямована на одночасну підготовку педагога і документознавця, де простежуються різні типи соціономічних професій: педагог окреслюється площиною взаємодії «людина – людина», документознавець – «людина – знакова система».

Проте заклади вищої освіти продовжують підготовку фахівців професійного навчання з документознавства, укладаються та акредитуються освітні програми, узгоджується обсяг «необхідного і достатнього змісту підготовки документознавця» (за О. Матвієнко, М. Цивіним). До цього передусім спонукають процеси цифровізації в системі освітнього документообігу, перехід від адміністративного / класичного документознавства (В. Бездрабко, С. Кулешов, К. Мітяєв, Є. Плешкевич, М. Слободяник, О. Тур та інші) до загального / документологічного (Л. Дубровіна, Б. Ілізаров, С. Кулешов, Н. Кушнарєнко, А. Сокова та інші), розширення функцій документів, реструктування методів, прийомів роботи з офіційними документами, і в галузі професійної освіти зокрема.

З-поміж інших спеціальностей саме професійна освіта функціонує на засадах чітко окреслених документів державної ваги (Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» (редакція від 01.01.2021р., підстава 978-IX), постанова Верховної Ради України «Професійна освіта як складова забезпечення кваліфікованого кадрового потенціалу України: проблеми та шляхи вирішення» (2016), стандарт вищої освіти за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, затверджений наказом Міністерства освіти і науки України № 1460 від 21.11.2019 р., наказ МОН України «Про затвердження Переліку спеціалізацій підготовки здобувачів вищої та фахової передвищої освіти за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» від 21.03.2016 р. № 292, зареєстрований у Міністерстві

юстиції України 08 квітня 2016 р. № 532/28662 тощо), які є жанровим складником сучасної документології.

З огляду на це важливо задекларувати власну позицію про те, що майбутні бакалаври професійного навчання мають володіти основами лінгвістичного й професійного документознавства, мовленнєвими знаннями й уміннями правильно продукувати вербальні тексти документологічного змісту, опрацьовувати їх, моделювати комунікативно культурний освітній простір їх реалізації.

Відтак координація ефективної діяльності в площинах «людина – людина», «людина – освітній простір», «людина – текстовий документ» відбувається на задах окреслених функціональних основ документознавства, системи мовних знаків із кодованими правилами їх сполучуваності, покликаних відображати сучасний стан розвитку суспільних інституцій, і всієї професійної освіти зокрема.

Уважаємо, що саме комунікативно-соціальним симбіозом одночасного набуття компетентностей педагога професійного навчання та документознавця, реалізації мети й завдань підготовки майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства є їхня мовленнєва професійна культура як основа педагогічної майстерності та семіотичний універсум комунікативних технологій укладання, аналізу й функціонування документів різних стильових характеристик і жанрів, що регулюють освітню професійну діяльність.

Такий підхід до підготовки педагогів професійного навчання з документознавства дасть змогу на високому рівні опанувати не лише мову й культуру професійно-педагогічного фаху, а насамперед сучасну українську мову, її літературні норми як «засіб культурного співжиття в суспільстві,

самоформування й самовираження особистості кожного»¹ та національної державності загалом.

Важливість і перспективність означеної проблеми підтверджується основними положеннями законів України «Про вищу освіту», «Про освіту» (2017), «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019), «Про інформацію» (2020), постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання документування управлінської діяльності» (2018), указів Президента України «Про Концепцію державної мовної політики» (2010 р.), «Про невідкладні заходи щодо зміцнення державного статусу української мови та сприяння створенню єдиного культурного простору України» (2018 р.), розпоряджень Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії популяризації української мови до 2030 року» (2019 р.), «Про схвалення Концепції Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року» (2021 р.), що спрямовані на формування освіченої, всебічно розвиненої мовної особистості, і бакалавра професійної освіти зосібна – із високою мовленнєвою культурою, вміннями й здібностями комунікативно правильно й виправдано володіти мовними засобами у професійному документознавстві, ціннісно ставитися до мови.

Аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових праць із досліджуваної проблеми засвідчує, що теоретико-методологічні засади професійної підготовки фахівців обґрунтовано в контексті ідей гуманізації та антропоцентризму (В. Андрущенко, І. Бех, Х. Бусман, І. Зязюн, К. Крамш, В. Кремень, В. Луговий та інші), комунікативно-компетентнісної парадигми освіти (Л. Бірюк, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, О. Семенов, Т. Симоненко та інші), становлення культуромовної особистості (В. Бадер,

¹ Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі : навчальний посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» / Любов Іванівна Мацько. К. : Вид-во НПУ імені Н. П. Драгоманова, 2009. 607 с.

Л. Базиль, А. Богуш, О. Горошкіна, С. Караман, Л. Кравець, Г. Лямперт, Л. Мацько, Н. Німаєр, О. Семенюк, Л. Паламар, В. Паращук, І. Холявко та інші), фомування культури професійного мовлення (Н. Бабич, Л. Барановська, Т. Гриценко, А. Загнітко, І. Клименко, Л. Лучкіна, Г. Онкович, С. Терещенко та інші).

Теоретичне підґрунтя навчання майбутніх фахівців із документознавства простежуємо в дослідженнях, що розкривають сутність неперервної професійної освіти (С. Гончаренко, І. Зязюн, Н. Ничкало, С. Сисоєва та інші), професійної підготовки майбутніх фахівців освітньої галузі (Л. Базиль, Ю. Бойчук, О. Дубасенюк, М. Євтух та інші), професійної підготовки майбутніх спеціалістів із документознавства та інформаційної діяльності (В. Бездрабко, Ю. Бриль, Н. Гайсинюк, С. Дубова, С. Кулешов, Н. Кушнарєнко, О. Матвієнко, Ю. Палєха, М. Слободяник та інші).

Увагою науковців охоплено й ортологічні основи функціонування офіційно-ділової документації в галузі педагогічної освіти (М. Косова, Г. Кузнецова, О. Корчова, І. Кухарчук, О. Сологуб, С. Харченко та інші).

Значущі аспекти формування мовної та мовленнєвої культури, культури мовлення здобувачів вищої освіти репрезентують лінгвістичні наукові джерела (Н. Бабич, О. Бас-Кононенко, Р. Віммер, В. Дорошевський, Т. Коць, А. Марковський, О. Пазяк, М. Пентилюк, М. Плющ, О. Пономарів, В. Русанівський, О. Сербєнська, С. Єрмоленко, С. Шевчук та інші), лінгводидактичні праці (З. Бакум, Н. Голуб, О. Горошкіна, О. Гридчук, І. Дроздова, С. Караман, О. Кучерук, О. Любашенко, С. Омельчук, Г. Онкович, М. Пентилюк, Т. Симоненко та інші).

Особливості професійно-мовленнєвої підготовки спеціалістів із документознавства в умовах університетської освіти відображено у працях О. Біличенко, О. Семеног, А. Сьоміної, О. Семеніхіної, Д. Чумаченко.

Однак фундаментальні праці, у яких би висвітлювалися проблеми формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства, у науковому обігові не простежуються.

Узагальнення наукових напрацювань із досліджуваної проблеми, вивчення практичного досвіду діяльності закладів вищої освіти з підготовки майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства дали змогу **констатувати невідповідності та протиріччя** між:

– об'єктивною потребою суспільства в мовленнєво компетентних майбутніх фахівцях професійного навчання з документознавства, здатних усвідомлювати роль мовленнєвої культури в освітньому професійному просторі, значущість мовно-нормативних і правових регуляторів укладання офіційно-ділових текстів, якісно оперувати технологіями їх створення, аналізу, організовувати роботу з документообігу в закладах професійної освіти, та вилученням спеціалізації 015.05 «Документознавство» зі спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)»;

– необхідністю цілеспрямованого формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства та недостатньою актуалізацією цього аспекту в сучасному освітньому просторі;

– значним потенціалом професійної підготовки майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства щодо формування їхньої мовленнєвої культури та низьким рівнем зацікавленості студентів під час професійного навчання;

– соціальним і освітнім значенням мовленнєво-документознавчої підготовки здобувачів бакалаврського освітнього ступеня на першому рівні вищої освіти та недостатнім рівнем розроблення методики формування мовленнєвої культури майбутніх педагогів професійного навчання з документознавства.

Актуальність і важливість досліджуваної проблеми, недостатній рівень її теоретичної і практичної розробленості, необхідність розв'язання означених суперечностей зумовили вибір теми дисертації: **«Формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри професійної освіти та технологій сільськогосподарського виробництва Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка з теми «Розвиток педагогічної майстерності педагога професійного навчання в умовах освітніх трансформацій» (номер державної реєстрації 0119U000357).

Тему дисертації затверджено вченою радою Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (протокол № 4 від 31.10.2018 р.) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (протокол № 3 від 28.05.2019 р.).

Мета дослідження полягає у виявленні, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження**:

1. На підставі студіювання психолого-педагогічної, лінгвістичної, лінгводидактичної, документознавчої літератури проаналізувати стан розробленості проблеми формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства в освітній теорії та практиці; уточнити сутність ключових понять дослідження.

2. З'ясувати зміст та окреслити структуру мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.

3. Визначити критерії, показники, рівні та засоби діагностування сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці.

4. Виявити й обґрунтувати педагогічні умови формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці.

5. Розробити структурно-функціональну модель та методика формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці.

6. Експериментально перевірити вплив педагогічних умов на рівні сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці.

Для досягнення мети дослідження та розв'язання окреслених завдань використано такі **методи**:

– *теоретичні*: аналіз нормативних документів, психолого-педагогічної, лінгвістичної, лінгводидактичної, методичної, довідкової, спеціальної літератури; порівняльно-зіставний, узагальнення та систематизація з метою уточнення понятійно-категоріального поля дослідження; системний аналіз для виявлення педагогічних умов формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці; моделювання для представлення структурно-функціональної моделі формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства;

– *емпіричні*: спостереження за освітнім процесом, анкетування, тестування, аналіз письмових контрольних студентських робіт для діагностування рівнів володіння мовленнєвою культурою майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи) із метою перевірки впливу педагогічних умов на рівні сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства;

– *методи математичної статистики* для кількісного аналізу результатів дослідження, перевірки їх достовірності й об'єктивності: зведення, ранжування;

– *лінгвістичні*: лексико-семантичний, дистрибутивний, контрастивний аналіз, метод семантичних диференціалів для уточнення змісту ключових понять дослідження.

Наукова новизна здобутих результатів дослідження полягає в тому, що *вперше*:

– виявлено й теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці, експериментально перевірено їх вплив на рівні сформованості досліджуваної особистісної якості (антропоцентризм навчання в колі взаємодії «викладач – студент», «студент – студент», «здобувач освіти – текст офіційно-ділового стилю» в системі професійної освіти; цілісність мовленнєвої підготовки на засадах міжпредметних зв'язків дисциплін гуманітарного циклу з авторською позакредитною навчальною дисципліною «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства»; збагачення практичного компонента формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства; створення мовленнєво культурного освітнього середовища (із долученням засобів інформаційно-комунікаційних технологій));

– розроблено структурно-функціональну модель формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці, що містить взаємопов'язані блоки: *методологічно-цільовий* (мета, завдання, підходи, принципи), *організаційно-змістовий* (складники мовленнєвої культури, етапи її формування, зміст, форми, комплекс методів та засобів формування досліджуваної особистісної якості), *діагностико-результативний* (сукупність критеріїв та показників якості формування мовленнєвої культури бакалаврів професійного навчання

з документознавства у фаховій підготовці, рівнів та засобів їх діагностування, передбачуваного результату), чинники впливу (соціальне замовлення, педагогічні умови) та розроблено методику формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці, що передбачає актуалізацію і поглиблення теоретичних знань про мову, мовлення, мовленнєву культуру, професійне документознавство та формування практичних умінь, навичок, інших компетентностей вправно послуговуватися мовними знаками у процесі продукування документів, що забезпечують функціонування професійної освіти;

– з’ясовано зміст та окреслено структуру (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-нормативний, особистісно-діяльнісний, комунікативно-етичний складники) мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства;

– визначено критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-нормативний, особистісно-діяльнісний, комунікативно-етичний), показники, рівні (високий, достатній, середній, низький) та засоби діагностування сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці;

– *сформульовано* авторське визначення ключового поняття «мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства»;

уточнено:

– сутність базових понять «мовленнєва культура», «вища професійна освіта», «фахова підготовка», «професійне навчання з документознавства»; уточнення полягає в дефініціюванні понять з урахуванням положень мовно-мовленнєвої комунікації та компетентнісної парадигми професійної освіти;

удосконалено:

– зміст, форми, методи, засоби формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання у фаховій підготовці;

удосконалення полягає в доповненні професійної підготовки мовленнєвим та документознавчим змістовими складниками, упровадженні інтерактивних методів і форм навчання, засобів інформаційних технологій;

подальшого розвитку набули:

– теоретичні положення щодо ствердження української мови, мовленнєвої культури, документообігу в системі вищої професійної освіти та методика формування мовленнєвої культури бакалаврів професійного навчання з документознавства.

Практична і теоретична значущість результатів дослідження полягає в *розробленні та упровадженні* у процес фахової підготовки майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства позакредитної навчальної дисципліни «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства» (навчальна програма, зміст лекцій, практичних занять, реалізованих у формі фонетичного, морфологічного, синтаксичного практикумів, орфографічного, пунктуаційного тренажерів, лексико-семантичного, стилістичного, документознавчого тренінгів; самостійної роботи, системи вправ, індивідуальних завдань, засобів діагностики), навчально-методичного посібника «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства», ортологічного практикуму, мовленнєвого колоквиуму; *удосконаленні* змісту освітніх компонентів, спрямованих на формування мовленнєвої культури («Українська мова (за професійним спрямуванням)» / «Українська професійна мова», «Філософія», «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)», «Історія української культури» / «Історія культури України», «Комунікативні процеси в педагогічній діяльності»).

Матеріали дослідження можуть бути використані для підвищення мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства під час лекцій і практичних занять; у неформальній, інформальній освіті; для підвищення кваліфікації фахівців професійної

освіти; у підготовці підручників, посібників, навчально-методичних комплексів; у самоосвіті всіх, хто прагне вдосконалювати власну мовленнєву культуру.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (довідка № 1019 від 07.06.2021), Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка № 147 від 10.09.2021), Університету Григорія Сковороди в Переяславі (довідка № 636 від 28.08.2021), Української інженерно-педагогічної академії (довідка № 106-01/04 від 17.09.2021), Київського професійно-педагогічного коледжу імені Антона Макаренка (довідка № 01-81 від 24.09.2021), Криворізького державного педагогічного університету (довідка № 09/1-547/3 від 04.11.2021).

Особистий внесок здобувача. Наукові результати, подані в дисертації, автором здобуто самостійно й одноосібно. У статті [97], підготовленій та опублікованій у співавторстві, внесок дисертантки полягає у виокремленні трьох концепцій підходів до тлумачення досліджуваних понять, окресленні основних аспектів дефініювання понять «мовленнєва культура» та «культура мовлення», обґрунтуванні значення мовленнєвої культури в системі підготовки фахівця професійної освіти. У публікації [96] дисертантка охарактеризувала вимоги до мовленнєвої компетентності педагогів професійного навчання з документознавства. Ідеї, що належать співавтору публікацій, не використано в матеріалах дисертації.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження оприлюднено й обговорено на науково-практичних конференціях, форумах, семінарах, симпозіумах, науково-педагогічних читаннях різного рівня: *міжнародних*: «Розвиток критичного мислення в процесі освітньої діяльності: вітчизняний та європейський виміри» (13 лютого 2020 р., м. Глухів); «Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм» (13 березня 2020 р., м. Кременчук); «Актуальні питання документознавства та інформаційної діяльності: теорії та

інновації» (19–20 березня 2020 р., м. Одеса); «Професіоналізм педагога в умовах освітніх інновацій» (07–08 жовтня 2020 р., м. Слов'янськ); «Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції» (22–23 жовтня 2020 р., м. Мукачево); «Сучасні аспекти та перспективні напрямки розвитку науки» (16 квітня 2021 р., м. Кропивницький); «*Intellectuelles Kapital – die Grundlage für innovative Entwicklung '2021 / Intellectual capital is the foundation of innovative development*» (30–31 серпня 2021 р., Німеччина); «Актуальні проблеми розвитку творчої особистості майбутнього педагога в контексті інтеграції України до єдиного європейського і світового освітнього простору» (27–29 жовтня 2021 р., м. Глухів); «Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи» (25–26 листопада 2021 р., м. Хмельницький); *усеукраїнських*: «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні» (20–21 лютого 2019 р., м. Глухів); «The 21st Century Challenges in Education and Science» (17–18 квітня 2019 р., м. Глухів); «Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи» (10 квітня 2020 р., м. Запоріжжя); «The 21st Century Challenges in Education and Science» (14–15 квітня 2020 р., м. Глухів); «Якість професійної підготовки сучасного педагога: український та європейський виміри» (27 травня 2020 р., м. Київ); «Підготовка майстра виробничого навчання, викладача професійного навчання до впровадження в освітній процес інноваційних технологій» (05 листопада 2020 р., м. Глухів); «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні» (17–18 лютого 2021 р., м. Глухів); «Розвиток гнучких умінь (soft skills) у процесі освітньої діяльності: теорія і практика» (25 лютого 2021 р., м. Глухів); «Вища педагогічна освіта в Україні: історичний вимір та виклики сьогодення» (18 березня 2021 р., м. Глухів); «Розвиток педагогічної майстерності майбутнього педагога в умовах освітніх трансформацій» (02 квітня 2021 р., м. Глухів); «Динамічні процеси в лексиці та граматиці слов'янських мов» (14–15 квітня 2021 р., м. Умань); «Педагогіка В. О. Сухомлинського: діалог із сучасністю» (5 жовтня 2021 р., м. Суми); «Підготовка майстра виробничого

навчання, викладача професійного навчання до впровадження в освітній процес інноваційних технологій» (5 листопада 2021 р., м. Глухів); *регіональних*: VIII «Глухівські наукові читання – 2018. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук» (4–6 грудня 2018 р., м. Глухів); IX «Глухівські наукові читання – 2019. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук» (25–29 листопада 2019 р., м. Глухів); *звітних*: «Актуальні проблеми сучасної науки і наукових досліджень» (23–24 квітня 2019 р., м. Глухів); «Освіта XXI століття: молодіжний вимір» (6–7 лютого 2020 р., м. Глухів); «Сучасні орієнтири педагогічної освіти: традиції, досвід, інновації» (12–13 березня 2020 р., м. Глухів); Звітна науково-практична конференція здобувачів середньої, фахової передвищої і вищої освіти, аспірантів, молодих учених (11–12 березня 2021 р., м. Глухів).

Основні результати дослідження обговорювалися та отримали позитивні відгуки на засіданнях кафедри професійної освіти та технологій сільськогосподарського виробництва Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (2018–2021 рр.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 21 наукову працю, 19 із них одноосібних, у тому числі: 1 стаття в періодичному науковому виданні держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу; 4 – у наукових виданнях, унесених до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»; 1 розділ монографії; 1 навчально-методичний посібник; 14 публікацій у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, 2 з яких іноземною (англійською) мовою.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації – 339 сторінок, із них – 217 основного тексту, 18 додатків на 65 сторінках. Список використаних джерел становить 231 найменування, 11 із них – іноземними мовами. Робота містить 20 таблиць і 6 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ З ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ

1.1. Мовленнєва культура в становленні мовної особистості майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства

Мовленнєва культура має велике національне й соціальне значення, оскільки забезпечує ефективне функціонування мови, високий рівень мовного спілкування, ошляхетнює стосунки між людьми, сприяє підвищенню загальної культури українськомовної особистості та суспільства в цілому. Через мовленнєву культуру відбувається культивування самої мови, її вдосконалення. Питання мовленнєвої культури, культури слова, культури мови, культури мовлення, ораторського мистецтва, вербальної та невербальної комунікації, становлення й розвитку мовної особистості цікавили людей із давніх часів. На кожному історичному етапі Україна виборювала своє право на існування та відстоювала українську мову як мову української нації.

Історія людства твориться засобами мови через спілкування, з огляду на що однією з провідних умов соціального прогресу суспільства є мовленнєва діяльність. Успіх мовленнєвої діяльності, її результативність передусім залежить від особистості, від рівня розвитку її мовлення, від культури мови і мовлення комунікантів. Саме тому дослідження такого наукового феномена, як становлення українськомовної особистості, є актуальним, й особливо в добу глобальної інформатизації та комп'ютеризації всіх сфер суспільного життя.

На думку Р. Зорівчак, «висока культура мовлення – це, по-перше, постійна інтенсивна робота думки, спрямованої на те, щоб висловитися якнайчіткіше, якнайправильніше. По-друге, це часто відмова від улюблених

висловів, якщо вони недоречні; це забуття власного «я», власних амбіцій заради рідного слова цілої нації» [60, с. 16].

Дослідниця зазначає, що «стежити за культурою власного мовлення – це бути дуже уважним до лексики та сполучуваності слів, до морфології та синтаксису, до власної вимови та наголосу» [60, с. 16], це формувати власну мовленнєву культуру. Означене спонукає до постійного прагнення досконало володіти правильним, виразним, доречним мовленням у будь-якій ситуації спілкування, до мотивації мовленнєвої поведінки, яка згодом постає «візитівкою» для мовної особистості.

За визначенням А. Богуш, мовна особистість – це «високорозвинена особистість, носій як національно-мовленнєвої, так і загальнолюдської культури, який володіє соціокультурним і мовним запасом, вільно спілкується рідною, державною та іншими мовами в полікультурному просторі, адекватно застосовує набуті полікультурні знання, мовленнєві вміння і навички у процесі міжкультурного спілкування з різними категоріями населення» [203, с. 36].

С. Єрмоленко, С. Бибик, О. Тодор поняття «мовна особистість» пояснюють дещо ширше: «поєднання в особі мовця його мовної компетенції, прагнення до творчого самовираження, вільного, автоматичного здійснення різнобічної мовної діяльності. Мовна особистість свідомо ставиться до своєї мовної практики, несе на собі відбиток суспільно-соціального, територіального середовища, традицій виховання в національній культурі. Творчий підхід і рівень мовної компетенції стимулюють мовну особистість до вдосконалення мови, розвитку мовного смаку, до постійного відображення в мові світоглядно-суспільних, національно-культурних джерел і пошуків нових, ефективних індивідуально-стильових засобів мовної виразності» [49, с. 93].

Отже, мовна особистість майбутнього бакалавра професійного навчання з документознавства – це особистість із власним концептуальним колом знань, умінь, навичок, інших компетентностей, стійкою мовною

свідомістю, здатностями й характеристиками, які постійно зорієнтовують на мовно-мовленнєве самоудосконалення, соціально-культурну діяльність, ефективне спілкування в професійно-документознавчій сфері.

Історичний аналіз формування уявлень про мовленнєву культуру мовної особистості в історії філософсько-лінгвістичної думки та естетичного виховання свідчить, що величезною скарбницею мовленнєвого досвіду багатьох поколінь є живе слово народу, фольклорне багатство. У народних прислів'ях, приказках закарбовано уявлення про закони моралі та поведінки, про красу людського мовлення, мовну свідомість.

«Батьківщина красномовства» – Давня Греція – в уявлення про ідеальну людину включала необхідність віртуозності у володінні словом, винахідливість, гострий розум. Значення слова, мовленнєвої культури у виявленні інтелектуального багатства кожної особистості підкреслювали Сократ, Марк Фабій Квінтіліан, Цицерон та інші. Крізь віки лунає відомий вислів Сократа «Заговори, щоб я тебе побачив».

Грецьке трактування мовленнєвої культури передусім пов'язане із поняттям «риторика». Риторіку в Стародавній Греції трактували як «мистецтво переконання, мистецтво прикрашання (красномовства)».

Одна з найважливіших праць, присвячених мовленнєвій культурі, належить Аристотелю. У своїй роботі «Риторика» філософ розкриває технічний бік красномовства, аналізує особливості оратора, елементи мови: «мова складається з трьох елементів: із самого оратора, із предмета, про який він говорить, і з особи, до якої він звертається, вона і є кінцевою метою всього (я розумію слухача)» [156, с. 15].

Антична риторика накопичила значний арсенал різноманітних прийомів та засобів переконання. Вагомим внеском у риторіку стали розроблені Аристотелем три види засобів переконання: логічні докази, моральні докази (довіра до оратора) та емоційні впливи [2].

Найяскравіший приклад вправності володіння мовленням в Стародавній Греції демонстрував Демосфен. Він довів свою ораторську

техніку до досконалості, його мовлення характеризувалося яскравістю, чіткістю, емоційністю, психологічним впливом на слухачів. Демосфен розробив спеціальну методику оволодіння культурою промови: нечітку вимову шиплячих звуків долали шляхом вкладання камінців у рот під час читання уривків, при цьому голос зміцнювався, а психологічний ефект досягався жестикуляцією. Філософ приділяв велику увагу техніці пластичної виразності, тому коли його запитали, що необхідно хорошому ораторові, він відповів: «Жести, жести, жести» [129, с. 44].

У V ст. до н. е. формується культура монологічного мовлення, завданням якого вважалося роз'яснення, спонукання до мислення, рішень, дій. При цьому «тішення слухачів» новою і сміливою думкою, високими і шляхетними почуттями вважалося найважливішим завданням оратора. Вираз «*vox populi*» (лат. «голос народу») у Давньому Римі відображав шанобливе ставлення до громадської думки.

Мовленнєва культура середньовічної епохи характеризувалася строгістю. За добу Відродження критерієм визнання культури людини у світі була широка художня освіта в поєднанні з умінням говорити. Філософія та ідеологія Просвітництва характеризувалися раціоналізмом мислення і, відповідно, цінували розсудливість та обачність мовлення людини, культ точного, чіткого слова, дидактичність та пряmolінійність усного та письмового мовлення. Натомість, вишукана розкіш бароко зумовила містицизм, екзальтованість мовленнєвої поведінки, певне зниження вимог до точності, виваженості мовленнєвої культури особистості. Цивілізація індустріальної епохи ствердила реалістичне світосприйняття і, як наслідок, пряmolінійність, однозначність мовлення. Одне з основних завдань освіти того часу – розвиток комунікаційних здібностей. Не випадково у XII–XIII ст. з'являються перші університети, які стали центрами виховання інтелектуальної еліти, здатної нестандартно мислити, оригінально розв'язувати проблеми, розвивати свій потенціал, чому сприяла підготовка у сфері мовленнєвої культури.

Період кінця XIV – початку XVI ст. – час боротьби за збереження культурної самобутності України, подальшого формування української народності та культури слова. Така ситуація була спричинена постійними нападами турків і татар, що гальмувало розвиток української культури та мовної культури зокрема.

Великий вплив на розвиток культури мови наприкінці XV ст. спричинило виникнення в Кракові та Чорногорії східнослов'янського друкування кирилицею.

У XVI–XIX ст. зарубіжні педагоги, письменники-філософи: Д. Дідро, А. Дистервег, Мішель де Монтень, І. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо відзначають значення мовленнєвої культури в діяльності педагога.

Основоположник педагогічної науки епохи Просвітництва (XVII ст.) Я. Коменський визначав навчання людини як «мистецтво мистецтв». Педагог, на його думку, повинен бути людиною високої культури, енциклопедично освіченою, і, що дуже важливо, досконало володіти мистецтвом слова [86].

У XIX ст. у вітчизняній лінгвістиці та педагогіці питання мовленнєвої культури та формування мовної особистості розглядалися переважно крізь призму риторики. К. Ушинський виступав палким захисником рідномовності навчання, уважав провідним засобом виховання особистості саме мову, називав мовленнєву здатність Божим даром, дивом людської природи. «Щоб володіти культурою мови, за К. Ушинським, необхідно саморозвиватися, систематично збагачувати свої знання і практичний досвід» [197, с. 245].

С. Русова розглядала мову як соціальний зв'язок між людьми, засіб для виявлення внутрішнього світу, для сприйняття нового безмежного знання. Слушними є її поради щодо мовлення педагогів, яке «має бути змістовним <...>, багатим, насиченим синонімами, антонімами, образними, літературними і народними висловами (осінь золотиста, ласкава, чудова; берізоньки-сестроньки; сніжинки-пушинки; очі, як озерця, виглядають у кожного із серця)» [158, с. 209].

В. Сухомлинський підкреслював тісний взаємозв'язок мовленнєвої культури з естетичною та інтелектуальною культурою особистості молодшого школяра.

Як засвідчив аналіз історико-педагогічних джерел, питання мовленнєвої культури досить часто заміщувались питаннями риторичної підготовки, певною утилітарністю мовленнєвого розвитку особистості.

В україністиці кінця XIX – поч. XX ст. проблеми культури мови (термін мовлення фактично ще не функціонував) були в центрі наукових студій багатьох учених і культурних діячів: І. Верхратського, В. Ганцова, М. Гладкого, В. Гнатюка, О. Курило, І. Огієнка, Олени Пчілки, О. Синявського, М. Сулими, Лесі Українки, І. Франка та інших. Дослідники і письменники зверталися до таких аспектів мовної культури, як зв'язок із загальною культурою людини, духовністю суспільства, нормування мови, проблема іншомовних запозичень і новотворів, культура мови перекладу, зв'язок культури мови з лексикографією тощо.

Термін «мовна культура» безпосередньо пов'язаний із розвитком теорії літературних мов, що розроблялася, зокрема, у чеському мовознавстві в 30-ті роки XX ст. У Празькому лінгвістичному гуртку досить плідно було застосовано функціональний підхід до вивчення літературної мови та сформульовано теоретичні засади культури чеської мови. Празькі вчені (Б. Гавранек, В. Матезіус, Б. Трнка) висунули своє розуміння суті літературної мови, обґрунтували теорію мовної норми і кодифікації, розробили теорію мовних стилів, застосували функціональний підхід до стилю.

У вступі до доповіді, виголошеної на IV лінгвістичному з'їзді в Копенгагені 1936 року, Б. Гавранек поставив питання про те, чи є взагалі мовна норма, нормування літературної мови і мовна культура предметом лінгвістичного вивчення, чи належить їй дослідження до наукових лінгвістичних завдань? У згаданій доповіді він ствердно відповів на це запитання. Празькі мовознавці, окресливши коло проблем мовної культури,

наголосили на свідомому «<...> перетворенні мови як простого засобу, простого представника об'єктивного світу, у самостійний об'єкт нашої уваги, наших роздумів, наших емоцій» [224, с. 2].

Поняття мовної культури передусім розглядалося як удосконалення літературної мови, у ширшому плані – як культура вираження й передавання думок. Заслугою лінгвістики 30-х років був сформульований погляд на мовну культуру як на мовну діяльність, як свідому цілеспрямовану турботу про літературну мову; одночасно враховувалася й мета цієї діяльності, тобто сама культивована мова, а також «мовна культура тих, хто користується літературною мовою», тобто носіїв мови. Ця багатоаспектність поняття і багатозначність терміна спричинили до спроб диференціювати в понятійне й термінологічне поняття мовної культури. Зокрема, стали розрізняти рівень мови і рівень мовлення, а також стан мови і мовну діяльність. Відповідно кваліфікують поняття мовної і мовленнєвої культури, розмежовуючи стан мови, її системи і норми з урахуванням властивих їй комунікативних завдань, а також стан і рівень комунікації в певний час і в конкретному суспільстві. Інший аспект – культура мови як культивування (удосконалення) мови і мовних висловлювань.

У працях чеських і словацьких мовознавців [124] виокремлено чотири кола явищ, які входять у різному обсязі в поняття мовної культури: а) явища, що стосуються мови, – ідеться про мовну культуру у власному значенні цього слова; б) явища, що стосуються мовлення, – інколи цей аспект диференціюється і термінологічно, і тоді йдеться про культуру мовлення. Причому в обох сферах (у сфері мови і мовлення) розрізняють культуру як стан, рівень (мови і мовлення) і культуру як діяльність, тобто культивування (удосконалення) мови і мовлення.

У 60-х рр. ХХ ст. О. Ахманова, Ю. Бельчиков, В. Веселітський запропонували нову наукову лінгвістичну дисципліну – ортологію. Її основною категорією визнано варіантність [4, с. 35]. С. Харченко зазначає,

що «ортологічний підхід не одержав у подальшому розвитку, проте зумовив посилення уваги до категорії варіантності (у межах нормативності)» [206].

А. Загнітко характеризує ортологію як наукову дисципліну, що «займається вивченням категорії варіантності, аналізом співіснування паралельних способів вираження <...>. Основною категорією ортології є категорія варіантності» [195, с. 141].

На нашу думку, таке визначення ортології пояснює паралельне функціонування в мовознавстві двох термінів «мовленнєва культура» і «культура мовлення», які як родо-видові семантичні явища не доцільно ототожнювати, про що йтиметься далі. В ортологічному аспекті їх функція спрямована на дослідження варіативних мовних одиниць у різностильовій комунікації.

Термін «культура мовлення» з'являється в 60-ті роки ХХ століття після наукового розмежування лінгвістами, зокібно Ф. де Сосюром, понять мова (абстрактна система, суспільний чинник) та мовлення (індивідуальний аспект мовної діяльності).

Починаючи з 60-х років, із часу виокремлення культури мови/мовлення в самостійну дисципліну, українські вчені розробляють теоретичні проблеми культури мови/мовлення, що мають впливати на практичну мовно-мовленнєву діяльність особистості: поняття культури мови (Н. Бабиц, С. Єрмоленко, М. Жовтобрюх, А. Коваль, Л. Мацько, М. Пилинський), мовної норми (С. Єрмоленко, М. Жовтобрюх, Н. Карікова, Т. Коць, Т. Мельник, М. Пилинський, В. Русанівський, Л. Струганець, З. Франко, О. Черемська, Г. Яворська). Переважає практичний, інструктивно-регулятивний аспект мовних порад (Б. Антоненко-Давидович, С. Бирик, І. Вихованець, К. Городенська, С. Єрмоленко, А. Коваль, К. Ленець, О. Пономарів, В. Русанівський, О. Сербенська, Г. Сюта, Є. Чак та інші).

Інститут мовознавства імені О. Потебні АН УРСР завжди віддавав належне проблемам мовленнєвої культури, української мовної особистості, пропаганді літературних норм. Узвичаєнню правильної вимови сприяв

словник «Українська літературна вимова і наголос» (1973), а норм слововжитку – довідник «Культура української мови» (1990). Із 1967 року Інститут почав видавати спеціальний міжвідомчий збірник «Питання мовної культури» (тепер виходить під назвою «Культура слова»), у якому здебільшого простежуємо публікації, присвячені українській мовленнєвій культурі та її ролі у формуванні мовної особистості українця. Тепер цей збірник видає Інститут української мови НАН України.

Починаючи з другої половини ХХ ст. публікуються навчальні посібники, практичні посібники, підручники, монографії, словники, періодичні видання, статті, розділи в журналах, де висвітлюються проблеми мовленнєвої культури, культури мовлення, культури сучасної української мови, культури мовленнєвої комунікації. Культурі мовлення та мови присвячуються спеціальні радіо- і телепередачі, що сприяють розвитку і становленню української мовної особистості.

Значущий внесок у розвиток культури українськомовної особистості простежується в лінгвістичних працях С. Єрмоленко, С. Караванського, Н. Клименко, А. Коваль, Л. Кравець, Л. Мацько, О. Пономарева, О. Сербенської, Є. Чак та інших; лінгводидактичних джерелах (З. Бакум, О. Біляєв, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Караман та інші).

У 90-х роках ХХ ст. до навчальних планів закладів вищої освіти, і педагогічних зокрема, було введено дисципліни «Культура української мови за професійним спрямуванням», «Культура ділового українського мовлення», «Документознавство», що стало підґрунтям започаткування документознавчої освіти та згодом – окремої спеціальності 015.05 «Професійна освіта (Документознавство)», яка за своїм змістом спрямована на підготовку фахівця в галузі професійної освіти та сумісно за спеціалізацією «Документознавство». Оскільки ця спеціалізація нині лише набирає обертів та є дискусивною, проблема формування мовленнєвої культури майбутніх фахівців професійної освіти із документознавства є актуальною і потребує глибокого дослідження.

Аналіз лінгвістичних та лінгводидактичних праць початку ХХІ століття засвідчив, що науковці в розв'язанні проблем формування культури особистості значну увагу приділяють культурі її мовлення (Н. Бабич, О. Горошкіна, Т. Гриценко, С. Караман, А. Коваль, Л. Кравець, Л. Мацько, М. Пентилюк, О. Сербенська та інші) та мовленнєвій культурі (В. Александрова, І. Кардаш, Т. Ліштаба, Л. Лучкіна, В. Пасинок, О. Савенкова, Л. Штома, О. Яшенкова та інші), отож простежується чимало тлумачень сутності й структури досліджуваних понять. Погодимось, обидва терміни суголосні з думкою Л. Мацько про те, що це – «уміння володіти мовою» [117, с. 7].

Означені поняття поєднуються спільним лексичним компонентом «культура», який у структурі словосполучень відіграє роль головного слова й набуває ознак концепту. Це спонукає аналізувати сутність термінів «культура мовлення» і «мовленнева культура» на засадах діяльнісно-антропоцентричного підходу, встановити зв'язок значення термінів із культурно-історичним, ментальним, психологічним, соціальним, комунікативним буттям народу, з мовною і концентуальною картинами світу, остання є основою для формування мовної. З огляду на зазначене поняття «культура» міждисциплінарне й багатоаспектне, є предметом вивчення філософії, культурології, соціології, історії, мистецтвознавства, психології, педагогіки, риторики, лінгводидактики, мовознавства, охоплює всі сфери людської діяльності. Через культуру «як особливий вимір духовного життя суб'єкта, в який входять цінності, психологічні настанови, стереотипи, зразки дій, ментальні програми, які відрізняють одну соціальну групу від іншої» [91, с. 36], відбувається «мовна репрезентація світу», створюється «мовна картина світу», яка й відображає сутність культури, її цінності. Відтак, національну «культуру мовлення» й «мовленневу культуру» варто вважати носіями «органіки української мови» (за О. Пономаревим), поняттями, до розуміння змісту й значення яких повинна прагнути кожна людина. Рівень

сформованості культури мовлення й мовленнєвої культури особистості – це своєрідна неподільна матриця її мовленнєвої діяльності.

Погляди науковців на аналізовані терміни є багатоаспектними, їх зміст пояснюється з позицій розвитку мови, її рівнів, процесів породження мовлення, вікових та індивідуальних особливостей людини, мовно-мовленнєвої норми, варіативності, емоційно-експресивної виражальності, мовленнєвої екологічності та етикету, культури мислення, психологічної культури спілкування, ситуації спілкування, лексико-семантичного обсягу самих понять тощо. З огляду на це дефініювати терміни складно, кожен науковець, лінгвістичні школи в семантичному полі значення обирали суттєву константу й розгортали її зміст (Додаток А).

На нашу думку, наукові погляди вітчизняних лінгвістів та лінгводидактів на означені термінні сполуки можна класифікувати за трьома концепціями, формування яких здійснювалося в певні періоди з опертям на наукові пошуки в українському термінознавстві: 1) терміни «мовленнєва культура» і «культура мовлення» є тотожними, ними послуговуються як дублетними синонімами (В. Александрова, Н. Бабич, Л. Лучкіна, І. Кардаш, К. Климова, Л. Мацько, В. Пасинок, М. Пентилюк, О. Степанова, О. Токарева, С. Хоцкіна, Т. Щеголева та інші); 2) терміни «мовленнєва культура» і «культура мовлення» перебувають в еквонімічних відношеннях, оскільки їх можна розглядати як сполуки, семантичний зміст яких ґрунтується майже на одному рівні узагальнення, й підпорядковуються вони гіперонімам – мова/культура (Н. Бабич, М. Вашуленко, С. Єрмоленко, Г. Кисіль, К. Климова, Л. Мацько, Т. Лобода, О. Пазяк, М. Пентилюк, В. Русанівський, Т. Симоненко, С. Шевчук та інші); 3) поняття «мовленнєва культура» ширше від поняття «культура мовлення», оскільки включає його у свій семантичний зміст, відображає не тільки мовленнєві норми, а й індивідуальні особливості людини, аспекти лінгвокультурології, висвітлює особливості національно-мовної картини світу (С. Вербецук, О. Савенкова, О. Семенюк, О. Яшенкова та інші). Розглянемо більш детально наукові

погляди представників кожної з концепцій з опертям на методи компонентного, дистрибутивного аналізу, порівняння.

У часи незалежної України гостро й актуально постають питання мовної культури українців, активно досліджуються проблеми формування мовленнєвої культури та культури мовлення, про що свідчить низка успішно захищених дисертацій (К. Климова, Л. Лучкіна та інші), присвячених означеній проблемі. Н. Бабич наголошує, що «культура мовлення – не дається людині від народження – вона набувається в процесі спілкування. Тому людина повинна дбати про якість свого мовлення в будь-якій ситуації спілкування» [6, с. 18].

Аналіз наукових розвідок (М. Алексєєва, К. Климова, О. Козієвська, О. Крсек, Л. Лучкіна, В. Усатий) 90-х років ХХ ст. – початку ХХІ ст. дав змогу констатувати, що в цей період не простежується розмежувань між поняттями «культура мовлення» та «мовленнєва культура».

Водночас культура мовлення «є свідченням особистісного рівня кожної особистості, того, яку вона створює навколо себе вербальну комунікативну ситуацію, мовну ауру, що формує мовний смак чи несмак» [117, с. 7]. «Формуванням культури мовлення займається наука мовного навчання – культура мовлення – <...> лінгводидактична наука, яка вивчає стан і статус (критерії, типологію) норм сучасної української мови в конкретну епоху та рівень лінгвістичної компетенції сучасних мовців, соціальний та особистісний аспекти їх культуромовної діяльності» [117, с. 7].

Л. Лучкіна в дисертаційному дослідженні «Формування мовленнєвої культури майбутніх учителів загальнотехнічних дисциплін» наголошує на тому, що зміст терміна «культура мовлення» не визначився одразу, а пройшов певні етапи наукового осмислення: учення про правильність мовлення (О. Ахманова, Ю. Бельчиков, В. Веселитський); теорія комунікативної доцільності (В. Костомаров, О. Леонтєв); концепція про два рівні культури мовлення – оволодіння нормами літературної мови і досягнення мовленнєвої майстерності (Л. Скворцов); концепція про зв'язок

мовлення з іншими факторами комунікативного процесу і зумовлені ним позитивні якості висловлювань (Б. Головін). Дослідниця послуговується поняттями «мовленнєва культура» та «культура мовлення» як дублетними синонімами. Вона розглядає терміни в теоретичному й практичному аспектах. На її думку, у теоретичному аспекті мовленнєва культура (культура мовлення) – «це лінгвістична галузь філологічної науки, яка досліджує мовленнєве життя суспільства в певний період його існування та встановлює на науковій основі норми користування мовою як основним засобом спілкування, формування та вираження думок з метою вдосконалення мови як знаряддя культури». У практичному розрізі – «якість мови, що реалізується в процесі мовлення та ситуації спілкування логічно, ясно, зрозуміло, доречно, виразно, різноманітно й естетично висловлювати свою думку» [111, с. 20–21].

Л. Лучкіна подає мовленнєву культуру як «якість володіння нормами літературної мови, а також уміння використовувати її багатство та виражальні засоби в умовах спілкування відповідно до мети й змісту мовлення» [111, с. 21].

К. Климова, досліджуючи процес формування культури мовлення майбутніх учителів початкових класів, послуговується термінологічними словосполученнями «культура мови майбутніх учителів» та «культура мовлення майбутніх учителів». Вона уточнює, що зазначені терміни в її роботах можуть бути абсолютними синонімами. Культура мовлення майбутнього вчителя, за визначенням ученої, передбачає «виразність, правильність, логічність, точність відносно будь-якої ситуації спілкування» [82, с. 12].

Науковці першої концепції не розмежовують понять «мовленнєва культура» та «культура мовлення», вони в текстах є взаємозамінними, пояснюються як важливі складники загальної культури особистості.

Такі наукові погляди відображено і в працях В. Александрової (мовленнєва культура сучасної молоді) [1], Ю. Короткової (культура мовлення юристів) [88; 89], Г. Мариківської (формування мовленнєвої

культури старшокласників) [112], В. Пасинок (мовленнєва культура сучасного викладача і студента) [132], О. Токаревої (формування мовленнєвої культури майбутніх фахівців морської галузі) [187], С. Хоцкіної (формування мовленнєвої культури майбутніх педагогів професійного навчання – фахівців галузі комп'ютерних технологій) [207] та інших.

В. Александрова характеризує мовленнєву культуру як «показник комунікативної компетентності, складну систему мовних знаків, що ґрунтується на мовних і моральних правилах та нормах поведінки» [1, с. 8]. Культура мовлення – це «такі якості мовлення того, хто говорить чи пише, які забезпечують людині ефективне досягнення мети спілкування з дотриманням правил, етичних норм, ситуативних і естетичних нюансів» [1, с. 8]. У статті авторка аналізує мовленнєву культуру та культуру мовлення як різні поняття, але вони, на нашу думку, об'єднуються двома аспектами: 1. Мовно-етичний (нормативний) аспект, що передбачає додержання мовних правил та норм мовленнєвого етикету. 2. Комунікативний – послуговування мовними знаками на засадах правильності, зрозумілості, доступності, ясності для досягнення мети спілкування в його усній та писемній формах.

В. Пасинок констатує, що культура мовлення є елементом зовнішнього вигляду людини. Сучасна концепція культури мовлення як об'єкта лінгвоекотології включає чотири аксіологічних (оцінних) компоненти: *мовний компонент*, що характеризується через оцінну опозицію «правильно – неправильно»; *комунікативний компонент* – «будь-яке висловлювання не може оцінюватися позаситуативним контекстом»; означений компонент ґрунтується на оцінній опозиції «зрозуміло – незрозуміло»; *естетичний компонент* – мова (варто зазначити, що, очевидно, науковець мала на увазі мовлення, оскільки мову не можна характеризувати за критеріями, які зазначаються в естетичному компоненті) повинна викликати в слухача почуття естетичного задоволення; третій компонент функціонує на засадах аксіологічних опозицій «красиво – некрасиво», «виразно – невиразно»; *етичний компонент* «визначає вибір мовних і мовленнєвих засобів з

урахуванням морального кодексу і культурних традицій (дотримання мовного етикету, доречність мови)» [132, с. 170], критеріальною підставою дії якого є опозиція «доречно-недоречно».

Ю. Короткова зазначає, що культура мовлення – «це досконале володіння мовою, її нормами, уміння правильно, точно, виразно передавати свої думки засобами мови, добираючи останні відповідно до мети й ситуації спілкування» [88, с. 144]. Авторка розкриває сутність культури мовлення юриста, визначає її як «багаторівневу професійно особистісну якість, що виявляється в досконалому володінні мовою, її нормами, уміннями правильно, точно, виразно передавати свої думки, впливати на почуття й емоції слухачів за допомогою мовних і позамовних засобів, добираючи останні відповідно до мети та ситуації спілкування» [88, с. 147].

Дослідниця виділяє необхідні елементи культури мовлення юриста, а саме: правильна вимова, вільне, невимушене оперування словом, уникнення вульгаризмів, провінціалізмів, архаїзмів, діалектизмів, слів-паразитів, зайвих іншомовних слів, наголошування на головних думках, фонетична виразність, інтонаційна розмаїтість, чітка дикція, розмірений темп мовлення, правильне послуговування логічними наголосами і психологічними паузами, відповідність між змістом і тоном, між словами, жестами та мімікою.

За твердженням О. Панькевич, поняття «культура мовлення» ґрунтується на двох ступенях опанування літературної мови: правильність мовлення, тобто дотримання норм літературної мови, і мовна майстерність – уміння добирати з варіантів найбільш точний, стилістично доречний до певної ситуації [131]. Таким чином, під культурою мовлення вона розуміє «спроможність використання найоптимальніших мовних засобів у змодельованих типових ситуаціях професійного спрямування, дотримуючись літературних норм» [131, с. 167]. Дослідниця підтримує думку Н. Бабич, що мовні норми є центральним поняттям культури мовлення.

У руслі розв'язання проблеми наукового дослідження особливий інтерес викликало наукове дослідження О. Токаревої, у якому відображено

структуру мовленнєвої культури та визначено базові складники феномену «мовленнєва культура», що потрактовується як «сукупність знань, умінь, навичок, які відповідають усталеним мовним нормам та забезпечують неутруднену побудову мовленнєвих висловлювань для оптимального вирішення виробничих завдань на основі діалогічного спілкування в іншомовному середовищі» [187, с. 86]. Зазначено, що структура мовленнєвої культури включає перцептивний, мотиваційний, когнітивний, організаційно-діяльнісний та рефлексивно-оцінний компоненти. Серед конститутивних ознак мовленнєвої культури О. Токарева виокремлює грамотність та мовленнєвий етикет, який сприяє встановленню мовленнєвого контакту співрозмовників, підтриманню спілкування.

Аналіз наукових розвідок учених другої концепції дав змогу констатувати, що терміни «мовленнєва культура» і «культура мовлення» можуть перебувати в еквонімічних відношеннях. На думку Т. Михайлової, еквоніми (їх ще називають співгіпонімами) наближаються до синонімів, тому що мають у семантиці спільне й відмінне (як загальномовні семантичні й семантико-стилістичні синоніми) [120].

Представниками означеної концепції здебільшого, на нашу думку, є лінгводидакти, зокібна А. Богуш, М. Вашуленко, О. Горошкіна, Т. Донченко, С. Караман, К. Климова, М. Пентилюк, В. Собко, Т. Симоненко та інші. Науковці опікуються питаннями формування й удосконалення культури мовлення та мовленнєвої культури учасників освітнього процесу галузі знань Освіта/Педагогіка, зокрема працюють над удосконаленням змісту, форм, методів, засобів навчання української мови, формування мовленнєвої особистості.

Так, А. Богуш культуру мовлення й мовленнєву культуру розглядає в руслі мовленнєвої діяльності особистості на засадах компетентнісного підходу, доводить, що обидва феномени (культура мовлення, мовленнєва культура), якими має оволодіти людина через неперервну мовну освіту, є складниками мови: «Вочевидь, людина існує в мові, виявляє себе в мові,

прокладає через мову <...> місток для порозуміння з іншими людьми...Саме через мову, що пов'язує невидимими нитками сучасні й минулі покоління у єдину мовно-національну спільноту України, ми всі відчуваємо себе громадянами своєї держави <...>. Успіх мовленнєвої діяльності залежить від особистості, від рівня розвитку її мовлення, від культури мови і мовлення...» [203, с. 28–29]. З огляду на означене культуру мовлення А. Богуш термінує як «сукупність і систему комунікативних якостей мовлення, володіння літературними нормами на всіх мовних рівнях, в усному і писемному мовленні, уміння користуватися мовностилістичними засобами і прийомами з урахуванням умов і цілей комунікації; упорядковану сукупність нормативних мовленнєвих засобів, вироблених практикою людського спілкування, які оптимально виражають зміст мовлення і задовольняють умови і мету спілкування» [203, с. 25]. Отже, ключовими аспектами у визначенні поняття «культура мовлення» дослідниця називає: якості мовлення, мовні норми, мовностилістичні засоби, прийоми та топоси, де відбувається мовленнєва діяльність у певному стильовому жанрі. За такого підходу мовлення сприймається ширше ніж мовленнєва діяльність, оскільки воно є способом формування й висловлення думки за допомогою мови, постійним складником будь-якої діяльності. А мовленнєва діяльність представляється як процес зовнішнього вираження мовлення, процес озвучення думки (говоріння), слухання, письма; як, за словами О. Яшенкової, «спеціалізоване використання мовлення для комунікації, окремий випадок діяльності спілкування» [219, с. 82].

Цілком поділяємо думку А. Богуш і про те, що ефективна мовленнєва діяльність не можлива без мовленнєвої етики та мовленнєвого етикету, які є константами мовленнєвої культури й утворюють модус етосу – засобів впливу, що імперують до моральних норм людської поведінки.

М. Вашуленко, на нашу думку, пояснення суті терміна «культура мовлення» обґрунтовує на засадах дефініцій «мовлення», «спілкування», з огляду на що мовленнєва діяльність набуває статусу мовної комунікації як

способу співіснування, буття людини. Культура мовлення (спілкування), і вчителя передусім, на думку М. Вашуленка, – це складник комунікативної компетентності майбутнього вчителя, що «ґрунтується на: сформованості у вчителя понять про мову, її функції, мовлення і спілкування; глибокому знанні тем, які викладає; прагненні й потребі в оволодінні механізмами спілкування; моделюванні очікуваного спілкування; здатності організовувати спілкування ...і керувати цим процесом; аналізі результатів керування спілкуванням і мовленням. З-поміж ознак культури мовлення науковець виділяє: понятійно-термінологічну чіткість, багатство, виразність, дохідливість, здатність урівноважувати мовлення, багатоплановість [19, с. 6–12].

Мовленнєву культуру науковець пояснює на засадах інтегрування особливостей мовленнєвої культури народу (суспільства) і мовленнєвої культури особистості, зокрібно вчителя: «нормативне послуговування вчителем мовою, володіння цілісними і системними знаннями про мову і мовлення, усвідомлення свого національного коріння, сповідання принципів полікультурності, ушанування виховних цінностей культури інших народів, уміння захопити кожного учня емоційним, пристрасним словом і через нього формувати толерантну особистість із розвиненим почуттям поваги до інших культур» [19, с. 6].

Аналіз сутності термінів «культура мовлення» і «мовленнєва культура» в науковому доробку М. Вашуленка засвідчує, що вони обґрунтовуються в межах діяльнісно-антропоцентричного підходу до пояснення значення їх, набувають властивостей концепту. Домінантними когнітивними (логіко-понятійними) семами, які утворюють ядро (інтенціонал) структури лексичного значення концептів «культура мовлення» і «мовленнєва культура», є: мова, культура, мовна норма. Саме ці семи визначаємо інтегральними – спільними для обох концептів. Оскільки структура значення концептів «культура мовлення», «мовленнєва культура» охоплює тотожні інтегральні семи, аналізовані поняття перебувають у синонімічних

(семантико-семантичних) відношеннях, їх можна означити як еквоніми (співгіпоніми).

Інтенсивність опанування мовною особистістю мовленням, мовною нормою, культурою мови залежить від мовної свідомості людини. Метод семантичних диференціалів дає змогу визначити рівень інтенсивності за шкалою «високий – низький» рівень сформованості мовленнєвої культури.

Убачаємо за необхідне розглянути наукові погляди інших науковців, які розмежовують терміни «мовленнєва культура» і «культура мовлення».

Так, О. Яшенкова доводить, що поняття «мовленнєва культура» ширше за поняття «культура мовлення». На думку дослідниці, «культура мовлення – це така організація мовних засобів, які в будь-якій ситуації спілкування за дотримання сучасних мовних норм та етики спілкування забезпечують досягнення комунікативних завдань» [219, с. 140]. З огляду на зазначене О. Яшенкова доводить, що культура мовлення ґрунтується на трьох аспектах: нормативному – знання й дотримання норм літературної мови; комунікативному – вибір і послуговування мовними засобами відповідно до комунікативних цілей і намірів; етичному – знання й дотримання правил мовленнєвого етикету. Аналіз визначення О. Яшенковою змісту поняття «мовленнєва культура» як «складника культури народу, що охоплює мову, форми втілення мовлення, сукупність загальнозначущих мовленнєвих творів певною мовою, звичаї та правила спілкування, співвідношення вербальних і невербальних компонентів комунікації, закріплені в мовній картині світу; способи передавання, зберігання та оновлення мовних традицій, мовну свідомість народу в побутових і професійних формах, науку про мову» [219, с. 140] свідчить, що культура мовлення є одним із компонентів мовленнєвої культури.

Окрім цього, О. Яшенкова розрізняє мовленнєву культуру суспільства та мовленнєву культуру особистості. «Мовленнєва культура суспільства – це відбір та зберігання найкращих зразків мовленнєвої діяльності, створення літературної класики та дотримання норм літературної мови. Мовленнєва

культура особистості індивідуальна, залежить від ерудиції у сфері мовленнєвої культури і постає як уміння користуватися цією ерудицією» [219, с. 140–141].

Аналогічні погляди простежуємо у працях С. Вербещук, яка зазначає, що поняття «мовленнєва культура» ширше за поняття «культура мовлення», оскільки відображає не тільки нормативний мовленнєвий аспект, а й особистісні, індивідуальні, загальнокультурні властивості людини. Дослідниця розглядає мовленнєву культуру в контексті формування культуромовної особистості, що «передбачає не тільки наслідування норм, але й уміння свідомо вибирати найбільш доцільні варіанти мовленнєвої поведінки, знаходити адекватну щодо ситуації нову мовленнєву форму <...>, це особистісна риса, що відображає рівень загальної культури особистості» [21, с. 27–31].

Л. Савенкова, аналізуючи різні підходи до тлумачення сутності культури мовлення/мовленнєвої культури, подає певні узагальнення щодо розуміння суттєвих особливостей та ролі в житті людини значення цих понять. Мовленнєва культура – це «складник загальної культури людини, що включає мовленнєвий інтелект, культурно-мовленнєвий тезаурус, мовленнєву поведінку; культурно-мовленнєвий простір кожної людини поліфонічний, багатомірний і принципово незавершений; творчий розвиток особистості обумовлено вмінням чітко, логічно і правильно мислити та висловлювати власні думки» [159, с. 28]. На думку вченої, оволодіння мовленнєвою культурою забезпечує професійну та особистісну самореалізацію людини.

Дослідження проблематики мовної освіти, мовленнєвої культури та культури мовлення висвітлено і в працях зарубіжних учених: А. Гройле (A. Greule) [223], Й. Бера (J. Bär) [220], Р. Віммера (R. Wimmer) [231], В. Дорошевського (W. Doroszewski) [222], К. Крамша (C. Kramsch) [227], Г. Лямперта (G. Lampert) [228], А. Марковського (A. Markowski) [229; 230] та інших.

У зарубіжній професійній лінгводидактиці висока мовленнєва культура особистості розглядається як важливий складник загальної культури. Починаючи із 60-х років ХХ століття, з'явилася велика кількість наукових праць, присвячених проблемам мовленнєвої культури, культури мовлення, культури мови, взаємозв'язку мови, мовлення та культури. Ці питання залишаються актуальними і в наш час не лише для України, а й для Англії, Німеччини, Польщі, Франції та інших країн.

У багатьох розвинених європейських державах мовленнєва культура є ознакою національної традиції, яку потрібно оберігати, культивувати, примножувати, удосконалювати через основні якості: нормативність, ясність, точність, чистоту, простоту, логічність (у французів додано ще елегантність і гармонію).

Зауважимо, що в мовознавчих розвідках науковців багатьох держав поняття «мовленнєва культура» має свої еквіваленти. Зокрема, французька лінгвістична теорія оперує терміном «критика мови» (*critique du langage*). В Угорщині, наприклад, звучить так: «*beszédkultúra*». В Англії – «народна мовна культура» (*popular culture of language*). У Чехії, Словаччині та В'єтнамі функціонують два терміни: «культура мови» і «культура мовлення». У Болгарії останнім часом послуговуються модусами «мовний етикет» і «правильна болгарська мова», хоча кілька десятиліть тому активно функціонував термін «культура мови».

Польські мовознавці для позначення понять «культура мови», «мовленнєва культура» використовують терміни «*kultura języka*» («культура мови»), «*kultura mowy*» («культура мовлення»). Однак частіше за все послуговуються першим терміном для позначення досліджуваного поняття.

Термін «мовна культура» визначається як «діяльність, спрямована на вдосконалення мовлення та розвиток умінь використовувати його правильно та ефективно» [221, с. 46].

За визначенням А. Марковського, культура мови – це свідоме та цілеспрямоване використання мови в будь-яких комунікативних ситуаціях [229]. Згодом лінгвіст уточнює, що це:

- 1) уміння правильно говорити і писати відповідно до мовних норм, затверджених у певному суспільстві;
- 2) культуромовна діяльність, культивування мови;
- 3) позитивна характеристика людини, яка володіє високим рівнем лінгвістичних знань та має стійку мовну свідомість;
- 4) лінгвістична дисципліна, що виникла в результаті зацікавленості мовознавців питаннями нормативності мови [230, с. 16].

Деякі науковці послуговуються цим терміном як синонімом до нормативної лінгвістики.

У контексті нашого дослідження слушною є думка В. Дорошевського про те, що «роботою над культурою мови не можуть займатися лише лінгвісти (як спеціалісти), бо вони не єдині, хто впливає на мовні процеси. Культивувати мову повинні всі її користувачі <...>. Викладання мови, якою ми послуговуємося щодня, є важливою проблемою, тому що мова свідчить про наш інтелектуальний рівень, про нашу культуру <...>. Усі викладачі, усі в закладі освіти і, нарешті, усі здобувачі освіти повинні усвідомити, що мова вимагає турботи та любові, бо вона є свідченням нас самих і всього нашого народу» [222, с. 78].

В. Дорошевський був творцем теоретичних нормативних концепцій, зокрема займався дослідженням сутності й механізму мовних помилок, критеріїв мовної нормативності, також виступив ініціатором створення нового типу мовної педагогіки, що знайшло своє відображення на сторінках книг «Rozmowy o języku» та «O kulturę słowa», а також у радіопередачах Radiowego Poradnika Językowego [121, с. 88].

Німецькі лінгводидакти оперують поняттями «Sprachkultur» («культура мовлення») та «Sprachpflege» («піклування про чистоту мови», «культивування мови»), де «Sprache» в перекладі з німецької «мова,

мовлення», а «Pflege» – «піклування, догляд, турбота». Загалом мовленнєва культура німецької мови сприймається як покращення мовлення. Припускають, що термін «культура мовлення» (Sprachkultur) – це калькування німецькими лінгвістами російського «культура речи» та чеського «jazykova kultura».

Запропоноване А. Марковським визначення «культури мови» частково співзвучне зі словами німецького вченого Н. Німаєра, який писав: «культура мовлення є частиною загальної культури народу і її вираження; відповідно до її критеріїв оцінюється рівень мовної діяльності, а також сприйняття та оцінка мови окремими її носіями або мовним суспільством» [125, с. 83].

Основним теоретиком «Sprachkultur» вважають Р. Віммера, який стверджує, що суперечності щодо «Sprachkultur» у Німеччині передбачають концепцію культури, яка дає змогу засвоїти різноманітний мовний досвід та норми мовної спільноти. Науковець цитує Г. Вайнріха, щоб проілюструвати висунуту концепцію норми: «ми хочемо назвати мовну культуру втіленням гнучкої мовної свідомості особистості, яка є критичною та самокритичною, яка дотримується усталених мовних норм і в усіх питаннях правильного використання мови, орієнтована насамперед на літературу» [231, с. 255].

За твердженням А. Гройле, «якщо мовці зможуть стежити за розмовними максимами («Maximen der Sprachkultur» («Максими мовної культури»)) у будь-якій ситуації (що є головною метою «Sprachkultur»), вони повинні вміти спілкуватися відповідно до певної ситуації й використовувати норми мовного стандарту» [223, с. 26].

Аналіз німецьких лінгвістичних та лінгводидактичних джерел дає нам підстави констатувати, що науковці більше зосереджують увагу на загальних та прикладних нормах спілкування, а не на мовній системі, а отже, на культурі користування мовою («Sprachgebrauchskultur»), а не культурі мовної системи («Sprachsystemkultur»).

Особливе значення мовленнєва культура має і для французів. У Франції функціонують спеціальні культуромовні інституції, зокрема

Французька академія, Головне управління з питань французької мови, асоціації, комісії та інші організації («Майбутнє французької мови», «Захист французької мови», «Право розуміти», «Франкомовна асоціація дружби і зв'язків», «Асоціація комп'ютерників, які розмовляють французькою»). Основна мета діяльності означених структур – захист і розвиток французької мови, провадження «лінгвістично-культурної» політики країни, обстоювання думки про те, що мова є основою нації.

Аналіз наукових праць (К. Крамш [227], Г. Лямперт [228]) засвідчує, що в англомовній професійній лінгводидактиці та лінгвістиці немає прямих відповідників термінам «мовленнєва культура», «культура мовлення» та «культура мови». Проте в Оксфордському англійсько-німецькому словникові термін «*language culture*» має інший семантичний відтінок, оскільки, за Г. Лямпертом (G. Lampert), «концепція культури мови стосується сукупності культурних практик і пов'язаних з мовою знань в англомовному суспільстві» [228, с. 37].

Англомовні наукові розвідки здебільшого розкривають проблеми взаємозв'язку мовлення, мови та культури, навчання англійської мови через вивчення культури та звичаїв народу.

К. Крамш виділяє три способи взаємозв'язку мови і культури: «по-перше, мова презентує культурну реальність (словами люди виражають факти та ідеї, але також відображають свої відносини); по-друге, мова втілює культурну реальність (люди надають значення своєму досвіду через засоби комунікації); по-третє, мова символізує культурну реальність (люди сприймають свою мову як символ їхньої соціальної ідентичності)» [227, с. 3].

У десяти томній «Енциклопедії мови та лінгвістики», що є англійською версією «Енциклопедії мовознавства» Х. Бусмана, немає інформації про культуру мови (*language culture*), однак простежуємо важливі ремарки про планування мови та управління розвитком мови як основи сталої мовної ситуації в країні.

Як зазначає Г. Лямперт, в англomовному середовищі роль «культури мови» виконує концепція послуговування мовою, що передбачає доречність та точність використання мовних засобів з огляду на соціальний і культурний статус мовця [228].

На основі порівняльного аналізу лінгводидактичних та лінгвістичних поглядів на структуру і зміст поняття «мовленнєва культура» можемо констатувати, що спільними аспектами в дефініюванні означеного терміна зарубіжними науковцями є формування вміння правильно говорити і писати відповідно до затверджених у суспільстві мовних норм та постійна мовна освіта, спрямована на вдосконалення мовлення та розвиток уміння грамотно і доречно послуговуватися рідною мовою. Водночас є аспекти, що характерні тільки для однієї мови. Так, в англійській лінгводидактиці мовленнєва культура розглядається як явище пуризму, що передбачає неприпустимість використання слів іншомовного походження та запозичень з інших мов. Для німецької мовленнєвої культури характерним є добір вишуканих і довершених мовних засобів задля вдосконалення комунікативної компетентності та прагнення до розширення й уточнення словникового запасу.

Аналітичний огляд наукових праць вітчизняних та закордонних учених дає підстави уточнити сутність поняття «*мовленнєва культура*» – це невід’ємний складник концептуальної та мовної картин світу, нації, особистості; сукупність дієвих мовленнєвих практик, що через сферу людської діяльності, й освітньої професійної зокрема, реалізують мовну систему української мови; репрезентують функціонування мовно-мовленнєвих норм і правил, стилів, комунікативних якостей мовлення, мовленнєвого етосу; імперують до мовленнєвого, морального та професійного самовдосконалення, символізують мовленнєву реальність і становлення українського етносу.

Мовленнєва культура засвідчує лінгвістичну компетентність окремої особистості, багатьох мовців, суспільства на засадах мовленнєвих практик.

Натомість культура мовлення аналізує, досліджує стан лінгвістичної компетентності мовців конкретної епохи, часового періоду, галузі знань, спеціальності, є основою дослідження стану функціонування мови, розвитку мовленнєвої поведінки, мовного виховання в суспільстві.

Нині спостерігаємо превалювання літературно-розмовної, а подекуди і фамільярно-розмовної мовленнєвої культури, що пояснюється різними причинами, і нехтуванням дбайливого ставлення до української літературної мови як основи формування мовленнєвої культури зокрема. Ця проблема потребує негайного розв'язання, особливо під час розширення сфер функціонування української мови як державної. Освіта, і вища передусім, є тим мовним середовищем, у центрі уваги якого мають бути якості професійного мовлення студентів, над удосконаленням яких необхідно працювати не лише викладачам-філологам, а й викладачам усіх інших дисциплін.

Фахівець професійної освіти за допомогою унормованого спілкування набуває життєвого, фахового досвіду, прагне до опанування майстерності. А тому сформована на високому рівні мовленнєва культура допомагає вдосконалити фах, підвищити свій професійний рівень, поліпшує процес взаєморозуміння, сприяє творчому розв'язанню виробничих, кадрових та інших проблем.

Мовленнєва культура майбутніх фахівців професійного навчання, зокрема із документознавства, має відповідати мовним нормам сучасної української літературної мови: орфоепічним, лексичним, орфографічним, граматичним, стилістичним та пунктуаційним.

М. Пентилюк наголошує, що «оволодіння основами будь-якої професії розпочинається із засвоєння певної системи загальних і професійних знань, а також оволодіння основними способами розв'язання професійних завдань, тобто опанування фахівцем наукового дискурсу професії, або ж, за матеріалами розвідок у цій галузі, спеціальної мови, мови для спеціальних цілей, мови для спеціальних потреб, мови за професійним спрямуванням, тобто професійного мовлення» [134, с. 139].

З огляду на це мовна освіта є вагомим напрямом освітньої політики багатьох європейських держав, й України зокрема. Вона спрямована не лише на оволодіння окремими аспектами мови, що вивчається, але й до залучення здобувачів освіти до світового процесу культурної взаємодії, сприяє формуванню в них свідомого ставлення та інтересу до мовних феноменів як власної, так й іншої ментальності.

1.2. Зміст і структура мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства

Одним із важливих складників іміджу компетентного майбутнього бакалавра професійного навчання з документознавства є мовленнєва культура загалом, і культура професійного мовлення зокрема. Сьогодні, в епоху загальної інформатизації суспільства, украй важливо не тільки бути добре обізнаним у вузькій спеціальній сфері, а й уміти правильно формулювати думку, представляти її. Часто брак мовленнєвої практики стає причиною нераціонального розв'язання робочих завдань. Сучасні молоді фахівці різного профілю мають не лише володіти певними професійними знаннями та навичками, але й уміти чітко, правильно та грамотно висловлювати свої думки, спілкуватися з різними людьми і в різних професійних ситуаціях, тобто досягти високого рівня мовленнєвої культури. Уміння створювати грамотні фахові тексти, зокрема документи різних видів та типів, проводити перемовини, переконувати співрозмовника – запорука успішної професійної діяльності.

Аналіз сучасної теорії і практики мовленнєвої підготовки майбутніх бакалаврів професійного навчання, який репрезентовано в підрозділі 1.1, дав змогу констатувати, що нині недостатньо досліджено й обґрунтовано зміст і структуру мовленнєвої культури фахівців професійного навчання з документознавства.

Сутність поняття «мовленнєва культура» ґрунтується на дистрибутивному взаємозв'язку двох лексем в означеному словосполученні. Це спонукає до пояснення семантики обох слів: «мовленнєвий» і «культура».

У тлумачному словнику української мови зазначено, що мовленнєвий – це прикметник, утворений від слова «мовлення». За визначенням психолінгвістів, мовлення – це процес використання людиною мови для спілкування. Синонімами до мовлення є мовленнєва діяльність та мовленнєвий акт. Н. Дячук наголошує на тому, що «мовленнєва діяльність – це активний, цілеспрямований процес створення та сприйняття висловлювань, що здійснюється за допомогою мовних засобів під час взаємодії людей у різних мовленнєвих ситуаціях» [46, с. 258]. Мовна особистість виявляє себе в актах мовленнєвої діяльності.

Мовленнєва діяльність є складником професійної підготовки майбутніх документознавців і становить основу їхньої професійної культури, що формується впродовж усього періоду навчання в закладі освіти, а потім у процесі професійної діяльності.

Лексема «культура» (від лат. *cultura* – догляд, освіта, розвиток) означає сукупність матеріальних і духовних цінностей, які створило людство протягом своєї історії. Культура – це те, що формує народ як націю, це звичаї і традиції, історія і духовність, це надбання держави. Оскільки, мовлення людини – це прояв культури та засіб її вираження, виникли поняття «мовленнєва культура», «культура мовлення» та «культура мови», аналіз яких подано в підрозділі 1.1 та додатку А.

Розглянемо погляди лінгвістів та лінгводидактів на структуру мовленнєвої культури, і майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства зосібна.

Провідними компонентами культури ділового спілкування є мова, культурні цінності, етичні норми, ритуальні правила ділових взаємин, знання й уміння, пов'язані з обміном інформацією [14, с. 49].

Мовленнєва культура майбутніх педагогів професійного навчання, на думку С. Хоцкіної, охоплює три складники фахової підготовки: «мовленнєво-практичний (визначає мовленнєву базу знань, що сприяє формуванню мовленнєвих умінь студентів-бакалаврів); мовленнєво-мотиваційний (характеризує мовленнєву мотивацію); особистісно-комунікативний (поєднує комунікативні риси, мовленнєві здібності, мовленнєво-комунікативні вміння)» [207, с. 222].

О. Семенов та О. Семеніхіна виділяють у структурі мовної культури майбутнього документознавця аксіологічний та мотиваційно-етичний («охоплюють морально-етичні цінності професії (професійний обов'язок, соціальна відповідальність, повага до іншої людини), етичні принципи у здійсненні професійної діяльності, фахової комунікації на гуманістичній основі»), когнітивний творчо-цифровий («уміння логічно вибудовувати та представляти дані з використанням цифрових пристроїв, спеціалізованих програмних засобів і віртуальних платформ, графічних образів, аудіо, відео; відповідально, з урахуванням етичних, суспільних, культурних та правових норм оперувати інформаційно-комунікаційними технологіями») та поведінково-інтерактивний («ступінь реалізації засвоєних цінностей, морально-етичних норм, знань у ситуаціях професійного спілкування, охоплює уміння і навички, що ґрунтуються на критичному мисленні, володінні комунікативною технікою») компоненти [163, с. 282–283]. Також дослідниці акцентують увагу на тому, що мовна культура означених фахівців включає три аспекти: нормативний, комунікативний та етичний. «Нормативний аспект передбачає знання літературних норм ... і вміння застосовувати їх у професійному мовленні. Комунікативний аспект пропонує відбір тих мовних засобів, які якнайкраще виконують завдання фахового спілкування. Дотримання норм поведінки, повага до учасників спілкування, доброзичливість, тактовність складають етичний аспект мовної культури» [163, с. 283].

Т. Стамбульська характеризує структуру культури мовлення майбутніх учителів початкової школи за такими структурними компонентами: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, комунікативно-інформаційний, креативний (творчий) та операційно-діяльнісний [174]. Схожі погляди на структуру досліджуваної особистісної якості має Г. Мариківська, яка констатує, що мовленнєва культура старшокласників має такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-нормативний, комунікативно-функціональний та особистісно-творчий [112].

У структурі культури мовлення науковці (Т. Безенкова, В. Пасинок, Т. Токміна, С. Токмін, О. Миронова та інші) [133] виділяють ще такі компоненти: нормативний, комунікативний, етичний.

В. Пасинок зазначає, що нормативний компонент культури мовлення виявляється в тому, що «людина висловлює свої думки за допомогою лексичних засобів, які повністю відповідають нормам літературної мови (морфологічним, синтаксичним, словоутворювальним, лексичним, орфоепічним, акцентологічним та стилістичним)» [133, с. 19].

Комунікативний компонент охоплює такі складники (за В. Пасинком): 1) визначення мети комунікації; 2) виділення прагматичних умов комунікативного акту; 3) добір та організація мовленнєвих засобів, які зумовлюються метою цього акту та водночас формують відповідний текст для його усної чи письмової реалізації. Відповідно до цього основними характеристиками означеного компонента є взаємовідповідність мети й змісту комунікації та адекватне розуміння мовленнєвих та інших індивідуальних особливостей адресанта й адресата.

Естетичність мовленнєвого процесу забезпечується використанням слів, що мають загальновідоме смислове навантаження [133, с. 20].

Ураховуючи погляди науковців на зміст, структуру досліджуваної особистісної якості, складниками мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства вбачаємо:

мотиваційно-ціннісний, когнітивно-нормативний, особистісно-діяльнісний та комунікативно-етичний. Розглянемо детально зміст кожного з них.

Завдання підготовки фахівців, спроможних спрямувати своє життя та професійну діяльність на саморозвиток і розвиток суспільства на засадах гуманістичних цінностей, актуалізує розробку ціннісних механізмів формування майбутніх фахівців. Відтак, про розвиненість *мотиваційно-ціннісного складника* мовленнєвої культури свідчить: сформованість мотивації до мовленнєвої діяльності; уявлення про мовленнєвий ідеал культуромовної особистості мабутнього фахівця професійного навчання із документознавства; усвідомлення необхідності мовленнєвого самовдосконалення.

На думку М. Пентиліук, «розвиткові мовної особистості сприяють мотиви учіння, що спонукають студентів до засвоєння лінгвістичної теорії й активної мовленнєвої діяльності. Серед мотивів навчання потрібно виділити: суспільно-політичні (державність української мови); професійно-ціннісні (професійне навчання здійснюється державною мовою); мотив соціального престижу, громадянського обов'язку; комунікативні мотиви (потреба спілкуватися українською мовою; мотиви, пов'язані з потребою самоудосконалення, самовиховання; мотив поваги до викладача; утилітарні мотиви (потреба у знаннях мови як засобу професійної підготовки, досягнення певних життєвих вигод)» [135, с. 296].

О. Бігич наголошує, що «сильні» та «слабкі» студенти різняться не за рівнем інтелекту, а за мотивацією учіння. Так, на думку дослідниці, у сильних студентів сформована внутрішня мотивація, яка характеризується потребою в оволодінні професією на високому рівні, набутті міцних фахових знань і оволодінні практичними вміннями. А освітні мотиви слабких студентів є зовнішніми і мають ситуативний характер: уникнути осуду й покарання за погані оцінки, не залишитися без стипендії тощо [181, с. 9].

Отож, на результативність формування мовленнєвої культури суттєво впливають сила мотивації здобувача вищої освіти та відповідні мотиви, що спонукають до мовленнєвої діяльності.

Когнітивно-нормативний складник мовленнєвої культури характеризує: володіння мовленнєвим та документознавчим тезаурусом; мовно-мовленнєво-комунікативні знання, що передбачають досконале послуговування мовними нормами (орфографічними, орфоепічними, акцентуаційними, морфологічними, лексичними, синтаксичними, стилістичними та пунктуаційними), функціональними стилями сучасної української мови, зокрема офіційно-діловим; осмислення мовленнєвої культури як особистісного інтегрованого динамічного утворення та суспільного феномену.

Наголосимо, що однією із основних ознак мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства є її унормованість, яка відображається в правильності, точності, логічності, доцільності, переконливості, різноманітності та виразності усного й писемного професійного мовлення. З огляду на це, доцільно звернутися до характеристики дефініції «мовна норма».

Ціннісною для нашого дослідження є думка видатного українського діяча І. Огієнка: «Як би ми не розглядали питання культури мови – у застосовному, навчально-педагогічному, виховному аспекті чи у зв'язках із мисленням і психологічними чинниками, – усі вони неминуче обертаються навколо поняття норми... У якому б аспекті ми не розглядали норму, завжди зіткнемося з її двоїстою властивістю: з одного боку – мовна норма – це, природно, явище мови, а з другого – норма виразно виступає і як явище суспільне. Суспільна властивість норми виявляється ще сильніше, ніж суспільна властивість мови взагалі. Адже норма нерозривно пов'язана саме із суспільно-комунікативною функцією мови» [126, с. 9].

У навчальному посібнику «Культура української фахової мови», авторами якого є Л. Мацько та Л. Кравець, зазначено, що мовні норми

закріплені в словниках, граматиках, довідниках, та потрактовуються як «сукупність найбільш традиційних реалізацій мовної системи, повторюваних, відібраних і закріплених у процесі спільної комунікації» [117 с. 19]. На думку авторів посібника, основними ознаками мовної норми є традиційність, гнучка стабільність, сформована змінами культурно-історичних умов розвитку літературної мови, та варіативність [117, с. 19].

Мовну норму в контексті фахової підготовки майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства розглядаємо як сукупність обов'язкових, загальноприйнятих, усталених мовних законів та правил, якими послуговуються суб'єкти освітньої діяльності в процесі усного та писемного документознавчого текстотворення. Коротко схарактеризуємо норми сучасної української літературної мови в офіційно-діловому стилі, який є основним у професійній діяльності майбутніх фахівців документознавчої сфери.

Орфоепічні норми регулюють правила вимови звуків (голосних і приголосних), звукосполучень у процесі мовлення, аббревіатур та слів іншомовного походження. Наприклад: *секретаріат* – [се^нкре^нтар'іа́т], *слухачеві* – [слухаче́в'і], *довідка* – [до́в'ідка], *доповідач* – [допові́дач], *український* – [украї́н'с'киї], *нагородження* – [нагоро́дже^н'н':а], *звітуєшся* – [зв'іту́је^с':а], *доповідачці* – [допов'іда́цц':і], *студентський* – [студе́н'с'киї], *динаміка* – [ди^ена́м'іка], *монографія* – [моногра́ф'іја], *параграф* – [парагра́ф] та інші.

Не менш важливими для усного професійного мовлення є і норми евфонії (милозвучності), відповідно до яких варто дотримуватися правил чергування звуків і доцільного використання паралельних граматичних форм (наприклад: *зазначив у документі, зазначено в положенні, подано у витязі з протоколу, повернулися зі школи, студентові-першокурснику* та інші).

Акцентуаційні норми регламентують усталене наголошування слів. Наприклад: *до́говір/догові́р, за́вжди/завжди́, одина́дцять, ві́тяг, вимо́га, моноло́г, планува́ння, цьо́го/до цьо́го* та інші.

Орфографічні норми – це правила, що регулюють правильне написання слів відповідно до принципів орфографії (фонетичного, морфологічного, історичного/традиційного та смислового). Наведемо приклади орфографічних норм в офіційно-діловому стилі: *інтернет-конференція, онлайн-навчання, День Соборності України, Президент України, суб'єкт, п'ятдесят, аудиторія/авдиторія.*

Лексико-семантичні норми (норми слововживання), які регламентують правильний добір слів у офіційно-ділових текстах. Наприклад: *обсяг курсової роботи, напрями досліджень, діяти на підставі, відповідно до постанови – згідно з постановою, на виконання постанови, у протоколі мовиться* тощо. Лексичні анормативи в офіційно-діловому стилі найчастіше спричинені невмінням розмежувати лексичне значення слова. Ускладненою для майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства є і робота з багатозначними словами (*система, вартість, вертикаль, рескрипт, ретельний, референт* тощо), багатозначністю, що в контексті переходить в омонімію (*банк, верства, графік* тощо), робота зі словами-синонімами (*займати, обіймати, посідати, заступати; зустрічаються, трапляються* тощо), паронімами (*відносини – відношення, ознайомити – познайомити, причиновий – причинний* тощо), фразеологізмами (*таким чином; немає ніяких сумнівів у тому, що...; поділяємо точку зору...; на відміну від...* тощо).

Морфологічні норми регулюють «вибір варіантів морфологічної форми слова і варіантів її поєднання з іншими словами» [98, с. 121]. Наведемо приклади: *Оксано Василівно; ми запропонували; низькооплачуваний; чітко окреслений; глухівський; чотири місяці; півтора року; документ пишемо/пишуть від руки; писати листа; освітній орган, що координує діяльність* тощо.

Синтаксичні норми охоплюють правила правильної побудови словосполучень і речень. Наприклад: *надати рекомендації; властивий (кому?) – характерний (для кого?); немає сумнівів, що; за наказом ректора; члени комісії затвердили проєкт рішення профспілкових зборів* (неправильно:

проект рішення профспілкових зборів був затверджений членами комісії) тощо.

Стилістичні норми «регулюють відбір мовних засобів відповідно до сфери та ситуації спілкування» [117, с. 21]. Наприклад: *навчальний* (неправильно: *учбовий*); *вживати заходів*; *порушувати проблеми*; *брати участь*; *постачати підручники*; *відповідно до наказу*; *згідно з постановою*; *брати до уваги* та інші.

Пунктуаційні норми регулюють вживання розділових знаків у діловому мовленні відповідно до принципів української пунктуації (структурного/граматичного, смислового та інтонаційного). Наприклад: *Високоповажний пане професоре! **Не тільки** керівники, **а й** співробітники підрозділів несуть відповідальність за виконання наказу; Я, Панченко Олена Сергіївна, мешкаю у м. Глухові тощо.*

В основі особистісно-діяльнісного підходу (Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонтєв, А. Маркова, К. Платонов, С. Рубінштейн, К. Ушинський та інші) лежить розуміння особистості як суб'єкта діяльності, яка формується в діяльності й у спілкуванні з іншими людьми. З огляду на це *особистісно-діяльнісний складник* охоплює: міжособистісну комунікативну взаємодію в колі «викладач – студент», «студент – студент», «здобувач освіти – текст офіційно-ділового стилю» на засадах гуманізму й антропоцентризму (підрозділ 2.2); мовно-мовленнєву правильність документознавчого текстотворення; мовленнєвий самоконтроль та мовленнєву рефлексію.

Цілком доречною є думка авторів колективної монографії «Сучасний студент у контексті особистісно-діяльнісного підходу» (О. Бігич, М. Волошинової, М. Глазунова та інших) про те, що «розвиток студента як особистості, як активного суб'єкта діяльності є найважливішою метою і пріоритетним завданням закладу вищої освіти як освітньої системи та її системотворчим складником» [181, с. 7].

Суттєвим показником розвитку здобувачів професійної освіти як суб'єктів освітнього процесу є вміння здійснювати всі форми й види

мовленнєвої діяльності, що передусім реалізується в мовленнєво-унормованому документознавчому текстотворенні, умінні комунікувати із викладачами, одногрупниками та майбутніми роботодавцями. Під час формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства орієнтуємося на особистість здобувача, його мотивацію, життєві цілі, психологічні особливості та спонукаємо на засадах діяльнісного підходу до усвідомленого оволодіння мовними нормами, технологіями проєктування документознавчих текстів.

Комунікативно-етичний складник мовленнєвої культури ґрунтується на засадах: дотримання норм мовленнєвого етикету; постійній увазі до невербальних (жести, міміка, постава), паралінгвальних (темп, тембр, гучність голосу, паузи, логічний наголос тощо) засобів спілкування, толерантного використання часу, визначення мовленнєвих топосів професійної освіти (формулювання задумів, розроблення ідей, комунікативних намірів, розташування мовленнєвого матеріалу, визначення межі спілкування, окреслення зони мовленнєвого комфорту тощо); усвідомлення сутності морально-етичного кодексу.

До виокремлення означеного складника спонукав аналіз праць науковців (В. Воронкової, Й. Гах, Т. Гриценко, Т. Іващенко, Т. Мельничук, Я. Радевич-Винницького, М. Стельмаховича, Т. Чмут), які переконують, що мовленнєвий етикет – основа мовленнєвої культури, підґрунтя встановлення міжособистісних контактів у всіх сферах людської діяльності, освітньої зокрема.

Важливість дослідження мовленнєвого етикету в процесі формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання із документознавства незаперечна.

У «Словнику лінгвістичних термінів» Д. Ганича та І. Олійника зазначено, що мовний етикет – це «національно специфічні правила мовної поведінки, які реалізуються в системі стійких формул і виразів, що рекомендуються для використання в різних ситуаціях ввічливого контакту зі

співрозмовником, зокрема під час привітання, знайомства, звернення до співрозмовника, висловлення подяки, прощання тощо» [27 с. 133].

А. Токарська та І. Кочан за умовами і змістом мовленнєвої ситуації розрізняють 15 різновидів мовленнєвого етикету: вітання; звертання, привертання уваги; знайомство; запрошення; прохання, порада, пропозиція; погодження; вибачення; незгода, відмова; скарга; втішання; комплімент; несхвалення; поздоровлення; подяка; прощання [188, с. 74–75]. Правила мовного етикету реалізуються здебільшого в одиницях лексичного («Добривдень!», «Вибачте», «Дякую», «Прощайте», «Добраніч» тощо), фразеологічного («віддавати належне», «для більшої переконливості», «привертати увагу» тощо) і частково морфологічного рівнів (уживання займенникових та дієслівних форм пошанної множини). Кожен вид мовленнєвого етикету відповідно має усталені «формули» та «форми», знання яких та вміння ними послуговуватися забезпечать високий рівень володіння мовленнєвою культурою майбутніх фахівців, і майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства передусім.

Нам імпонує думка Л. Барановської, що для досконалого володіння мовленнєвою культурою майбутньому спеціалісту недостатньо знати «специфіку ділового мовлення, його лексику, граматику і стилістику. Треба навчитися користуватися своїм мовленням так, щоб зацікавити співрозмовника, вплинути на нього, прихилити до своєї позиції, успішно говорити з тими, хто симпатизує вам, і з тими, хто проти вас, брати участь у бесіді у вузькому колі й виступати перед широкою публікою» [9, с. 23].

Дотичним поняттям до мовленнєвої культури є мовленнєва компетентність, тому ціннісною для нашого дослідження є думка А. Токарської та І. Кочан про те, що мовленнєва компетентність означає готовність і спроможність особистості адекватно й доречно використовувати мову в конкретних ситуаціях буття (висловлювати власні думки, бажання, наміри, прохання тощо), застосовуючи при цьому як мовні, так і позамовні (міміка і жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності [188].

Майбутній педагог професійного навчання з документознавства для оволодіння мовленнєвою культурою передусім має усвідомити значення української літературної мови в його професійному зростанні, збагнути, що основою такого усвідомлення є глибокі знання про мову, її систему і структуру, принципи функціонування, стилістичне багатство, роль у житті людини та суспільства. Якщо такі знання сформується й неперервно будуть збагачуватися, людина буде думати про мову, власний рівень володіння мовленням, у неї виникне ціннісне ставлення до мови загалом, і професійного мовного інструментарію зокрема (вправне добирання мовних засобів, які функціонують в офіційно-діловому стилі та його підстилях, доречне послуговування мовним етикетом як невід'ємним складником сучасного документознавства, володіння основами електронного документообігу тощо) як важливого підґрунтя успішної професійної діяльності (що в мові, культурі мовлення є хорошим, важливим, корисним, а що варто переглянути, переоцінити, як особистісно мовно удосконалюватися тощо), вона дбатиме про престижність мови, відтак – зросте рівень самоповаги.

Мотиваційно-ціннісний, когнітивно-нормативний, особистісно-діяльнісний та комунікативно-етичний складники не можуть функціонувати без певного емоційного супроводу, оскільки шанобливе ставлення фахівця до українського слова породжує почуття поваги, гордості, відповідальності за мову, її стан, розвиток, за власне професійне мовлення, мотивує до постійного удосконалення мовленнєвої культури. Означене виформовує мовленнєву поведінку, окреслює зону усвідомленого мовленнєвого комфорту особистості, упорядковує її мовно-мовленнєві дії, скеровує до аналізу мовної ситуації, і професійної зокрема.

Отже, на нашу думку, вимоги до мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців із документознавства ґрунтуються на взаємопов'язаних складниках: мотиваційно-ціннісному (сприйняття мови як цінності), когнітивно-нормативному (лінгвістичні основи мовленнєвої компетентності),

особистісно-діяльнісному (мовно-мовленнєве удосконалення) та комунікативно-етичному (мовна почуттєвість, емоційна чутливість до мовних явищ, елементів).

У структурі мовленнєвої культури майбутніх фахівців дослідники означеної проблеми (Н. Гайсинюк, С. Кулешов, В. Пасинок) наголошують на важливості володіння такими комунікативними якостями мовлення: правильність, точність, логічність, доречність, свідомість, насиченість інформацією та науковими термінами, виразність дикції, милозвучність. Здобувачі вищої професійної освіти повинні оволодіти уміннями правильно добирати мовні засоби і будувати висловлювання так, щоб найточніше передати його зміст, функції, призначення.

Майбутнім бакалаврам професійного навчання з документознавства варто взяти до уваги, що їхня мовленнєва культура не виникає з нічого, це щоденна кропітка праця, спрямована на формування власного професійного образу, рівень якого визначається правильністю, точністю, логічністю, виразністю, доступністю, ясністю, чистотою та доречністю мовлення. Охарактеризуємо більш детально означені вимоги до мовленнєвої культури майбутніх педагогів професійного навчання з документознавства. При цьому візьмемо до уваги, що документознавство ґрунтується на засадах офіційно-ділового стилю, якому належить загальносуспільна роль, адже він обслуговує всі сфери суспільної діяльності, проте в багатьох із них ще не став українськомовним. Національні ознаки цього стилю запанують в українському діловому функціонуванні за умови ствердження статусу самої української мови, на що спрямований Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 року за №2704-VIII [144], окремі норми якого набули чинності 16 січня 2021 року.

Отже, правильність (нормативність) мовлення – одна з найбільш визначальних ознак мовленнєвої культури. За твердженням Н. Бабич, «критерієм правильності є мовна дійсність конкретної епохи, а її еталоном – строга відповідність правилам, за допомогою яких сформульовано сучасні

норми» [102, с. 38]. У професійному спілкуванні педагог-документознавець зобов'язаний дотримуватися норм сучасної української мови: передусім орфоепічних та акцентуаційних – правильна літературна вимова звуків, звукосполук, нормативне наголошування слів; орфографічних – грамотне письмо; лексичних – відсутність суржику, вульгаризмів, невмотивованих повторів; синтаксичних та морфологічних – правильна побудова словосполучень, речень, нормативні словоформи; стилістичних – відповідність меті, ситуації спілкування, стилям.

Не менш важливою вимогою до мовленнєвої компетентності є точність мовлення. «Точним можна назвати таке мовлення, у якому вжиті слова повністю відповідають їх мовним значенням – значенням, що усталились у мові в даний період її розвитку» [102, с. 43].

Логічність як ознака мовленнєвої культури «передбачає правильність, розумність мовлення, які втілюються в літературно-нормативних формах слів, у структурах речень, словосполучень тощо» [45, с. 307]. П. Дудик наголошує, що логічність усного і писемного мовлення виявляється взаємопов'язаним ланцюгом «мова – мислення – мовлення». Логічність є ознакою кожного функціонального стилю сучасної української мови, зокрема в офіційно-діловому – це «несуперечливість, логічно правильна будова тексту, послідовність, смислова погодженість частин» [119, с. 55].

Л. Мацько та Л. Кравець стверджують, що «складниками виразності професійної мови є інформаційна (змістова) і виражальна (чуттєво-мовна) виразність» [117, с. 55]. Виразність мовленнєвої культури проявляється у вмінні послуговуватися потужними ресурсами виражальних засобів української мови, що виступають знаряддям впливу на співрозмовника. З. Мацюк, Н. Станкевич конкретизують виразність у таких засобах: виразність дикції, чіткість вимови, логічний наголос, видозміни голосу, паузи, емоційна тональність, дихання інтонація, темп, жести, міміка [119, с. 57].

Нерозривно пов'язаними між собою є ясність і доступність мовлення. Ясність – це доступність мовлення для розуміння тих, хто слухає, а доступність поєднує ясність, простоту і дієвість. Формуванню ясності усного мовлення майбутніх фахівців, на думку І. Кравцової та Л. Шпачук, сприяють «чітка дикція, логічне і фонетичне наголошування, правильне інтонування, розмірений та уповільнений темп, спокійний і ввічливий тон» [92, с. 12]. Ясність писемного мовлення «досягається послідовністю лінійного викладу матеріалу, що відображає логічне розгортання думки, точним називанням, членуванням тексту на абзаци відповідно до тем, підтем і сегментів думки, повтором домінантних, ключових і наскрізних слів» [92, с. 12].

Чистота мовленнєвої культури «досягається тоді, коли мовлення нормативне і всі його елементи (фонетико-орфоепічні, лексичні, фразеологічні, граматичні, стилістичні) є літературними» [45, с. 310]. З огляду на це майбутньому педагогу-документознавцю необхідно дбати про чистоту усного та писемного мовлення: не допускати використання слів-паразитів, жаргонної та діалектної лексики, штамів, плеоназмів, канцеляризмів, сленгізмів, просторічних слів; нелітературного висловлення.

Доречність мовлення – необхідна якість мовленнєвої культури, яка полягає «у врахуванні ситуації мовлення, комунікативних завдань, складу слухачів (читачів), їхнього стану, настрою, зацікавленень» [119, с. 56]. З. Мацюк та Н. Станкевич називають цю ознаку «комунікативною доцільністю». На нашу думку, доречність мовлення педагога професійної освіти передбачає наявність почуття стилю й міри у використанні мовних засобів. Н. Бабич підкреслює, що окрім стильової доречності, треба домагатися доречності контекстуальної.

Відтак, мовленнєва культура майбутніх фахівців із документознавства має відображати рівень їхніх знань про мову, систему ціннісного ставлення до мови й мовлення, ступінь емоційної чутливості до розвитку мовних явищ, мотивацію до неперервного мовно-мовленнєвого удосконалення. Документознавча сфера професійної діяльності фахівців базується на таких

комунікативних ознаках мовленнєвої культури: точність, логічність, доречність, правильність, доступність ясність, чистота, виразність.

Аналіз змісту та структурних компонентів мовленнєвої культури дав змогу витлумачити авторське визначення поняття *«мовленнєва культура майбутнього бакалавра професійного навчання з документознавства»* – це інтегративна особистісна якість, що ґрунтується на усвідомленні мовцями ролі й місця мови в їхньому професійному становленні та в розбудові державної мовної політики; володінні нормами сучасної української літературної мови та основами лінгвістичного й професійного документознавства; вербальними й невербальними етикетними формулами; умінні ясно, логічно, правильно, доречно, переконливо формулювати і висловлювати думку усно й писемно, моделювати тексти документів різних жанрів відповідно до комунікативної професійної ситуації; здатності до постійного культурно-мовленнєвого саморозвитку та самовдосконалення.

Організація цілеспрямованої роботи з формування мовленнєвої культури в закладах вищої освіти – важливий і невід’ємний компонент якісної професійної підготовки майбутніх фахівців професійної освіти. Отож, формування усіх складників мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства забезпечить їхній успіх в особистісному становленні та професійному зростанні.

1.3. Документознавство в системі вищої професійної освіти

Сьогодні простежуємо швидкі темпи реформування системи вищої освіти, і професійної зокрема. Це зумовлено введенням у дію нових законів, наказів, постанов, які спонукають заклади вищої освіти до постійного оновлення змісту, форм, методів, засобів навчання в організації процесу підготовки майбутніх фахівців, розроблення відповідних стандартів та інших нормативних документів для якісної підготовки конкурентоспроможних

здобувачів вищої освіти. З огляду на це належна організація роботи з документами різної ваги, і державної зокрема, у діяльності закладу вищої освіти, його структурних підрозділів є одним із пріоритетних напрямів.

Функціонування професійної освіти нині здійснюється на засадах документів різної жанрової характеристики і форми: законодавчих (закони, постанови, концепції, статuti, меморандуми); дипломатичних (міжнародні угоди про співпрацю, декларації, листи, звернення до посольств; публічні виступи на освітніх самітах, форумах, конференціях); адміністративних (накази, контракти, договори, звіти, акти, службові, доповідні листи тощо). Проте механізми і технології укладання документів, що регулюють функціонування системи професійного навчання у вищій школі, імперують до аналізу понять «документознавство», «документ», «офіційно-діловий стиль». Варто зазначити, що до означеної аналітики спонукають як узусні вербальні (закони, укази, постанови, накази, акти, листи, грамоти, розпорядження тощо), невербальні (виступи, наради, перемовини), так і неологічні жанри документів, що з'явилися в професійному документообігові на поч. ХХІ ст. (копірайт, тендерні пропозиції, квота, саміт, спіч, декларація, бейдж, бізнес-план, бізнес-проект, смс-довідка, звіт-презентація тощо), які в загальному документознавстві зводяться до поняття «документ», в офіційно-діловому стилі класифіковані за підстилями та жанрами (видами текстових документів), у комунікативній та семантичній лінгвістиці розглядаються за ознакою ступеня узагальнення в межах лексико-семантичних груп та підпорядковуються спільному гіпероніму «документ».

Обсяг документообігу в професійній освіті має врегульовуватися і семантично виваженими визначеннями термінів освітньої галузі. Однак у державних законодавчих документах (Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про професійну освіту в Україні», «Про професійну (професійно-технічну) освіту») простежуємо семантичні неузгодженості або смислові тотожності у змісті базових термінів «професійна освіта», «професійно-технічна освіта».

Означені смислові протиріччя спонукали науковців до власного потрактування терміна «професійна освіта» з огляду на що його визначають і як процес, і як результат професійного розвитку і становлення особистості, який супроводжується оволодінням знаннями, навичками і вміннями з конкретних професій і спеціальностей [31, с. 170–171]; «неперервний процес, обумовлений потребами особистості, суспільства й економічного розвитку держави, направлений на постійний професійно-особистісний розвиток і самовдосконалення фахівців, розширення їхніх можливостей в умовах якісної зміни праці як в рамках однієї професії, так і в умовах зміни сфери професійної діяльності» [137, с. 138].

Ю. Грищук, розкриваючи зміст поняття «професійна освіта» в контексті сучасних змін розвитку суспільства, дійшла висновку, що професійна парадигма значно збагатилася та розширила свій контекст саме в змісті університетської освіти. У межах цієї парадигми наука перестала бути самостійною як засіб пізнання і пояснення світу, а почала виконувати функцію виробничої сили, що сприяє розвитку техніки та безпосередньо виробництва. «У результаті такого підходу університет почав концентрувати та розширювати не тільки спектр наукових знань, але й кращі зразки соціокультурної та професійної діяльності людини. Із того часу в університетах стали здобувати медичну, юридичну, економічну, педагогічну, інженерно-технічну та іншу вищу професійну освіту як відповідь на соціальний запит суспільства» [35, с. 20].

У дисертаційному дослідженні послуговуємося визначенням поняття **«вища професійна освіта»** – системно трансформаційний топос як відображення освітньої комунікації в колі «людина – професійний освітній простір – культура», що окреслюється загальнопедагогічною та спеціалізаційною термінологією, педагогічними умовами, організаційно-управлінськими заходами, мовленнєвою культурою, обсягом загальних і фахових знань, умінь, навичок, інших компетентностей; регулюється професійним документообігом, теоретичними конструктами якого є мета,

призначення, мовно-мовленнєві ознаки офіційно-ділового стилю, його підстилі та жанрові різновиди; концептуалізує соціальне замовлення на вправних фахівців професійного навчання, і з документознавства зокрема.

Формулювання терміна зорієнтовує на вищу професійну освіту та *професійне навчання з документознавства* як цілеспрямований процес формування документознавчої компетентності педагогів професійної освіти, і бакалаврів із документознавства зосібна, здатних на засадах мовленнєвої культури успішно працювати з інформаційними, аналітичними, адміністративними, архівними та іншими документами, вправно продукувати тексти офіційно-ділової комунікації, що функціонують у топосах професійної освіти. Під топосами (від гр. *topos* – місце) у професійній освіті розуміємо формулювання задумів, розроблення ідей, комунікативних намірів, розташування матеріалу в документах залежно від високого чи низького рівня їх стандартизації; визначення межі спілкування, окреслення зони мовленнєвого комфорту тощо.

Відповідно до наказу МОН України № 292 від 21.03.2016 «Про затвердження Переліку спеціалізацій підготовки здобувачів вищої та фахової передвищої освіти за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)», за якими здійснюється формування та розміщення державного замовлення» в редакції від 02.04.2021 [146] спеціальність 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» має такі спеціалізації: 015.31 Будівництво та зварювання, 015.32 Електроніка, метрологія та радіотелекомунікації, 015.33 Енергетика, електротехніка та електромеханіка, 015.34 Машинобудування, 015.35 Видобуток, переробка та транспортування корисних копалин, 015.36 Технологія виробів легкої промисловості, 015.37 Аграрне виробництво, переробка сільськогосподарської продукції та харчові технології, 015.38 Транспорт, 015.39 Цифрові технології. Хоча в першій редакції цього наказу перелік спеціалізацій із професійної освіти налічував 22 одиниці, зокрема і спеціалізацію 015.05 Документознавство.

Аналіз змін, які простежуються в переліку спеціалізацій спеціальності 015 «Професійна освіта», засвідчує, що нині спеціалізацію «Документознавство» вилучено, проте обсяг документів, якими оперує професійна освіта, не зменшився, а розширився, що потребує його структурного та лінгвістичного аналізу.

Нині у працях науковців простежуємо такі напрями дослідження документознавства: теорія та історія документознавства, теоретичні основи наук документно-комунікаційного циклу (С. Кулешов [100]); методологічні проблеми документології, бібліотечне краєзнавство (Н. Кушнарєнко [104]); структура документознавства, галузеве документознавство, формування теорії документа (М. Слободяник [167]); типологія документа, типологія книги (Г. Швецова-Водка [212; 211]); проблеми підготовки фахівців професійного навчання з документознавства: (С. Дубова, С. Кулешов, Н. Кушнарєнко, О. Матвієнко, Ю. Палєха, О. Семенов, М. Слободяник, М. Цивін та інші).

Так, С. Кулешов загальне документознавство визначає як сукупність знань про документацію та інші типові об'єкти архівного зберігання. На думку вченого, ці знання «пов'язані з характеристиками зовнішньої форми, змісту, функцій службового документа, проблемами його класифікації (типології), закономірностями історичного розвитку й функціонування, а також технологіями роботи зі службовими документами в діловодстві» [100, с. 36].

Г. Швецова-Водка, Н. Кушнарєнко, М. Слободяник документознавство пояснюють як «науку про документ, що досліджує процеси створення і функціонування документів» [212, с. 181].

За допомогою документа інформація зберігається і передається в часі та просторі. Документи можуть розглядатися як один із інструментів пізнання дійсності. Сучасний діловий світ важко уявити без потужних потоків інформації, що циркулює різними напрямками й оформлена найчастіше документально. Переважна більшість дій здійснюється

працівниками в процесі управління закладами вищої освіти шляхом створення і використання різноманітних документів. А відтак головним, центральним, базовим поняттям документаційного забезпечення сучасної вищої професійної освіти є документ.

Відповідно до Державного стандарту ДСТУ 2732:2004 [43] документ – це «інформація, зафіксована на матеріальному носії, основною функцією якого є зберігати та передавати її в часі та просторі» [43].

У Законі України «Про інформацію» № 2658-ХІІ від 02.10.1992 року, поточна редакція від 16.07.2020, підстава 692-ІХ, документ потрактовується як «матеріальний носій, який містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі» (стаття 1) [147].

Лексема «документ» походить від латинського *documentum*, що означає вірець, посвідчення, доказ [168, с. 386]. Документ – це «річ, яка має в собі яку-небудь інформацію, тобто документ може щось (певне знання) передати тому, хто буде ознайомлюватися з ним, вивчати його, читати чи іншим чином «споживати інформацію». Документ потрібний людині саме для того, щоб ознайомитися з цією інформацією» [212, с. 16].

Науковці виокремлюють такі загальні функції документа: інформаційна, соціальна (поява документа спричинена тією чи іншою соціальною потребою); комунікативна (документ є засобом зв'язку); культурна (документ є засобом закріплення та передавання культурних традицій). Специфічними функціями документа є: управлінська (процеси планування, звітування, організації роботи); правова (ця функція є визначальною в законодавчих та правових нормативних актах); історична (цієї функції набуває певна частина документів лише після того, як вони виконують свою оперативну дієву роль і надійдуть до архіву на збереження [191].

Актуальними питаннями документознавства в системі сучасної вищої професійної освіти є: технології та механізми укладання документів, узгодження їх змісту з літературними нормами; виникнення нових жанрів

законодавчого підстилю офіційно-ділового стилю. Рушійною силою забезпечення якості вищої освіти та поштовхом до оновлення і змін у нормативній документознавчій базі стала імплементація Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти» [54], діяльність Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, що засвідчило функціонування нових освітніх термінів у документах освітньої галузі, як от: «академічна свобода», «академічна доброчесність», «академічна мобільність», «акредитація освітніх програм», «заклад вищої освіти», «освітня програма», «освітні рівні», «стейкхолдери», «студентоцентроване навчання», «освітній процес», «фахова передвища освіта» тощо. Означена термінологія фактично дефункціонувала такі терміни, як: «вищий навчальний заклад», «особливі категорії вступників», «освітньо-кваліфікаційні рівні», «навчально-виховний процес» тощо. Г. Кузнецова, І Кухарчук, О. Корчова зазначають: «Уведення до офіційно-ділових документів нових термінів породжує варіантність, руйнує константність мовних елементів, і водночас уможливорює постійний розвиток офіційної терміносистеми [98, с. 8].

Стрімке зростання обсягів паперових документів, які використовуються в управлінській діяльності освітніх установ, складність їх укладання та швидка оновлюваність інформації роблять акцент на необхідності використання систем електронного документообігу. Питання електронного документообігу сьогодні регламентується постановою Кабінету Міністрів України № 55 від 17 січня 2018 року «Деякі питання документування управлінської діяльності» [38], яка містить типову інструкцію з документування управлінської інформації в електронній формі та організації роботи з електронними документами в діловодстві, електронного міжвідомчого обміну. Майбутні бакалаври професійного навчання з документознавства мають опанувати систему електронного документообігу.

Основою сучасної адміністративно-управлінської діяльності та організації й функціонування освітнього процесу виступає офіційно-ділове спілкування, «оскільки жанрові різновиди офіційно-ділового стилю створюють трансферентну систему загальної стратегії педагогічної діяльності закладу вищої освіти, починаючи від формування контингенту студентів (заява про участь у конкурсі, особова справа вступника, рейтингові списки студентів, протоколи засідання приймальної комісії щодо рекомендацій про зарахування на навчання, накази про зарахування студентів на навчання, заява про взяття на облік особливих категорій вступників тощо), залучення студентів до освітнього процесу й перебування в ньому (бланки оформлення списків студентів, журнали обліку роботи академічних груп, відомості академічної успішності, залікова книжка, індивідуальний план роботи студента, аркуш успішності студента, навчальна картка студента, реєстри про стипендію, заява про надання відпустки, про зміну прізвища (імені), про повторне виготовлення документів про освіту (дубліката диплома, додатка до диплома), про повторне виготовлення студентського квитка, про передрук диплома, про матеріальну допомогу тощо) й завершуючи працевлаштуванням студентів-випускників (заява про проходження навчальної, навчально-залікової, на робочому місці фахівця практики за майбутнім місцем проживання; про надання одноразової грошової допомоги молодому фахівцеві, тристороння угода про працевлаштування, картка працевлаштування)» [98, с. 194–195].

Візьмемо до уваги, що всі документознавчі процеси в системі вищої професійної освіти ґрунтуються на засадах офіційно-ділового стилю, який відповідно забезпечує ділову освітню комунікацію. За твердженням І. Чередниченка, офіційно-діловий стиль задовольняє «спеціальні потреби в документальному оформленні різних актів державного, суспільного, політичного, економічного життя, діяльності, ділових стосунків тощо між членами суспільства, установами та організаціями» [209, с. 47].

Відомий швейцарський лінгвіст Шарль Баллі (1865 – 1847) наголошував, що офіційно-діловий стиль – це «найбільш нетворчий стиль, перед яким по суті рівні всі – і геніальний поет, і завзятий канцелярист» [45, с. 69].

Значно зросла роль офіційно-ділового стилю з утвердженням статусу української мови як державної і проголошенням України незалежною самостійною державою. Нині головним його призначенням є регулювання офіційних ділових відносин у державно-політичній, громадській, економічній, законодавчій, адміністративно-господарській, освітній сферах та обслуговувати громадянські потреби людей [119, с. 49].

Для офіційно-ділового стилю характерні такі позамовні ознаки:

– достовірність, точність, зрозумілість, стислість і вичерпність викладу змісту; консервативний характер; нейтральний, коректний тон мовлення, послідовність та переконливість, стабільність (тривалий час зберігає традиційні форми), висока стандартизація висловів, сувора регламентація тексту (за Л. Мацько та Л. Кравець) [117, с. 77–78].

– документальність, точність, чіткість, переконливість, доказовість та сухість (за Н. Бабич) [102, с. 31];

– імперативність, розпорядність, регламентованість, непроникність, точність, однозначність, логічність, наказовість, розпорядність, доказовість, безособовий характер тексту, відсутність емоційності та суб'єктивності (за Л. Мацько, О. Мацько, О. Сидоренко) [118, с. 259–261].

– офіційний характер, адресність, повторність дій і ситуацій, тематична обмеженість кола завдань, смислова точність, ясність, висока стандартизація вислову, сувора регламентація тексту (для чіткої організації текст поділяють на параграфи, пункти, підпункти), документальність (за З. Мацюк та Н. Станкевич) [119, с. 49–50].

Д. Розенталь зазначав, що офіційно-діловий стиль серед книжних стилів мови «виділяється своєю відносною стійкістю і замкненістю», що для нього «характерна наявність численних мовних стандартів – кліше. Якщо в

інших стилях шаблонізовані звороти нерідко вважаються стилістичним недоліком, то в офіційно-діловому стилі в більшості випадків вони сприймаються як цілком природна його особливість» (за П. Дудиком) [45, с. 71].

З метою визначення лінгвістичних основ формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства охарактеризуємо систему мовних засобів, які простежуються в діловому мовленні всіх сфер [119; 117; 189], й освітньої зокрема:

1) широке використання суспільно-політичної та адміністративно-канцелярської термінології, наприклад: *чинність, дієздатний, ухвала, вищезгаданий, здобувач вищої освіти, науково-педагогічні кадри, положення, ректор, учений секретар, адміністрація, закон, заява, розпорядження, рішення, протокол, угода, договір* та інші;

2) уживання мовних штамтів з перевагою багатокомпонентних мовних конструкцій, наприклад: *з метою ... , відповідно до ... , згідно з наказом, до заяви додаю, порядок денний, з огляду на відсутність, беручи до уваги вищесказане, залишити питання відкритим, зняти питання з порядку денного* тощо. Л. Мацько та Л. Кравець наголошують на ортологічності мовних штамтів у адміністративному підстилі, який обслуговує освітню сферу: *відповідно до постанови – згідно з постановою – на виконання постанови; з метою виконання – на виконання – для виконання; вважає за можливе – вважає доцільним* [117, с. 99];

3) специфічний характер фразеології – компоненти стійких фразеологічних сполучень функціонують здебільшого в прямому значенні, наприклад: *підбивати підсумки, брати участь, доводити до відома, кінцевий результат, разова допомога, порядок денний, залучення фахівців, вживати заходів* та інші;

4) відсутність емоційно забарвленої лексики;

5) зведена до мінімуму синонімія, що не викликає двозначності.

Причиною цього, як стверджують Л. Мацько та Л. Кравець, є «потреба

забезпечити адекватність і точність передавання інформації, швидке оброблення документів, тому однотипні поняття позначаються однотипними лексемами, не замінюються синонімічними, щоб не «розмивати» зміст, не спричинити різночитання» [117, с. 93];

6) перевага іменників над дієсловами та широке використання віддієслівних іменників (наприклад: *оцінювання* (як дія) – *оцінення* (як подія) – *оцінка* (як наслідок події)) у певних жанрах, зумовлене прагненням до узагальнення. Наприклад: *адміністрація, секретаріат, ректорат, професор, доцент, працівники закладу освіти (замість освітяни)*;

7) наявність безособових та наказових форм дієслів із значенням постійної дії і відсутність особових форм як засобів індивідуалізації автора, наприклад: *застосовано прийом, зазначено в положенні, наказую..., затверджую..., доручаю..., повідомляємо..., нагадуємо...*;

8) широке використання відіменних прийменників;

9) обмежене використання прислівників, особового займенника, вигуків, часток;

10) характерним є вживання таких синтаксичних конструкцій [189, с. 58–67]:

– розповідних речень, наприклад: *Я, Руденко Ольга Володимирівна, народилася 22 квітня 1999 року в м. Глухів Сумської області (автобіографія). Захарченко Василь Іванович навчається на III курсі факультету професійної та технологічної освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (характеристика). 19 жовтня 2020 року о 14.00 в аудиторії 304 відбудеться засідання наукової творчої групи знавців української мови (оголошення);*

– речень з прямим порядком слів, наприклад: *Робота магістрантки складається з 3-х розділів (рецензія);*

– односкладних речень, наприклад: *Звертаємо (звертаю) Вашу увагу ... (лист). Прошу перевести мене на посаду викладача кафедри української*

мови та літератури (заява). З огляду на викладене наказую ... (наказ).
Преміювати членів приймальної комісії ... (наказ);

– простих речень, ускладнених однорідними членами речення, наприклад: *Освітню програму засвоює добре, навчається на «відмінно» і «добре». На достатньому рівні володіє українською, англійською і німецькою мовами* (характеристика);

– простих речень, ускладнених дієприслівниковими та дієприкметниковими зворотами, наприклад: *Щорічний звіт, розглянутий трудовим колективом коледжу, має бути поданий на затвердження ректору до 20 грудня* (статут). *Пінчук О. В., доцент кафедри, охарактеризував автореферат як монографію, виконану на високому науковому рівні* (протокол);

– складних речень, зокрема складнопідрядних, «в яких є сполучні слова, бо вони уточнюють відношення між частинами складного цілого» [189, с. 64]. Поширеною означальною конструкцією є підрядна означальна частина зі сполучним словом «який», наприклад: *Адміністрація університету зацікавилася Вашою пропозицією про видання, у яких Ви пропонуєте подати рекламні оголошення* (лист). У таких складнопідрядних реченнях може використовуватися і сполучне слово «що», наприклад: *Ситуація, (яка?) що склалася є неприємною і потребує з'ясування* (лист). В. Топіха та Н. Шлопак наголошують, що «коли є можливість вибирати між сполучними словами «який» і «що», треба віддавати перевагу займенникові «який», бо він має форму роду і числа, а це сприяє чіткості, прозорості викладу в документах» [189, с. 64]. Наприклад: *Оголосити подяку здобувачам освіти, які (що) взяли активну участь у підготовці наукової конференції...* (наказ). Проте означене пояснення є дискусивним.

Офіційно-діловий стиль функціє в усній і писемній формах ділового мовлення [98], що відображається у відповідних жанрах. Усне ділове мовлення освітньої сфери відображає спілкування людей під час виконання ними посадових обов'язків (ділова бесіда, діловий прийом, ділова доповідь,

ділова розмова по телефону, ділова нарада, ділові переговори (перемовини)). Писемне мовлення є монологічним та вторинним порівняно з усним і реалізується в таких жанрах: автобіографія, резюме, заява, пропозиція, запрошення, скарга, характеристика, трудова книжка, особовий листок з обліку кадрів, довідка, висновок, доповідна записка, пояснювальна записка, звіт, лист, оголошення, план, протокол, витяг із протоколу, телеграма, адреса, телефонограма, радіограма, факс, акт, доручення, розписка, список, таблиця, накладна, договір, трудова угода, контракт, ділова доповідь (написаний текст) та інші [98, с. 60–61].

Кожен офіційно-діловий жанр, а відтак і кожен документ, має свою неповторну мовленнєву культуру, що визначається конкретною сферою спілкування і призначенням, тематичною обмеженістю кола питань, які висвітлюються в певних видах документів, оскільки кожний вид інформації потребує відповідного мовного оформлення. Сукупність жанрів, на думку П. Дудика, формує мовну своєрідність офіційно-ділового стилю.

Найхарактернішим для сфери вищої професійної освіти є адміністративно-управлінський підстиль, мета якого – урегулювати діяльність закладу вищої освіти за напрямками, що передбачені Законом України «Про вищу освіту» [53], зокрема: адміністративна та управлінська діяльність, забезпечення якості освіти, академічна доброчесність, ліцензування освітньої діяльності, акредитація освітніх та освітньо-наукових програм, моніторинг якості освіти, атестація здобувачів вищої освіти, атестація науково-педагогічних та наукових кадрів, організація освітнього процесу, академічна мобільність, фінансово-економічні відносини у сфері вищої освіти, міжнародне співробітництво, діяльність органів студентського самоврядування тощо.

Відповідно до чинної нормативної бази, що забезпечує функціонування професійної освіти, стан педагогічної освіти націлений на пошук нових моделей та форматів підготовки педагогів професійного навчання за різними спеціалізаціями. Це зумовлено суттєвими змінами в підготовці майбутніх

педагогів, у системі роботи викладачів і здобувачів вищої освіти та у використанні інноваційних методів викладання.

Отож, невід'ємним складником мовленнєвої культури педагога-документознавця є вміння грамотно оперувати усіма видами ділової освітньої документації, оформляти розпорядчі документи, здійснювати електронне ділове листування відповідно до норм офіційно-ділового стилю. Система формування мовленнєвої культури майбутніх педагогів професійного навчання, і документознавців зокрема, має вдосконалюватися згідно з вимогами сучасного суспільства й освітніх інновацій.

1.4. Аналіз стану формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства в закладах освіти

Сучасні тенденції розвитку вищої педагогічної освіти ґрунтуються на компетентнісному підході до організації освітнього процесу. З огляду на це одним із стратегічних напрямів фахової підготовки майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства є формування їхньої мовленнєвої компетентності, а відтак і мовленнєвої культури.

На нашу думку, формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства – це складний і динамічний процес, що потребує цілісної системи роботи з урахуванням усіх структурних компонентів досліджуваного процесу та в поєднанні аспектів розуміння різноманітних освітніх і життєвих ситуацій, умінь практичного використання здобутих знань та, відповідно, усвідомлення необхідності самовдосконалення особистісного рівня сформованості навичок мовленнєвої взаємодії.

З огляду на це актуальною стає реалізація мети документів державної ваги: Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019 р.) [144], Укази президента України «Про Концепцію

державної мовної політики» (2010 р.) [148], «Про невідкладні заходи щодо зміцнення державного статусу української мови та сприяння створенню єдиного культурного простору України» (2018 р.) [149], розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії популяризації української мови до 2030 року» (2019 р.) [151], «Про схвалення Концепції Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року» (2021 р.) [150], спрямована на формування освіченої, всебічно розвинутої мовної особистості, й бакалавра-документознаця в галузі професійної освіти зосібна.

Низку наукових розвідок присвячено мовно-мовленнєвій підготовці майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності.

Так, А. Ліпінська [106], О. Сивак [166; 165], О. Федорук [199] розкривають зміст формування професійних компетентностей спеціалістів у інформаційному просторі та на прикладі вивчення інформатичних дисциплін.

О. Василенко [131], Я. Домбровська [40], В. Желанова [50], Т. Ісаєнко [63], І. Крохмаль [93], Н. Назаренко [123], О. Панькевич [131], О. Тур [192; 191] висвітлюють сутнісні характеристики, структуру, зміст комунікативної та професійно-комунікативної компетентностей, культури мовлення, мовної досконалості майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності.

О. Семенов та А. Сьоміна на основі аналізу довідникових джерел та узагальнення наукових праць досліджують окремі аспекти термінологічного та культурологічного компонентів професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх документознавців в умовах університетської освіти [164].

О. Янишин науково обґрунтовує ефективність залучення медіаосвітніх підходів до формування комунікативних умінь майбутніх документознавців [217].

В. Бебих та Р. Котелевська звертають увагу на формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності [12].

Проте стан формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів спеціальності 015 «Професійна освіта (Документознавство)» залишається повністю не розкритим і потребує детального аналізу.

У статті 5 Закону України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014, поточна редакція від 16.07.2021, підстава 2704-VIII, зазначено, що підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітніми програмами на таких рівнях вищої освіти: початковий (короткий цикл), перший (бакалаврський), другий (магістерський) та третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий). Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв'язування складних спеціалізованих задач у певній галузі професійної діяльності [53].

Бакалавр – це освітній ступінь, що «здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180-240 кредитів ЄКТС» [53].

У 2019 році наказом Міністерства освіти і науки України № 1460 від 21.11.2019 року було затверджено Стандарт вищої освіти за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Матриця відповідності визначених цим стандартом компетентностей засвідчує, що дескриптор «комунікація» має забезпечувати сформованість таких загальних та спеціальних компетентностей за Національною рамкою кваліфікацій: «ЗК 03. Здатність спілкуватися українською мовою як усно, так і письмово, ЗК 04. Здатність спілкуватися іноземною мовою, ЗК 06. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій», ЗК 07. Здатність учитися і оволодівати сучасними знаннями, ЗК 08. Здатність працювати в команді, ЗК 09. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності; СК 12. Здатність

застосовувати освітні теорії та методології у педагогічній діяльності, СК 13. Здатність забезпечити формування у здобувачів освіти цінностей громадянськості і демократії, СК 15. Здатність спрямовувати здобувачів освіти на прогрес і досягнення, СК 20. Здатність здійснювати професійну діяльність з дотриманням вимог законодавства, стандартів освіти та внутрішніх нормативних документів закладу освіти, СК 21. Здатність упроваджувати ефективні методи організації праці відповідно до вимог екологічної безпеки, безпеки життєдіяльності та охорони і гігієни праці, СК 24. Здатність управляти комплексними діями/проектами, відповідати за прийняття рішень у непередбачуваних умовах та професійний розвиток здобувачів освіти і підлеглих» [175]. Перелік компетентностей спонукає до з'ясування ваги в структурі освітньо-професійної програми освітніх мовно-мовленнєвих компонентів, оскільки лише дисципліна «Українська мова за професійним спрямуванням» як нормативний складник обсягом 3 кредити не спроможна охопити всі ортологічні основи українського мовлення та документознавства, що регулює функціонування професійної освіти.

Формування позитивної мотивації до опанування основ мовленнєвої культури, необхідних документозначих компетентностей, що базуються на нормах сучасної української літературної мови, має передбачати освітньо-професійна програма для здобуття ступеня бакалавра за спеціальністю 015 «Професійна освіта (Документознавство)» галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка».

Нині підготовка майбутніх фахівців спеціальності 015 «Професійна освіта (Документознавство)» галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка» здійснюється лише у двох закладах вищої освіти України: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (інженерно-педагогічний факультет, кафедра теорії та методики професійної підготовки) та Університет Григорія Сковороди в Переяславі (факультет гуманітарно-природничої освіти і соціальних технологій, кафедра документознавства та методики навчання).

Мета освітньо-професійної програми з підготовки майбутніх бакалаврів спеціальності 015.05 «Професійна освіта (Документознавство)» Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова – підготовка конкурентоспроможних фахівців за освітнім ступенем «Бакалавр із професійної освіти та документознавства» з правом подальшої професійної діяльності в системі інформаційних, аналітичних, архівних, адміністративних, кадрових підрозділів і служб, службах діловодства підприємств, організацій, установ, фірм, державних та комерційних підприємствах з надання інфокомунікаційних послуг. Після завершення навчання випускнику присвоюється кваліфікація: «Бакалавр з професійної освіти та документознавства, 3340 Педагог професійного навчання» та додаткова кваліфікація (за вибором здобувачів вищої освіти): 3423 «Агент із зайнятості й трудових контрактів» або 3436 «Помічник керівника» [51].

Акцентуємо увагу на тому, що кваліфікація майбутніх фахівців означеної спеціальності характеризується бінарністю, оскільки вони можуть обіймати педагогічні посади в закладах системи професійно-технічної освіти та відповідні посади в закладах сфери інфокомунікаційних послуг, документаційного забезпечення управління на підприємствах (установах, організаціях) усіх галузей та форм власності.

Згідно з Класифікатором професій ДК 003:2010, оновленим у 2016 р., випускник може працювати: педагогом професійного навчання, майстром виробничого навчання, викладачем професійного навчально-виховного закладу, викладачем професійно-технічного навчального закладу (2320); документознавцем (2432.1); організатором діловодства (3435.1); організатором справочинства; офіс-менеджером; офіс-адміністратором (4222); діловодом, офісним службовцем (4144); асистентом референта (4115); прес-секретарем (1234); спеціалістом з питань кадрової роботи та державної служби (2419.3); інспектором з кадрів (3423); аналітиком інформаційних ресурсів (1229.6); адміністративним помічником (3436); документознавцем-аналітиком інформаційних служб, центрів, фірм (1229.3) [130].

Для фахівців означених професій уміння правильно спілкуватися відповідно до мети та змісту мовленнєвої ситуації, володіння нормами документознавчого текстотворення є життєво необхідним. Слушною є думка Т. Єжижанської та М. Осадчої про те, що «майбутніх фахівців потрібно вчити будувати спілкування, взаємодію із різними комунікативними партнерами, уміти впливати словом, інтонацією, жестами» [48, с. 24]. Науковці констатують, що «сучасний фахівець – це висококваліфікований професіонал, який поєднує ерудицію зі знанням певної сфери діяльності, уміє окреслити стратегічні завдання, налагодити взаєморозуміння й взаємодію із окремими людьми чи соціальною групою, тобто володіє високою культурою комунікативної діяльності» [48, с. 28]. Відтак зростає зацікавленість наукової спільноти в дослідженні процесу формування комунікативної компетентності та мовленнєвої культури як невід’ємних складників професійної культури.

В освітньо-професійній програмі Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, розробниками якої є провідні науково-педагогічні працівники університету: професор, доктор філософських наук, начальник центру по роботі з персоналом – начальник відділу кадрів Т. Жижко, доцент, кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри промислової інженерії та сервісу Т. Гуменюк, доцент, кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри теорії та методики професійної підготовки Н. Титова, доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики професійної підготовки О. Субіна, серед програмних компетентностей виокремлюємо ті, що дотичні формування мовленнєвої культури: «ЗК 2 Ціннісно-світоглядні: здатність реалізувати свій особистісний потенціал у суспільно-політичному житті країни; здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів); цінування та повага різноманітності та мультикультурності; здатність працювати в міжнародному контексті. ЗК 6 Інформаційно-комунікативні: здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово; здатність спілкуватися іноземними мовами для результативної професійної діяльності; здатність до

визначення інформаційної потреби, пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел; навички використання інформаційних і комунікаційних технологій; здатність працювати в команді зі своїми колегами, стажистами та партнерами у професійній діяльності; здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань / видів економічної діяльності); ЗК 7 Загальнонаукові: здатність до власного інтелектуального розвитку та навчання упродовж життя; здатність застосовувати загальнонаукові та креативні методи пізнання у професійній діяльності» [51]. На нашу думку, програма значно би виграла, якби вона відображала формування ще й фахових компетентностей з мовленнєвої культури, наприклад, здатність продукувати унормоване, переконливе, точне, логічне, доцільне, доступне, різноманітне, виразне мовлення відповідно до морально-етичних категорій та понять.

В освітньо-професійній програмі Університету Григорія Сковороди в Переяславі, яку розроблено робочою групою кафедри документознавства у складі: доктора історичних наук, доцента, завідувача кафедри документознавства І. Демуз; доктора історичних наук, професора І. Довжук; кандидата історичних наук, доцента О. Ісайкіної; кандидата педагогічних наук, доцента кафедри документознавства А. Івашенко; кандидата історичних наук, доцента А. Зленко; кандидата історичних наук, доцента Д. Мірошніченко, перелік програмних компетентностей та результатів навчання дещо перегукується з ОПП Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серед компетентностей виокремлюємо ті, що забезпечують формування мовленнєвої культури: «ЗК 02. Здатність до конструктивної взаємодії з іншими людьми, на основі етичних міркувань, незалежно від їх походження та особливостей культури, поваги до різноманітності. ЗК 03. Здатність до усного та письмового спілкування українською та іноземною мовою. ЗК 04. Здатність знаходити, обробляти, аналізувати, узагальнювати та систематизувати інформацію з

різних джерел; абстрактно та аналітично мислити; використовувати інформаційні та комунікаційні технології. ЗК 05. Здатність навчатися та самонавчатися, прагнути до професійного самовдосконалення, поглиблювати нові фахові знання. ЗК 06. Здатність налагоджувати взаємодію, співробітництво, працювати в команді. ЗК 07. Здатність виявляти, ставити і вирішувати професійні проблеми, приймати обґрунтовані рішення, відповідати за прийняття рішень у непередбачуваних умовах. ФК 10. Здатність створювати, поширювати та зберігати чітку, стислу та точну документацію відповідно до чинних стандартів» [130]. Ми вважаємо, що недостатньо мовленнєво культурних компетентностей, що спрямовані на функціонування документів в освітній сфері, наприклад, здатність до мовленнєво-унормованого документознавчого текстотворення.

Аналіз означених освітньо-професійних програм дає підстави аналізувати програмні компетентності, що відображають загальні та фахові здатності самостійно й комплексно розв'язувати складні завдання та практичні проблеми в документознавчій галузі на засадах мовленнєвої культури: результати навчання з мовленнєвої культури, серед яких: «РН 6: здатність правильно, аргументовано і зрозуміло будувати усну та писемну мову, проводити ділове спілкування, публічні виступи, презентації, ділове листування; переконливо аргументувати свою позицію, володіючи державною та іноземною мовами, використовуючи різні стилі та ораторське мистецтво і дотримуючись професійного етикету» [51]; «ПРН 02. Готовність використовувати різноманітні комунікативні технології для ефективного професійного спілкування на засадах толерантності, діалогу, співробітництва, використовуючи різні стилі та дотримуючись етичних норм й моделей ділової поведінки. ПРН 03. Готовність правильно, аргументовано і зрозуміло будувати усну та писемну мову, проводити ділове спілкування, публічні виступи, презентації, ділове листування; переконливо аргументувати свою позицію, володіючи державною та іноземною мовами» [130].

Охарактеризовані компетентності та здатності – це основа формування результатів навчання з мовленнєвої культури.

Нормативний зміст підготовки за освітньою програмою першого рівня вищої освіти – бакалавр, за спеціальністю 015.05 «Професійна освіта (Документознавство)» включає такі три цикли:

- 1) цикл гуманітарної та соціально-економічної підготовки;
- 2) цикл фундаментальної та природничо-наукової підготовки;
- 3) цикл професійної та практичної підготовки.

Охарактеризуємо освітні компоненти навчального плану, зміст яких спрямовано на формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.

Навчальна дисципліна «Українська мова (за професійним спрямуванням)» (обсяг – 3 кредити ECTS, 90 годин) вивчається у другому семестрі першого курсу. Мета освітнього компонента – «формування у студентів знань про норми сучасної української мови; підвищення загальної та мовної культури майбутніх педагогів професійного навчання; формування практичних навиків ділового усного та писемного спілкування у майбутній професійній діяльності» [51, с. 66]. Зміст дисципліни включає такі модулі: *1. Культура фахового мовлення та етика ділового спілкування. 2. Лексичний аспект сучасної української літературної мови у професійному спілкуванні. 3. Нормативність та правильність фахового мовлення. 4. Складання професійних документів* [51, с. 66–67].

«Документна лінгвістика» (обсяг – 6 кредитів ECTS, 180 годин) вивчається в першому семестрі на першому курсі. Мета навчальної дисципліни: «формування системи знань про специфіку структурної та змістової організації текстів службових документів; умінь моделювати тексти службових документів різних жанрів відповідно до певної комунікативної ситуації» [51, с. 87]. Модулі освітнього компонента, що спрямовані на формування мовленнєвої культури: *1. Основні поняття аналізу тексту в*

документній лінгвістиці. 2. Лінгвістичні норми текстів документів [51, с. 87–88].

«Діловодство» (обсяг – 3 кредити ECTS, 90 годин) – навчальна дисципліна циклу професійної та практичної підготовки, вивчається на другому курсі у четвертому семестрі. Мета освітнього компонента: «формування у студентів необхідних теоретичних і практичних знань про діловодство як діяльність з питань документування та організації роботи з документами в процесі управлінської діяльності; набуття практичних навичок з використання державних стандартів, інших нормативних і методичних документів для документаційного забезпечення управління; складання та оформлення усіх видів документів, які входять до складу уніфікованої системи організаційно-розпорядчих документів» [51, с. 98]. Зміст навчальної дисципліни включає два модулі, які зосереджені тільки на процесах документоукладання: 1. Діловодство як наука й складова управлінської діяльності; 2. Документування управлінської діяльності як сукупність процесів фіксації управлінських дій [51, с. 98–99].

Однак перелік мовознавчих дисциплін, які б на високому рівні забезпечили цілісний мовленнєвокультурний складник у компетентнісній професіограмі майбутнього бакалавра-документознавця, не є достатнім. На нашу думку, у циклі дисциплін загальної підготовки варто передбачити дисципліни, які були б спрямовані на формування саме мовленнєвої культури майбутніх документознавців.

Із метою з'ясування загальної позиції викладачів щодо необхідності формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства ми провели опитування 20-ти досвідчених викладачів закладів вищої освіти (Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Київський професійно-педагогічний коледж імені Антона Макаренка, Криворізький державний педагогічний університет, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Українська інженерно-педагогічна академія, Університет

Григорія Сковороди в Переяславі), які викладають мовні навчальні дисципліни для здобувачів вищої освіти спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» та мають стаж педагогічної діяльності не менше п'яти років. Опрацювання матеріалів здійснювалося без застосування комп'ютерних технологій із подальшим математичним округленням здобутих результатів до цілого числа.

Анкета (Додаток Б) містила здебільшого запитання з відкритою відповіддю, де респонденти повинні були зазначити власні твердження та обґрунтувати думку. Базові поняття нашого дослідження «мовленнєва культура» та «культура мовлення» викладачі пояснили так: *«невід'ємний складник професійної культури, який характеризується унормованим усним і писемним мовленням залежно від мети спілкування», «правильне, логічне, доречне, змістовне мовлення, яким повинна володіти кожна мовна особистість», «досконале володіння мовою, її нормами, уміння правильно, точно, виразно передавати свої думки засобами мови», «володіння нормами сучасної української літературної мови на всіх мовних рівнях відповідно до стилю спілкування», «лінгвістична наука, яка займається дослідженням стану норм сучасної української літературної мови та рівня комунікативної компетентності сучасних мовців».* При цьому зазначили, що, на їхню думку, ці дефініції є синонімічними, тобто ними можна послуговуватися як дублетними синонімами (підрозділ 1.1).

Серед складників мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства викладачі назвали: «комунікативний, етичний, мотиваційний, нормативний» – 40 % респондентів; «мотиваційний, діяльнісний, когнітивний, комунікативний» – 40 %; «комунікативний, нормативний» – 20 %.

На питання «Обґрунтуйте Вашу думку щодо значення мовленнєвої культури в професійній діяльності майбутніх фахівців професійної освіти» отримали такі відповіді: *«володіння мовленнєвою культурою на високому або достатньому рівні дасть змогу майбутнім фахівцям працевлаштуватися за*

спеціальністю; без проблем налагодити комунікативну взаємодію з колегами, керівництвом, підлеглими» (Ірина К.); «якісна мовна освіта та мовленнєва культура презентує особистість педагога професійного навчання як вправного професіонала, який володіє сукупністю професійних компетентностей, зокрема комунікативною та є носієм національної культури» (Олена К.); «майбутній педагог професійного навчання повинен постійно вдосконалювати власний рівень мовленнєвої культури, оскільки час від часу відбуваються зміни в правописі, зміни в нормативних документах, а педагогічний працівник є взірцем еталонного мовлення для здобувачів освіти» (Тетяна З.); «не можна недооцінювати значення мовленнєвої культури для майбутніх фахівців професійної освіти, оскільки майстерне володіння словом є універсальним інструментом їхньої професійної діяльності» (Наталія Т.); «спроможність майбутнього педагога-документознавця до умілого застосування набутих у процесі фахової підготовки мовно-мовленнєвих знань, умінь і навичок з метою ефективного здійснення професійної комунікації» (Тетяна Г.).

Окремі викладачі зазначили, що в навчальному плані підготовки майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства є обов'язкові нормативні освітні компоненти, які спрямовані на формування мовленнєвої культури, та вказали відповідні теми: «Українська мова (за професійним спрямуванням)» (теми: «*Нормативність та правильність фахового мовлення*», «*Культура фахового мовлення та етика ділового спілкування*», «*Лексичний аспект сучасної української літературної мови у професійному спілкуванні*»), «Етика та естетика» (тема «*Мовленнєвий етикет*»), «Комунікативні процеси у педагогічній діяльності». Маємо наголосити, що означені дисципліни не охоплюють усю сукупність знань та вмінь, необхідних для формування мовленнєвої культури на високому рівні.

На запитання «Які форми, методи та засоби Ви використовуєте у процесі формування мовленнєвої культури здобувачів вищої професійної освіти?» респонденти дали такі відповіді: «*мовленнєві практикуми, семінари,*

індивідуальна робота, самостійна робота, пояснення, бесіди, дискусії, диктанти, вправи, мовленнєві ігри».

75 % опитаних викладачів визначили власний рівень сформованості мовленнєвої культури на високому рівні, а 25 % – на достатньому рівні.

Опрацювавши відповіді запитання «Як Ви оцінюєте рівень сформованості мовленнєвої культури бакалаврів професійної освіти з документознавства?», отримали такі результати: 60 % респондентів відповіли, що більшість студентів мають середній рівень мовленнєвої культури, а 40 % наголосили на низькому рівні сформованості досліджуваної особистісної якості. Аналіз анкет підтверджує необхідність формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства. У наступному питанні анкети викладачі вказали причини низького та середнього рівнів мовленнєвої культури здобувачів вищої професійної освіти: *«несформованість культури читання художніх текстів, недостатній словниковий запас; окремі мовці не володіють навичками швидкого й осмисленого читання, у них слабо розвинені почуття естетичного задоволення від спілкування з книжкою»; «низький рівень мотивації до оволодіння мовленнєвою культурою»; «відсутність усвідомлення потреби в якісній мовній освіті»; «негативний вплив російської мови, що відображено у частому використанні суржиків сучасними студентами»; «недостатнє володіння нормами сучасної української літературної мови»; «відсутність в окремих здобувачів освіти практичних навичок користування довідковою літературою (словниками, довідниками, посібниками та іншим)».*

За результатами опитування викладачів закладів вищої освіти дійшли висновків: підвищенню рівня мовленнєвої культури бакалаврів професійного навчання з документознавства сприятимуть такі педагогічні умови: *«1) реалізація особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів до формування мовленнєвої культури; 2) цілісність мовленнєвої підготовки на засадах міжпредметних зв'язків та практичної підготовки; 3) створення*

мовленнєво культурного освітнього середовища; 4) високий рівень мовленнєвої культури викладачів, які задіяні в освітньому процесі підготовки майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства; 5) систематичне вправлення майбутніми фахівцями в красномовстві; 6) культуромовна взаємодія в колі «викладач – студент», «студент – студент»; 7) застосування інноваційних форм, методів, прийомів і засобів навчання у процесі фахової підготовки».

Відтак, ураховуючи зміст проаналізованих освітньо-професійних програм, констатуємо: *майбутній бакалавр професійного навчання з документознавства* – це професійно зорієнтований конкурентоспроможний фахівець, діяльність якого в професійно-педагогічній сфері спрямована на розв’язання складних спеціалізованих задач та практичних проблем в галузі освіти та в системі інфокомунікаційних послуг і документаційного забезпечення управління на підприємствах (установах, організаціях), в органах державного управління та місцевого самоврядування або в процесі навчання на другому магістерському рівні, що передбачає міжособистісну комунікацію в усній та писемній формах.

З огляду на те, що підготовка бакалаврів професійного навчання з документознавства здійснюється лише у двох закладах вищої освіти України, а обсяг освітньої документації, що врегульовує функціонування професійної освіти уцілому дуже великий, ми констатували, що в освітньо-професійних програмах підготовки фахівців різних спеціалізацій спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» простежуються дисципліни, спрямовані на формування мовленнєвої культури: «Українська мова за професійним спрямуванням» (обсяг – 3 кредити), «Ділова українська мова» (обсяг – 3 кредити), «Професійна комунікативна підготовка» (обсяг – 3-4 кредити), «Культура мови у професійному спрямуванні» (3 кредити), «Фахова українська мова» (3 кредити), «Українське ділове мовлення» (3 кредити). У деяких освітньо-професійних програмах і такі дисципліни

фахової підготовки, як «Професійна педагогіка», «Педагогіка», містять теми з педагогічного спілкування, культури мови, культури мовлення.

Аналіз стандарту вищої освіти за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, освітньо-професійних програм ЗВО, навчальних планів, робочих програм деяких обов'язкових освітніх компонентів та анкет викладачів дали змогу зробити висновки, що стан формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства потребує значного покращення. Проаналізовані нормативні документи передбачають формування низки компетентностей, які частково відповідають складникам мовленнєвої культури (мотиваційно-ціннісному, когнітивно-нормативному, особистісно-діяльнісному, комунікативно-етичному). Зазначені навчальні дисципліни лише певною мірою сприяють формуванню мовленнєвої культури майбутніх педагогів-документознавців, що підтверджує необхідність розроблення та включення до освітньо-професійної програми здобуття освітнього ступеня «Бакалавр» позакредитного освітнього компонента «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства», який дасть змогу цілісно організувати освітній процес із формування мовленнєвої культури; удосконалення змісту, форм, методів, засобів формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства шляхом доповнення дисциплін загальної та спеціальної підготовки мовленнєвокультурним складником.

Висновки до першого розділу

Формування української мовної особистості майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства залежить від рівня засвоєння ними мовленнєвої культури, що має безпосередній вплив на розвиток їхніх

особистісних якостей, формування загальної культури, на ефективність їхньої діяльності як суб'єктів освітнього процесу.

На засадах лінгвістичних методів дослідження, аналізу праць вітчизняних мовознавців виокремлено концептуальні підходи до тлумачення термінологічних варіантів «культура мовлення» та «мовленнєва культура»: 1) терміни «мовленнєва культура» і «культура мовлення» є тотожними, ними послуговуються як дублетними синонімами; 2) терміни «мовленнєва культура» і «культура мовлення» перебувають в еквонімічних відношеннях, оскільки розглядаються як сполуки лексем, семантичний зміст яких ґрунтується на одному рівні узагальнення, їх можна аналізувати як гіпоніми, що підпорядковуються гіпероніму «мовна норма»; 3) поняття «мовленнєва культура» семантично ширше від поняття «культура мовлення», оскільки в його змісті акумульовано еквонімічні відношення термінів, сутність гіпероніма, якому терміни підпорядковуються; відображено індивідуальні мовленнєві особливості людини, аспекти лінгвокультурології, ознаки концептуальної (система знань людини про світ, про Україну, про професію тощо) та національно-мовної (система мовних знаків, елементів, семантичне їх наповнення, засобів, якими людина послуговується у процесі спілкування, вираження власної концепції) картин світу.

Уточнено сутність основних понять: *«мовленнєва культура»* – невід'ємний складник концептуальної та мовної картин світу, нації, особистості; сукупність дієвих мовленнєвих практик, що через сферу людської діяльності, й освітньої професійної зокрема, реалізують мовну систему української мови; репрезентують функціонування мовно-мовленнєвих норм і правил, стилів, комунікативних якостей мовлення, мовленнєвого етосу; імперують до мовленнєвого, морального та професійного самовдосконалення, символізують мовленнєву реальність і становлення українського етносу; *«вища професійна освіта»* – системно трансформаційний топос як відображення освітньої комунікації в колі «людина – професійний освітній простір – культура», що окреслюється

загальнопедагогічною та спеціалізаційною термінологією, педагогічними умовами, організаційно-управлінськими заходами, мовленнєвою культурою, обсягом загальних і фахових знань, умінь, навичок, інших компетентностей; регулюється професійним документообігом, теоретичними конструктами якого є мета, призначення, мовно-мовленнєві ознаки офіційно-ділового стилю, його підстилі та жанрові різновиди; концептуалізує соціальне замовлення на вправних фахівців професійного навчання, і з документознавства зокрема; *«професійне навчання з документознавства»* – цілеспрямований процес формування документознавчої компетентності педагогів професійної освіти, і бакалаврів із документознавства зосібна, здатних на засадах мовленнєвої культури успішно працювати з інформаційними, аналітичними, адміністративними, архівними та іншими документами, вправно продукувати тексти офіційно-ділової комунікації, що функціонують у топосах професійної освіти.

Висвітлено наукові погляди на теоретичні основи мовленнєвої культури в зарубіжній лінгвістиці та професійній лінгводидактиці. З'ясовано, що мовленнєва культура потрактовується як культивування мови (теоретична мовознавча діяльність, мовна освіта, мовна політика); культура мови (літературної мови); культура мовлення (послугування мовою, рівень володіння комунікативною культурою); галузь мовознавства, що досліджує культуру мовлення.

Охарактеризовано значення мовленнєвої культури в системі фахової підготовки майбутнього бакалавра професійного навчання з документознавства та запропоновано авторське визначення поняття *«мовленнєва культура майбутнього бакалавра професійного навчання з документознавства»* – інтегративна особистісна якість, що ґрунтується на усвідомленні мовцями ролі й місця мови в їхньому професійному становленні та в розбудові державної мовної політики; володінні нормами сучасної української літературної мови та основами лінгвістичного й професійного документознавства; вербальними й невербальними етикетними

формулами; умінні ясно, логічно, правильно, доречно, переконливо формулювати і висловлювати думку усно й писемно, моделювати тексти документів різних жанрів відповідно до комунікативної професійної ситуації; здатності до постійного культурно-мовленнєвого саморозвитку та самовдосконалення.

Виокремлено складники мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства: *мотиваційно-ціннісний* (сформованість мотивації до мовленнєвої діяльності; уявлення про мовленнєвий ідеал культуромовної особистості майбутнього фахівця професійного навчання з документознавства; усвідомлення необхідності мовленнєвого самовдосконалення); *когнітивно-нормативний* (володіння мовленнєвим та документознавчим тезаурусом; мовно-мовленнєво-комунікативними знаннями, що передбачають досконале послуговування мовними нормами та функціональними стилями сучасної української мови, й офіційно-діловим зокрема; осмислення мовленнєвої культури як особистісного інтегрованого динамічного утворення та суспільного феномену); *особистісно-діяльнісний* (комунікативна взаємодія в колі «викладач – студент», «студент – студент», «здобувач освіти – текст офіційно-ділового стилю» на засадах гуманізму й антропоцентризму; мовно-мовленнєва правильність документознавчого текстотворення; мовленнєвий самоконтроль та мовленнєва рефлексія); *комунікативно-етичний* (дотримання норм мовленнєвого етикету; постійна увага до невербальних (жести, міміка, постава), паралінгвальних (темп, тембр, гучність голосу, паузи, логічний наголос тощо) засобів спілкування, толерантне використання часу, визначення мовленнєвих топосів професійної освіти (формулювання задумів, розроблення ідей, комунікативних намірів, розташування мовленнєвого матеріалу, визначення межі спілкування, окреслення зони мовленнєвого комфорту тощо); усвідомлення сутності морально-етичного кодексу).

На підставі аналізу стану досліджуваної проблеми з'ясовано, що одним із основних компонентів функціонування професійної освіти є документообіг, який ґрунтується на двох підходах до розвитку й становлення документознавства як науки – традиційному (класичне, адміністративне документознавство), документологічному (загальне документознавство). Це зумовило поляризацію поглядів науковців, розробників освітніх стандартів на спеціальність 015.05 «Професійна освіта (Документознавство)» та закумулявало документознавство лише в галузі знань 02 «Культура і мистецтво» спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». Доведено, що стрімкий розвиток і становлення професійної освіти чітко окреслює коло документів державної ваги, продукує різні адміністративні жанри, з якими доводиться працювати фактично кожному фахівцеві професійного навчання, і в освітніх інституціях передусім. Документ вимагає мовно-мовленнєвого оформлення, цілеспрямованої роботи з мовним матеріалом відповідно до сьогоденних кодифікованих норм та ортологічних особливостей офіційно-ділового стилю мови і мовлення.

Актуальними питаннями документознавства в системі сучасної вищої професійної освіти є: технології та механізми укладання документів, узгодження їх змісту з літературними нормами; виникнення нових жанрів законодавчого підстилю офіційно-ділового стилю.

Аналіз стану формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства в закладах освіти, зокрема освітньо-професійних програм з підготовки бакалаврів спеціальності 015.05 «Професійна освіта (Документознавство)» та змісту навчальних дисциплін, теми яких частково спрямовані на формування мовленнєвої культури, аналіз результатів анкетування викладачів уможливили зробити висновок про недостатню увагу до проблеми формування мовленнєвої культури.

Аналіз теоретичних основ формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства в освітній

теорії та практиці дає змогу прогнозувати подальшу діяльність у цьому напрямі, а саме: визначити критерії, показники та рівні сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства; виявити й обґрунтувати педагогічні умови формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства; розробити структурно-функціональну модель та методику формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.

Основні результати першого розділу дисертаційного дослідження опубліковано в таких працях: [64], [68], [69], [70], [75], [77], [79], [96], [97], [225].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ З ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ

2.1. Критерії, показники, рівні сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства

Проблема мовленнєвої підготовки майбутніх бакалаврів професійного навчання нині є актуальною.

Розробленням критеріїв, показників і рівнів сформованості/розвитку мовленнєвої культури, культури мовлення, культури мови, комунікативної компетентності, професійного мовлення майбутніх фахівців різних галузей, професійної освіти зокрема, займаються С. Вербещук [21], О. Захарчук-Дуке [56], Г. Мариківська [112], О. Приходько [143], Т. Стамбульська [174], О. Токарева [187], О. Тур [192; 191], С. Циганій [208], І. Шилінська [215] та інші.

У підрозділах 1.1 та 1.2 обґрунтовано, що формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства – важливий складник їхньої професійної культури, структурований мотиваційно-ціннісним, когнітивно-нормативним, особистісно-діяльнісним та комунікативно-етичним складниками.

Розглянемо більш детально тлумачення понять «критерій», «показник» та «рівень».

Потрактування поняття «критерій» у лінгвістичній та науково-педагогічній літературі окреслюється такими категоріями, як «підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило» [172, с. 349], «показник»

[30, с. 181], ознака [47, с. 434–436], «міра судження, оцінки» [85, с. 149] тощо.

У «Великому тлумачному словнику української мови» критерій визначено як «підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило» [20, с. 465].

У психології критерій визначають як необхідну і достатню умову виникнення чого-небудь; підставу для прийняття будь-якого рішення; певний стандарт, відповідно до якого щось робиться або оцінюється [152, с. 190].

Науковці наголошують і на тому, що критерії ґрунтуються на принципі позитивності [23]; критерії обов'язково повинні бути об'єктивними і валідними, обґрунтованими, визначати якість і ступінь сформованості вміння, мати певні показники, що формалізуються [13].

Обґрунтованим є твердження Г. Терещука та В. Сидоренка, які зазначають, що розроблено загальні вимоги до виділення та обґрунтування критеріїв, які, з урахуванням суб'єкта дослідження, зводяться до такого:

- критерії повинні відображати основні закономірності становлення особистості студентів;
- за допомогою критеріїв повинні встановлюватися зв'язки між усіма компонентами досліджуваного;
- критерії мають розкриватися через низку показників, за проявом яких можна судити про рівень сформованості певного критерію;
- оскільки йдеться про формування узагальнених умінь, то критерії повинні відображати динаміку вимірюваної якості в часі та просторі;
- якісні показники повинні виступати в єдності з кількісними [185].

Взаємопов'язаним із поняттям «критерій» є поняття «показник». С. Гончаренко ототожнює окреслені поняття [30, с. 181]. Схожими є погляди Ю. Бабанського, який наголошує, що розгорнутий критерій – це сукупність показників [5, с. 181]. Слушними вважаємо узагальнення А. Батаршева, І. Алексєєвої, О. Майорової [10], на гадку яких, критерій є загальним

поняттям, тоді як показник – його змістовим складником; якісна сформованість критерію виражається конкретними показниками.

Поділяємо думку О. Корчової, що поняття «критерій» та «показник» перебувають у взаємодоповнювальних відношеннях: сутнісним наповненням критерію як вимірника досліджуваного об'єкта є показники, що складають його змістову шкалу [90, с. 89].

Показник повинен розкривати сутність відповідної якості за кожним критерієм. Показник як складник критерію, служить типовим і конкретним виявом найважливіших сторін оцінюваного явища. Показники як і критерії повинні відповідати певним вимогам, а саме: бути простими й доступними для розуміння та використання; охоплювати істотні сторони, явища; урахувувати специфіку досліджуваного феномена; давати змогу проводити кількісну та якісну оцінку сформованості досліджуваного явища.

Зауважимо, що під час добору критеріїв і показників сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства було враховано результати досліджень інших науковців із цього питання (С. Вербещук, Т. Гороховської, О. Захарчук-Дуке, І. Зимньої, Г. Мариківської, О. Приходько, Т. Стамбульської, О. Токаревої, С. Трегуб, І. Шилінської).

І. Зимня виділяє такі критерії формування мовленнєвої культури: *практично-діяльнісний, мотиваційний, інтелектуальний, емоційний* критерії, кожен з яких має свої показники [57, с. 15–16]. Водночас актуальним є підхід ученої щодо етапів (рівнів) формування мовлення: мотиваційно-спонукальний; формування й формулювання думки (сміслоутворювальна та формулювальна фрази); реалізовувальний [58].

Так, за С. Вербещук, для оцінювання стану та сформованості мовленнєвої культури доцільно обрати такі критерії: *змістовність* (розкриває тему, несе важливу інформацію); *логічність* (послідовність, обґрунтування викладу думок; відсутність пропусків і повторів; наявність висновків, що впливають зі змісту); *точність* (здатність обирати мовні

засоби, які найточніше передають істотні риси того, про кого чи про що йдеться у висловлюванні); *багатство* (розмаїття мовних засобів, уміння вибирати в кожному конкретному випадку слова, які найбільшою мірою відповідають змісту повідомлення); *виразність* (уміння мовця використовувати виражально-зображальні засоби мови, переконливо й стисло висловлювати думку); *чистоту* (уникання в мовленні слів-паразитів, діалектизмів, русизмів тощо); *доречність* (регулювання мовленнєвої поведінки, уміння віднайти потрібні слова, інтонацію в тій чи іншій ситуації спілкування); *правильність* (відповідність нормам літературної мови) [21]. Тобто дослідниця оцінює сформованість мовленнєвої культури за якостями мовлення.

Схожі погляди висвітлює С. Трегуб, яка пропонує послуговуватися такими критеріями й показниками сформованості мовленнєвої культури особистості: *правильність*; *адекватність*; *володіння* необхідною термінологією та вміння застосовувати її в різноманітних комунікативних процесах; *уміння* сприймати, відтворювати та створювати тексти; *уміння* користуватися *різноманітними* *словниками*; *естетичність*; *поліфункціональність*; *дотримання* мовленнєвого етикету; *сформованість* відповідної мотивації до мовленнєвої діяльності; *схильність* до емпатії [190].

Для оцінювання якості розвитку комунікативних якостей мовлення в майбутніх учителів української мови і літератури О. Захарчук-Дуке виокремила такі критерії з відповідними показниками: *когнітивний* (показники: *обізнаність* із комунікативними якостями; *змістовність* мовлення; *правильність* і *чистота* мовлення; *точність*, *логічність* мовлення; *виразність* і *образність* мовлення); *проективно-стратегічний* (показники: *уміння* планувати, *підтримувати* і *завершувати* спілкування; *уміння* орієнтуватися на співрозмовника, *передбачати* його реакцію; *уміння* доречно використовувати *мовні* і *немовні* засоби виразності); *оцінювальний* (показники: *уміння* оцінювати комунікативні якості мовлення інших мовців, *партнерів* по спілкуванню (взаємооцінювання); *уміння* оцінювати власні

комунікативні якості мовлення (самооцінювання); вміння контролювати вживання комунікативних якостей мовлення (самоконтроль, взаємоконтроль) [56, с. 15]. Дослідниця проаналізувала критерії формування культури мовлення за чотирма рівнями: високий, достатній, середній та низький.

На думку О. Приходько, критеріями розвитку мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів є кількісні та якісні характеристики, що відображають в єдності компоненти досліджуваного феномена. Науковець виокремлює такі критерії: *мотиваційно-ціннісний* (розуміння значущості та цінності професійної мовленнєвої культури як складника компетентності фахівця), *когнітивний* (теоретичні знання про види, правила, стратегії, норми професійної комунікації та закони мовного спілкування), *діяльнісний* (практичні мовні вміння, риторичні навички, необхідні для здійснення мовної діяльності), *етичний* (сформованість системи стійких етичних норм мовленнєвої поведінки для установки і підтримки продуктивного мовленнєвого контакту з урахуванням конкретної ситуації), *рефлексивно-оцінний* (аналіз і самооцінка результатів мовленнєвої діяльності з метою вдосконалення мовленнєвої культури), що розкриваються через показники, які дають змогу оцінити сформованість компонентів мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів на рівнях: критичному, нормативному, активному [143].

О. Токарева тлумачить критерії формування мовленнєвої культури як необхідне мірило для оцінювання певної діяльності чи явища [187, с. 124]. Дослідниця виділяє такі критерії: *мотиваційно-ціннісний*, *когнітивний*, *комунікативно-рефлексивний* та *діялісно-рефлексивний* [187, с. 138–139]. Відповідно до критеріїв сформованості мовленнєвої культури майбутніх фахівців морської галузі О. Токарева визначає їхні рівні за традиційною класифікацією: низький, середній, високий.

І. Шилінська виокремлює такі критерії сформованості культури професійного мовлення: 1) *мотиваційно-смісловий*, який відображає мотиви, усвідомлення причини, що спонукають до пізнавальної діяльності майбутніх

фахівців економічного профілю в контексті мовної парадигми знання; мету як усвідомлене уявлення про результат, якого необхідно досягти в процесі цієї діяльності і смисл, що становить зміст пізнавальної діяльності економіста, спонукає його до реалізації свого творчого потенціалу в процесі застосування знань; 2) *інформаційно-сисловий*, який визначає сформованість когнітивного компонента; 3) *операційно-коригувальний*, який виражає ступінь практичної підготовленості майбутнього економіста до творчого застосування фахового знання під час різноманітних професійних ситуацій; 4) *оцінювально-формульальний*, який відображає ціннісно-сислову позицію фахівця економічного профілю у розв'язанні проблеми самовираження як гуманної творчої індивідуальності [215]. На основі виокремлених критеріїв та їх показників дослідниця називає три рівні сформованості досліджуваної якості – початковий, середній і високий.

Т. Гороховська для діагностування стану культури професійного мовлення особистості розробила такі критерії: 1) наявність мотивації до мовленнєвої діяльності; 2) рівень теоретичних знань фонетичної та граматичної систем мови, який забезпечує мовленнєві здатності; 3) сформованість нормативних умінь і навичок: предметно-практичних, предметно-розумових, знаково-практичних, знаково-розумових [32, с. 11].

У світлі порушеної проблеми викликають також зацікавленість погляди Г. Мариківської, яка у своєму дослідженні визначила такі критерії й показники сформованості мовленнєвої культури старшокласників: *мотиваційний* (характер мотивів щодо оволодіння мовленнєвою культурою); *аксіологічний* (характер ціннісного ставлення до мовленнєвої культури); *знаннєвий* (сформованість мовленнєвих знань); *діяльнісно-операційний* (сформованість мовленнєвих умінь: нормативно-мовленнєвих, інтелектуально-мовленнєвих, організаційно-мовленнєвих, рефлексивно-мовленнєвих); *особистісний* (вияв визначених особистісних якостей); *експресивний* (використання екстралінгвальних засобів спілкування) [112, с. 124]. На основі визначених критеріїв та показників було виокремлено три

рівні сформованості мовленнєвої культури старшокласників: високий, достатній, низький.

Т. Стамбульська в якості критерійних показників ефективності формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці відповідно до компонентів (мотиваційно-ціннісного, когнітивно-пізнавального, комунікативно-інформаційного, креативного та операційно-діяльнісного) виділила мотиваційний, самоосвітній, організаційний, конструкторський, дослідницький, здоров'язберігаючий, комунікативний, поведінковий, рефлексійно-оцінковий, інформаційний та креативний компоненти [174, с. 108–131].

Отже, представлені погляди сучасних науковців щодо визначення критеріїв та показників сформованості мовленнєвої культури, культури мовлення, професійного мовлення різняться за структурою. Так, у наукових працях деяких авторів критерії збігаються з компонентами структури мовленнєвої культури або визначаються згідно з цими компонентами. На думку лінгводидактів (З. Бакум, Н. Голуб, О. Горошкіної та інших), критерії співвідносяться з вимогами до мовленнєвої культури та ознаками: нормативність (правильність), логічність, точність, виразність, чистота, доречність, змістовність та інші.

На нашу думку, різноманіття підходів до потрактування та виокремлення критеріїв, показників та рівнів сформованості мовленнєвої культури пояснюється тим, що під час здійснення науково-теоретичного пошуку неможливо абсолютно точно визначити параметри, критерії та показники, за якими можна було б чітко охарактеризувати результати освітнього процесу щодо формування мовленнєвої культури.

Аналіз наукового доробку вчених з проблеми формування досліджуваної особистісної якості, осмислення тлумачення понять «критерій» та «показник», обґрунтування змісту і структури мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства (підрозділ 1.2) дали змогу виділити чотири критерії сформованості

мовленнєвої культури: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-нормативний, особистісно-діяльнісний та комунікативно-етичний. Враховуючи те, що план змісту (семантичне насичення) є однаковим у складниках мовленнєвої культури і її критеріях, ми залишили незмінним і план вираження (номінування) критеріїв. Отож у нашому науковому дослідженні складники мовленнєвої культури та критерії її сформованості є співзвучними.

Оскільки показник є ступенем прояву критерію, то виокремлюємо показники до кожного з них.

Мотиваційно-ціннісний: 1) гуманістично-антропоцентричні ціннісні орієнтації особистості та ставлення до професійного спілкування в документознавчій сфері; 2) мотивація до оволодіння мовленнєвою культурою; 3) усвідомлення потреби в якісній мовній освіті та мовленнєвому самовдосконаленні.

Когнітивно-нормативний: 1) осмислення сутності та значення мовленнєвої культури; 2) засвоєння знань про норми сучасної української літературної мови в офіційно-діловому професійному спілкуванні; 3) опанування норм роботи з документами, що супроводжують діяльність у сфері професійної освіти.

Особистісно-діяльнісний: 1) здатність до мовленнєво-унормованого документознавчого текстотворення; 2) здатність до міжособистісної взаємодії «викладач – студент», «студент – студент»; 3) здатність до мовленнєвого самоконтролю та мовленнєвої рефлексії.

Комунікативно-етичний: 1) здатність продукувати унормоване, переконливе, точне, логічне, доцільне, доступне, різноманітне, виразне мовлення відповідно до морально-етичних категорій та понять; 2) здатність до послуговування вербальними та невербальними етикетними формулами в офіційно-діловому спілкуванні; 3) володіння комунікативними засобами мовленнєвої культури, спілкування, слухання та професійної етики.

Окреслені критерії й показники є об'єктивними, логічно систематизованими та повними, оскільки ґрунтуються на всіх

характеристиках мовленнєвої культури, розкривають її основний зміст, узагальнено декларують мовно-мовленнєві знання, уміння й навички працювати з документознавчими матеріалами.

На підставі виокремлених критеріїв та показників мовленнєвої культури диференціювали рівні сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.

Із опертям на усталену систему оцінювання результатів навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти [202, с. 221–224] ми виокремили чотири рівні сформованості досліджуваної особистісної якості (початковий, середній, достатній, високий рівні навчальних досягнень).

Змістовні критеріальні характеристики рівнів формування мовленнєвої культури дають змогу відстежити динаміку формування досліджуваної особистісної якості майбутніх бакалаврів за умови створення сприятливих для цього педагогічних умов. Наведемо узагальнену характеристику прогнозованих рівнів сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.

Високий рівень характеризується творчими підходами особистості до організації професійної діяльності, ціннісним ставленням до мови, високою мотивацією до оволодіння мовленнєвою культурою в системі професійного документознавства; усвідомленням потреби в якісній мовній освіті, мовленнєвому саморозвиткові та самовдосконаленні, а відтак – стремлінням поглиблювати теоретичні знання з мови, опановувати мовні норми на всіх рівнях мовної системи; досконало володіти типами мовлення, стилями літературної мови, й офіційно-ділового зокрема. Фахівці здатні до глибокого осмислення алгоритмів і технологій укладання документознавчих текстів; до міжособистісної взаємодії в колі «викладач – студент», «студент – студент», мовленнєвого самоконтролю та мовленнєвої рефлексії; уміють говорити цілеспрямовано, правильно, переконливо, доступно; вдало послуговуються термінологічними одиницями професійного мовлення; піклуються про чистоту і виразність свого мовлення, мовленнєвий етикет. Майбутні

бакалаври професійного навчання з документознавства демонструють стійку сформованість мовленнєвої культури, прагнуть до фахового культуромовного зростання, творчої професійної майстерності, послуговуються інформаційно-комунікаційними технологіями професійного документообігу; здатні пояснити зміни, що простежуються в професійному документознавстві, спроектувати документотворчу діяльність.

Достатній рівень характеризується гуманістично-антропоцентричною спрямованістю особистості до ефективної суб'єкт-суб'єктної взаємодії; розумінням значущості професійного спілкування в документознавчій сфері; мотивацією до оволодіння мовленнєвою культурою; стремлінням до якісної мовної освіти, до мовленнєвого саморозвитку. Фахівці володіють базовими основами мовної теорії, мовленнєвої культури, комунікативними ознаками мовлення – точністю, логічністю, правильністю, доступністю; вербальним і невербальним мовно-мовленнєвим етикетом, технологіями опрацювання, укладання текстів документів, що функціонують у сфері професійної освіти; здатні до колективної взаємодії, до створення позитивної атмосфери професійної діяльності; репрезентують сформованість мовленнєвої культури, усвідомлюють її значущість для професійного зростання; уміють послуговуватися електронним документообігом у сфері професійної діяльності, спроможні пояснити зміни, що відбуваються в документознавчій сфері професійної освіти.

Середній рівень характеризується частковою сформованістю гуманістично-антропоцентричних ціннісних орієнтацій особистості для створення ефективної суб'єкт-суб'єктної взаємодії; певною мотивацією оволодіння мовленнєвою культурою, усвідомлення потреби в якісній мовній освіті та мовленнєвого самовдосконалення. Майбутні фахівці професійного навчання з документознавства в основному знають теоретичний матеріал з мови, називають рівні мовної системи і структури, намагаються оволодіти нормами літературної мови, її комунікативними ознаками – правильністю, виразністю, точністю, доступністю; технологіями роботи з текстами

документознавчого характеру, проте допускають помилки, часто не вдаються до їх аналізу; під час роботи з різножанровими текстами офіційно-ділового стилю послуговуються зразками, пам'ятками, інструкціями, схемами; нечітко розрізняють підстилі офіційно-ділового стилю; інколи цікавляться інноваційними технологіями електронного документообігу, але не виявляють стремління до оволодіння ними; часто байдужі до особистісної взаємодії в колі «здобувач освіти – викладач», «студент – студент»; майже не стежать за унормованістю усного й писемного мовлення; інтуїтивно послуговуються вербальним, невербальним етикетом; конвенційно намагаються пояснити трансформації професійного документознавства.

Низький рівень характеризується примітивною сформованістю в майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства гуманістично-антропоцентричних ціннісних орієнтацій щодо проектування ефективної суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Майбутні фахівці професійного навчання з документознавства не змотивовані до оволодіння мовленнєвою культурою; не усвідомлюють ролі й місця документообігу у функціонуванні професійної освіти; не зацікавлені документопродукувальною роботою; не вбачають потреби в якісній мовній освіті; не демонструють бажання мовленнєво самовдосконалюватися, з огляду на що не спроможні об'єктивно оцінити свій рівень сформованості мовленнєвої культури; дезорієнтуються в структурі та системі української мови, мають примітивні знання про літературні норми, стилі, підстилі, жанри, і офіційно-ділового стилю зокрема; мовлення характеризується стереотипністю, у писемному й усному мовленні простежується порушення мовно-мовленнєвих норм; не цілком усвідомлюють сутність таких комунікативних якостей мовлення, як виразність, точність, чистота, логічність; обмежені щодо послуговування вербальними та невербальними етикетними формулами, і в офіційно-діловому спілкуванні зокрема; засвідчують байдужість до інноваційності в процесах документообігу у сфері професійної освіти під час фахової підготовки.

Отже, нами визначено мотиваційно-ціннісний, когнітивно-нормативний, особистісно-діяльнісний та комунікативно-етичний критерії формування мовленнєвої культури з відповідними показниками, а також чотири рівні сформованості досліджуваної особистісної якості: високий, достатній, середній, низький. Саме вони забезпечать об'єктивне оцінювання сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці.

2.2. Педагогічні умови формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства

Невід'ємним складником забезпечення практичної реалізації процесу формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства є виявлення та забезпечення педагогічних умов, що сприяють підвищенню рівнів досліджуваної особистісної якості.

Категорія «умова» є однією з ключових у філософії та пояснюється як «те, від чого залежить інше» [200], тобто те, що робить можливим наявність предмета, явища, процесу. Умови розкривають відношення предмета до процесів і явищ, що довкола нього і без яких не можливе його існування й розвиток. Умова є зовнішньою зумовленістю предмета, вона створює середовище для його існування та функціонування на відміну від причини, яка безпосередньо впливає на виникнення того чи іншого явища, процесу. У психології під умовою розуміють сукупність явищ зовнішнього та внутрішнього середовища, що ймовірно впливають на розвиток конкретного психічного явища (за М. Конюховим) [87].

У «Великому тлумачному словнику української мови» представлено досить широке смислове потрактування поняття «умова», з-поміж яких виокремлюємо: «1) необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь; 2) обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-

небудь; 3) правила, які існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, діяльності, які забезпечують нормальну роботу чого-небудь; правила, вимоги, виконання яких забезпечує що-небудь; 4) сукупність даних, положення, що лежать в основі чого-небудь» [20, с. 1295].

Варто зазначити, що ще Л. Виготський наголошував на необхідності «завчасного створення умов, важливих для розвитку необхідних психічних якостей, хоч вони ще «не дозріли» для самостійного функціонування» [26, с. 55].

У педагогіці функціонують різні підходи до визначення змісту поняття «педагогічні умови».

А. Семенова в словнику-довіднику з професійної педагогіки [171] характеризує педагогічні умови як обставини, від яких залежить та згідно з якими відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей. За твердженням Н. Іполітової, Н. Стерхової, педагогічні умови є одним із компонентів педагогічної системи, що відображають сукупність можливостей освітнього та матеріально-просторового середовища, впливають на особистісний і процесуальний аспекти системи та забезпечують її ефективне функціонування й розвиток [62].

Ю. Бабанський визначає педагогічні умови як чинники (обставини), від яких залежить ефективність функціонування педагогічної системи. Учений ототожнює поняття «чинники» та «обставини» [5].

Аналіз педагогічної літератури дав змогу констатувати, що дослідниками окреслюються різні групи і види педагогічних умов. Зосібна Н. Іполітова та Н. Стерхова на основі аналізу педагогічних досліджень виокремлюють такі групи педагогічних умов: за сферою впливу (зовнішні і внутрішні); за характером впливу (об'єктивні і суб'єктивні); за специфікою об'єкта впливу (загальні і специфічні) [62].

Аналіз наукових поглядів на тлумачення понять «умова», «умови» та «педагогічні умови» дав змогу витлумачити сутність поняття «педагогічні

умови формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства» як інтегровану сукупність обставин, явищ, правил, положень, компонентів, методів, засобів, форм, принципів, ідей, вимог, інших топосів професійної освіти, що створюють ефективно психолого-педагогічне та методичне підґрунтя взаємодії учасників освітнього процесу, зорієнтованої на формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у процесі фахової підготовки. *Фахову підготовку* пояснюємо як цілеспрямований процес оволодіння здобувачами вищої професійної освіти загальними і професійними компетентностями, надпрофесійними вміннями і навичками та мовленнєвою культурою як особистісною інтегрованою якістю, що дає змогу бути конкурентоспроможним на ринкові праці та постійно самоудосконалюватися. Основними критеріями сформованості мовленнєвої культури визначено мотиваційно-ціннісний, когнітивно-нормативний, особистісно-діяльнісний, комунікативно-етичний, відтак педагогічні умови фахової підготовки мають бути спрямовані на цілісне формування досліджуваної особистісної якості – від мотивації, усвідомлення, оволодіння до вправного послуговування усним і писемним мовленням, і в офіційно-діловому стилі передусім, професійного та мовно-мовленнєвого вдосконалення впродовж життя.

Із огляду на вагомість та неоднозначність розв'язання проблеми мовленнєвої культури в сучасному науково-педагогічному просторі вважаємо за доцільне звернути увагу на педагогічні умови формування мовленнєвої культури особистості різних сфер діяльності.

Так, О. Токарева в дисертаційному дослідженні «Формування мовленнєвої культури майбутніх фахівців морської галузі у процесі професійної підготовки» [187] організаційно-педагогічні умови формування мовленнєвої культури визначає як «спеціально змодульовані обставини (сукупність чинників, що забезпечують організацію, регулювання, взаємодію компонентів педагогічного процесу, які зумовлюють сформованість

мовленнєвої культури курсантів)» [187, с. 164]. Науковець виокремлює такі педагогічні умови: 1) реалізація особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів до навчання; 2) визначення, структурування та наповнення змісту навчальних дисциплін з урахуванням специфіки суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладачів і курсантів у процесі професійної підготовки; 3) застосування традиційних та інноваційних форм, методів, прийомів і засобів навчання в процесі професійної підготовки [187, с. 164-183].

Г. Мариківська, розв'язуючи проблему формування мовленнєвої культури старшокласників у профорієнтаційних центрах закладів вищої освіти, під педагогічними умовами розуміє «деякі обставини, суб'єктивні й об'єктивні вимоги, передумови, реалізація яких сприяє досягненню поставленої мети – ефективному формуванню мовленнєвої культури старшокласників у профорієнтаційних центрах вишів» [112, с. 95]. Дослідниця наголошує на важливості таких педагогічних умов: 1) створення культурного мовленнєвого середовища; 2) організація системної роботи з оволодіння учнями старших класів упорядкованою сукупністю нормативних мовленнєвих засобів; 3) забезпечення постійного вправлення старшокласників у красномовстві [112, с. 115–116].

Ціннісним для нашого дослідження є комплексний підхід до виокремлення педагогічних умов Т. Стамбульської [174], яка стверджує, що «ефективний вплив на забезпечення готовності до формування культури мовлення можливий за додержання низки педагогічних умов: посилення внутрішньої позитивної мотивації до формування культури мовлення в руслі концепції студентоцентрованого підходу (мотиваційно-ціннісний компонент); опанування майбутніми фахівцями лінгвістичними, психологічними, педагогічними, філософськими, етичними та естетичними знаннями (когнітивно-пізнавальний компонент); застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі реалізації змісту мовної освіти (комунікативно-інформаційний компонент); розвиток естетичної виразності мовлення майбутніх учителів початкових класів (креативний компонент);

активізація комунікативно-мовленнєвого супроводу викладача в процесі формування культури мовлення студентів (операційно-діяльнісний компонент)» [174, 132–133].

Із метою виявлення педагогічних умов, які є найбільш ефективними в процесі формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства, ми застосували метод експертного оцінювання із визначенням вагових коефіцієнтів педагогічних умов. Для цього сформували експертну групу, до якої увійшли викладачі закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку бакалаврів спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» і мають педагогічний стаж не менше 5 років.

У процесі опитування експертам було запропоновано присвоїти бали за ступенем важливості низці педагогічних умов формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання (Додаток В), що були виокремлені викладачами, які долучені до освітнього процесу підготовки майбутніх бакалаврів спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)». Представимо алгоритм обробки результатів експертного оцінювання.

Складемо матрицю експертного оцінювання (табл. 2.1). У заповнених експертами матрицях підраховувалася сума балів кожного рядка та, відповідно, ранг кожної педагогічної умови R_i у системі ранжування. Ступінь вагомості кожної педагогічної умови визначався за формулою:

$$P_i R_i = P_{\max} \times R_i / R_{\max}, \quad (2.1)$$

де $P_{\max} = 1$ – ступінь вагомості педагогічної умови з найвищим рангом;

R_i – ранг педагогічної умови;

R_{\max} – найвищий ранг ($R_{\max} = 80$).

Таблиця 2.1

**Результати обчислення коефіцієнтів вагомості педагогічних умов
за оцінкою всіх експертів**

Умови	Експерти																				R _i	P _i
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20		
1	4	4	4	3	4	3	3	4	4	4	3	4	3	4	4	3	4	3	3	4	72	0,90
2	3	3	2	2	2	3	3	3	2	1	2	3	3	2	2	2	2	3	2	2	47	0,59
3	4	4	4	3	4	3	3	4	4	4	3	3	3	4	4	3	3	3	3	4	70	0,88
4	3	4	3	3	4	3	3	4	4	4	3	4	3	4	4	3	3	3	3	4	69	0,86
5	3	2	2	2	2	1	2	3	3	2	2	2	2	3	2	2	2	3	2	2	44	0,55
6	4	4	4	3	4	3	3	4	4	4	3	4	4	4	4	3	4	3	3	4	73	0,91
7	3	3	2	2	2	3	3	3	2	3	2	3	3	2	2	2	2	3	2	2	49	0,61
8	3	2	2	2	2	3	2	3	3	2	2	3	2	3	2	3	2	3	2	2	48	0,60
9	3	3	2	2	2	2	2	3	2	3	2	3	3	2	2	2	1	2	2	2	45	0,56
10	3	3	2	2	2	3	3	3	3	3	2	3	3	2	2	3	3	4	2	2	53	0,66

За результатами опрацювання матриць експертного оцінювання всіх експертів складено зведену таблицю 2.1, у якій подано результати обчислення коефіцієнтів вагомості педагогічних умов за оцінкою всіх експертів.

Аналіз аркушів експертного оцінювання дав змогу виокремити такі педагогічні умови формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства:

1) антропоцентризм навчання в колі взаємодії «викладач – студент», «студент – студент», «здобувач освіти – текст офіційно-ділового стилю» в системі професійної освіти;

2) цілісність мовленнєвої підготовки на засадах міжпредметних зв'язків дисциплін гуманітарного циклу з авторською позакредитною навчальною дисципліною «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства»;

- 3) збагачення практичного компонента формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства;
- 4) створення мовленнєво культурного освітнього середовища (із долученням засобів інформаційно-комунікаційних технологій).

Охарактеризуємо детальніше виокремлені педагогічні умови формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.

Антропоцентризм навчання в колі взаємодії «викладач – студент», «студент – студент», «здобувач освіти – текст офіційно-ділового стилю» в системі професійної освіти актуалізує суб'єкт-суб'єктну дидактичну систему, де пріоритетним є не лише цілеспрямований освітній вплив у межах педагогічної системи, а орієнтування до саморозвитку мовної особистості майбутнього бакалавра професійного навчання з документознавства.

Антропоцентричний підхід означає зміну парадигм у мовознавстві. Це перенесення дослідження з об'єкта на суб'єкт, тобто аналізується мовна особистість (викладач, студент) у мові й мова в мовній особистості. Із позицій антропоцентричної парадигми мовленнєва культура – це результат діяльності народу, мовних особистостей та інститутів, які виробляють норми і правила функціонування мови.

І. Грищенко зауважує, що антропоцентричний або людинознавчий підхід нині є основним у змісті всіх дисциплінах гуманітарного профілю [34, с. 93]. Л. Мушкетик відзначає, що «людина зараз не просто стає предметом посиленої уваги, «антропологізується» сама наука як така, у своїх принципових підходах, методах та конкретному інструментарії. Антропологічні дослідження стають не лише спробою пошуку шляхів, що могли б вивести людство з критичної ситуації, в яку воно потрапило через свою діяльність, але й методом пізнання та новою парадигмою людського існування в ситуації глобальної кризи людської екзистенції» [122, с. 3]. На думку дослідників, нині антропоцентричність реалізується в усіх формах духовної культури, мовленнєвої зокрема, та фіксується в спеціальних

знакових системах: у міфології, релігії, мистецтві, мові. Відтак, особливим засобом вираження антропоцентричності мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства постає текст офіційно-ділового стилю, що допомагає осмислити проблеми людського фактора в системі сучасної професійної освіти.

Науковці визначають антропоцентризм як центральний, основний складник Всесвіту і кінцеву мету світобудови, він є «фундаментальним світоглядним орієнтиром людства, загалом визначається як уявлення про людину як мікрокосмос, що містить у собі модель і водночас становить центр Всесвіту й кінцеву мету світобудови» [122, с. 35].

Для антропоцентричної лінгвістики головною передумовою виступає те, що мова за своєю сутністю наскрізь психологічна, прив'язана до особистості викладача/здобувача освіти та є засобом для вираження їхніх мовленнєвих якостей. Студент як культуромовна особистість творить мовленнєву культуру, у якій він навчається та розвивається, а відтак – формує мовно-мовленнєві знання, уміння й навички. Саме в понятті особистість на перший план висувається соціальна природа майбутнього бакалавра професійного навчання з документознавства, а сам він виступає як суб'єкт у системі професійної освіти.

Враховуючи те, що процес формування риторичної компетентності є дотичним до процесу формування мовленнєвої культури, вагомою для нашого дослідження є така думка О. Корчової, що «<...> антропоцентрична концепція вивчення риторики сприятиме не лише успішності учіння майбутнього фахівця, а й становленню його як особистості, здатної до діалогу, до взаєморозуміння в полікультурному середовищі з метою внутрішнього й зовнішнього вдосконалення» [90, с. 134]. Дослідниця виокремлює напрями реалізації антропоцентричної концепції: становлення системи гуманістичних цінностей; стимулювання мисленнєвої діяльності студентів; спонука до культурного розвитку особистості; формування ціннісного ставлення до міжособистісного спілкування [90].

Погоджуємося з думкою Ю. Крочук, що структура мовної особистості як об'єкта дослідження антропоцентричних лінгвістичних студій включає такі компоненти: 1) «ціннісний, світоглядний, компонент змісту виховання, тобто система цінностей, чи життєвих сенсів»; 2) «культурологічний компонент, тобто рівень засвоєння культури як ефективного засобу підвищення інтересу до мови»; 3) «особистісний компонент, тобто те індивідуальне, глибинне, що є в кожній людині» [94, с. 203].

На підставі аналізу наукових розвідок виокремили та проаналізували такі складники мовленнєвої культури: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-нормативний, особистісно-діяльнісний та комунікативно-етичний (підрозділ 1.2).

З метою формування всіх складників мовленнєвої культури та реалізації антропоцентризму навчання під час занять моделюємо різні проблемно-ділові ситуації, які потребують розв'язання та міжособистісної комунікації в колі «викладач – студент», «студент – студент», «здобувач освіти – текст офіційно-ділового стилю». Такі завдання дають змогу формувати не тільки вербальні вміння, а й невербальні (міміка, жести, інтонація тощо), розвивати навички аналізу, прийняття рішень, командної роботи, лідерства, професійної міжособистісної комунікації та публічних виступів перед аудиторією.

З огляду на думку Є. Матвєєвої про те, що антропоцентризм у галузі філології дасть змогу розширити коло наукових інтересів та сприятиме міждисциплінарній взаємодії філологічних освітніх компонентів, що реалізують взаємодію філології та історії, культурології, психології, біології, статистики тощо [113, с. 162], логічно перейдемо до аналізу другої педагогічної умови, сутність якої ґрунтується на міжпредметних взаємозв'язках освітніх компонентів.

Цілісність мовленнєвої підготовки на засадах міжпредметних зв'язків дисциплін гуманітарного циклу з авторською позакредитною навчальною дисципліною «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного

навчання з документознавства» є другою педагогічною умовою формування мовленнєвої культури в здобувачів вищої освіти спеціальності 015.05 «Професійна освіта (Документознавство)».

Процес формування мовленнєвої культури розглядаємо як цілісний методичний комплекс, основою якого є матриця логічних перетинів між результатами навчання та компетентностями, з огляду на що погоджуємося з думкою О. Корчової, що «жодна дисципліна не має достатньо засобів для формування будь-якої особистісної якості. Для цього потрібен дисциплінарний комплекс» [90, с. 137].

Міжпредметні зв'язки мовленнєвої підготовки ґрунтуються на філософських, психолого-педагогічних та дидактичних ідеях інтеграції як процесу об'єднання (синтезу) двох або більше компонентів між собою, що доповнюючи один одного забезпечують злагоджену роботу єдиного цілого.

В українському педагогічному словнику міжпредметні зв'язки потрактовуються як дидактичний принцип, що «відображає комплексний підхід до виховання та навчання, виокремлює головні елементи змісту освіти та взаємозв'язки між навчальними предметами завдяки процесу інтеграції». Міжпредметні зв'язки виконують детермінувальну, виховну та розвивальну функції на будь-якому етапі освітнього процесу [30, с. 210].

Основною характеристикою міжпредметних зв'язків є їх системний характер, що позитивно впливає на формування всіх складників мовленнєвої культури здобувачів вищої освіти.

З метою ефективної реалізації міжпредметних зв'язків пропонуємо зміст навчальних дисциплін («Українська мова (за професійним спрямуванням)» / «Українська професійна мова», «Українська культура» / «Культурологія», «Філософія», «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)», «Історія української культури» / «Історія культури України», «Комунікативні процеси в педагогічній діяльності», «Етика та естетика») доповнити мовленнєво культурними компонентами, які детально продемонстровано в підрозділі 2.4.

Позакредитна навчальна дисципліна – це дисципліна, що може бути включеною до навчального плану підготовки здобувачів вищої освіти для більш повного освітніх і кваліфікаційних характеристик особи, ефективнішого використання можливостей закладу освіти, врахування регіональних особливостей тощо.

Позакредитні освітні компоненти професійної підготовки майбутніх фахівців спеціальності 015.15 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» спрямовано на поглиблену підготовку за відповідною спеціальністю (спеціалізацією), що визначають характер майбутньої діяльності; сприяють академічній мобільності здобувачів освіти, їхнім особистим інтересам; дають змогу здійснювати впровадження спеціалізації в межах базової спеціальності з метою формування професійної, а відтак і комунікативної компетентності майбутніх бакалаврів професійного навчання відповідно до вимог ринку праці; формують важливі професійні soft skills та hard skills.

Основними завданнями пропонованого нами освітнього компонента «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства» є:

- поглиблювати теоретичні знання про мову, мовлення, комунікацію з огляду на документознавчу сферу професійної діяльності майбутніх фахівців;
- удосконалювати навички володіння нормами сучасної української літературної мови;
- стимулювати до вдосконалення рівня мовленнєвої культури;
- сприяти засвоєнню знань про документознавство, його термінний апарат, основні категорії, закони, структуру, функції та роль у становленні як фахівця професійного навчання, так і розвитку професійної освіти загалом;
- спонукати до опанування видо-жанрової парадигми офіційно-ділових текстів;
- формувати вміння послуговуватися правилами й прийомами мовленнєвої культури з метою конструювання ефективного ділового спілкування відповідно до потреб висловлювання шляхом продукування

правильного, переконливого, точного, логічного, доцільного, доступного, різноманітного, виразного мовлення відповідно до морально-етичних категорій та понять – істинності, природності, щирості, тактовності, демократичності;

– систематизувати уявлення про мовленнєвий ідеал як історично й суспільно зумовлену систему загальних вимог до мовленнєвої поведінки й мовлення носія певної культури; формувати мовленнєвий ідеал педагога-документознавця;

– виховувати потребу в мовній освіті, мовленнєвому самовдосконаленні, здатність до самоконтролю та саморегуляції.

Зміст навчальної дисципліни ґрунтується на загальнодидактичних (єдність освітньої, розвивальної та виховної функцій навчання, науковість, систематичність і послідовність, міцність знань, доступність, свідомість та активність, наочність, зв'язок навчання з практикою, індивідуалізація навчання) та специфічних (професійна спрямованість освітньої діяльності, орієнтованість професійної освіти на розвиток мовної особистості майбутніх фахівців з документознавства, комунікативно-мовленнєвий, текстоцентричний) принципах.

Збагачення практичного компонента формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства є третьою педагогічною умовою, яка ґрунтується на включенні культурно мовленнєвого складника до змісту практичної підготовки (Додаток Г), проведенні мовленнєвого колоквиуму та передпрактичного ортологічного практикуму.

Мовленнєвий колоквиум є достатньо результативним видом навчальних занять з формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства. С. Гончаренко зазначає, що «колоквиум» (від лат. colloquium – розмова, бесіда) – це: «1) одна з форм навчальних занять у системі освіти, що має на меті виявити та поліпшити

знання студентів; 2) наукові збори, на яких заслуховують і обговорюють доповіді з різних проблемних питань» [30, с. 171].

На думку М. Фіцули, колоквіум – це «важлива форма тематичної перевірки й оцінки знань студентів, головне завдання якого – мобілізація студентів на поглиблене вивчення найважливіших тем чи розділів курсу, а мета – допомогти студентам глибше розібратися в теорії питання, стимулювати їхню дослідницьку роботу» [201, с. 57]. Окрім цього, науковці колоквіум визначають не лише формою контролю, а й навчання (Г. Кузнецова, В. Мусієнко, Т. Симоненко та інші).

Колоквіум ґрунтується на засадах інтерактивності та рефлексивності, адже до роботи залучаються всі студенти, кожному надається змога визначити власний рівень сформованості мовленнєвої культури. Спільна діяльність викладача та здобувачів освіти в колі «студент – студент», «викладач – студент», «студент – текст», «студент – завдання» відбувається в атмосфері взаємної поваги, доброзичливості, відкритості, діалогічності, що дає змогу створити умови самоствердження і самореалізації кожного студента, спонукає до активного включення в колективне обговорення і творче осмислення мовно-мовленнєвого матеріалу.

Автори навчального посібника «Практикум з методики навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі» О. Горошкіна, С. Караман, З. Бакум, О. Караман, О. Копусь зазначають, що колоквіум – це форма організації навчання, що «передбачає співбесіду викладача зі студентами задля отримання інформації про рівень знань, умінь і навичок студентів з окремої теми чи розділу. Мета колоквіуму – виявлення труднощів, типових помилок у засвоєнні навчального матеріалу. Це дає змогу вносити корективи в лекційний курс і практичні заняття» [142, с. 110–111]. З огляду на зазначене, пропонуємо проводити мовленнєвий колоквіум після опанування кожного модуля позакредитного освітнього компонента «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства»:

- модуль I. Теоретичні основи формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства;
- модуль II. Норми сучасної української мови в системі формування мовленнєвої культури майбутніх педагогів професійного навчання з документознавства;
- модуль III. Практичні аспекти мовленнєвої культури фахівців документознавчої сфери діяльності.

Колоквіум дає змогу: систематизувати здобуті знання здобувачів освіти з мовленнєвої культури; скоригувати знання з певних теоретичних та практичних тем; ознайомити з освітніми матеріалами, що винесені на самостійне опрацювання; організувати контроль та перевірку самостійно опрацьованого матеріалу.

Наведемо приклади мовленнєвих вправ під час проведення колоквіуму.

Вправа 1. Із поданих варіантів словосполучень виберіть правильні, із трьома з них складіть речення, обґрунтуйте, у якому жанрі документів офіційно-ділового стилю вони можуть вживатися.

Схвалити заходи – ухвалити заходи – прийняти заходи – вжити заходів; узяти участь – прийняти участь; піднімати питання – ставити питання – порушувати питання; опиратися на досвід – спиратися на досвід; незважаючи на фінансові труднощі – не дивлячись на фінансові труднощі; торкатися цієї проблеми – торкатися до цієї проблеми; з огляду на це наказую – у зв'язку з цим наказуємо – у зв'язку з цим наказується; завідувач кафедрою – завідуючий кафедрою – завідувач кафедри; керуючий підрозділом – керуючий підрозділу – керівник підрозділу; голова студентського парламенту – головуючий студентським парламентом; по наказу – за наказом; по цьому питанню потрібно звернутися до деканату – із цього питання варто звернутися в деканат.

Вправа 2. Доведіть стилістичну можливість використання діалогічних моделей в офіційно-діловому стилі усного мовлення за поезією Л. Костенко «Пінг-понг»:

- добридень –
- здрастуйте –
- як справи? –
- спасибі – добре – як у вас? –
- робота – літо – спека – спрага –
- а настрої? –
- добре –
- все гаразд –
- неправда – очі –
- вам здалося –
- ви зблідли –
- обережно – м'яч! –
- вогнем мовчання зайнялося –
- схрестились погляди – пробач –
- кажи слова легкі й порожні –
- кажи їх знов – кажи їх знов! –
- а так дивитися не можна –
- в настільнім тенісі розмов!

Ортологічний практикум як особлива форма організації заняття, спрямовується на закріплення знань, умінь, навичок шляхом залучення здобувачів освіти до виконання вправ, завдань різного характеру складності. Під час добору вправ послуговувалися «Практикумом з методики навчання української мови» [135] за редакцією М. Пентилюк, «Практикумом навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі» [142] за редакцією О. Горошкіної та С. Карамана, зміст яких ґрунтується на засадах компетентнісного, діяльнісно-орієнтованого, системного, студентоцентрованого, культурологічного

підходів. Окрім того, в означених практикумах, на нашу думку, раціонально виписано модель особистості майбутнього фахівця, виокремлено низку важливих його якостей, що становлять основу формування мовленнєвої культури, і майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства зосібна: «схильність до самоаналізу, гуманність, діловитість, дисциплінованість, доброта, доброзичливість, ініціативність, відвертість, колективізм, національна свідомість, спостережливість, наполегливість, критичність, вихованість, уважність, відповідальність, організованість, патріотизм, принциповість, самостійність, сміливість, сумлінність, педагогічна ерудиція, тактовність, чуття нового, почуття власної гідності, чуйність, емоційність, мобільність, комунікабельність, креативність» [142, с. 13].

Імпонує і укладена на основі професійно значущих якостей професійна базова характеристика фахівця: «<...> володіння належним обсягом знань про українську мову, здатність до оцінювання, інтерпретації та синтезу інформації, отриманої з різних джерел; володіння комунікативними технологіями в майбутній професійній діяльності; уміння впливати на спілкування, стосунки між людьми, на ситуацію в мікросоціумі; сприяти позитивному розв'язанню конфліктів; здатність до самонавчання та професійного саморозвитку; <...> уміння враховувати процеси і тенденції соціально-політичної історії України, правові засади та етичні норми у виробничій та громадській, суспільно-політичній діяльності; <...> володіння навичками комп'ютерного оброблення даних, методами інформаційного пошуку; уміння працювати з різними типами текстових редакторів; володіння навичками взаємодії з іншими людьми; уміння працювати в командах професіоналів різного профілю; уміння організовувати власну діяльність та ефективно використовувати час» [142, с. 13–14]; уміння вправно працювати з усіма жанрами офіційно-ділового стилю, оскільки кожний із них «незважаючи на рівень стандартизації, на мовному рівні підсилює ідентичні, ціннісні, соціальні, моральні якості людини, її

особистісні характеристики: освіченість, розум, здібності, талант тощо, що і свідчить про особистісність цього стилю, його інструментальність – безпосередньо орієнтований на мовця як «інструмент», від якого залежить успішність комунікації, й освітньої передусім» [98, с. 7].

Означена модель фахівця, майбутнього бакалавра професійного навчання з документознавства, втілює ідеал особистості з високим рівнем сформованості мовленнєвої культури.

Зосереджуємо увагу на ортологічність практикуму. Сьогодні в мовознавстві простежуємо синкретичність поглядів на поняття «ортологія», оскільки цей термін поєднує поняття різного семантичного змісту «мовна норма» / «варіативність». Так, А. Загнітко характеризує ортологію як наукову дисципліну, що «займається вивченням категорії варіантності, аналізом співіснування паралельних способів вираження... Основною категорією ортології є категорія варіантності» [195, с. 141]. С. Єрмоленко в Енциклопедії української мови потрактовує ортологію як науку про культуру мови, що «покликана регулювати використання новоутворень у сучасній мовній практиці, оцінювати їхні потенційні можливості щодо усталення у певних функціональних різновидах мови чи їхню семантичну відмінність, а також регулює вживання варіантних засобів у різних мовних ситуаціях, розглядає питання вибору словоформ, конструкцій у певному функціональному стилі, нормативність вибраних варіантів з погляду сучасної літературної мови» [193, с. 441].

Певне коло науковців (О. Ахманова, Ю. Бельчиков, О. Горкін, С. Харченко) суголосні твердження, що ортологія може поєднати коло мовознавчих дисциплін, що досліджують мовні норми, закріплюють їх у мовленні. Цінною для нашого дослідження є думка авторів навчального посібника «Ортологічні основи офіційно-ділового мовлення в галузі педагогічної освіти» (Г. Кузнецова, І. Кухарчук та О. Корчова) про те, що «у центрі ортології – процеси продукування, творення мовних норм, мовних варіантів та принципи, механізми, практики їх практичного освоєння

лінгвосоціумом і закріплення в ньому. Ортологія є науковим підґрунтям для створення площин фіксації літературних норм і варіантів мовних норм, що можуть функціонувати паралельно, і в офіційно-діловому стилі зокрема» [98, с. 34].

На основі аналізу наукових підходів до визначення сутнісних характеристик ортології, можемо стверджувати, що під час організації і проведення ортологічного практикуму з документознавства варто зосередитися на таких вправах, завданнях, що дадуть змогу учасникам практикуму дійти висновків про те, що в офіційно-діловому стилі мовні варіанти «повинні функціонувати в межах означених мовою норм на всіх її мовних рівнях» [98, с. 32].

Мовленнєвий колоквиум та ортологічний практикум із документознавства проводяться перед початком практик (навчальної, виробничої та педагогічної); завдання цих форм занять спрямовано на поглиблення когнітивно-нормативних, комунікативно-етичних, особистісно-діяльнісних та мотиваційно-ціннісних показників мовленнєвої культури. Це дасть змогу студентам легше налагодити взаємодію із суб'єктами спілкування протягом проходження практики, правильно оформити всю необхідну документацію за результатами практики.

Наведемо зразки вправ, які здобувачі освіти виконують під час проведення передпрактичного ортологічного практикуму з документознавства (завдання висвітлено на слайді презентації):

Вправа 1. Прочитайте уважно вислови, обґрунтуйте їх нормативність / ненормативність, виправіть варіанти, які, на Вашу думку, є помилковими. Доведіть, що до певних висловів можна дібрати інші нормативні варіанти, наприклад: *згідно з наказом / відповідно до наказу.*

Ведуча організація, співпадіння виробничих обставин, питання по подальшому вивченні, доповідна директорові, в залежності від, діючі документи у сфері професійної освіти; питання організації і проведення

практики з документознавства в освітніх установах міста Глухова вияснено; вільна вакансія.

У яких документах навчально-педагогічної практики функціонують означені вислови.

Вправа 2. З'ясуйте значення лексеми «сертифікат», доведіть або спростуйте твердження про те, що слово «сертифікат» є багатозначним. Розкажіть про вимоги щодо оформлення сертифіката. Запропонуйте варіанти сертифікатів, продумавши формат, структуру, обсяг і характер інформації, її розміщення.

Означене завдання студенти виконують у групах, кожна з яких доводить, що запропонований ними сертифікат відповідає нормам його укладання.

Створення мовленнєво культурного освітнього середовища (із долученням засобів інформаційно-комунікаційних технологій) визначено четвертою педагогічною умовою формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.

Аналіз педагогічних джерел засвідчує, що вчені (А. Богуш, С. Дубовик, О. Корчова, Г. Мариківська) пов'язують процес виховання особистості, і культуромовної передусім, із створенням відповідного мовленнєвого освітнього середовища.

В. Ясвін визначає освітнє середовище як систему впливів і умов формування особистості за заданим зразком, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному і предметно-просторовому оточенні. Розвивальне освітнє середовище – це середовище, що здатне забезпечувати комплекс можливостей для саморозвитку всіх суб'єктів освітнього процесу [218].

А. Богуш цілком слушно зазначає, що кожна особа взаємодіє з різними людьми, мовлення яких може бути літературно правильним або мати різні відхилення від літературних норм, з наявністю місцевих говірок, діалектизмів, жаргонізмів чи бути взагалі суржиковим [203]. Авторка

уточнює, що під мовленнєвим середовищем варто розуміти «сукупність сімейних, побутових, соціально-педагогічних неорганізованих і цілеспрямованих умов спілкування мовців» [17, с. 13].

Окрім цього, А. Богуш наголошує, що мовна особистість не є вродженою, вона формується і розвивається у процесі навчання, виховання, спілкування, тобто в різних видах діяльності [17, с. 13]. Погоджуємося з думкою науковиці, що формування і становлення мовної особистості відбувається в мовленнєвому середовищі, де особистість соціологізується, виховується, навчається, розвивається, формується. Вплив середовища на людину не однобічний: людина послідовно діє у системах «середовище – людина», «людина – середовище». «Означена взаємодія зумовлює і розвиток усіх психічних процесів, і функцій людини, які пов'язані з середовищем. Водночас високий рівень розвитку психічних процесів дає змогу людині цілеспрямовано впливати на середовище і змінювати його. Відтак, виховання мовленнєвої культури, культури спілкування, формування мовної особистості і мовленнєвої поведінки багато в чому залежить від специфіки мовленнєвого середовища» [17, с. 13].

К. Крутій наголошує, що для визначення сприятливого для формування мовленнєвої культури особистості середовища правомірно послуговуватися терміном «культурне мовленнєве середовище», під яким авторка розуміє «сукупність корисного особистого й колективного спільного мовленнєвого досвіду, що зберігається й передається з покоління в покоління, а також мовленнєвих структур і залежностей, шляхом яких реалізується діяльність і мовленнєва поведінка індивіда» [95, с. 112].

Отже, під мовленнєво культурним освітнім середовищем розуміємо сукупність освітніх факторів (засадом дідбраних методів, форм та засобів), що спрямовані на ефективну мовленнєву взаємодію в колі «викладач – студент», «студент – студент», «здобувач освіти – документ офіційно-ділового стилю», а відтак і на формування мовленнєвої культури майбутніх

фахівців. Саме від мовленнєвого освітнього середовища залежить правильність, багатство та різноманітність мовлення здобувачів вищої освіти.

Уважаємо, що результативне формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства відбуватиметься за умови створення мовленнєво культурного освітнього середовища із долученням засобів інформаційно-комунікаційних технологій.

У сучасному інформаційно-комунікаційному суспільстві відчуваємо потребу у фахівцях з іншою типологічною структурою особистості, які були б спроможні до саморозвитку та самовизначення в різноманітних життєвих ситуаціях, могли б чітко визначати свою роль у професійній діяльності, мали б високий рівень мовленнєвої культури, були відкритими до переймання професійного досвіду інших та психологічно готовими до виконання професійної діяльності і використання освітніх нововведень. Система професійної освіти в умовах сучасного закладу вищої освіти вимагає радикальних змін в освітньому процесі, а відтак використання інноваційних технологій, методів і засобів навчання, які сприяли б формуванню мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання, зокрема фахівців документознавчої сфери.

Дослідженням інноваційних технологій у підготовці здобувачів вищої освіти займається низка науковців, зокрібно А. Арістова [3], Л. Базиль [8], Х. Бахтіярова [3], С. Волобуєва [3], І. Дичківська [38], О. Дубасенюк [44], М. Кляп [83], В. Ковальчук [84], В. Луговий [108], О. Пометун [139; 182], Г. Селевко [160], С. Федотенко [84] та інші.

Термін «innovation» у перекладі з англійської означає нововведення. У педагогічній сфері – це зміни в освітньому процесі з метою його вдосконалення та покращення.

Інноваційні технології навчання «стимулюють новаторські зміни в культурі, соціальному середовищі; зорієнтовані на формування готовності особистості до динамічних змін у соціумі за рахунок розвитку творчих

здібностей, різноманітних форм логічного та образного мислення, а також здатності до співробітництва з іншими людьми» [3, с. 18].

В освітньому процесі сучасного закладу вищої освіти використовуються такі інноваційні технології навчання: диференційоване, проблемне, контекстне навчання, ігрові технології навчання, інформаційні технології, кредитно-модульна технологія, особистісно-орієнтоване навчання тощо.

Маємо зазначити, що з огляду на всесвітню пандемію сьогодні система вищої освіти «вимагає грамотного застосування онлайн-технологій з відповідними методичними підходами, що забезпечують ефективне поєднання безпосередньої та опосередкованої форми взаємодії студентів і викладачів у вигляді змішаного навчання» [154, с. 4]. А відтак найбільшої актуальності у формуванні мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства набули засоби інформаційно-комунікаційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що проблемі використання ІКТ у професійній підготовці майбутніх педагогів присвячено дослідження В. Бикова, Р. Гуревича, О. Дубасенюк, М. Жалдака, В. Заболотного, Т. Коваль, Р. Кухарчука, Н. Морзе, Є. Полат, О. Спіріна, А. Хуторського та інших. Послугування інформаційними технологіями в освітньому процесі закладу вищої освіти сприяє підвищенню якості професійної підготовки майбутніх педагогів, розвитку та становленню їхньої мовленнєвої компетентності.

Основними сучасними інформаційними технологіями, що застосовують викладачі у процесі формування мовленнєвої культури, є електронні та гібридні бібліотеки, електронні підручники та посібники, мультимедійні електронні освітні ресурси, довідково-пошукові системи Інтернет, хмарні сервіси Google та інші. Використання цих технологій в освітньому процесі нині є невіддільним елементом життя та віртуальної й

прагматичної соціалізації особистості майбутніх бакалаврів професійного навчання, а не просто прагненням освіти йти в ногу з часом.

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології розширюють взаємодію в колі «студент – студент», «студент – викладач», «студент – текст офіційно-ділового стилю» ланцюгом «викладач – здобувач освіти – інформаційне культурне середовище».

Культурне освітнє мережеве середовище відрізняється від локалізованого аудиторно передусім тим, що: мотивує здобувачів освіти до опрацювання мережевого інформаційного контенту, який постійно змінюється, доповнюється, форматизується; дає змогу здобувачам освіти швидко знайти різну інформацію з теми, що аналізується, вивчається, оскільки, наприклад, під час студіювання змісту лексики студенти водночас можуть здійснити семантичний аналіз за різними тлумачними словниками.

Окрім цього, мережеве освітнє середовище дає змогу обирати для роботи різні зручні топоси (часові, локальні); активізує процес формування мовленнєвої культури не лише через слухові рецептори, але й зорові. З огляду на це посилюється роль візуалізаційних методів навчання, простежується вплив на формування рівнів мовленнєвої культури, прийомів поєднання вербальності та візуальності; вербальності та аудіовізуальності. Результативними є імпровізовані завдання на зразок «*Додайте слайд*», «*Відтворіть слайд*» тощо.

Добираючи інформаційно-комунікаційні технології навчання, ми визначали їх дидактичні функції (інформаційну, моделювальну, конструювальну, культурологічну) для відповідного заняття, необхідний та достатній обсяг навчальної інформації, її відповідність змістові заняття, можливі форми поєднання зі словом викладача. Заняття з мовленнєвої культури з використанням ІКТ допомагають майбутнім фахівцям правильно аналізувати загальні та професійні комунікативні ситуації, оцінити свою мовленнєву культуру та культуру інших людей, оволодіти нормами

мовленнєвого етикету в глобальних інформаційних мережах та правилами поведінки під час роботи на освітніх платформах.

Реалізація цієї педагогічної умови полягає в застосуванні сучасних ІКТ під час лекційних, практичних занять, самостійної та індивідуальної роботи.

За твердженням І. Войцехівської, «одним із аспектів роботи на заняттях з української мови є тематична єдність вправ, на основі яких організовується взаємопов'язане навчання мови і мовлення» [22, с. 5]. Відтак, пропонуємо організувати заняття відповідно до тематики тієї чи іншої спеціалізації з професійної освіти. Наприклад, для самостійної роботи студентів спеціальності 015.05 «Професійна освіта (Документознавство)» доцільним та корисним буде перегляд відеороликів «Електронний документообіг – альтернатива паперовому», «Документування управлінської діяльності закладу освіти» тощо. Користуючись послугами комп'ютерної мережі, студент учиться вибирати із великої кількості інформаційних джерел потрібну інформацію, аналізувати та систематизувати її.

Інформаційний сервіс Google Forms допомагає здійснювати процедуру діагностики сформованості складників мовленнєвої культури здобувачів вищої освіти у вигляді тестування. «Раціонально організований контроль дає викладачеві можливість аналізувати свою діяльність, своєчасно помічати недоліки, шукати шляхи їх усунення, планувати індивідуальну роботу зі студентами. Програмовий контроль не лише забезпечує економію навчального часу, але й значно полегшує роботу викладача, який одержує вже готові, опрацьовані комп'ютером результати самоконтролю» [22, с. 5].

Таким чином, створення мовленнєво культурного освітнього середовища із долученням сучасних інформаційно-комунікаційних засобів підвищить мотивацію до оволодіння мовленнєвою культурою на всіх її рівнях, забезпечить індивідуалізацію, інтерактивність навчання, дасть змогу майбутнім бакалаврам професійного навчання сформувати високий рівень мовленнєвої та професійної культури, удосконалити практичні навички

володіння сучасною комп'ютерною технікою, уміння послуговуватися вербальними та невербальними, візуальними, аудіовізуальними, комунікативними засобами, сприятиме самореалізації й самоствердженню майбутніх фахівців.

Обґрунтований комплекс педагогічних умов спрямовано на розв'язання актуальної проблеми формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства через: становлення людиноцентричної спрямованості здобувачів вищої освіти, пріоритетом якої є цінність культуромовної особистості; усвідомлення потреби оволодіння мовленнєвою вправністю в роботі з текстами офіційно-ділового стилю як професійно необхідною особистісною якістю; готовність до оволодіння нормами сучасної української літературної мови з метою результативного професійного комунікування та документоукладання; спонукання до мовно-мовленнєвого самовдосконалення.

Із огляду на це нагальним є розроблення структурно-функціональної моделі та методики формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства із опертям на обґрунтовані педагогічні умови.

2.3. Модель формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства

Переважає більшість сфер людської діяльності передбачає реалізацію моделювання як важливого етапу створення чогось нового, уточнення або вдосконалення раніше отриманих знань. Не є винятком і сфера професійного навчання зі спеціальності 015.05 «Професійна освіта (Документознавство)», яка опікується підготовкою майбутніх педагогів-документознавців.

Під час формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства послуговуємося ідеями моделювання, що дає змогу шляхом формалізації (схематизації і спрощення)

педагогічного явища (об'єкта або процесу) досліджувати його значущі характеристики, які підлягають вивченню, оцінюванню й управлінському впливу (за Є. Лодатком).

Стрижневим поняттям педагогічного моделювання є «модель» (фр. *modele* – зразок [47, с. 516]), що в працях сучасних дидактів трактується як штучно створений об'єкт у вигляді схеми, таблиці, креслення тощо [85, с. 193]; аналог відповідного фрагмента дійсності [179, с. 138]; опис процесу навчання та його складників [138, с. 73]; мисленнева система, що імітує чи відображає певні властивості, ознаки, характеристики об'єкта дослідження або принципи його внутрішньої організації чи функціонування і презентується у вигляді культурної форми, притаманної певній соціокультурній практиці [107] тощо.

У дослідженні послуговуємося енциклопедичним визначенням, за яким модель – це «уявна або матеріально-реалізована система, котра відображає або відтворює об'єкт дослідження (природний чи соціальний) і здатна змінювати його так, що її вивчення дає нову інформацію щодо цього об'єкта» [47, с. 516].

Із огляду на це ***структурно-функціональну модель формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці*** визначаємо як мисленнєву систему логічно структурованої єдності компонентів, спрямованих на формування в майбутніх педагогів із документознавства означеної особистісної якості.

Схиляємося до ***структурно-функціональної моделі*** за типом організації й управління пізнавальною діяльністю здобувачів вищої освіти, що передбачає ***поетапне упровадження*** напрямів розв'язання ***дидактичних завдань*** (компонентів моделі), утілюючи через їх взаємодію ***функціональну єдність*** – формувати мовленнєву культуру майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства. Основними функціями моделі

визначено: імперативно-мотивувальну, змістову, діагностувальну, інтегративну, рефлексивну.

Проектуючи окреслену модель, покликаємося на кваліфікаційні вимоги до фахівців-документознавців, гуманістичну освітню парадигму, компетентнісний підхід в освіті, концептуальні основи формування мовленнєвої культури, обґрунтовані педагогічні умови, ідеї педагогічного моделювання, методологічні принципи (об'єктивність, системність, логічна послідовність та інтеграційність).

Структурно-функціональну модель формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці (рис. 1) репрезентуємо трьома структурними блоками (компонентами моделі) – *методологічно-цільовим, організаційно-змістовим, діагностико-результативним*, розміщеними відповідно до логічної послідовності та функціональної єдності процесу підготовки майбутніх документознавців до професійної мовленнєвої діяльності.

Методологічно-цільовий блок розроблено згідно з соціальним запитом сьогодення на мовленнєво вправних фахівців бакалаврату професійного навчання з документознавства. Цей блок презентує *мету* – формувати мовленнєву культуру в майбутніх бакалаврів професійного навчання із документознавства; *завдання*: 1) мотивувати до оволодіння мовленнєвою культурою майбутніх бакалаврів з документознавства як основою професійної діяльності; 2) формувати систему мовленнєвих загальних та спеціальних компетентностей, спрямованих на підвищення мовленнєвої культури в процесі роботи з професійним документообігом; 3) стимулювати до постійного культурно-мовленнєвого саморозвитку та самовдосконалення, до унормованої роботи з документами професійної сфери діяльності.

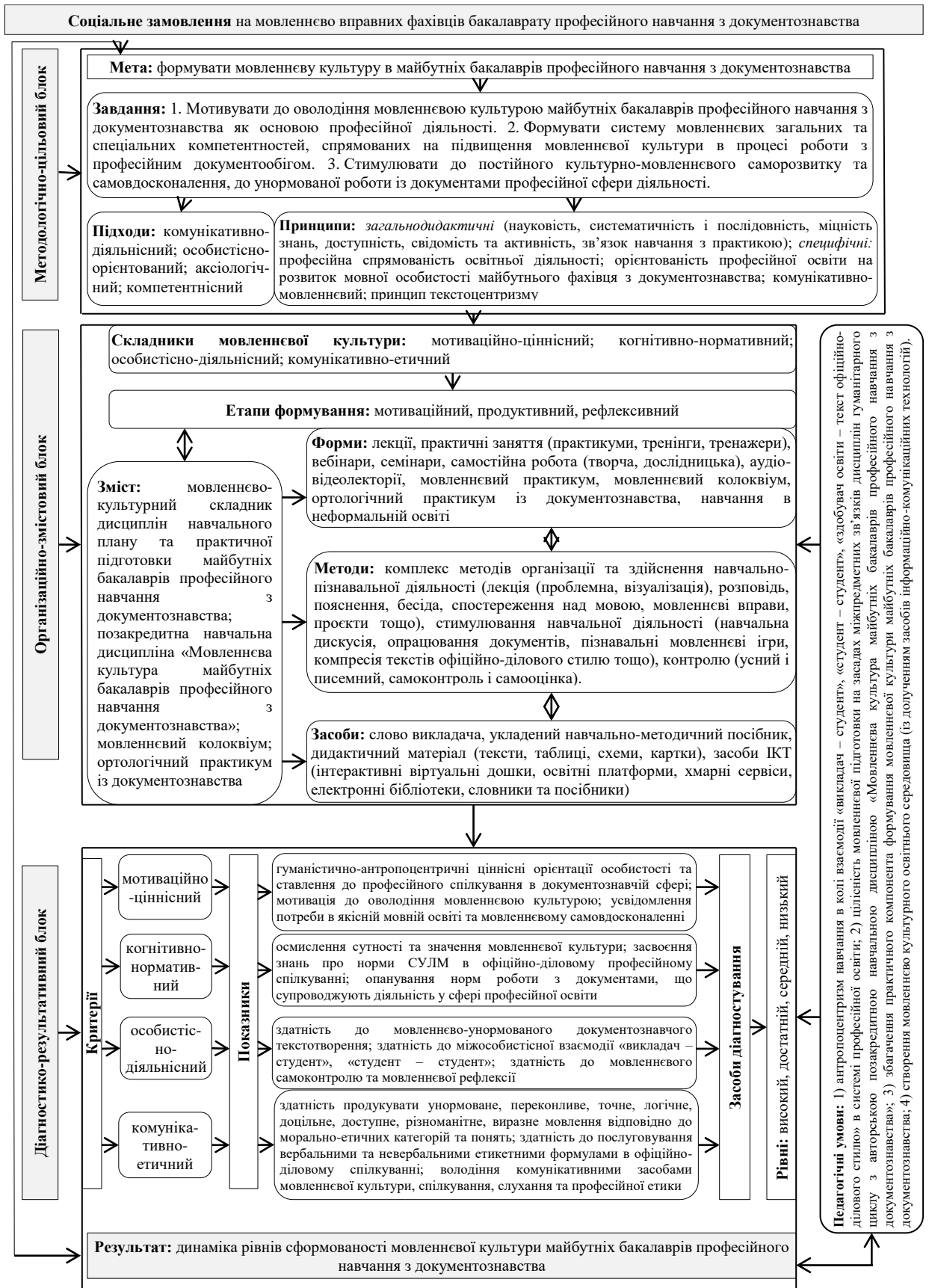

Рис. 2.1. Структурно-функціональна модель формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці

Виконанню завдань, досягненню мети, сприяють *підходи* до формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства, у виокремленні яких покликаємося на провідні ідеї теоретиків філософії освіти (І. Бех, І. Зимня, І. Зязюн, В. Кремень та інші), дослідників культури мови, культури мовлення та мовленнєвої культури (Н. Бабич, Н. Голуб, О. Горошкіна, А. Загнітко, Л. Мацько, Л. Паламар, Т. Симоненко, С. Шевчук та інші), науковців-практиків, діяльність яких спрямована на професійно-мовленнєву підготовку фахівців різних галузей (В. Александрова, Ю. Короткова, Г. Мариківська, В. Пасинок, О. Семенов, О. Степанова, О. Токарева та інші). Відповідно до узагальнень наукових здобутків із теорії і практики мовленнєвої культури вітчизняних та зарубіжних науковців, що відображено в наших дослідженнях [68; 97; 79], власного бачення проблеми з огляду на педагогічний досвід, уважаємо, що формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства має здійснюватися передусім на засадах *комунікативно-діяльнісного, особистісно-орієнтованого, аксіологічного та компетентнісного* підходів, які, забезпечуючи наукове підґрунтя моделі, зорієнтовують освітній процес на особистість здобувача освіти: його цінності, мотиви, знання, уміння, навички, саморозвиток і самовдосконалення.

Зазначимо, що особистісно-орієнтований підхід до формування мовленнєвої діяльності ґрунтується на тому, що педагогічні умови повинні бути максимально адаптовані до індивідуальних особливостей і мовно-мовленнєвих здібностей студентів; вести до цілісного розвитку їх як особистостей, сприяти здійсненню бажань і готовності до подальшого розвитку, щоб кожен здобувач освіти безперервно набував якісних особистісних мовленнєвих змін, мав змогу реалізувати свої мотиви, інтереси, бажання, стремління, індивідуальні особливості й властивості, ту чи іншу спрямованість власної особистості. Тоді й культуромовна особистість

майбутнього бакалавра професійного навчання з документознавства розвиватиметься всебічно.

Практична реалізація ключових положень окреслених методологічних підходів є можливою завдяки системі *принципів навчання*: загальнодидактичних (єдність освітньої, розвивальної та виховної функцій навчання, науковість, систематичність і послідовність, міцність знань, доступність, свідомість та активність, наочність, зв'язок навчання з практикою) та специфічних (професійна спрямованість освітньої діяльності; орієнтованість професійної освіти на розвиток мовної особистості майбутнього фахівця із документознавства; комунікативно-мовленнєвий; принцип текстоцентризму).

Під дидактичними принципами або принципами навчання розуміємо вихідні положення, якими керується викладач в освітньому процесі під час добору змісту навчання, форм організації, методів і засобів навчання, виконання яких забезпечує результативність освітнього процесу. Першим обґрунтував принципи навчання Я. А. Коменський. Сукупність сучасних дидактичних принципів (науковості, доступності, наочності, систематичності і послідовності, індивідуального підходу, цілеспрямованості, зв'язку з життям та інші) дає змогу характеризувати увесь освітній процес і всі сторони діяльності як педагогів, так і здобувачів вищої освіти.

Розглянемо більш детально специфічні принципи навчання.

Принцип *професійної спрямованості освітньої діяльності* реалізується в органічному поєднанні загальної й мовленнєво професійної освіти та орієнтації на цілеспрямоване навчання та застосування знань у професійній документознавчій галузі. У процесі фахової підготовки відбувається формування професійного мислення, професійного мовлення, професійної самосвідомості, професійної культури та мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.

Принцип *орієнтованості професійної освіти на розвиток мовної особистості майбутнього фахівця з документознавства* розкривається у

створенні умов для саморозвитку, самовдосконалення та самовираження здобувача освіти в процесі оволодіння мовленнєвою культурою.

Комунікативно-мовленнєвий принцип є визначальним у формуванні мовленнєвої культури та досвіду міжособистісного спілкування, оскільки пов'язаний із джерелом інформації. Під час комунікативно спрямованих навчальних занять (мовленнєвий практикум, мовленнєвий колоквиум, ортологічний практикум із документознавства) відбувається інтенсивний розвиток мовленнєвих умінь і навичок; студенти оволодівають комунікативними засобами мовленнєвої культури, спілкування, слухання, професійної етики, мережевого сіткету, вербальними та невербальними етикетними формулами в офіційно-діловому спілкуванні, уміннями унормовано, переконливо, точно, логічно, доступно будувати власні висловлювання відповідно до мовленнєвої ситуації, виявляти готовність уважно слухати і розуміти співбесідника (одногрупника, викладача), активно брати участь у діалозі. Упровадження комунікативно-мовленнєвого принципу досягається взаємодією «викладач – студент», «студент – студент», «здобувач освіти – текст офіційно-ділового стилю», застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій навчання, створенням спеціальних навчально-мовленнєвих ситуацій (робота в парах, малих групах, колективне обговорення змісту прочитаного, прослуханого, спільне редагування документів на Google диску, пізнавальні мовленнєві ігри, компресія текстів офіційно-ділового стилю тощо), у процесі яких формується мовленнєва культура.

Принцип *текстоцентризму*, за твердженням С. Вербещук, передбачає «засвоєння мовних знань і формування мовленнєвих умінь та навичок на основі текстів, усвідомлення структури тексту й функцій мовних одиниць, формування вмінь сприймати, відтворювати чужі й створювати власні висловлювання» [21, с. 104], реалізацію міжпредметних зв'язків навчальних дисциплін, спрямованих на формування мовленнєвої культури («Українська мова за професійним спрямуванням», «Історія культури України»,

«Комунікативні процеси у педагогічній діяльності», «Етика педагогічної діяльності» та інші). Через тексти документів відбувається засвоєння студентами норм сучасної української літературної мови, мовленнєвої культури спілкування, розвиваються комунікативні якості мовлення (унормованість, точність, логічність, доцільність, доступність, різноманітність, виразність).

Вихід за межі речення і мовної системи у сферу комунікації, вивчення тексту «як складного комунікативного механізму, що фіксує стратегічну програму адресанта, сприйману й інтерпретовану адресатом» [161, с. 10], відкриває нові перспективи впровадження принципу текстоцентризму і в лінгвометодиці, створює передумови для розуміння тексту як результату будь-якого виду мовленнєвої діяльності. Майбутній бакалавр професійного навчання з документознавства формується як мовна особистість насамперед унаслідок засвоєння та сприйняття суми гуманітарних знань, накопичених людством і зафіксованих у текстах, зокрема текстах офіційно-ділового стилю. Саме тому принцип текстоцентризму набуває особливого значення у формуванні комунікативної компетентності.

Структурними компонентами *організаційно-змістового блоку* є зміст, методи, форми, засоби навчання в контексті етапів формування складників мовленнєвої культури (мотиваційно-ціннісного, когнітивно-нормативного, особистісно-діяльнісного, комунікативно-етичного) [77].

Мета *мотиваційного* етапу – формування знань про мовленнєву культуру як важливий складник професійної культури майбутніх бакалаврів професійного навчання із документознавства, про мову й мовлення офіційно-ділового стилю, про норми сучасної української літературної мови, про документ як важливий інструмент професійної діяльності, особливо у сфері професійної освіти, про спілкування як універсальну реальність суспільного буття, фактор особистісного представлення й засіб професійно-педагогічної та психолого-педагогічної дії для мотивування майбутніх фахівців-

документознавців до оволодіння мовно-мовленнєвою вправністю з метою успішного розв'язання професійних завдань документознавчої сфери.

Продуктивний етап спрямований на практичне вправління студентів в унормованому текстотворенні не лише шляхом відтворення здобутих знань, а й через усвідомлений продуктивно-творчий спосіб їх застосування (комбінування, трансформацію, модифікацію), конструюючи мовленнєві стратегії відповідно до змодельованої освітньої ситуації.

Метою *рефлексивного* етапу вбачаємо узагальнення й систематизацію, аналіз і самоаналіз здобутих знань з мовленнєвої культури сучасної української мови та відповідних умінь; формування здатності застосовувати теорію й практику з мовленнєвої культури в межах інших навчальних дисциплін, практичної підготовки та майбутньої професійної діяльності.

Взаємозв'язок окреслених етапів відтворимо логічним ланцюгом: *«усвідомлення потреби мовленнєвого самовдосконалення – сприйняття теоретичної інформації – оволодіння практичними знаннями та вміннями – застосування здобутих знань та умінь у процесі міжособистісної взаємодії»*. Зважаючи на інтегративність мовленнєвої культури, складники ланцюга утворюють замкнене коло, переходячи один в одного та іноді змінюючи послідовність.

Під час організації роботи з формування мовленнєвої культури на заняттях з української мови, культури мовлення/мови ставляться відповідні методико-лінгвістичні цілі та завдання з формування і розвитку передусім мовної особистості студента як майбутнього конкурентоспроможного фахівця своєї галузі. Основна мета – зацікавити здобувачів вищої освіти багатством, милозвучністю української мови, сформувати навички самостійної роботи над мовою та мовленням, удосконалення мовленнєвої культури як вагомого складника професійної культури, тобто розвивати аналітико-синтетичне сприйняття матеріалу, формувати вміння порівнювати та аналізувати лінгвістичний матеріал, логічно узагальнювати його. Цей

процес відбувається за допомогою відповідних методів, прийомів і засобів навчання.

Розроблена модель репрезентує основні форми навчальної діяльності студентів з метою особистісного мовленнєвого становлення відповідно до організації освітнього процесу у вищій школі, а саме: лекції, практичні заняття (практикуми, тренінги, тренажери), вебінари, семінари, самостійна робота, індивідуальна робота (творча, дослідницька), аудіо- відеолекторії, мовленнєвий практикум, мовленнєвий колоквиум, ортологічний практикум із документознавства, навчання в неформальній освіті. Вони спрямовані на розширення, узагальнення й систематизацію знань про модули мовленнєвої культури; долучення до національної культури; оволодіння мовними нормами ділової комунікації відповідно до етики професійної взаємодії в документознавчій сфері; розвиток навичок унормованого та вільного комунікування, активного слухання, критичного мислення.

Зважаючи на потребу сучасної системи вищої освіти в дистанційному навчанні, сьогодні набули актуальності форми навчання з використанням ІКТ, зокрема – вебінари, семінари та форуми з питань мовленнєвої культури документів, ведення ділової документації різних сфер діяльності.

На особливу увагу заслуговує вебінар як форма організації навчальних занять із мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства. У формі вебінару можуть проводитися як лекційні, так і практичні заняття. Вебінар – це сучасна, доступна, проста та зручна форма навчання, що забезпечує, передусім, неперевершену (порівняно з іншими формами) швидкість здобуття та оновлення знань за підтримки інформаційних ресурсів. Організуючи заняття у формі вебінару, викладач має змогу одночасно представляти онлайн-презентації (Power Point), проводити тренінги, синхронно переглядати сайти, відеофайли і зображення, спільно зі здобувачами вищої освіти працювати з текстами нормативних документів і додатками (Word, Excel та інші).

Лекції-вебінар характеризуються інтерактивністю, що реалізується через вербальне спілкування, комунікацію в чаті.

Окреслені зміст та форми мовленнєво спрямованого навчання дають змогу реалізувати комплекс *методів* формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства. Методи формування мовленнєвої культури визначаємо як систему взаємопов'язаних видів діяльності викладача й здобувачів вищої професійної освіти, що забезпечує удосконалення та розвиток мовленнєвих знань, умінь і навичок, формування значущих мовленнєвих компетентностей.

На підставі методів, запропонованих Ю. Бабанським, М. Фіцулою [202, с. 131], нами виокремлено такі групи методів формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства: комплекс методів організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності (лекція (проблемна, візуалізація), розповідь, пояснення, бесіда, спостереження над мовою, мовленнєві вправи, проєкти тощо), стимулювання навчальної діяльності (навчальна дискусія, опрацювання документів, пізнавальні мовленнєві ігри, компресія текстів офіційно-ділового стилю тощо), контролю (усний і писемний, самоконтроль і самооцінка).

Розглянемо більш детально деякі методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності.

Лекція дає змогу викладачеві подати в логічно систематизованій формі великий обсяг навчальної інформації компактно, що дозволяє зекономити час; допомагає викласти досить складну науково-навчальну проблему; навчає майбутніх бакалаврів професійної освіти мислити логічно, грамотно, чітко, аргументовано. Це сприяє розвитку їхнього мовлення; розвиває уміння активно сприймати навчальну інформацію, виокремлювати основне, опановувати механізми компресування інформації. Під час проведення лекції викладач повинен стати взірцем мовленнєвої культури для студентів.

Погоджуємось з думкою Л. Базиль, яка наголошує, що традиційна лекція має монологічний характер і знижує активність розумової діяльності

студентів. З огляду на те, що сьогодні суспільство потребує фахівця нового типу, то на думку дослідниці, сучасним закладам вищої освіти потрібні новітні форми лекцій, спрямовані на формування українськомовної особистості здобувача вищої освіти, зокрема лекції-коментарі, проблемні лекції, лекції-діалоги, лекції-дискусії («круглий стіл»), лекції-прес-конференції, в основі яких лежить принцип діалогу (діалогу з епохою, з текстом, з письменником тощо) [7]. Нині на лекційному занятті викладач повинен «сприяти формуванню мовної особистості студента, готувати такого фахівця, який матиме ґрунтовні мовні та психолого-педагогічні знання, розвинене мовне чуття, володітиме художньо-мистецьким потенціалом рідного народу, творчим стилем мислення, навичками ораторського і ділового стилю спілкування, розумітиметься у питаннях історичного розвитку власного народу, дотримуватиметься принципів народної етики і моралі в повсякденному житті, прагнутиме до постійного саморозвитку й духовного самовдосконалення» [7, с. 158].

Однією з пріоритетних лекційних форм, яка забезпечує розвиток професійно-комунікативних умінь і навичок студентів, на думку Т. Симоненко, є лекція-візуалізація, оскільки сприяє більш успішному сприйняттю й запам'ятовуванню навчального матеріалу, основний зміст представлено з допомогою різноманітних знакових систем (презентацій, малюнків, графіків, схем тощо) [194]. «Візуалізація дає можливість використовувати крім слухового аналізатора ще й зоровий, спиратися на образне мислення, у результаті чого засвоюється до 65% інформації» [37, с. 59].

У проблемній лекції подаються суперечливі теоретичні концепції, а студенти повинні самостійно засвоювати знання. Вона активізує самостійний пошук здобувачів вищої освіти, творчу та дослідницьку діяльність. Викладач ставить проблемні питання, організовує проблемні ситуації, які збуджують думку, мобілізують до подальшого засвоєння нового матеріалу.

Використання методу бесіди сприяє активізації розумової діяльності студентів, стимулюванню пізнавальних і мовленнєво-мисленнєвих процесів. Запропонована викладачем система запитань, аналіз дидактичного матеріалу, спеціально дібраного для майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства, дає змогу формувати й розвивати уміння студентів доходити висновків, систематизувати й узагальнювати їх. О. Решетілова наголошує, що метод бесіди «засвідчує індивідуальні особливості студента, розвиває такі якості, як креативність і самостійність, дозволяє проєктувати комунікативну діяльність студентів і сприяє розвитку їхнього логічного мислення, збагаченню словникового запасу» [155, с. 100].

Усвідомлення майбутніми фахівцями з документознавства навчального матеріалу відбувається в процесі спостереження над мовним матеріалом. На заняттях з мовленнєвої культури викладач може добирати фахові тексти з документознавства, що дасть можливість здобувачам вищої освіти не лише формувати та розвивати інтелектуальні здібності (порівнювати, зіставляти, робити висновки, узагальнення, систематизувати результати дослідження) у процесі роботи з мовним та мовленнєвим матеріалом, але й поглиблювати знання з фахових дисциплін. Підтримуємо думку О. Кучерук, що організація спостережень над мовленням та мовою допомагає студентам «опанувати індуктивний спосіб мислення на основі зіставлення мовних явищ, установлення зв'язків між ними з подальшим узагальненням і висновками» [103, с. 152].

Оцінювання здобутих знань, сформованих умінь та навичок з мовленнєвої культури ґрунтується на усних (аналіз думок, наукове повідомлення, індивідуальна бесіда, аналіз сентенцій про мову, мовлення, наукове повідомлення, коментування висловлювань, продовження міркувань, презентація з коментуванням, орфоепічне практикування, акцентуаційний аналіз, ланцюговий виступ) та письмових (диктант, орфографічний мінідиктант, термінологічний диктант, укладання мовних кейсів, робота з картками, лексико-семантичний коментар, виконання вправ, стилістичне

редагування текстів документів офіційно-ділового стилю, спільне редагування на google-диску, мовне наукове шліфування, робота з таблицями, перевірка в парах, пунктуаційний тест, конспектування, самоаналіз, перевірка тем, що опрацьовуються самостійно) формах і методах контролю.

У формуванні мовленнєвої культури велике значення мають *засоби* навчання, що допомагають правильно організувати й провести навчальне заняття. Засоби навчання О. Степанов потрактовує як «допоміжний матеріальний засіб закладу вищої освіти, що має специфічні дидактичні функції» [176, с. 356]. Ю. Короткова, досліджуючи проблему культури мовлення сучасних юристів, класифікує засоби навчання за чотирма аспектами: «1) роллю в освітньому процесі: основні і допоміжні; 2) адресатом: для викладача, для студента; 3) каналом зв'язку: слухові (звукові), зорові, зоровослухові; 4) пов'язані з використанням техніки: технічні, нетехнічні» [89, с. 87].

Проблема засобів навчання мови не є новою для лінгводидактичної науки: О. Горошкіна, Т. Донченко, В. Мельничайко, М. Пентиліук розкривають суть комунікативного потенціалу засобів навчання мови; Н. Голуб, І. Дроздова, Н. Іпполітова, С. Караман займаються дослідженням тексту як одного із основних засобів навчання мови. Проте залишається не обґрунтованим питання визначення ефективних засобів формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.

Серед засобів формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства виокремлюємо: нематеріальні й матеріальні. До нематеріальних відносимо слово викладача, що не лише організовує навчально-пізнавальну діяльність студентів, спонукає до розмірковування, а є виразником загальномовленнєвої національної культури, взірцем сучасної культуромовної особистості. До матеріальних – рекомендовану літературу, зміст якої спрямований на оволодіння

мовленнєвою культурою; укладений навчально-методичний посібник «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства»; дидактичний матеріал (тексти, таблиці, схеми, картки тощо); засоби інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), що «забезпечують організацію, одержання, опрацювання, зберігання, подання, передавання, копіювання інформації та управління інформаційними процесами» [47, с. 361].

Мета укладеного навчально-методичного посібника «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства» полягає у формуванні мовленнєвої культури майбутніх педагогів професійного навчання з документознавства, що виражається через усвідомлення ролі й місця мови в їхньому професійному становленні та в розбудові державної мовної політики, досконале знання мови як системи мовних знаків, володіння нормами сучасної літературної мови, уміння ясно, логічно, правильно, доречно, виразно формулювати і висловлювати власну думку залежно від мовленнєвої ситуації, продукувати документи професійної сфери функціонування відповідно до кодифікованих ортологічних норм сучасної української літературної мови.

Як засіб навчання дидактичний матеріал (тексти, таблиці, схеми, картки) ілюструє теоретичні положення, сприяє успішному формуванню мовленнєвих умінь і навичок, збагачує інтелектуальну й емоційну сферу студентів, формує духовну мовну особистість. Застосування дидактичного матеріалу має значно вищий результат за умови відповідності принципам навчання, виховним і пізнавальним завданням вивчення мови, бездоганності з погляду норм сучасної української мови, здатності розкривати лексичне багатство мови, різноманітність форм і конструкцій, стилістичну доцільність та спрямованість на формування мовленнєвої культури.

Із позиції розвитку мовленнєвих умінь і навичок основою дидактичного матеріалу є зв'язний текст, оскільки він має не тільки освітнє спрямування, але й значний вплив на розвиток мислення, мовлення

студентів, на формування їхнього світогляду, на моральне виховання. Уважаємо, що доцільно надавати перевагу використанню текстів фахового спрямування. Такі тексти дають змогу сформувати в студентів навички мовленнєвої культури, простежити особливості використання мовних засобів у документах сфери професійної освіти та додержання норм сучасної української мови в професійному спілкуванні. На заняттях доцільно використовувати друковані тексти документів із фахових наукових, періодичних видань, а також, відповідно до вимог та сучасних можливостей, інтернет-видання.

Ефективність виконання завдань на основі тексту залежить не тільки від методично правильної побудови роботи з текстом, але й від правильного добору тексту.

До сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, які застосовуються в процесі формування мовленнєвої культури, відносимо інтерактивні віртуальні дошки (Padlet, Drawchat, Twiddla, Awwapp та інші), освітні платформи та ресурси (EdEra, Prometheus, Google Digital Workshop, Moodle, Google Classroom, Learningapps, iLearn, Є-мова та інші), хмарні сервіси (Google: Google Docs, Google Sites, Google Translate, Google Диск, Google Forms, Google Meet, Google Таблиці, Google Calendar, Google Presentation, Google Jamboard; Office 365), електронні та гібридні бібліотеки (поєднання традиційної/паперової та електронної бібліотек), електронні підручники, посібники та словники, довідково-пошукові системи Інтернет, програми для організації відеоконференцій (Zoom, WebEx, Skype, Viber та інші).

Таким чином, оптимально дібрані форми, методи і засоби формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства дають змогу досягти високого рівня у формуванні мовленнєвої культури, фахових умінь і навичок, інших компетентностей мовленнєво-професійного удосконалення впродовж життя.

Діагностико-результативний блок моделі формування мовленнєвої культури передбачає визначення рівня досягнення мети мовленнєвої підготовки майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.

Означений комплекс опирається на критерії та показники сформованості мовленнєвої культури: *мотиваційно-ціннісний* (показники: гуманістично-антропоцентричні ціннісні орієнтації особистості та ставлення до професійного спілкування в документознавчій сфері; мотивація до оволодіння мовленнєвою культурою; усвідомлення потреби в якісній мовній освіті та мовленнєвому самовдосконаленні), *когнітивно-нормативний* (показники: осмислення сутності та значення мовленнєвої культури; засвоєння знань про норми сучасної української літературної мови в офіційно-діловому професійному спілкуванні; опанування норм роботи з документами, що супроводжують діяльність у сфері професійної освіти), *особистісно-діяльнісний* (показники: здатність до мовленнєво-унормованого документознавчого текстотворення; здатність до міжособистісної взаємодії «викладач – студент», «студент – студент»; здатність до мовленнєвого самоконтролю та мовленнєвої рефлексії); *комунікативно-етичний* (показники: здатність продукувати унормоване, переконливе, точне, логічне, доцільне, доступне, різноманітне, виразне мовлення відповідно до морально-етичних категорій та понять; здатність до послуговування вербальними та невербальними етикетними формулами в офіційно-діловому спілкуванні; володіння комунікативними засобами мовленнєвої культури, спілкування, слухання та професійної етики). На основі визначених критеріїв і показників було виокремлено чотири рівні сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства: високий, достатній, середній та низький. Зміст критеріїв, показників та рівнів сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання детально охарактеризовано в підрозділі 2.1.

Формування мовленнєвої культури – це складний і динамічний процес комбінації документознавчих, мовних та мовленнєвих знань, умінь, розумінь та цінностей. Освіта ж загалом, і мовленнєво культурна зокрема, характеризуються безперервністю. Із огляду на це практичним результатом утілення презентованої структурно-функціональної моделі вбачаємо динаміку рівнів сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства, удосконалення якої триватиме впродовж усього життя.

Успішність реалізації моделі формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства забезпечується визначеними педагогічними умовами:

1) антропоцентризм навчання в колі взаємодії «викладач – студент», «студент – студент», «здобувач освіти – текст офіційно-ділового стилю» в системі професійної освіти;

2) цілісність мовленнєвої підготовки на засадах міжпредметних зв'язків дисциплін гуманітарного циклу з авторською позакредитною навчальною дисципліною «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства»;

3) збагачення практичного компонента формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства;

4) створення мовленнєво культурного освітнього середовища (із долученням засобів інформаційно-комунікаційних технологій). Їхню характеристику представлено в підрозділі 2.2.

Розроблена структурно-функціональна модель формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства є *цілісною* (педагогічні умови опосередковано (через зміст, методи, форми і засоби навчання, спроектовані підходами і принципами) інтегрують мету й результат), *динамічною* (об'єднує процеси навчання і самонавчання, виховання і самовиховання, розвитку і саморозвитку), *відкритою* (мовленнєве самовдосконалення впродовж життя)

і *наочною* дидактичною системою, що охоплює формування всіх складників мовленнєвої культури. Із огляду на це нагальною є дослідно-експериментальна перевірка обґрунтованих педагогічних умов формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства, що послідовно реалізуються компонентами спроектованої моделі.

2.4. Методика формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства

Фундаментальним фактором розвитку і становлення професійної освіти в Україні є кадрова політика, зміст якої ґрунтується на професійних компетентностях та програмних результатах навчання здобувачів вищої освіти, якісній їхній практичній підготовці. З-поміж сформованих компетентностей провідна роль належить комунікативній, що набувається в процесі цілеспрямованого спілкування, міжособистісної взаємодії та під час роботи з професійним документообігом. Мірилом оволодіння комунікативною компетентністю, і майбутніми бакалаврами із документознавства зокрема, є мовленнєва культура. Мовиться не про оволодіння мовою фаху як сукупністю правил, а насамперед українською мовою як «засобом культурного співжиття в суспільстві, засобом самоформування й самовираження особистості кожного» [116, с. 26], основою консолідації спільноти професійної освіти, і української нації загалом.

Вивчення стану досліджуваної проблеми в педагогічній теорії і практиці засвідчило, що науковці (Д. Годлевська, Р. Гришкова, С. Козак, В. Лівенцова, А. Москаленко, О. Павленко, Л. Савенкова, Л. Хоружа, І. Чемерис та інші) опікуються питаннями формування мовленнєвої культури, культури мовлення та комунікативної компетентності майбутніх фахівців різних галузей у процесі фахової підготовки.

Проте питання комплексної методики формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства залишається повністю не розкритим, тому розроблення освітнього компонента «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства» та впровадження його в освітній процес на часі.

Від рівня сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства безпосередньо залежить успішне розв'язання ними професійних завдань, зміст яких ґрунтується на здатностях правильно проектувати та стилістично довершено продукувати тексти документознавчих жанрів, організовувати інституційний документообіг, й електронний зокрема.

Мовленнєва діяльність є складником професійної підготовки майбутніх фахівців і становить основу їхньої професійної культури, яка формується впродовж усього періоду навчання в закладі освіти, а потім удосконалюється, відшліфовується у процесі професійної діяльності.

На нашу думку, значущим кроком щодо розвитку комунікативної вправності майбутніх бакалаврів професійного навчання стане включення до освітньо-професійних програм підготовки бакалаврів спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) позакредитного освітнього компонента «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства»; реалізація цілісної мовленнєвої підготовки на засадах міжпредметних зв'язків та практичної підготовки; створення мовленнєво культурного освітнього середовища (із долученням засобів інформаційно-комунікаційних технологій).

В основу концепції формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства закладів вищої педагогічної освіти покладено такі складники, як:

- 1) *мотиваційно-ціннісний;*
- 2) *когнітивно-нормативний;*

3) *особистісно-діяльнісний*;

4) *комунікативно-етичний*;

Об'єктом вивчення пропонованого освітнього компонента є процес комунікування в колі «педагог-документознавець – мова – мовлення – мовленнєва культура – учасники професійної освіти».

Предметом – мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійної освіти з документознавства.

Мета курсу – формування мовленнєвої культури майбутніх педагогів професійного навчання з документознавства, що виражається через усвідомлення ролі й місця мови в їхньому професійному становленні та в розбудові державної мовної політики, досконале знання мови як системи мовних знаків, володіння нормами сучасної літературної мови, уміння ясно, логічно, правильно, переконливо, доступно, доречно, виразно формулювати і висловлювати власну думку залежно від мовленнєвої ситуації, продукувати документи професійної сфери функціонування відповідно до кодифікованих ортологічних норм сучасної української літературної мови.

Навчальна дисципліна має виразне професійне спрямування й може бути складником освітньо-професійних програм підготовки здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка».

В оволодінні мовленнєвою культурою у сфері професійної освіти опираємося на компетентності, сформовані в студентів у процесі вивчення таких навчальних дисциплін, як «Українська мова» (3 кредити ЄКТС), «Історія культури України» (3 кредити ЄКТС), «Філософія» (3 кредити ЄКТС), «Основи наукових досліджень та академічного письма» (5 кредитів ЄКТС), «Інфомедійна грамотність» (3 кредити ЄКТС), «Комунікативні процеси в педагогічній діяльності» (6 кредитів ЄКТС), «Корпоративна культура та діловий етикет» (5 кредитів ЄКТС), що нині ще простежуються в навчальних планах підготовки бакалаврів спеціальності 015.05 «Професійна освіта (Документознавство)».

Фаховими компетентностями як результатом успішного засвоєння змісту дисципліни є:

- усвідомлення ролі та місця мовної освіти й мовленнєвої культури у фаховій підготовці документознавців, їх взаємозв'язку з іншими навчальними дисциплінами;

- знання засад мовної комунікації загалом, і міжособистісної комунікативної взаємодії зокрема;

- знання й практичне володіння нормами сучасної української літературної мови та комунікативними якостями мовлення з метою вдосконалення рівня власної мовленнєвої культури;

- осмислення базових понять із мовленнєвої культури, документознавства, вільне володіння тезаурусом навчальної дисципліни;

- обізнаність із видо-жанровою парадигмою документознавчої галузі; уміння продукувати різні підстилі та жанри;

- здатність правильно, аргументовано і зрозуміло будувати усне та писемне мовлення, організовувати й проводити ділове спілкування, публічні виступи, презентації, ділове листування;

- уміння переконливо аргументувати свою позицію, володіючи державною та іноземною мовами, використовуючи різні стилі та ораторське мистецтво і дотримуючись професійного етикету;

- здатність використовувати професійно-профільовані знання, уміння, навички, мовленнєві компетентності для забезпечення посередництва між особистістю та родиною, між різними суспільними та державними структурами, учасниками професійної освіти;

- володіння мовно-мовленнєвим етикетом, невербальними та паралінгвальними засобами спілкування;

- усвідомлення потреби постійного вдосконалення рівня мовленнєвої культури (усіх її складників) шляхом мовної самоосвіти.

Програмними результатами вивчення навчальної дисципліни визначено:

- поглибити теоретичні знання про мову, мовлення, мовленнєву культуру, комунікацію з огляду на документознавчу сферу професійної діяльності майбутніх фахівців;

- удосконалити навички володіння нормами сучасної української літературної мови;

- підвищити рівень мовленнєвої культури;

- засвоїти знання про документознавство, його термінний апарат, основні категорії, закони, структуру, історію та роль у становленні й розвитку професійної освіти;

- опанувати вищо-жанрову парадигму офіційно-ділових текстів;

- уміти застосовувати правила й прийоми мовленнєвої культури з метою конструювання ефективного ділового спілкування відповідно до потреб висловлювання шляхом продукування правильного, переконливого, точного, логічного, доцільного, доступного, різноманітного, виразного мовлення відповідно до морально-етичних категорій та понять – істинності, природності, щирості, тактовності, демократичності;

- мати уявлення про мовленнєвий ідеал як історично й суспільно зумовлену систему загальних вимог до мовленнєвої поведінки й мовлення носія певної культури; сформувати мовленнєвий ідеал педагога-документознавця;

- виховати потребу в мовній освіті, мовленнєвому самовдосконаленні, здатність до самоконтролю та саморегуляції.

Навчальний матеріал дисципліни структуровано за трьома логічно завершеними модулями, у межах кожного модуля визначено навчальні теми, що охоплюють різні форми й види освітньої діяльності студентів: аудиторну (лекції, практичні заняття) та самостійну роботу.

Кількість кредитів і годин (денна форма навчання; заочна форма навчання): 3 кредити ECTS, 90 год. – 16 год. лекцій, 30 год. практичних занять, 44 год. самостійна робота (денна форма навчання); 3 кредити ECTS,

90 год. – 4 год. лекцій, 6 год. практичних занять, 80 год. самостійна робота (заочна форма навчання).

Дидактична мета першого модуля *«Теоретичні основи формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства»*: ознайомити з поняттям мовленнєвої культури, її структурою та ознаками; з'ясувати роль офіційного-ділового стилю в професійній діяльності майбутніх педагогів-документознавців; розширювати, узагальнювати, систематизувати знання про мову, мовлення, професійну культуру майбутніх документознавців; формувати мовленнєву культуру майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства; виховувати потребу в самоосвіті та самовдосконаленні.

На першій вступній лекції *«Мовленнєва культура як складник професійної культури майбутнього педагога професійного навчання з документознавства»* подаємо теоретичний матеріал з таких питань: взаємозалежність понять: мова і мовлення, мова і культура, мовлення і культура; системно-структурна організація мови; мовлення як спосіб реалізації мови; комунікативні ознаки мовлення; мовленнєва культура – основа розвитку і становлення майбутнього педагога-документознавця; структура мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства; професійно-значущі ознаки (якості) мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання із документознавства; основні засади мовної комунікації та міжособистісної взаємодії. Використали такі методи: розповідь, пояснення, навчальна дискусія, усне опитування.

Під час другої лекції-семінару *«Система функціональних стилів сучасної української літературної мови. Офіційно-діловий стиль у професійній діяльності майбутніх педагогів професійного навчання з документознавства»* студенти поглиблюють раніше здобуті знання з курсу *«Українська мова за професійним спрямуванням»*, а саме: загальне поняття про стилістику як науку; система стилів сучасної української літературної

мови: науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, художній, розмовний, конфесійний; специфіка офіційно-ділового стилю в професійній діяльності майбутніх педагогів професійного навчання з документознавства; лексичні, морфологічні та стилетвірні ознаки офіційно-ділового стилю; підстили та жанри офіційно-ділового стилю. Під час лекції застосовано такі методи і прийоми: розповідь, пояснення, спостереження над мовою, усне опитування.

Третє заняття першого модуля організовано у формі лекції-візуалізації *«Документи державної ваги в системі професійного навчання з документознавства»*, під час якої студенти мають опанувати відомості з таких питань: документознавство як наука про документ і документаційно-комунікативну діяльність; документ; нормативна база з ведення документації; вимоги до укладання й оформлення документів професійної освіти; класифікація документів за різними критеріями; вимоги до змісту та розташування реквізитів; оформлення сторінки документа; текст документа; документообіг, вимоги до нього; електронний документообіг у професійній освіті. Використали такі методи: розповідь, пояснення, навчальна дискусія.

Враховуючи погляди науковців, а саме Т. Деркач [37] та Т. Симоненко [194], що візуалізація сприяє більш успішному сприйняттю та засвоєнню нового теоретичного матеріалу, лекція-візуалізація проводиться з використанням презентації *«Документ як основний вид писемного ділового мовлення»*. На занятті створено сприятливі умови для організації мовленнєво-культурного освітнього середовища із використанням засобів інформаційно-комунікаційних технологій.

Другий модуль освітнього компонента *«Норми сучасної української мови в системі формування мовленнєвої культури майбутніх педагогів професійного навчання з документознавства»* має на меті: сприяти засвоєнню знань про мовні норми сучасної української літературної мови; формувати вміння й навички володіння нормами сучасної української літературної мови та комунікативними якостями мовлення; виховувати потребу у вдосконаленні рівня власної мовленнєвої культури як важливого

складника професійного становлення майбутнього педагога-документознавця.

Перша лекція-візуалізація другого модуля *«Фонетичні, орфоепічні, акцентуаційні, орфографічні норми сучасної української літературної мови в системі формування мовленнєвої культури майбутніх педагогів професійного навчання з документознавства»* поглиблює знання здобувачів вищої професійної освіти з таких питань: мовні норми як основа становлення культуромовної особистості майбутнього документознавця; типологія мовних норм; роль і місце фонетичних норм у становленні фахівця-документознавця; орфоепічні норми: вимова голосних і приголосних звуків та звукосполук у сучасній українській літературній мові; евфонія; закони милозвучності; наголос; види, типи, функції наголосу; норми наголошування слів різних частин мови; особливості наголошування основних термінів документознавства; додержання фонетичних норм педагогами-документознавцями; причини фонетичних, фонологічних помилок, шляхи їх усунення; орфографічні норми та новий правопис. На цій лекції використано такі методи та прийоми: метод проблемного навчання, розповідь, пояснення, презентація, навчальна дискусія, формувальне оцінювання.

Друга лекція-візуалізація *«Лексико-семантичні норми сучасної української літературної мови в системі формування мовленнєвої культури майбутніх педагогів професійного навчання з документознавства»* розкриває сутнісні характеристики таких теоретичних положень: роль і місце лексико-семантичних норм у становленні фахівця-документознавця; багатозначні слова, омоніми, синоніми, антоніми, пароніми як засоби мовленнєвої культури педагога-документознавця; терміни у професійному мовленні, вимоги до термінотворення; додержання лексико-семантичних норм документознавцями; причини порушення мовних норм на лексико-семантичному рівні, шляхи їх усунення. Під час лекції використано метод проблемного навчання, метод навчальної дискусії, розповідь, пояснення та компресія текстів офіційно-ділового стилю.

Третя лекція-візуалізація *«Грамматичні норми в системі формування мовленнєвої культури майбутніх педагогів професійного навчання з документознавства»* презентує інформацію з таких питань: роль і місце граматичних норм у становленні фахівця-документознавця; особливості вживання іменників у діловому мовленні: сучасні тенденції в родовій категоризації іменників, відмінки іменників; особливості вживання прикметників в офіційно-діловому стилі: ступенювання прикметників; особливості вживання займенників у діловому мовленні; числівники в офіційно-діловому стилі, сполучуваність числівників з іменниками; особливості функціонування дієслів, дієприкметників та дієприслівників у діловому мовленні; службові частини мови в офіційно-діловому стилі; синтаксична правильність текстів ділового мовлення: порядок слів у реченні; дієприкметникові та дієприслівникові звороти в офіційному діловодстві; додержання граматичних норм педагогами-документознавцями; причини порушення мовних норм на граматичному рівні, шляхи їх усунення.

Успішність проведеної лекції досягнуто шляхом застосування таких методів: метод проблемного навчання, метод навчальної дискусії, розповідь, пояснення, опрацювання документів з опертям на граматичні норми сучасної української мови.

Четверта лекція-візуалізація *«Пунктуаційна культура сучасної української літературної мови в системі формування мовленнєвої культури майбутніх педагогів професійного навчання з документознавства»* розкриває такі питання: роль і місце пунктуаційних норм у становленні фахівця-документознавця; розділові знаки в текстах документів освітньої сфери та правила їх вживання; про деякі труднощі під час вибору розділових знаків; пунктуаційні норми в новому правописі. Під час лекції використано метод проблемного навчання, метод навчальної дискусії, розповідь, пояснення, спостереження над мовою, демонстрація, візуалізація.

П'ята лекція-вебінар *«Стилістичні норми сучасної української літературної мови в системі формування мовленнєвої культури майбутніх*

педагогів професійного навчання з документознавства» поглиблює знання здобувачів вищої освіти з таких питань: роль і місце стилістичних норм сучасної української літературної мови в становленні фахівця-документознавця; основні мовні засоби офіційно-ділового стилю; види стилістичних помилок та шляхи їх уникнення; стильові та жанрові особливості документів професійної освіти. Під час цієї лекції застосували такі методи і прийоми: метод проблемного навчання, демонстрація, презентація, метод навчальної дискусії, опрацювання документів з опертям на стилістичні норми сучасної української літературної мови.

Метод проблемного навчання, який реалізовано через проблемну ситуацію, застосовуємо на початку лекцій: студенти отримують завдання, яке повинні виконати в електронному ресурсі Learningapps.org. Такі завдання підвищують мотивацію до оволодіння новими знаннями, уміннями та навичками. Правильність виконання того чи іншого завдання перевіряється здобувачем вищої освіти наприкінці заняття, що відображає рефлексивний етап формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства. Наведемо приклади таких завдань.

Завдання 1. Розподіліть словосполучення на правильні і неправильні.

Завдання 2. Знайдіть фотовідповідники до застарілих та маловживаних слів.

Завдання 3. Розподіліть слова у два стовпчики відповідно до правильності написання за новою редакцією «Українського правопису».

Завдання 4. Поєднайте фразеологізм із картинкою, яка йому відповідає.

Завдання 5. До наведених іншомовних слів доберіть власне українські відповідники.

Завдання 6. Здійсніть редагування словосполучень (речень).

Кожна лекція другого модуля супроводжується презентацією відповідно до теми та мети заняття, оскільки подання теоретичного матеріалу про функціонування норм сучасної української літературної мови в офіційно-

діловому стилі потребує демонстрації конкретних прикладів з метою кращого засвоєння теоретичних питань.

З метою зосередження уваги студентів на матеріалі лекції застосовуємо метод навчальної дискусії, яку створюємо за допомогою фраз, наприклад: «Звернімо увагу на такий важливий аспект...», «Вдумайтеся у зміст цього вислову...», «Звичайно, Ви можете не погодитися з таким підходом, проте...», «Багато хто з Вас здивується, напевне...», «Спонікаю всіх звернути увагу на той факт...», «Спробуємо разом пояснити причини...», «Чи станемо ми це наслідувати?», «А тепер поговоримо ось про що..», «Бачу в Ваших очах німе запитання..» та інші (модифіковано за Н. Голуб) [28].

Дидактична мета третього модуля **«Практичні аспекти мовленнєвої культури фахівців документознавчої сфери діяльності»**: сприяти практичному засвоєнню знань мовних норм з метою конструювання ефективного ділового спілкування відповідно до потреб висловлювання; розвивати здатність продукувати унормоване, переконливе, точне, логічне, доцільне, доступне, різноманітне, виразне мовлення відповідно до морально-етичних категорій та понять; формувати вміння й навички застосовувати правила й прийоми мовленнєвої культури; виховувати потребу в мовній освіті, мовленнєвому самовдосконаленні, здатність до самоконтролю та саморегуляції.

Третій модуль складається з десяти аудиторних практичних занять, кожне з яких організовано відповідно до теми та обраної форми заняття, а саме: фонетичний практикум, орфографічний тренажер, лексико-семантичний тренінг, морфологічний та синтаксичний практикум, пунктуаційний тренажер, стилістичний тренінг, практичний документознавчий тренінг, інформаційно-комунікаційний практикум, риторичний практикум.

Організація освітнього процесу з формування мовленнєвої культури ґрунтується на таких методах навчання і викладання, основними з яких є: комплекс методів організації та здійснення навчально-пізнавальної

діяльності (розповідь, пояснення, бесіда, спостереження над мовою, мовленнєві вправи, творчі проекти тощо), стимулювання навчальної діяльності (навчальна дискусія, опрацювання документів, пізнавальні мовленнєві ігри, компресія текстів офіційно-ділового стилю тощо).

Акцентуємо увагу на системі мовленнєвих вправ, які добираються та розробляються з урахуванням психолого-педагогічних чинників, підходів до формування мовленнєвої культури, а також загальнодидактичних і специфічних (професійна спрямованість освітньої діяльності, орієнтованість професійної освіти на розвиток мовної особистості майбутнього фахівця із документознавства, комунікативно-мовленнєвий, принцип текстоцентризму) принципів.

Вітчизняні лінгводидакти, зокібна О. Біляєв, Л. Мацько, В. Мельничайко, Л. Скуратівський, розглядають вправу як одиницю навчання мовленнєвої діяльності. Вправи реалізують різноманітні прийоми навчання, створюють умови для мовленнєвої практики (З. Бакум, С. Омельчук, М. Пентилюк, О. Семенов, Т. Симоненко та інші).

І. Дроздова наголошує, що «текст у системі роботи над розвитком професійного мовлення є основною одиницею (текст як навчальна одиниця – текст як мета навчання). В основу розвитку професійного мовлення покладено текстоцентричний підхід до мовних одиниць, що закладає основи для продукування студентом професійного дискурсу» [41, с. 74].

На наш погляд, щоб досягти високого та достатнього рівнів сформованості мовленнєвої культури, результатом якого є унормоване мовно-мовленнєве текстотворення офіційно-ділового стилю, зокрема документів у галузі вищої професійної освіти, здобувач повинен оволодіти знаннями, уміннями і навичками правильного й доречного послуговування одиницями всіх мовних рівнів.

Таким чином, відповідно до принципів послідовності та системності процес формування мовленнєвої культури починається з мовленнєвих вправ, які спрямовані на практичне вдосконалення фонетичних та орфографічних

умінь та навичок. Далі пропонуємо мовленнєві вправи на формування лексико-семантичної, граматичної, пунктуаційної та стилістичної вправності. І як результат – вправи із документоукладання, мовного редагування текстів офіційно-ділового стилю, зокрема спільна робота з текстами на Google диску, створення цілісних діалогів, промов, презентацій відповідно до мети комунікативно-професійної ситуації [67].

Сучасні засоби інформаційно-комунікаційних технологій, які вже давно є невід'ємним атрибутом освітнього процесу закладу вищої освіти, також сприяють формуванню мовленнєвої культури. У процесі підготовки до практичних занять або під час заняття в аудиторії здобувачі вищої освіти мають змогу послуговуватися електронними словниками (наприклад, «Граматичний словник української мови», «Словник української мови в 11 томах», «Словник української мови в 20 томах», «Словник наголосів», «Російсько-український словник сталих виразів», «Словники України» від Українського мовно-інформаційного фонду та інші) та онлайн сервісами з мовленнєвої культури (наприклад, «Український правопис», «Уроки державної мови» (Б. Рогоза), «Як ми говоримо» (Б. Антоненко-Давидович), «Культура слова: мовностилістичні поради» (О. Пономарів), тренажер з правопису української мови «Пізнавайте, учіться, розвивайтесь!» тощо).

Систему оцінювання результатів навчання вбачаємо у: формувальному оцінюванні, представленні результатів групової чи індивідуальної роботи студентів із використанням методів онлайн комунікації (створення презентації в PowerPoint), тестуванні, самооцінюванні (рефлексії).

На перший план висуваємо формувальне оцінювання, оскільки саме такий вид оцінювання нині є домінуючим у новій українській школі, виступає не лише інструментом для вимірювання навчальних результатів студента, а є засобом для навчання, забезпечує зворотний зв'язок щодо прогресу та професійного зростання майбутніх фахівців із документознавства.

Так, Б. Бович, Н. Софій та О. Щербак зазначають, що цілями формувального оцінювання є «визначення навчальних потреб студентів, спонукання студентів до самоспрямування в навчанні та співробітництва, відстежування динаміки прогресу, перевірка того, як здобувачі розуміють власне мислення, спонукання їх до самопізнання; метою підсумкового оцінювання є перевірка рівня здобутих знань та сформованих навичок» [216, с. 130].

Оцінювання ґрунтується на усних (аналіз думок, індивідуальна бесіда, аналіз сентенцій про мову, мовлення, наукове повідомлення, коментування висловлювань, продовження міркувань, презентація з коментуванням, орфоепічне практикування, акцентуаційний аналіз, ланцюговий виступ) та письмових (диктант, орфографічний мінідиктант, термінологічний диктант, укладання мовних кейсів, робота з картками, лексико-семантичний коментар, виконання вправ, стилістичне редагування текстів документів офіційно-ділового стилю, спільне редагування на google-диску, мовне наукове шліфування, робота з таблицями, перевірка в парах, пунктуаційний тест, конспектування, самоаналіз, перевірка тем, що опрацьовуються самостійно) формах і методах контролю.

Після кожного з модулів позакредитного освітнього компонента пропонуємо організувати і проводити мовленнєвий колоквіум (підрозділ 2.2). Мета такого заняття полягає в узагальненні та систематизації знань з опрацьованих тем модулів. За тиждень до проведення колоквіуму викладач визначає перелік питань або практичних завдань, які потребують більш ґрунтовного та детального опрацювання та аналізу в групі. Здобувачі вищої освіти об'єднуються в пари та готуються до представлення результату виконаної роботи в групі. Спонукаємо студентів до підготовки презентацій, візуалізацій них повідомлень. Усі студенти, учасники колоквіуму, слухають виступи доповідачів та долучаються до обговорення запитань, аналізують унормованість мовлення. Таким чином, студенти з низьким та середнім рівнями сформованості мовленнєвої культури мають змогу зафіксувати

цікаві й правильні думки одногрупників та водночас підвищити свій рівень теоретико-практичних знань, умінь, навичок.

Систематичне проведення мовленнєвих колоквиумів сприяє підвищенню мотивації до оволодіння мовленнєвою культурою, більш чіткому усвідомленню важливості мовленнєвого самовдосконалення, спонукає до міжособистісної взаємодії з одногрупниками та позитивно впливає на формування професійної культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.

Одним із компонентів формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства є реалізація міжпредметних зв'язків, про що йшлося в підрозділі 2.2. Цей компонент відображено у включенні до модулів програм суміжних навчальних дисциплін тем, які висвітлюють теоретичну та практичну значущість процесу формування мовленнєвої культури у фаховій підготовці майбутніх педагогів професійного навчання з документознавства. Перелік навчальних дисциплін та тем, які пропонуємо додати до змісту, подано в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Інтеграція тем з мовленнєвої культури до суміжних освітніх компонентів

Освітній компонент	Теми, які пропонуємо додати
1	2
«Українська мова (за професійним спрямуванням)» / «Українська професійна мова»	<p>1. Мовленнєва культура як складник професійної культури майбутнього педагога-документознавця. <i>Мовленнєва культура – основа розвитку і становлення майбутнього педагога-документознавця. Структура мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання із документознавства. Професійно-значущі ознаки (якості) мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання із документознавства.</i></p> <p>2. Створення та редагування текстових електронних документів. Електронний (мережевий) сітікет.</p>

Продовження таблиці 2.2

1	2
«Українська культура» / «Культурологія»	Мовленнєва культура як чинник становлення української культуромовної особистості
«Філософія»	Методологічні основи мовленнєвої культури
«Іноземна мова (за професійним спрямуванням)»	Етикетні формули в сучасній англійськомовній офіційно-діловій комунікації
«Історія української культури» / «Історія культури України»	Історія становлення поняття «мовленнєва культура»
«Комунікативні процеси в педагогічній діяльності»	Офіційно-діловий стиль у професійній діяльності майбутніх педагогів професійного навчання з документознавства. <i>Специфіка офіційно-ділового стилю в професійній діяльності майбутніх педагогів професійного навчання з документознавства. Лексичні, морфологічні та стилетвірні ознаки офіційно-ділового стилю.</i>
«Етика та естетика»	Мовленнєвий етикет у системі формування мовленнєвої культури майбутніх педагогів професійного навчання з документознавства. <i>Поняття про мовленнєвий етикет ділового (усного й писемного) мовлення. Види стійких мовних висловів мовленнєвого етикету. Основні правила ділового спілкування. Категорія ввічливості (звертання, вітання, прощання, подяка, вибачення, прохання) в офіційному спілкуванні.</i>

Важливим та невід’ємним компонентом освітніх програм з підготовки бакалаврів спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» є різні види практик (навчальна, виробнича, педагогічна), кожен з яких вимагає від студентів володіння якісним унормованим мовленням з метою ефективного здійснення суб’єкт-суб’єктної комунікації під час проходження практики. Відтак перед початком практики провести передпрактичний ортологічний

практикум з документознавства. Теоретичне обґрунтування такої форми практичної підготовки з мовленнєвої культури презентовано в підрозділі 2.2.

Хочемо зазначити, що під час обґрунтування методики формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства нами було уточнено зміст базового поняття дослідження «*фахова підготовка*», яке пояснюємо як цілеспрямований процес оволодіння здобувачами вищої професійної освіти загальними і професійними компетентностями, надпрофесійними вміннями і навичками та мовленнєвою культурою як особистісною інтегрованою якістю, що дає змогу бути конкурентоспроможним на ринковій праці та постійно самоудосконалюватися.

Реалізація запропонованої методики формування мовленнєвої культури, що ґрунтується на інтеграції питань з мовленнєвої культури до суміжних навчальних дисциплін та практичної підготовки, опануванні змісту освітнього компонента «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства», мовленнєвому колоквиумі та ортологічному практикумі з документознавства дасть змогу, на наше переконання, підвищити рівень мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.

Висновки до другого розділу

Аналіз наукового доробку вчених з проблеми формування мовленнєвої культури, обґрунтування змісту і структури мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства дали змогу визначити чотири критерії мовленнєвої культури та показники її сформованості: *мотиваційно-ціннісний* (показники: гуманістично-антропоцентричні ціннісні орієнтації особистості та ставлення до професійного спілкування в документознавчій сфері; мотивація до оволодіння мовленнєвою культурою; усвідомлення потреби в якісній мовній освіті та мовленнєвого самовдосконалення); *когнітивно-нормативний*

(показники: осмислення сутності та значення мовленнєвої культури; засвоєння знань про норми сучасної української літературної мови в офіційно-діловому професійному спілкуванні; опанування норм роботи з документами, що супроводжують діяльність у сфері професійної освіти); *особистісно-діяльнісний* (показники: здатність до мовленнєво-унормованого документознавчого текстотворення; здатність до міжособистісної взаємодії в колі «викладач – студент», «студент – студент»; здатність до мовленнєвого самоконтролю та мовленнєвої рефлексії); *комунікативно-етичний* (показники: здатність продукувати унормоване, переконливе, точне, логічне, доцільне, доступне, різноманітне, виразне й правильне мовлення відповідно до морально-етичних категорій та понять; здатність до послуговування вербальними та невербальними етикетними формулами в офіційно-діловому спілкуванні; володіння комунікативними засобами мовленнєвої культури, спілкування, слухання та професійної етики). Визначено чотири рівні сформованості досліджуваної особистісної якості: початковий, середній, достатній, високий.

На підставі аналізу науково-педагогічних джерел, методичної літератури з теми дослідження, вивчення стану професійної підготовки майбутніх бакалаврів спеціальності 015.05 «Професійна освіта (Документознавство)», анкетування досвідчених викладачів, які здійснюють підготовку майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства та результатів експертного оцінювання, виявлено та обгрунтовано педагогічні умови формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці: антропоцентризм навчання в колі взаємодії «викладач – студент», «студент – студент», «здобувач освіти – текст офіційно-ділового стилю» в системі професійної освіти; цілісність мовленнєвої підготовки на засадах міжпредметних зв'язків дисциплін гуманітарного циклу з авторською позакредитною навчальною дисципліною «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства»; збагачення

практичного компонента формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства; створення мовленнєво культурного освітнього середовища (із долученням засобів інформаційно-комунікаційних технологій).

Розроблено структурно-функціональну модель формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці, яку репрезентуємо трьома структурними блоками (компонентами моделі) – методологічно-цільовим, організаційно-змістовим, діагностико-результативним, розміщеними відповідно до логічної послідовності та функціональної єдності процесу підготовки майбутніх документознавців до професійної мовленнєвої діяльності.

Методологічно-цільовий блок презентує мету, завдання, підходи та принципи формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.

Організаційно-змістовий блок відображає складники мовленнєвої культури (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-нормативний, особистісно-діяльнісний та комунікативно-етичний), етапи (мотиваційний, продуктивний та рефлексивний), зміст, форми (лекції, практичні заняття, вебінари, семінари, самостійна робота, індивідуальна робота, аудіо-відеолекторії, мовленнєвий практикум, мовленнєвий колоквіум, ортологічний практикум із документознавства), методи (проблемна лекція, лекція-візуалізація, розповідь, пояснення, бесіда, спостереження над мовою, мовленнєві вправи, метод проєктів, навчальна дискусія, опрацювання документів, пізнавальні мовленнєві ігри, компресія текстів офіційно-ділового стилю, методи контролю) та засоби (слово викладача, укладений навчально-методичний посібник, дидактичний матеріал, засоби інформаційно-комунікаційних технологій (інтерактивні віртуальні дошки, освітні платформи, хмарні сервіси, електронні бібліотеки, словники та посібники)) формування

мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.

Діагностико-результативний блок передбачає визначення критеріїв, показників, засобів діагностування та рівнів сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.

Методика формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства полягає в: розробленні та упровадженні позакредитної навчальної дисципліни «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства», навчально-методичного посібника «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства», організації та проведенні ортологічного практикуму із документознавства, мовленнєвого колоквиуму; доповнення змісту освітніх компонентів навчальних планів спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» мовленнєво-культурним складником.

Основні результати другого розділу дисертаційного дослідження опубліковано в таких працях: [65], [66], [67], [71], [72], [73], [74], [76], [78], [80], [226].

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ З ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ

3.1. Організація та проведення дослідно-експериментального дослідження

Окреслені теоретичні засади формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства склали основу розроблення експериментальної методичної системи, спрямованої на перевірку педагогічних умов формування мовленнєвої компетентності фахівців професійної освіти, і з документознавства зокрема, на обґрунтування того, що сучасні комунікативні процеси в галузі професійної освіти посилюють інтерес до особистості, здатної успішно комунікувати у професійному середовищі, моделювати результативне спілкування саме мовленнєвими засобами як основою softskills – універсальними навичками успішності.

Дослідно-експериментальна робота вибудовувалася відповідно до мети та завдань дослідження, які передбачали проєктування програми експериментальної роботи, визначення етапів, вибір експериментальної бази, з'ясування рівнів сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства, проведення експерименту, аналіз та інтерпретацію його результатів, формулювання висновків щодо ефективності запропонованої методики.

Із метою перевірки обґрунтованих педагогічних умов формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства шляхом упровадження в освітній процес розробленої

структурно-функціональної моделі (підрозділ 2.3) та розробленої методики (підрозділ 2.4) було організовано педагогічний експеримент.

У процесі організації та проведення експериментальних педагогічних процедур керувалися положенням про те, що основою формування високого рівня мовленнєвої культури майбутніх фахівців професійної освіти є їхнє усвідомлене стремління до результативного моделювання мовно-мовленнєвого середовища професійної освітньої діяльності, підмурівком якої передусім є офіційно-ділові різножанрові документальні матеріали, що характеризуються регламентованістю, лапідарністю, імперативністю, розпорядністю, непроникністю, логічністю, точністю викладу змісту, мовною унормованістю.

Домінуючими орієнтирами щодо виваженого розроблення й наукового обґрунтування експериментальної методичної системи з формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійної освіти з документознавства стали документи державної ваги.

Так, Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як національної» скеровує до обов'язкового оволодіння державною (українською) мовою та послуговування нею і у сфері освіти, і у сфері трудових відносин, і у створенні нормативних локальних актів, діловодстві, документообігові [144].

Національна рамка кваліфікацій [145], з-поміж дескрипторів якої передовсім виокремлюємо комунікацію – «взаємозв'язок осіб з метою передавання інформації, узгодження дій, спільної діяльності» та автономність і відповідальність як «здатність особи застосовувати знання та навички самостійно та відповідально», спонукає майбутніх фахівців-бакалаврів професійної освіти за допомогою суто комунікативних (паралінгвістичних) та мовно-комунікативних (лінгвістичних) засобів визначати соціально-професійне середовище спілкування, аналізувати власну морально-етичну поведінку, окреслювати основні професійні етоси і топоси (учасники освітнього процесу, їхні професійні, духовно-інтелектуальні

інтереси, професійно-рольові характеристики; заклад професійної освіти, виробнича практика, професійне виробництво, академічна внутрішня/зовнішня мобільність у рамках освітньо-професійної програми тощо), усвідомлювати типові й змінювані обставини професійної діяльності та ефективного спілкування з професійних питань, розуміти відповідальність за схвалення рішень, і виписаних в офіційно-ділових паперах, що регулюють професійну освітню сферу, зокрема.

У Стандарті вищої освіти за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти [175] значущість мовленнєвої усної та писемної комунікації обґрунтовується інтегральною компетентністю, а предметна область діяльності, де описано її теоретичний зміст, об'єкти вивчення, цілі навчання, методи, методики та технології, окреслює ментальність професійної освіти, педагогічна матриця якої утворюється з професійної та мовленнєвої культури.

Теоретичним підґрунтям експериментальної роботи за темою наукового дослідження стали наукові доробки І. Волощука [25], С. Гончаренка [29], В. Зінченка [59], А. Киверялга [105], П. Лузана [110] та інших.

У методико-педагогічних дослідженнях результати отримують на підставі порівняння стану досліджуваного об'єкта до і після проведення експерименту. Так, за твердженням науковців (І. Волощука, С. Гончаренка, А. Киверялга, В. Зінченка, І. Кореневої, П. Лузана та інших), участь в експериментальному дослідженні експериментальної та контрольної груп дає змогу вважати висновки науково обґрунтованими. З огляду на предмет дослідження та відповідні законодавчі зміни в перелікові спеціалізацій спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» ретельно добиралися майданчики для проведення експерименту, визначалися його учасники.

Варто зазначити, що сьогодні підготовку здобувачів освіти за освітньо-професійною програмою «Професійна освіта (Документознавство)» за

освітніми ступенями «Бакалавр» і «Магістр» здійснюють лише два заклади вищої освіти в Україні – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова та Університет Григорія Сковороди в Переяславі, що ще більшою мірою актуалізує проблему формування мовленнєвої культури майбутніх педагогів професійної освіти, чия діяльність безпосередньо спрямована не лише на підготовку фахівців професійної галузі за відповідною спеціалізацією, а передусім на зв'язок професійно-педагогічної освіти із соціумом, що спонукає педагогів професійного навчання до постійного аналітико-синтетичного опрацювання інформації, укладання офіційно-ділових службових документів різних жанрів, спілкування державною мовою, а відтак – до опанування мовно-мовленнєвих норм сучасної української літературної мови на всіх мовних рівнях, особливостей офіційно-ділового стилю, основним видом текстів у якому є документ.

Підготовку фахівців за спеціальністю 015 «Професійна освіта», спеціалізацією 015.05 «Документознавство» було окреслено наказом Міністерства освіти і науки № 292 від 21.03.2016 року «Про затвердження Переліку спеціалізацій підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)», за якими здійснюється формування та розміщення державного замовлення», зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 08 квітня 2016 року № 532/28662.

Однак наказом МОН України №1223 від 29 вересня 2019 року до означеного наказу внесено зміни щодо переліку спеціалізацій та вилучено спеціалізацію 015.05 «Документознавство». Це, на нашу думку, спричинило деструктуризацію лінгвістичної бази знань у системі формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства, актуалізувало питання мовного й документального планування у сфері професійної освіти, ще більше віддзеркалило проблематику стандартизації термінології професійної освіти, а відтак і функціонування лінгвістичних норм, які регулюють якісне послуговування

ресурсами мови у продукуванні документів освітньої професійної галузі та становлять основу мовленнєвої культури особистості.

Аналіз даних Реєстру суб'єктів освітньої діяльності [153] дав змогу констатувати, що станом на 01 жовтня 2018 року здобувачів вищої освіти спеціальності 015.05 «Професійна освіта (Документознавство)» за ОС «Бакалавр» в Україні налічувалося 62 особи, із них 56 в Університеті Григорія Сковороди в Переяславі (у тому числі 17 із них вступили у 2016 році на денну форму навчання та 12 – на заочну форму навчання, у 2017 році 9 осіб вступили на денну форму навчання, 8 – на заочну форму навчання; у 2018 році 11 здобувачів освіти вступили на денну форму навчання, 10 – на заочну форму навчання) та 6 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, які вступили на навчання у 2018 році на денну форму. Організувати і провести експериментальне дослідження зі студентами тільки означеної спеціальності не вдалося, оскільки для повнозначної вибірки простежується мала кількість респондентів. З огляду на це виникли підстави збільшити обсяг вибірки здобувачів вищої освіти інших спеціалізацій спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)», про які йшлося на с. 82, та засвідчити актуальність питання формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійної освіти не тільки з документознавства, а й інших спеціалізацій.

До збільшення обсягу вибірки здобувачів освіти спонукала не лише мала кількість студентів, які обрали спеціалізацію «Документознавство», а передусім соціальна потреба забезпечення професійної освіти висококваліфікованими кадрами, які володіють високим рівнем мовленнєвої культури, спроможні ефективно працювати з документами, що врегульовують функціонування професійної освіти, якісно продукують тексти офіційно-ділового стилю.

З огляду на зазначене експериментальною базою було обрано шість закладів вищої освіти різних регіонів України, що мають значний досвід у

підготовці бакалаврів професійного навчання, з метою з'ясувати рівні сформованості мовленнєвої культури здобувачів освіти та їхні професійні здатності оперувати документознавчими матеріалами: Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Київський професійно-педагогічний коледж імені Антона Макаренка, Криворізький державний педагогічний університет, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Українська інженерно-педагогічна академія, Університет Григорія Сковороди в Переяславі.

Дослідно-експериментальну роботу здійснювали впродовж 2018 – 2021 років у три етапи (констатувальний, формувальний і контрольний), логічно пов'язані між собою програмою дослідження, що декларувала мету, завдання, зміст і передбачала аналіз результатів.

Завданнями констатувального етапу вбачали діагностування рівня мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства, аналіз стану методичного забезпечення; формувального – реалізація педагогічних умов формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства; контрольного – виявлення динаміки в рівнях сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства після перевірки ефективності педагогічних умов.

Програма експерименту передбачала: проведення попереднього спостереження за об'єктом дослідження; теоретичне визначення і практичне створення умов експерименту; проведення вимірювань у контрольних та експериментальних групах; визначення статистичної достовірності і критеріальної залежності результатів дослідження; математичне опрацювання отриманих фактичних результатів.

Основою експериментальної програми була методика експерименту, яка охоплювала мету, завдання експерименту, вибір варіативних чинників, обґрунтування засобів вимірювань, опис самого процесу експерименту, узагальнення отриманих результатів експерименту.

Мета нашого експерименту – перевірити вплив педагогічних умов на рівні сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці.

Для реалізації окресленої мети сформульовано такі завдання:

- 1) відібрати респондентів для контрольної та експериментальної груп;
- 2) розробити та дібрати методики для визначення рівнів сформованості кожного компонента мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці контрольних та експериментальних груп та визначити вхідний рівень;
- 3) здійснити порівняння контрольних і експериментальних груп за рівнями сформованості компонентів мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці за статистичними критеріями;
- 4) розробити комплекс засобів експериментального впливу на здобувачів освіти експериментальної групи;
- 5) здійснити впровадження методики в освітній процес експериментальної групи;
- 6) визначити проміжний рівень сформованості кожного компонента мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства контрольної та експериментальної груп у процесі формульованого етапу експерименту;
- 7) виявити вихідний рівень сформованості кожного компонента мовленнєвої культури в респондентів контрольної та експериментальної груп;
- 8) здійснити математичну обробку отриманих емпіричних даних і сформулювати висновок щодо дієвості обґрунтованих педагогічних умов.

В основу дослідження покладено гіпотезу про те, що підвищити рівень сформованості складників мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці можна

шляхом упровадження педагогічних умов, які реалізуються в освітньому процесі розробленою експериментальною методикою (підрозділ 2.4):

1) антропоцентризм навчання в колі взаємодії «викладач – студент», «студент – студент», «здобувач освіти – текст офіційно-ділового стилю» в системі професійної освіти;

2) цілісність мовленнєвої підготовки на засадах міжпредметних зв'язків дисциплін гуманітарного циклу з авторською позакредитною навчальною дисципліною «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства»;

3) збагачення практичного компонента формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства;

4) створення мовленнєво культурного освітнього середовища (із долученням засобів інформаційно-комунікаційних технологій).

Залежна змінна експерименту: рівень сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці.

Часткові залежні змінні експерименту:

– рівень сформованості мотиваційно-ціннісного складника мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства;

– рівень сформованості когнітивно-нормативного складника мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства;

– рівень сформованості особистісно-діяльнісного складника мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства;

– рівень сформованості комунікативно-етичного складника мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.

Експериментальний чинник (незалежна змінна): педагогічні умови формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.

Акцентуємо увагу на тому, що для визначення обсягу репрезентативної вибірки в межах генеральної сукупності послуговувалися формулою математичної статистики:

$$n = t^2 \frac{w(1-w)N}{\Delta^2 N + t^2(1-w)w} \quad (3.1),$$

де n – обсяг вибірки;

N – обсяг генеральної сукупності;

w – вибіркова доля досліджуваного явища;

Δ – гранична помилка вибірки (при $\Delta = 5\%$, $t = 2$).

Із огляду на те, що ми не оперуємо відомостями про вибіркову частку, вважаємо її рівною 0,5, відповідно $w(1-w) = 0,25$ [183, с. 151].

На початок експерименту в Україні здобували освіту за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» за освітнім ступенем «Бакалавр» денної форми навчання близько 1730 осіб.

Відповідно до цього:

$$n = 2^2 \frac{0,25 \cdot 1730}{0,05^2 \cdot 1730 + 2^2 \cdot 0,25} = 4 \frac{432,5}{0,0025 \cdot 1730 + 1} = 4 \frac{432,5}{5,325} = 324,8$$

Отже, 326 респондентів є достатнім обсягом репрезентативної вибірки в межах нашого дослідження. Із них 162 студенти становили ЕГ, тобто навчалися відповідно до розробленої методики формування мовленнєвої культури; КГ налічувала 164 студенти, які здобували професійну підготовку за традиційною методикою.

**Розподіл здобувачів вищої освіти, які були задіяні в експерименті,
відповідно до баз проведення експериментального дослідження**

Найменування закладу вищої освіти	ОС «Бакалавр»	
	ЕГ	КГ
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка	9	7
Київський професійно-педагогічний коледж імені Антона Макаренка	25	25
Криворізький державний педагогічний університет	14	16
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова	41	43
Українська інженерно-педагогічна академія	50	49
Університет Григорія Сковороди в Переяславі	23	24
Разом	162	164

Наголошуємо, що поділ здобувачів освіти на експериментальну групу (ЕГ) і контрольну групу (КГ) зумовлений результатами констатувального діагностування, відповідав задекларованим положенням сучасних досліджень провідних науковців, зокрема С. Гончаренка [29], В. Шейка, Н. Кушнарєнко [214], а саме: 1) під час встановлення кількості студентів ЕГ та КГ виходили з обсягу репрезентативної вибірки – загальної кількості студентів, які охоплені педагогічним експериментом; 2) відбір ЕГ та КГ відповідав гніздовому типу вибірки, за умови якісної та кількісної подібності складу обох груп.

Вибір експериментальної й контрольної груп у зазначених закладах вищої освіти здійснено з огляду на можливість порівняльного аналізу результатів дослідження, оскільки зміст планів підготовки майбутніх бакалаврів професійного навчання в нормативній частині більшою мірою

збігався як за наповненням освітніх компонентів, так і за кількістю годин, відведених на їх вивчення.

Для проведення експериментальної роботи було розроблено діагностичний інструментарій відповідно до обґрунтованої структури мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства (підрозділ 1.2), критеріїв та показників її розвитку, які детально описано в підрозділі 2.1.

Аналіз рівнів сформованості складників мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці здійснювався за допомогою методик, які репрезентовано в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Діагностичні методики для оцінювання рівнів сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства

Складники/ критерії	Показники	Методики діагностування
1	2	3
Мотиваційно-ціннісний	1) гуманістично-антропоцентричні ціннісні орієнтації особистості та ставлення до професійного спілкування в документознавчій сфері	Методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокича) (Додаток Д) Анкета «Оцінювання цілей, що спонукають до оволодіння мовленнєвою культурою» (Додаток Е)
	2) мотивація до оволодіння мовленнєвою культурою	Методика діагностики особистості на мотивацію до успіху (Т. Елерса) (Додаток Ж)
	3) усвідомлення потреби в якісній мовній освіті та мовленнєвому самовдосконаленні	Анкета для студентів «Моя оцінка рівня сформованості мовленнєвої культури» (Додаток И)
Когнітивно-нормативний	1) осмислення сутності та значення мовленнєвої культури	Анкета для студентів «Мовленнєва культура» (Додаток К)

Продовження таблиці 3.2

	2) засвоєння знань про норми СУЛМ в офіційно-діловому професійному спілкуванні	Комплексний тест «Норми сучасної української літературної мови та документознавства» (Додаток Л)
	3) опанування норм роботи з документами, що супроводжують діяльність у сфері професійної освіти	Контрольна робота № 1 (Додаток М)
Особистісно-діяльнісний	1) здатність до мовленнєво-унормованого документознавчого текстотворення	Контрольна робота № 2 (Додаток Н)
	2) здатність до міжособистісної взаємодії «викладач – студент», «студент – студент»	Методика діагностики мотиваційних орієнтацій в міжособистісних комунікаціях (за І. Ладановим та В. Уразаєвою) (Додаток П)
	3) здатність до мовленнєвого самоконтролю та мовленнєвої рефлексії	Методика діагностики рефлексії (за А. Карповим) (Додаток Р)
Комунікативно-етичний	1) здатність продукувати унормоване, переконливе, точне, логічне, доцільне, доступне, різноманітне, виразне мовлення відповідно до морально-етичних категорій та понять	Методика «Оцінка комунікативних здібностей» (за Б. Федоришиним), адаптована (Додаток С). Написання есе на запропоновану тематику. Аналіз освітнього середовища (слово викладача, аудіо-відеоматеріали), аналіз спільної роботи на Google-диску, аналіз презентацій з тем: «Вимоги до оформлення ділової документації закладу вищої освіти», «Документ як основний вид писемного офіційно-ділового мовлення», «Стратегія і тактика усної ділової комунікації»
	2) здатність до послуговування вербальними та невербальними етикетними формулами в офіційно-діловому спілкуванні	
	3) володіння комунікативними засобами мовленнєвої культури, спілкування, слухання та професійної етики	

Завданнями констатувального етапу експериментальної роботи визначено:

- здійснити відбір контрольних та експериментальних груп у закладах вищої освіти, що задіяні в експерименті;
- провести констатувальний зріз;
- виявити рівні сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства;
- порівняти результати контрольних та експериментальних груп за статистичним критерієм.

Усього в констатувальному етапі педагогічного експерименту взяли участь 326 здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «Бакалавр» спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» денної форми навчання та 20 досвідчених викладачів, стаж педагогічної діяльності яких не менше 5 років.

Рівень сформованості мовленнєвої культури за кожним складником визначали на основі наскрізних показників за чотирибальною шкалою: високий рівень – 4 б.; достатній рівень – 3 б.; середній рівень – 2 б.; низький рівень – 1 б.

З метою діагностики *мотиваційно-ціннісного складника* мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства було застосовано низку методик, які відображено в таблиці 3.2.

Рівні сформованості мотиваційно-ціннісного складника мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства за мотиваційно-ціннісним критерієм в контрольній та експериментальній групах визначали за відповідними показниками:

- гуманістично-антропоцентричні ціннісні орієнтації особистості та ставлення до професійного спілкування в документознавчій сфері;
- мотивація до оволодіння мовленнєвою культурою;
- усвідомлення потреби в якісній мовній освіті та мовленнєвому самовдосконаленні.

Методика «Ціннісні орієнтації» (Додаток Д) розроблена Мілтоном Рокичем [128] як тест особистості, спрямований на вивчення ціннісно-мотиваційної сфери здобувачів освіти. Система ціннісних орієнтацій визначає змістовний бік спрямованості особистості й становить основу її ставлення до навколишнього, до інших людей, до себе самої, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції і «філософії життя». Ми використали процедуру дослідження ціннісних орієнтацій, якою послуговувалася у власній науковій розвідці О. Корчова [90].

Методика передбачає ранжування цінностей за двома списками, кожен із яких фіксує 18 вартостей – термінальних (цінностей-цілей) та інструментальних (цінностей-засобів), від менш (1) до більш значущого (18).

Ієрархію кожного списку цінностей репрезентуємо трьома блоками, укладеними з опертям на метод експертних оцінок (Додаток Д-1):

- термінальні цінності (життєві цінності): 1) цінності професійної спрямованості: активне діяльнісне життя, розвиток, пізнання, цікава робота, творчість, упевненість у собі, суспільне визнання, щастя інших; 2) цінності особистісного життя: любов, вірні друзі, продуктивне життя, здоров'я, розваги, щасливе сімейне життя; 3) індивідуальні цінності: свобода, матеріально забезпечене життя, краса природи та мистецтва, життєва мудрість;

- інструментальні цінності (засоби досягнення цілей): 1) цінності інтелектуально-професійної спрямованості: самоконтроль, відповідальність, працелюбність, виконавська дисципліна; 2) цінності спілкування: освіченість (грунтовні знання, високий рівень загальної культури); раціоналізм (уміння логічно мислити, приймати обґрунтовані рішення); сміливість у доведенні власної думки, відстоюванні власної позиції; терпимість (до думок інших), уміння пробачати; чесність (щирість); широта поглядів (уміння розуміти, поважати погляди, звички, уподобання інших); 3) індивідуальні: високі

запити, воля, акуратність, незалежність, життєрадісність, нетерпимість до власних та чужих недоліків.

Аналіз дослідження вказує на те, що високе рангове місце в опитаних студентів мають термінальні цінності особистого життя, що свідчить про стійкість цієї групи цінностей.

Термінальні індивідуальні цінності розташовані респондентами на найвищому рівні (13 – 18 місце значимості), однак їх реалізованість є низькою, оскільки зв'язок із інструментальними цінностями простежується слабо. Це засвідчує несформованість особистісних характеристик, динамічний процес становлення яких має відбуватися під впливом освітнього процесу у вищій школі.

Зосередимо увагу на термінальних та інструментальних цінностях професійної спрямованості, що презентують мотивацію до оволодіння майбутньою професією. Відповідно до ранжування вони знаходяться на таких позиціях: 13 – 18 місце значущості (найвищий рівень) – 17 %; 7 – 12 місце (середній рівень) – 28 %; 1 – 6 місце значущості (низький рівень) – 55 %.

Не відзначаються високим ступенем ранжування й цінності спілкування, що становлять підґрунтя комунікативної діяльності в професійній сфері: 13 – 18 місце значущості – 19 %; 7 – 12 місце значущості – 31 %; 1 – 6 місце значущості – 50 %.

Аналіз результатів діагностики на мотивацію до успіху (Додаток Ж) майбутніх бакалаврів професійного навчання дав змогу зробити висновок, що лише 7,3 % респондентів КГ та 6,8 % ЕГ мають високий рівень мотивації до успіху, 20,7 % КГ та 18,5 % ЕГ – достатній рівень мотивації, 39,6 % КГ та 42 % КГ – середній рівень мотивації до успіху, 32,4 % КГ та 32,7 % ЕГ – низький рівень мотивації.

Отримані показники дають змогу виснувати, що майбутні бакалаври професійного навчання мають недостатню сформованість гуманістично-

антропоцентричних ціннісних орієнтацій особистості та ставлення до професійної комунікації в документознавчій сфері.

З метою діагностики усвідомлення студентами потреби в якісній мовній освіті та мовленнєвому самовдосконаленні ми запропонували їм за 4-бальною шкалою оцінити найголовніші цілі та мотиви, що спонукають їх до оволодіння мовленнєвою культурою у фаховій підготовці (Додаток Е). Відповідно до складників мовленнєвої культури та показників за кожним критерієм нами запропоновано такий перелік цілей та мотивів:

- 1) удосконалення знань про мову і мовлення на всіх мовних рівнях;
- 2) оволодіння мовними нормами сучасної української літературної мови;
- 3) підвищення рівня володіння унормованим усним та писемним мовленням;
- 4) стремління до мовленнєвого самовдосконалення;
- 5) опанування етикетними формулами спілкування в професійній діяльності;
- 6) оволодіння правильним, виразним, доступним, логічним, точним, переконливим мовленням;
- 7) оволодіння знаннями та вміннями правильно укладати документи, що функціонують у професійній діяльності;
- 8) створення довірливих, відкритих, доброзичливих стосунків у процесі міжособистісної комунікації в освітньому середовищі;
- 9) оволодіння сучасними комунікативно-інформаційними технологіями як складником мовленнєвої культури;
- 10) здійснення мовленнєвого самоконтролю.

Наголосимо на тому, що анкети містили додатковий теоретичний матеріал, що розкривав зміст понять, у поясненні сутності яких у респондентів могли виникнути труднощі.

Так, найвищими балами 30 – 40 (високий рівень) оцінили запропоновані цілі та мотиви лише 11 (6,7 %) студентів контрольної групи та 12 (7,4 %) студентів експериментальної групи; 20 – 29 балів (достатній рівень) – 36 студентів (22 %) КГ та 31 (19,1 %) студент ЕГ; 10 – 19 балів (середній рівень) – 70 (42,7 %) студентів КГ та 68 (42 %) студентів ЕГ; до 10 балів (низький рівень) – 47 (28,7 %) студентів КГ та 51 (31,5 %) студент ЕГ.

З метою з'ясування усвідомленої потреби в якісній мовній освіті та мовленнєвому самовдосконаленні майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства нами запропоновано анкету «Моя оцінка рівня сформованості мовленнєвої культури» (Додаток II).

Сутність феномена «мовленнєва культура» студенти потрактовують таким чином: *«мова, що притаманна певному регіону», «компонент педагогічної майстерності», «дотримання сталих мовних норм в усній та писемній мові», «це те, як людина розмовляє», «застосування мовних знань», «грамотне спілкування», «набір правил мовлення, якими ми користуємося», «складник загальної культури особистості», «ознака мовлення конкретної особи», «здатність особи до наукового вираження своїх думок».* 19 % студентів узагалі не змогли дати визначення поняття «мовленнєва культура», демонструючи низький рівень прагнень до якісної мовної освіти.

Серед навчальних дисциплін, спрямованих на формування мовленнєвої культури, більшість студентів (53 %) зазначили *«Українську мову» та «Українську мову за професійним спрямуванням»;* 25 % респондентів додали ще *«Українську культуру», «Етику та естетику» та «Культурологію»;* 22 % студентів звернули увагу на такі освітні компоненти: *«Комунікативні процеси у педагогічній діяльності» та «Етика педагогічної діяльності».*

Ми запропонували майбутнім бакалаврам професійного навчання з документознавства оцінити власний рівень мовленнєвої культури та рівень сформованості досліджуваної особистісної якості їхніх одногрупників. Маємо зазначити, що студенти завищили рівень мовленнєвої культури як власний, так і своїх товаришів. Так, 9 % зазначили, що мають високий рівень мовленнєвої культури, 40 % – достатній рівень, 40 % – середній рівень і лише 11 % діагностували в себе низький рівень сформованості мовленнєвої культури. Обґрунтовуючи власний вибір, студенти ділилися такими твердженнями: *«У мене високий рівень мовленнєвої культури, тому що: легко знаходжу спільну мову з викладачами та одногрупниками; маю найвищий бал з української мови; легко спілкуюся українською мовою як під час навчання,*

так і в позанавчальний час», «Я маю достатній (середній) рівень мовленнєвої культури, оскільки виникають певні труднощі, коли потрібно заповнити документи, написати заяву; інколи складно сформулювати думку як в усній, так і в писемній формі; у моєму мовленні є слова-паразити, використовую забагато суржиків з російської мови». Здобувачі вищої освіти, які оцінили власний рівень мовленнєвої культури на низькому рівні, навіть не обґрунтували свою позицію. Деяко нижчими балами респонденти оцінили мовленнєві вміння своїх товаришів та одногрупників: 8 % – високий рівень, 37 % – достатній рівень, 39 % – середній рівень, 16 % – низький рівень.

Прикметним є те, що на питання *«Чи вважаєте ви необхідним підвищувати свій рівень мовленнєвої культури?»* ми отримали 80 % позитивних відповідей від студентів обох груп: *«Опанування мовленнєвою культурою дасть змогу: підвищити рівень професійної культури; чітко, логічно, правильно формулювати власні думки та висловлювання; без проблем влаштуватися на гарну роботу після закінчення закладу вищої освіти; без помилок заповнювати документи; вирішувати конфліктні ситуації; здійснювати міжособистісну взаємодію з викладачами та одногрупниками та інші».*

Інші питання анкети вміщували переліки можливих засобів, методів та форм, які сприятимуть підвищенню рівня мовленнєвої культури сучасних студентів. За результатами оцінювання значущості засоби підвищення мовленнєвої культури ранжировано так: 1) уведення до навчального плану позакредитної дисципліни «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства»; 2) майстерне слово викладача; 3) використання сучасних інформаційно-комунікаційних засобів; 4) включення до змісту навчальних дисциплін гуманітарного циклу («Українська мова за професійним спрямуванням», «Етика та естетика», «Історія культури України», «Культурологія») тем із мовленнєвої культури; 5) організація і проведення мовленнєвих практикумів, колоквиумів; 6) вдало дібраний дидактичний матеріал (тексти, картки з вправами); 7) спільне

розроблення із викладачами та одногрупниками змісту ортологічного практикуму; 8) участь у мовленнєвих вебінарах.

Методи оволодіння мовленнєвою культурою студенти проранжували в порядку градації від найбільш ефективних до найменш ефективних: 1) лекції (проблемна, візуалізація); 2) організація і проведення навчальних дискусій; 3) мовленнєві вправи (робота з текстами на редагування); 4) пізнавальні мовленнєві ігри; 5) розроблення культуромовних проєктів; б) документознавчий практикум.

Форми освітньої діяльності розташовано таким чином: 1) мовленнєві (орфоепічні, орфографічні, акцентуаційні, стилістичні, лексичні, пунктуаційні) тренажери; 2) мовленнєві навчальні колоквиуми; 3) навчання в неформальній освіті (курси, тренінги, семінари, стажування); 4) мовленнєві вебінари; 5) дуальна освіта.

Зауважимо, що розподіл методів, засобів та форм організації освітньої діяльності є досить умовним, оскільки усі запропоновані нами твердження є важливими складниками процесу становлення культуромовної особистості майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства та забезпечують реалізацію розробленої нами методики у відповідних педагогічних умовах формування досліджуваної особистісної якості.

Із перерахованих форм та методів контролю, які застосовують викладачі під час занять із навчальних дисциплін, спрямованих на формування мовленнєвої культури, студенти виокремили: тестування, різні види диктантів, коментування висловлювань, перевірка в парах, виконання вправ, презентації з коментуванням, наукові повідомлення. Аналіз анкетних матеріалів засвідчив, що такими формами та методами контролю, як орфоепічне практикування, акцентуаційний аналіз, ланцюговий виступ, укладання мовних кейсів, спільне редагування на google-диску, стилістичне редагування текстів документів офіційно-ділового стилю тощо, викладачі не послуговуються.

Однією із педагогічних умов формування мовленнєвої культури є створення мовленнєво культурного освітнього середовища (із долученням засобів інформаційно-комунікаційних технологій). Відповідно до цього студентам потрібно було проранжувати сучасні інформаційно-комунікаційні технології, які, на їхню думку, є дієвими в процесі формування мовленнєвої культури. Ми отримали такі результати: 1) хмарні сервіси (Google: Google Docs, Google Sites, Google Translate, Google Диск, Google Forms, Google Meet; Office 365); 2) електронні підручники, посібники та словники; 3) довідково-пошукові системи Інтернет; 4) електронні та гібридні бібліотеки; 5) програми для організації відеоконференцій (Zoom, WebEx, Skype, Viber та інші); 6) освітні платформи та ресурси (EdEra, Prometheus, Google Digital Workshop, Moodle, Google Classroom, Learningapps, iLearn, Є-мова та інші); 7) інтерактивні віртуальні дошки (Padlet, Drawchat, Twiddla, Awwapp та інші). З'ясовано, що останніми за результатами ранжування опинилися ті засоби, з якими студентам не доводилося працювати.

Кількісний аналіз результатів діагностування рівнів сформованості мотиваційно-ціннісного складника мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства узагальнено в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

**Результати діагностування рівнів сформованості
мотиваційно-ціннісного складника мовленнєвої культури
майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у
фаховій підготовці (на початку експерименту)**

Рівні сформованості мовленнєвої культури	Контрольна група (КГ)		Експериментальна група (ЕГ)	
	К-сть студ.	%	К-сть студ.	%
1	2	3	4	5
Високий	12	7,3	11	6,8
Достатній	34	20,7	30	18,5

Продовження таблиці 3.3

1	2	3	4	5
Середній	65	39,6	68	42,0
Низький	53	32,4	53	32,7
Усього	164	100	162	100

Таблиця 3.3 засвідчує, що лише 12 (7,3 %) майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства КГ мають високий рівень сформованості мотиваційно-ціннісного складника та 11 (6,8 %) ЕГ; 34 (20,7 %) студентів КГ та 30 (18,5 %) ЕГ – достатній рівень; 65 (39,6 %) респондентів КГ та 68 (42 %) ЕГ – середній рівень; 53 (32,4 %) здобувачів освіти КГ та 53 (32,7 %) ЕГ – низький рівень сформованості досліджуваного складника.

Для дослідження рівня сформованості **когнітивно-нормативного складника** мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства використали авторські діагностичні матеріали (анкета, тести та контрольна робота).

Рівні сформованості когнітивно-нормативного складника мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства за когнітивно-нормативним критерієм у контрольній та експериментальній групах визначали за такими показниками:

- осмислення сутності та значення мовленнєвої культури;
- засвоєння знань про норми сучасної української літературної мови в офіційно-діловому професійному спілкуванні;
- опанування норм роботи з документами, що супроводжують діяльність у сфері професійної освіти.

Запитання анкети «Мовленнєва культура» (Додаток К) були спрямовані на діагностування теоретичних знань студентів про основні поняття з мовленнєвої культури, які розглядалися на заняттях з навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням».

Перші два запитання спонукали студентів до розкриття змісту понять «мова» та «мовлення». Більшість респондентів засвідчили правильне тлумачення, а саме: *«мова – спосіб (засіб) спілкування; те, за допомогою чого ми спілкуємося; знакова система»*, а *«мовлення – це процес використання мови; спілкування людей за допомогою мови; процес відтворення людиною мови»*. 53 (32,4 %) здобувачів освіти КГ та 54 (33,4) ЕГ взагалі не змогли пояснити значення понять «мова» та «мовлення». Серед мовних рівнів студенти назвали: лексичний, синтаксичний та морфологічний.

На запитання анкети *«Чи є різниця між поняттями «мовленнєва культура» та «культура мовлення?»»* ми отримали відповіді «так, є», але обґрунтувати свою думку змогли лише 4 (2,4 %) майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства КГ та 3 (1,8 %) ЕГ.

Щодо значення мовленнєвої культури в професійній діяльності респонденти розмірковували так: *«Мовленнєва культура має велике значення для майбутніх педагогів, тому що вони є прикладом для своїх учнів (студентів)»* (Сергій К.), *«Педагог повинен досконало володіти мовленнєвою культурою, щоб учні (студенти) розуміли навчальний матеріал»* (Андрій Ш.), *«Щоб уміти чітко, логічно, послідовно формулювати та висловлювати власні думки»* (Тетяна А.), *«Кожен фахівець повинен на достатньому рівні володіти українською мовою та послуговуватися нею в професійній діяльності»* (Володимир Б.), *«Мовленнєва культура демонструє рівень професіоналізму та професійної культури будь-якого фахівця в галузі освіти»* (Роман В.).

Другу частину анкети, 6 – 14 питання, ми оцінювали за балами: 10 – 12 балів – високий рівень теоретичних знань, 7 – 9 балів – достатній рівень, 4 – 6 балів – середній рівень, 1 – 3 бали – низький рівень. Лише 9 (5,5 %) студентів контрольної групи та 8 (4,9 %) експериментальної групи відповіли правильно майже на всі питання, що репрезентує високий рівень теоретичних знань з навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням». 34 (20,7 %) студентів КГ та 31 (19,1 %) ЕГ засвідчили достатній рівень, 68

(41,4 %) респондентів КГ та 69 (42,6 %) ЕГ – середній рівень, 53 (32,4 %) здобувачів освіти КГ та 54 (33,4 %) ЕГ – низький рівень.

За результатами тестування щодо з'ясування ступеня володіння нормами сучасної української літературної мови, і під час офіційно-ділового спілкування зокрема, отримали такі дані: високий рівень засвідчили 8 (4,9 %) студентів КГ та 7 (4,3 %) ЕГ, достатній рівень – 32 (19,5 %) респондентів КГ та 30 (18,5 %) ЕГ, середній рівень – 68 (41,4 %) КГ та 69 (42,6 %) ЕГ, низький рівень – 56 (34,1 %) здобувачів освіти КГ та 56 (34,6 %) ЕГ.

Враховуючи те, що знання більшості студентів про норми сучасної української літературної мови знаходяться на середньому та низькому рівнях, констатуємо недостатню сформованість теоретичних знань про норми СУЛМ, які функціонують на всіх мовних рівнях: фонематичному, морфонологічному, морфологічному, лексико-семантичному, синтаксичному та словотвірному.

Метою контрольної роботи була перевірка опанування норм роботи з документами, що регулюють функціонування вищої професійної освіти. Контрольна робота складалася із завдань 4-ох рівнів складності: початкового, середнього, достатнього та високого. 50 (30,5 %) студентів КГ та 52 (31,7 %) ЕГ продемонстрували низький рівень сформованості мовленнєвої культури за когнітивно-нормативним складником. Означена категорія респондентів майже успішно виконала тестові завдання початкового рівня та одне завдання середнього рівня складності. 69 (42,1 %) здобувачів освіти КГ та 68 (42%) ЕГ мають середній рівень. Вони успішно виконали завдання початкового рівня, частково завдання середнього та достатнього рівнів. Прикметним є той факт, що студенти з низьким та середнім рівнем навіть не намагалися виконувати завдання високого рівня, що підтверджує низьку мотивацію до формування мовленнєвої культури. Достатній рівень знань мають 37 (22,6 %) майбутніх бакалаврів КГ та 34 (21 %) ЕГ. Вони засвідчили, що оперують відомостями про документ як форму офіційно-ділового спілкування, види документів та норми роботи з документами. Високі бали за

виконання контрольної роботи були в студентів, які успішно розв'язали завдання початкового, середнього, достатнього рівнів та незначних помилок припустилися під час виконання завдань вищого рівня складності. Кількість таких здобувачів освіти – 8 (4,8 %) у КГ та 8 (4,9 %) в ЕГ.

Узагальнення результатів діагностичного комплексу за знаннєвим критерієм шляхом зведення до чотирибальної системи з наступним обчисленням середнього арифметичного дає змогу визначити показник рівня сформованості когнітивно-нормативного складника мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

**Результати діагностування рівнів сформованості
когнітивно-нормативного складника мовленнєвої культури
майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у
фаховій підготовці (на початку експерименту)**

Рівні сформованості мовленнєвої культури	Контрольна група (КГ)		Експериментальна група (ЕГ)	
	К-сть студ.	%	К-сть студ.	%
1	2	3	4	5
Високий	9	5,5	8	4,9
Достатній	34	20,7	31	19,1
Середній	68	41,4	69	42,6
Низький	53	32,4	54	33,4
Усього	164	100	162	100

Засобами діагностики особистісно-діяльнісного складника мовленнєвої культури обрали розроблену нами контрольну роботу та методики, які відображено в таблиці 3.2.

Рівні сформованості особистісно-діяльнісного складника мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства за особистісно-діяльнісним критерієм у контрольній та експериментальній групах визначали за такими показниками:

- здатність до мовленнєво-унормованого документознавчого текстотворення;

- здатність до міжособистісної взаємодії в колі «викладач – студент», «студент – студент»;

- здатність до мовленнєвого самоконтролю та мовленнєвої рефлексії.

Методика діагностики мотиваційних орієнтацій у міжособистісних комунікаціях (за І. Ладановим та В. Уразаєвою) (Додаток П) спрямована на визначення основних комунікативних орієнтацій і їх гармонійності в процесі формального спілкування. У процесі роботи з методикою студентам потрібно було, спираючись на власний досвід спілкування з одногрупниками, товаришами та викладачами, вибрати один з варіантів відповідей на запропоновані в опитувальнику твердження: а) саме так; б) майже так; в) здається, так; г) може бути, так. Опрацювання результатів методики відбувалося за трьома шкалами: орієнтація на прийняття партнера, орієнтація на адекватність сприйняття й розуміння партнера, орієнтація на досягнення компромісу. Діапазон кожної зі шкал коливався від 7 до 28 балів. Загальний сумарний показник, що характеризує абсолютну гармонійність комунікативних орієнтацій, дорівнює 84 бали. Рівні загальної гармонійності комунікативних орієнтацій представлено так: 65 і більше – високий рівень; 43 – 64 середній рівень; 22 – 42 середній рівень; 21 і менше – низький рівень. Отож, за результатами методики 14 (8,5 %) респондентів КГ та 15 (9,3 %) респондентів ЕГ мають високий рівень здатності до міжособистісної взаємодії в колі «викладач – студент», «студент – студент», 34 (20,7 %) студенти КГ та 33 (20,4 %) студенти ЕГ – достатній рівень, 67 (40,9 %) здобувачів вищої освіти КГ та 67 (41,4 %) здобувачів вищої освіти ЕГ – середній рівень, 49 (29,9 %) студентів КГ та 47 (29,0 %) студентів ЕГ – низький рівень.

Для з'ясування здатності до мовленнєвої рефлексії майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства ми запропонували

методику діагностики рефлексивності за А. Карповим (Додаток Р), згідно з якою респонденти мали оцінити кожне твердження опитувальника за балами:

- 1 – абсолютно правильно;
- 2 – неправильно;
- 3 – швидше неправильно, аніж правильно;
- 4 – не знаю;
- 5 – швидше правильно, аніж неправильно;
- 6 – правильно;
- 7 – цілком правильно.

Здобуті результати представлено в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

**Результати методики визначення рівня рефлексивності
(за А. Карповим)**

Рівні розвитку	Контрольна група (КГ)		Експериментальна група (ЕГ)	
	К-сть студ.	%	К-сть студ.	%
1	2	3	4	5
Високий	14	8,5	15	9,3
Достатній	34	20,7	33	20,4
Середній	67	40,9	67	41,4
Низький	49	29,9	47	29,0
Усього	164	100	162	100

Кількісний аналіз результатів діагностування рівнів сформованості особистісно-діяльнісного складника мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства узагальнено в табл. 3.6.

**Результати діагностування рівнів сформованості
особистісно-діяльнісного складника мовленнєвої культури
майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у
фаховій підготовці (на початку експерименту)**

Рівні сформованості мовленнєвої культури	Контрольна група (КГ)		Експериментальна група (ЕГ)	
	К-сть студ.	%	К-сть студ.	%
1	2	3	4	5
Високий	13	7,9	15	9,3
Достатній	33	20,1	34	21,0
Середній	66	40,3	65	40,1
Низький	52	31,7	48	29,6
Усього	164	100	162	100

Діагностовувальний інструментарій комунікативно-етичного складника мовленнєвої культури репрезентовано в таблиці 3.2.

Рівні сформованості комунікативно-етичного складника мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства за комунікативно-етичним критерієм у контрольній та експериментальній групах визначали за такими показниками:

- здатність продукувати унормоване, переконливе, точне, логічне, доцільне, доступне, різноманітне, виразне мовлення відповідно до морально-етичних категорій та понять;
- здатність до послуговування вербальними та невербальними етикетними формулами в офіційно-діловому спілкуванні;
- володіння комунікативними засобами мовленнєвої культури, спілкування, слухання та професійної етики.

Методика «Оцінка комунікативних здібностей» (за Б. Федоришиним) (Додаток С) спрямована на аналіз комунікативних та організаторських здібностей. З урахуванням того, що наше дослідження спрямоване на

виявлення рівнів сформованості мовленнєвої культури, ми адаптували цю методику і послуговувалися запитаннями, які давали змогу охарактеризувати комунікативні здібності здобувачів вищої освіти. На запропоновані 20 запитань опитувальника студенти повинні були дати відповідь «так» або «ні». Опрацьовані та статистично оброблені результати зіставили з дешифратором, порахували кількість збігів, обчислили оцінні коефіцієнти комунікативних здібностей (K_k), що збігаються з комунікативними схильностями (K_x) до максимально можливої кількості збігів (20), за формулою: $K_k = K_x/20$. Для якісної оцінки результатів зіставили отримані коефіцієнти із шкальними оцінками (від 1 – до 5).

Респонденти, які отримали за оцінною шкалою 1-2 бали, мають низький рівень вияву комунікативних схильностей. Вони не прагнуть до спілкування, почуваються скуто в новому колективі, вважають за краще проводити час наодинці, обмежують свої знайомства, відчують труднощі у встановленні контактів з людьми, не бажають виступати перед аудиторією, погано орієнтуються в незнайомій ситуації, не відстоюють свою думку, психологічно-складно переживають образи. Таких студентів 60 (36,6 %) осіб у контрольній групі та 58 (36 %) в експериментальній групі.

Оцінку 3 за бальною шкалою одержали 71 (43,3 %) студентів КГ та 64 (40,1 %) ЕГ, вони мають середній рівень комунікативних схильностей. Означена категорія прагне до комунікації з одногрупниками та викладачами, не обмежує коло своїх знайомств та відстоюють власну думку й позицію.

Респонденти, які отримали за шкалою оцінку 4, відносяться до групи з достатнім рівнем прояву комунікативних здатностей. Ці студенти швидко знаходять друзів, постійно прагнуть до розширення кола своїх знайомств, виявляють ініціативу в спілкуванні. Достатній рівень володіння комунікативними здібностями засвідчили 16 (15,2 %) студентів у контрольній групі та 30 (18,9 %) в експериментальній групі.

Лише 8 (4,9 %) студентів КГ та 8 (5 %) ЕГ на високому рівні володіють комунікативними здібностями. Вони активно прагнуть до комунікативної

взаємодії з одногрупниками та викладачами, відчують потребу в міжособистісному спілкуванні. Завжди переконливо та логічно відстоюють свою думку і здатні схилити до неї одногрупників.

Ефективним діагностувальним дослідження комунікативно-етичного складника формування мовленнєвої культури є есе як творчий жанр, що розкриває індивідуальні комунікативні здібності автора, демонструє практичне володіння комунікативними засобами української мови та мовними нормами, уміння створювати власне висловлювання з урахуванням конкретних завдань спілкування, ясно і логічно аргументувати свою думку в письмовій формі, доречно послуговуватися виразними художніми засобами мови. Есе можна використовувати в різних форматах: як елемент атестації, як вид перевірки засвоєння знань, як спосіб виявлення думок з будь-якого питання, під час анкетування. Есе – це короткий твір, обсяг якого попередньо обговорюється: від 1/3 сторінки до 3 сторінок і більше. Якщо окреслюється мета оцінити здатність студента висловлювати думки лаконічно, то задають мінімальний розмір тексту.

Метою нашого творчого завдання визначено: перевірити здатність студентів продукувати унормоване, переконливе, точне, логічне, доцільне, доступне, різноманітне, виразне мовлення відповідно до морально-етичних категорій та понять, а також їхній рівень володіння комунікативними засобами мовленнєвої культури. Майбутнім бакалаврам було запропоновано декілька тем есе на вибір: а) «Мовленнєва культура в моєму житті», б) «Мовленнєва культура – невід’ємний складник професійної культури», в) «Мовленнєвий етикет як складник мовленнєвої культури». Цей вид роботи студенти виконували на Google-диску з відкритим доступом для всіх учасників експерименту. Такий вид роботи було визначено для дослідження умінь студентів послуговуватися сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями як ефективними освітніми засобами.

Аналіз студентських есеїв дав змогу з’ясувати такі типи помилок: порушення логіки викладу змісту – це проблема майже всіх здобувачів

освіти; збіднений словник лексики; студенти засвідчили невміння елокутивно вдосконалювати текст, послуговуються здебільшого мовними штампами, однотипними виразами, плеоназмами, інтерферемами, росіянізмами. Здобувачі вищої освіти майже не послуговуються фраземами, не спроможні пояснити значення слів, дослідити їх семантику, допускають помилки (узгодження числівників з іменниками, творення ступенів порівняння прикметників тощо), простежуються пунктуаційні недогляди.

У студентських есе траплялися лексичні огріхи: 1) семантична модифікація лексем, як-от: *добиватися успіхів* (нормативно: *домагатися*); *розповсюджені документи* (нормативно: *поширені документи*); *на ефективність комунікації впливає ступінь ...* (нормативно: *має вплив ступінь*); *як відмічають одногрупники* (нормативно: *зазначають*); *зустрічаються в текстах офіційно-ділового стилю терміни* (нормативно: *трапляються*); *дане есе* (нормативно: *це есе*); *відпала необхідність у спілкуванні* (нормативно: *немає потреби*); *в силу обставин* (нормативно: *з огляду на обставини; через обставини*); *документ за розміром* (нормативно: *за обсягом*); 2) тавтологія, плеоназми, наприклад: *у цьому документі йдеться про забезпечення безпеки (гарантувати безпеку)*; *широко поширеними є думки ...* (нормативно: *поширеними є думки, значно поширеними*); *переважна більшість одногрупників* (нормативно: *більшість одногрупників*); *функціональне призначення офіційно-ділового стилю* (нормативно: *призначення офіційно-ділового стилю*); 3) інтерферема та росіянізми, як-от: *усі без виключення студенти нашої групи* (нормативно: *усі без винятку студенти ...*); *сучасні студенти відносяться до нового інформаційного покоління* (нормативно: *сучасні студенти належать до ...*); *ми приходили педагогічну практику на протязі трьох тижнів* (нормативно: *протягом трьох тижнів*). Зосередимо увагу й на морфологічних помилках: *в освітній та управлінській сфері функціонують такі види документів* (нормативно: *в освітній та управлінській сферах*); *є багато статтів про документи офіційно-ділового стилю* (нормативно: *є багато статей про ...*); *найбільш*

поширеніші мовні помилки (нормативно: найбільш поширені мовні помилки);
двохрічна мовна практика (нормативно: дворічна мовна практика);
від п'ятидесяти до шестидесяти відсотків здобачів освіти (нормативно: від
п'ятдесяти до шістдесяти відсотків);
ніхто не погодився з їх думкою (нормативно: ніхто не погодився з їхньою думкою);
виступаючий на конференції бакалавр (нормативно: бакалавр, який виступає на конференції).

Аналіз змісту робіт свідчить про визнання майбутніми бакалаврами мовленнєвої культури як цінності, про розуміння необхідності підвищувати рівень мовленнєвої культури, як одного із засобів самореалізації в професійному становленні.

Наступним етапом в діагностиці комунікативно-етичного складника була перевірка володіння невербальними засобами спілкування. Перед здобувачами вищої освіти стояло завдання здійснити аналіз освітнього мовленнєвого середовища (аудіо-відеоматеріалів, слова викладача та презентацій на запропоновані теми: «Вимоги до оформлення ділової документації закладу вищої освіти», «Документ як основний вид писемного офіційно-ділового мовлення», «Стратегія і тактика усної ділової комунікації»).

Кількісний аналіз результатів діагностування рівнів сформованості комунікативно-етичного складника мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства узагальнено в табл. 3.7.

**Результати діагностування рівнів сформованості
комунікативно-етичного складника мовленнєвої культури
майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у
фаховій підготовці (на початку експерименту)**

Рівні сформованості мовленнєвої культури	Контрольна група (КГ)		Експериментальна група (ЕГ)	
	К-сть студ.	%	К-сть студ.	%
1	2	3	4	5
Високий	9	5,5	8	5,0
Достатній	27	16,5	27	16,5
Середній	69	42,1	66	40,8
Низький	59	35,9	61	37,7
Усього	164	100	162	100

Аналіз результатів констатувального етапу педагогічного дослідження з визначення рівнів сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства дав підстави для висновку, що мотиваційно-ціннісний складник (МЦС) мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства сформовано на високому рівні в 7,3% здобувачів освіти КГ та 6,8% ЕГ; на достатньому – у 20,7% респондентів КГ та 18,5% ЕГ; на середньому – 39,6% осіб КГ та 42,0% ЕГ; на низькому – 32,4% студентів КГ та 32,7% ЕГ. Когнітивно-нормативний складник (КНС) сформовано на високому рівні у 5,5% студентів КГ та 4,9% ЕГ; на достатньому рівні – 20,7% респондентів КГ та 19,1% ЕГ; на середньому рівні – 41,4% здобувачів освіти КГ та 42,6% ЕГ; на низькому рівні – 32,4% осіб КГ та 33,4% ЕГ. Особистісно-діяльнісний складник (ОДС) мовленнєвої культури сформовано на високому рівні у 7,9% здобувачів освіти КГ та 9,3% ЕГ; на достатньому рівні – у 20,1% осіб КГ та 21,0% ЕГ; на середньому рівні – 40,3% студентів КГ та 40,1% ЕГ; на низькому рівні – 31,7% респондентів КГ та 29,6% ЕГ. Розвиток

комунікативно-етичного складника (КЕС) мовленнєвої культури, сформованого на високому рівні, виявили у 5,5% студентів КГ та 5,0% ЕГ; на достатньому рівні – 16,5% респондентів КГ та 16,5% ЕГ; на середньому рівні – 42,1% здобувачів освіти КГ та 40,8% ЕГ; на низькому рівні – 35,9% осіб КГ та 37,7% ЕГ. Рівні сформованості усіх складників мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства контрольної та експериментальної груп на констатувальному етапі продемонстровано в діаграмі (рис. 3.1).

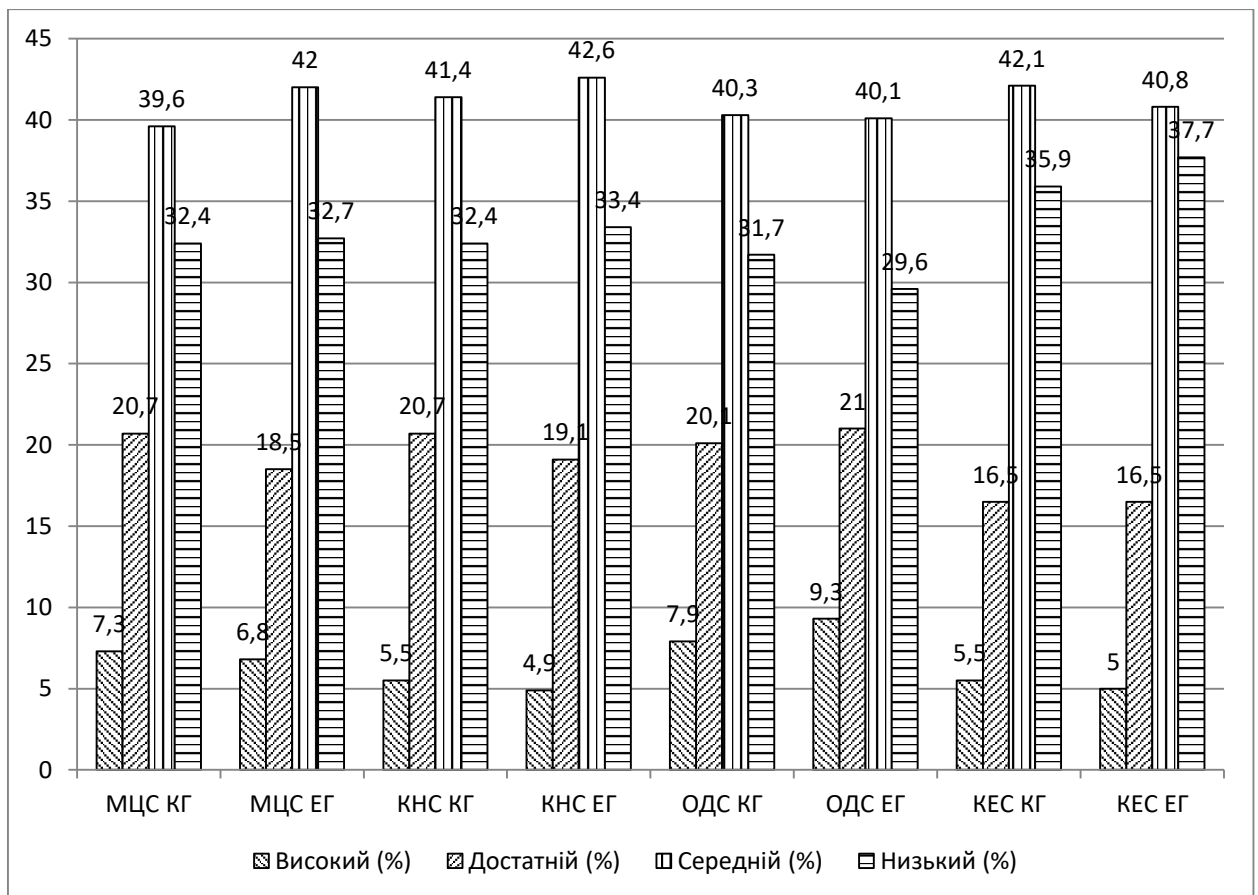

Рис. 3.1. Рівні сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства за всіма складниками на констатувальному етапі

Аналіз результатів констатувального етапу педагогічного експерименту дав підстави для висновку про те, що більшість майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства мають середній та

низький рівні сформованості мовленнєвої культури. Спостереження за мовленнєвою поведінкою студентів під час освітнього процесу, бесіди зі здобувачами вищої освіти, аналіз контрольних робіт, аналіз творчих робіт із професійної тематики, відповідей, виступів під час навчальних занять дали змогу виокремити причини низького рівня сформованості мовленнєвої культури майбутніх педагогів-документознавців, а саме: 1) низький ступінь внутрішньої (інтереси студентів, досягнення успіху, здібності), зовнішньої (практичне відчуття потреби, стимул, значущість мовленнєвої культури для практичної діяльності) мотивації майбутніх бакалаврів професійного навчання до оволодіння мовленнєвою культурою; відсутність у них творчої мислительної діяльності, спрямованої на створення психологічної моделі успішної комунікації; 2) не усвідомлення того, що основою мовленнєвої культури є глибокі знання літературних норм української мови, бажання вивчати мову та мовно і мовленнєво самоудосконалюватися упродовж життя; студенти, і майбутні бакалаври професійного навчання з документознавства зосібна, мають усвідомити, що в оволодінні мовленнєвою компетентністю, а відтак і культурою – значну роль відіграють загальнопедагогічні компетентності (soft skills), це: володіння рисами національної ментальності: любов до рідного краю, до українського слова, державної мови; працелюбність, відповідальність; намагання в колі взаємодії «я – моя родина», «я – мій університет», «я – мій товариш», «я – моя професія» створювати гуманістичний простір, де превалює взаєморозуміння, схильність і бажання говорити і слухати, слухати і чути, відкритість до спілкування, швидке орієнтування в комунікативних змінюваних умовах; 3) не обізнаність студентів, майбутніх фахівців професійного навчання з документознавства, і зосібна тих, хто здобувають інші спеціалізації спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)», з технологія аналізу продукування різножанрових текстів офіційно-ділового стилю.

Брак в освітньо-професійних програмах, навчальних планах підготовки бакалаврів професійного навчання нормативних, вибіркового, позакредитних

освітніх компонентів, спрямованих на формування парадигми загальнопедагогічних та професійно спрямованих компетентностей, підґрунтям яких є орієнтація на соціально-психологічну самоорганізацію, що структурує поведінку особистості в межах національної ментальності, складниками якої є: мова, культура, традиції. Освітнім компонентом (нормативним, вибірковим, позакредитним) може бути «Мовленнєва культура фахівців професійної освіти», «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання», «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства» тощо. Основним методологічним принципом укладання змісту такої дисципліни вбачаємо принцип пізнання українського народу, «власного я», майбутньої професії – через українську мову, її систему і структуру, стильово-жанрове багатство, мовленнєву системність функціональних стилів, офіційно-ділового зокрема, який є «еталоном відображення національних особливостей ділової комунікативної поведінки кожного члена суспільства, що залежить від його мовно-мовленнєвої освіченості, володіння законами мисленнєво-мовленнєвої діяльності, «культурою мислення та культурою суспільних (соціальних) і духовних стосунків людини» (за Н. Бабич); усвідомленості ролі й місця офіційно-ділової комунікації, й освітньої передусім, у сталому розвитку суспільства» [98].

Окреслення основних причин низького рівня мовленнєвої культури майбутніх фахівців професійного навчання зорієтували до визначення формату організації й проведення формувального експерименту. Його головна мета – експериментально перевірити ефективність впливу педагогічних умов на рівень сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці.

Організація і проведення формувального етапу педагогічного експерименту дали змогу реалізувати розроблену методика формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства (підрозділ 2.4) в експериментальних групах та здійснити

проміжний контроль рівнів прояву залежних змінних. Також здійснювалася апробація запропонованих педагогічних умов, зміст яких розкрито в підрозділі 2.2.

Відповідно до розробленої структурно-функціональної моделі, обґрунтованих педагогічних умов та авторської методики формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства формувальний експеримент реалізовувався в три етапи: мотиваційний, продуктивний та рефлексивний.

Мета *мотиваційного* етапу – формування знань про мовленнєву культуру як важливий складник професійної культури майбутніх бакалаврів професійного навчання із документознавства, про мову й мовлення офіційно-ділового стилю, про норми сучасної української літературної мови, про документ як важливий інструмент професійної діяльності, особливо у сфері професійної освіти, про ділове міжособистісне спілкування як фактор особистісного представлення й засіб професійно-педагогічної дії для мотивування майбутніх педагогів-документознавців до оволодіння мовленнєвою культурою з метою успішного розв'язання професійних завдань, і в документознавчій освітній сфері зокрема. На цьому етапі було включено в зміст суміжних освітніх компонентів гуманітарного циклу теми та модулі з мовленнєвої культури. З метою усвідомлення студентами потреби в якісній мовній освіті та мовленнєвому самовдосконаленні організували проведення відеолекторію з добіркою матеріалу з професійного комунікування. Заняття проводилися з використанням методів навчальної дискусії та пізнавальних мовленнєвих ігор.

Продуктивний етап спрямований на засвоєння теоретичних знань про мовленнєву культуру, про норми сучасної української літературної мови в офіційно-діловому професійному спілкуванні та на практичне вправлення студентів в унормованому документознавчому текстотворенні. На цьому етапі впроваджено авторську позакредитну навчальну дисципліну «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з

документознавства». З метою досягнення результативності процесу формування досліджуваної особистісної якості, заняття проводилися в таких формах: лекція-вебінар, лекція-семінар, лекція-візуалізація, практикуми (фонетичний, морфологічний, синтаксичний, інформаційно-комунікаційний, риторичний), орфографічний тренажер, лексико-семантичний тренінг, пунктуаційний тренажер, стилістичний тренінг, практичний документознавчий тренінг.

Метою *рефлексивного* етапу вбачали в узагальненні й систематизації, аналізові й самоаналізові здобутих знань з мовленнєвої культури, документознавства, сформованості відповідних умінь, здатностей застосовувати теорію й практику з мовленнєвої культури в межах інших навчальних дисциплін; у практичній підготовці в майбутній професійній діяльності.

Контрольний етап педагогічного дослідження передбачав аналіз і статистичну обробку результатів, здобутих у процесі науково-дослідної роботи, визначення ефективності педагогічних умов та динаміки рівнів сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.

3.2. Аналіз результатів експериментальної роботи

Наступним етапом нашого дослідження є аналіз та узагальнення результатів проведеного педагогічного експерименту, визначення ефективності запропонованих педагогічних умов, що здійснювалися на основі порівняльного аналізу рівнів сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства на констатувальному й контрольному етапах.

За результатами узагальнення емпіричних даних, здобутих під час констатувального етапу експерименту, що продемонстровано діаграмою (рис. 3.1), очевидно, що в здобувачів освіти як експериментальних, так і

контрольних груп простежується незначна розбіжність між рівнями сформованості складників мовленнєвої культури.

Із метою коректного проведення експерименту необхідно було встановити різницю між кількісними показниками КГ і ЕГ перед початком формувального етапу експерименту. Вона не повинна мати суттєвих розбіжностей.

Кількісний аналіз результатів констатувального етапу педагогічного експерименту подано в табл. 3.8.

Таблиця 3.8

**Кількісний аналіз результатів констатувального етапу
педагогічного експерименту**

Складники мовленнєвої культури	Ріні сформованості	Контрольна група (КГ)		Експериментальна група (ЕГ)		χ^2_{krit}	χ^2_{emp}
		осіб	%	осіб	%		
1	2	3	4	5	6	7	8
Мотиваційно-ціннісний	Високий	12	7,3	11	6,8	7,81	0,42
	Достатній	34	20,7	30	18,5		
	Середній	65	39,6	68	42,0		
	Низький	53	32,4	53	32,7		
Когнітивно-нормативний	Високий	9	5,5	8	4,9	7,81	0,25
	Достатній	34	20,7	31	19,1		
	Середній	68	41,4	69	42,6		
	Низький	53	32,4	54	33,4		
Особистісно-діяльнісний	Високий	13	7,9	15	9,3	7,81	0,40
	Достатній	33	20,1	34	21,0		
	Середній	66	40,3	65	40,1		
	Низький	52	31,7	48	29,6		
Комунікативно-етичний	Високий	9	5,5	8	5,0	7,81	0,29
	Достатній	27	16,5	27	16,5		
	Середній	69	42,1	66	40,8		
	Низький	59	35,9	61	37,7		

Перевірка достовірності різниці результатів контрольних та експериментальних груп здійснювалася за формулою (3.2) визначення критерію К. Пірсона (χ^2 – хі-квадрат):

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^n \left[\frac{(f'_E - f'_K)^2}{f'_K} \right] \quad (3.2),$$

де f'_E – відносна частота i -го інтервалу (складника мовленнєвої культури) експериментальної групи (ЕГ);

f'_K – відносна частота i -го інтервалу контрольної групи (КГ);

n – кількість інтервалів (у нашому розрахунку $n = 4$ (відповідно до кількості диференційованих рівнів), причому ступінь свободи: $n - 1 = 3$),

Σ – знак суми [105, с. 286–289].

Доцільність використання критерію К. Пірсона визначалася тим, що він не належить до непараметричних та не ставить жорстких вимог до типу вимірювальної шкали і закону розподілу випадкової величини. Результати обчислення показника χ^2 за мотиваційно-ціннісним критерієм подано в таблиці 3.9, за когнітивно-нормативним – в таблиці 3.10, за особистісно-діяльнісним – в таблиці 3.11, за комунікативно-етичним – в таблиці 3.12.

Таблиця 3.9

Робоча таблиця для обчислення показника χ^2 за мотиваційно-ціннісним критерієм

Рівні сформованості	Середній показник $f'_E, \%$	Середній показник $f'_K, \%$	$f'_E - f'_K$	$(f'_E - f'_K)^2$	$\frac{(f'_E - f'_K)^2}{f'_K}$
1	2	3	4	5	6
Високий	6,8	7,3	-0,5	0,25	0,03
Достатній	18,5	20,7	-2,2	4,84	0,23
Середній	42,0	39,6	2,4	5,76	0,15
Низький	32,7	32,4	0,3	0,09	0,01
Усього	100	100			0,42

Таблиця 3.10

**Робоча таблиця для обчислення показника χ^2 за когнітивно-
нормативним критерієм**

Рівні сформованості	Середній показник $f'_E, \%$	Середній показник $f'_K, \%$	$f'_E - f'_K$	$(f'_E - f'_K)^2$	$\frac{(f'_E - f'_K)^2}{f'_K}$
1	2	3	4	5	6
Високий	4,9	5,5	-0,6	0,36	0,07
Достатній	19,1	20,7	-1,6	2,56	0,12
Середній	42,6	41,4	1,2	1,44	0,03
Низький	33,4	32,4	1	1	0,03
Усього	100	100			0,25

Таблиця 3.11

**Робоча таблиця для обчислення показника χ^2 за особистісно-
діяльнісним критерієм**

Рівні сформованості	Середній показник $f'_E, \%$	Середній показник $f'_K, \%$	$f'_E - f'_K$	$(f'_E - f'_K)^2$	$\frac{(f'_E - f'_K)^2}{f'_K}$
1	2	3	4	5	6
Високий	9,3	7,9	1,4	1,96	0,25
Достатній	21,0	20,1	0,9	0,81	0,01
Середній	40,1	40,3	-0,2	0,04	0
Низький	29,6	31,7	-2,1	4,41	0,14
Усього	100	100			0,40

Таблиця 3.12

**Робоча таблиця для обчислення показника χ^2 за комунікативно-
етичним критерієм**

Рівні сформованості	Середній показник $f'_E, \%$	Середній показник $f'_K, \%$	$f'_E - f'_K$	$(f'_E - f'_K)^2$	$\frac{(f'_E - f'_K)^2}{f'_K}$
1	2	3	4	5	6
Високий	5,0	5,5	-0,5	0,25	0,05
Достатній	16,5	16,5	0	0	0
Середній	40,8	42,1	-1,3	1,69	0,04
Низький	37,7	35,9	1,8	3,24	0,09
Усього	100	100			0,18

Для прийняття гіпотези або відмови від неї з вірогідністю в 95% приймаємо рівень значущості $\alpha = 0,05$ і для ступеня вільності $n - 1 = 3$ знаходимо критичне значення критерію узгодженості $\chi_{krit}^2 = 7,81$.

Здійснимо порівняння за кожним із виокремлених критеріїв мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.

Відповідно до логіки проведення педагогічного експерименту сформульовано нульову H_0 та альтернативну H_1 гіпотези.

H_0 – розподіли рівнів сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства контрольної та експериментальної груп достовірно не відрізняються.

H_1 – рівень сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства в експериментальній групі відрізняється від рівнів контрольної групи.

Із метою перевірки H_0 гіпотези розраховано значення критерію χ^2 та порівняно його з табличним значенням χ_{krit}^2 . З'ясовано, що на констатувальному етапі педагогічного експерименту емпіричне значення χ^2 з кожного із складників мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства менше за критичне.

Мотиваційно-ціннісний складник: на початок експерименту $\chi_{emp}^2 = 0,42$. Кількість ступенів вільності – 3. Критичне значення $\chi_{krit}^2 = 7,81$. Виконується рівність $\chi_{emp}^2 < \chi_{krit}^2$.

Когнітивно-нормативний складник: на початок експерименту $\chi_{emp}^2 = 0,25$. Кількість ступенів вільності – 3. Критичне значення $\chi_{krit}^2 = 7,81$. Виконується рівність $\chi_{emp}^2 < \chi_{krit}^2$.

Особистісно-діяльнісний складник: на початок експерименту $\chi_{emp}^2 = 0,40$. Кількість ступенів вільності – 3. Критичне значення $\chi_{krit}^2 = 7,81$. Виконується рівність $\chi_{emp}^2 < \chi_{krit}^2$.

Комунікативно-етичний складник: на початок експерименту $\chi_{emp}^2 = 0,18$. Кількість ступенів вільності – 3. Критичне значення $\chi_{krit}^2 = 7,81$. Виконується рівність $\chi_{emp}^2 < \chi_{krit}^2$.

Отже, нульова гіпотеза H_0 приймається за кожним складником мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства; відмінності між експериментальною і контрольною групами є випадковими.

Після упровадження експериментальної методики (підрозділ 2.4), спрямованої на формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці, було проведено підсумкове діагностування сформованості кожного складника досліджуваної особистісної якості.

Для забезпечення об'єктивності результатів респонденти знаходилися в однакових умовах освітньої підготовки, за винятком того, що студенти експериментальної групи засвоювали теоретичні знання з мовленнєвої культури та формували мовленнєві практичні вміння в умовах антропоцентризму навчання в колі взаємодії «викладач – студент», «студент – студент», «здобувач освіти – текст офіційно-ділового стилю» в системі професійної освіти; цілісності мовленнєвої підготовки на засадах міжпредметних зв'язків дисциплін гуманітарного циклу, позакредитної навчальної дисципліни «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства»; збагачення практичного компонента формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства; мовленнєво культурного освітнього середовища (із долученням засобів інформаційно-комунікаційних технологій).

Рівень сформованості мовленнєвої культури у студентів контрольної та експериментальної груп після упровадження апробаційних матеріалів визначали (як і на етапі констатувального експерименту) за складниками

досліджуваної особистісної якості на основі наскрізних даних за чотирима рівнями: високим, достатнім, середнім та низьким.

Зважаючи на те, що на констатувальному етапі дослідження для діагностики *мотиваційно-ціннісного складника* ми послуговувалися методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокича (Додаток Д), адаптованою для власного дослідження О. Корчовою [90], погоджуємось із твердженням дослідниці, що означений складник найважче піддається впливу, «оскільки мотиви й цінності особистості не формуються впродовж кількох занять чи в межах окремих навчальних дисциплін» [90]. Такий процес, на думку О. Корчової, потребує не лише предметного, а й темпорального поля. Відтак будь-які позитивні зміни в ціннісно-мотиваційній сфері здобувачів вищої освіти можемо вважати вагомим аргументом в оцінці ефективності авторської методики та визначених педагогічних умов.

У процесі впливу на означений складник використали метод емоційного стимулювання, що реалізовано в доборі мовленнєвих вправ та завдань, спрямованих на унормоване документознавче текстотворення й міжособистісну взаємодію в умовах антропоцентричного опанування мовленнєвої культури у фаховій підготовці.

Якісних змін зазнало ранжування термінальних та інструментальних цінностей за методикою М. Рокича (Додаток Д-2): на 13 – 18 місце значущості (найвищий рівень) розташували 43,2 % респондентів ЕГ та 12,2 % КГ; 7 – 12 місце значущості (середній рівень) – 45,7 % ЕГ та 32,3 % КГ; 1 – 6 місце значущості (низький рівень) – 11,1 % ЕГ та 55,5 % КГ. Позитивну динаміку простежуємо і в ранжуванні цінностей спілкування, що є підґрунтям у процесі формування мовленнєвої культури у фаховій підготовці: найвищий ранг значущості приписують 43,8 % майбутніх бакалаврів ЕГ та 21,3 % КГ; середній – 44,4 % ЕГ та 39,1 % КГ; низький – 11,8 % ЕГ та 39,6 % КГ.

Простежуємо зміни в оцінюванні найголовніших цілей та мотивів, що спонукають студентів до оволодіння мовленнєвою культурою. На високому

рівні оцінили означені цілі та мотиви 19,8 % респондентів ЕГ (порівняно з 8,5 % КГ); достатньому рівні – 43,8 % студентів ЕГ (22,6 % КГ); середньому рівні – 24,1 % майбутніх бакалаврів ЕГ (38,4 % КГ); низькому рівні – 12,3 % респондентів ЕГ (30,5 % КГ).

Результати рівнів сформованості мотиваційно-ціннісного складника мовленнєвої культури студентів експериментальної і контрольної груп на контрольному етапі педагогічного експерименту узагальнено в таблиці 3.13.

Таблиця 3.13

Рівні сформованості мотиваційно-ціннісного складника мовленнєвої культури в майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства на контрольному етапі педагогічного експерименту

Рівень	КГ		ЕГ		Приріст
	осіб	%	осіб	%	
1	2	3	4	5	6
Високий	14	8,5	32	19,8	+11,3
Достатній	37	22,6	71	43,8	+21,2
Середній	63	38,4	39	24,1	-14,3
Низький	50	30,5	20	12,3	-18,2

Динаміку рівнів сформованості мотиваційно-ціннісного складника мовленнєвої культури ілюструє діаграма (рис. 3.2).

Аналіз діаграми засвідчує, що кількість здобувачів освіти в ЕГ з високим рівнем сформованості мовленнєвої культури за мотиваційно-ціннісним складником на етапі контрольного вимірювання порівняно з констатувальним збільшилася на 13 %, із достатнім – на 25,3 %, і зменшилася з середнім рівнем – на 17,9 %, із низьким – на 20,4 %. Натомість зміни результатів КГ на різних етапах діагностування є незначними.

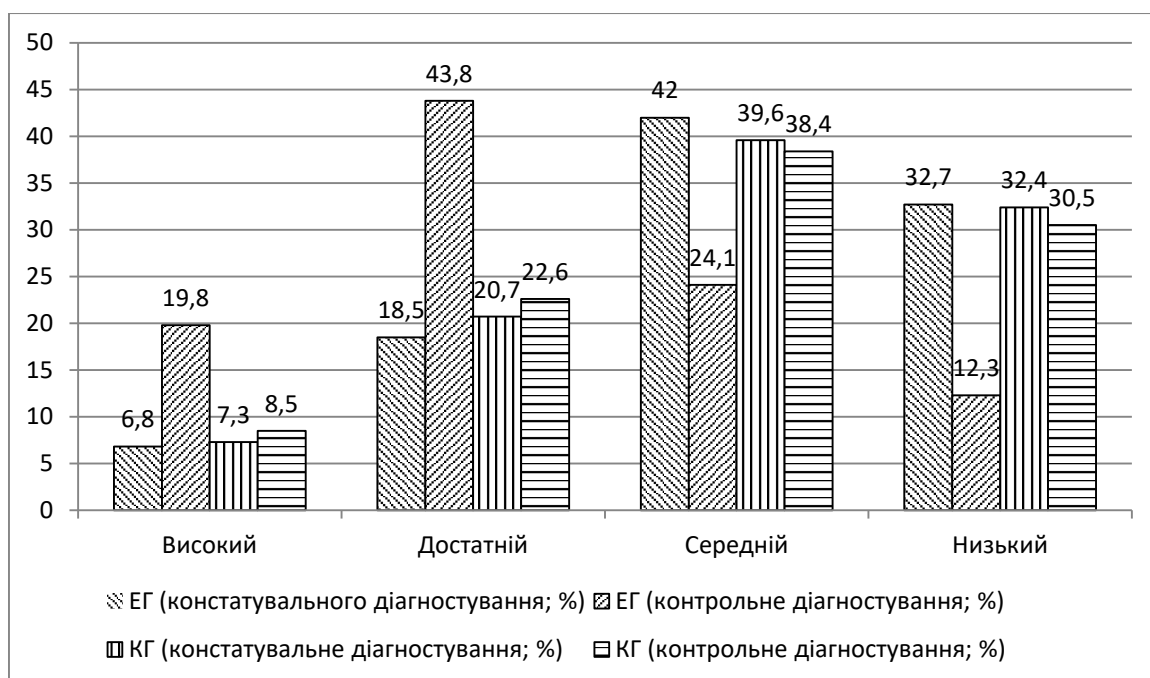

Рис. 3.2. Динаміка сформованості мотиваційно-ціннісного складника мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства

Отже, результати експериментального дослідження засвідчують позитивні зміни у формуванні мотиваційно-ціннісного компонента мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства здобувачів освіти експериментальної групи.

Здобуті в ході педагогічного експерименту результати спонукають до висновку, що впровадження дослідно-експериментальної методики мотивує майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства до оволодіння мовленнєвою культурою, усвідомлення потреби в якісній мовній освіті та мовленнєвому самовдосконаленні, підвищує гуманістично-антропоцентричні ціннісні орієнтації особистості та ставлення до професійного спілкування в документознавчій сфері.

Рівні сформованості *когнітивно-нормативного складника* мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства КГ і ЕГ також різняться. Вищий рівень мають студенти експериментальної групи. Це доводить дієвість зорієнтування на

міжпредметні зв'язки та практичну підготовку у процесі формування мовленнєвої культури.

Виконання тестового завдання «Норми сучасної української літературної мови» та контрольної роботи свідчить про підвищення рівня знань майбутніх бакалаврів професійного навчання. Високий рівень знань продемонстрували 21 % здобувачів освіти ЕГ (порівняно з 6,7 % КГ), достатній рівень виявлено в 35,8 % студентів ЕГ (22,5 % КГ). Відповідно зменшилася кількість респондентів із середнім рівнем – 31,5 % ЕГ (40,9 % КГ) та низьким рівнем – 11,7 % ЕГ (29,9 % КГ). Більшість студентів на високому й достатньому рівнях засвоїли теоретичні знання про норми СУЛМ (фонетичні, лексичні, орфографічні, морфологічні, синтаксичні, стилістичні та пунктуаційні), види документів, що функціонують у сфері вищої професійної освіти.

Результати рівнів сформованості когнітивно-нормативного складника мовленнєвої культури студентів експериментальної й контрольної груп на контрольному етапі педагогічного експерименту узагальнено в таблиці 3.14

Таблиця 3.14

Рівні сформованості когнітивно-нормативного складника мовленнєвої культури в майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства на контрольному етапі педагогічного експерименту

Рівень	КГ		ЕГ		Приріст
	осіб	%	осіб	%	
1	2	3	4	5	6
Високий	11	6,7	34	21,0	+14,3
Достатній	37	22,5	58	35,8	+13,3
Середній	67	40,9	51	31,5	-9,4
Низький	49	29,9	19	11,7	-18,2

Динаміку рівнів сформованості когнітивно-нормативного складника мовленнєвої культури ілюструє діаграма (рис. 3.3).

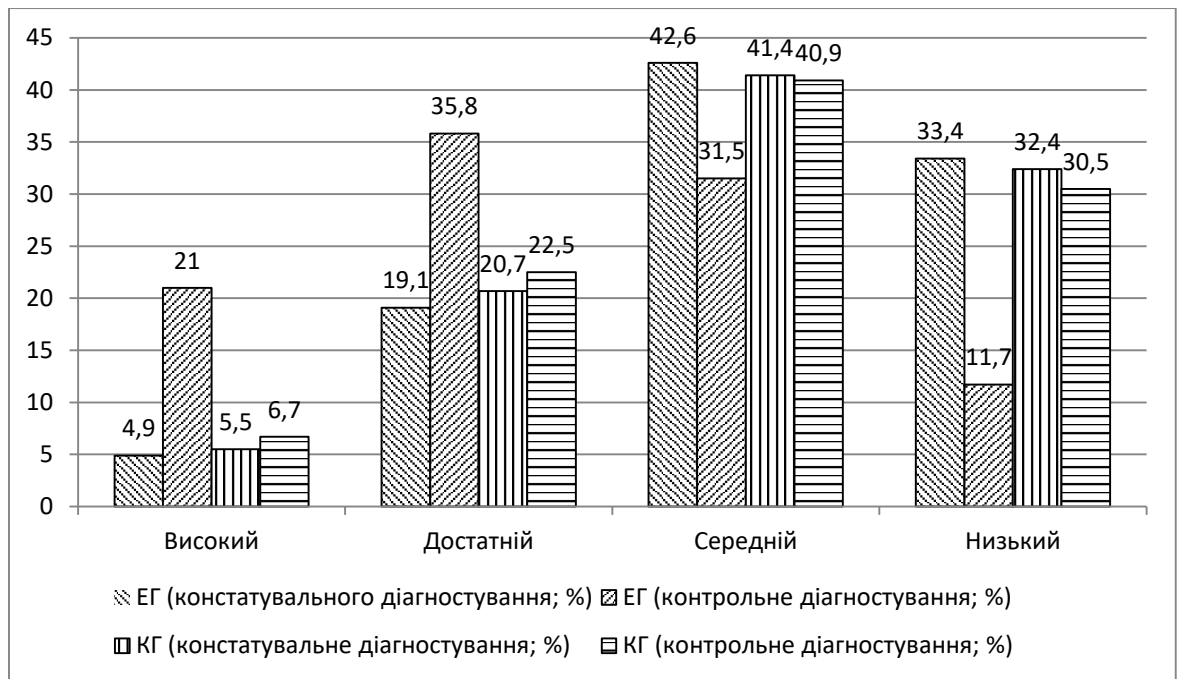

Рис. 3.3. Динаміка сформованості когнітивно-нормативного складника мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства

Аналіз діаграми засвідчує, що кількість здобувачів освіти в ЕГ із високим рівнем сформованості мовленнєвої культури за когнітивно-нормативним складником на етапі контрольного вимірювання порівняно з констатувальним збільшилася на 16,1 %, із достатнім – на 16,7 %, і зменшилася з середнім рівнем – на 11,1 %, із низьким – на 21,7 %. Натомість зміни в КГ є незначними.

Результати, отримані у процесі педагогічного експерименту, дають змогу зробити висновок, що впровадження розробленої дослідно-експериментальної методики та реалізація педагогічних умов сприяли кращому осмисленню сутності та значення мовленнєвої культури, засвоєнню знань про норми сучасної української літературної мови в офіційно-діловому професійному спілкуванні, опануванню норм роботи з документами, що супроводжують діяльність у сфері професійної освіти.

Простежуємо істотні зміни рівнів сформованості *особистісно-діяльнісного складника* мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства ЕГ.

Рівні сформованості особистісно-діяльнісного складника мовленнєвої культури студентів експериментальної і контрольної груп на контрольному етапі педагогічного експерименту узагальнено в таблиці 3.15.

Таблиця 3.15

Рівні сформованості особистісно-діяльнісного складника мовленнєвої культури в майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства на контрольному етапі педагогічного експерименту

Рівень	КГ		ЕГ		Приріст
	осіб	%	осіб	%	
1	2	3	4	5	6
Високий	16	9,8	41	25,3	+15,5
Достатній	35	21,3	50	30,9	+9,6
Середній	64	39,0	42	25,9	-13,1
Низький	49	29,9	29	17,9	-12,0

Динаміку рівнів сформованості особистісно-діяльнісного складника мовленнєвої культури ілюструє діаграма (рис. 3.4).

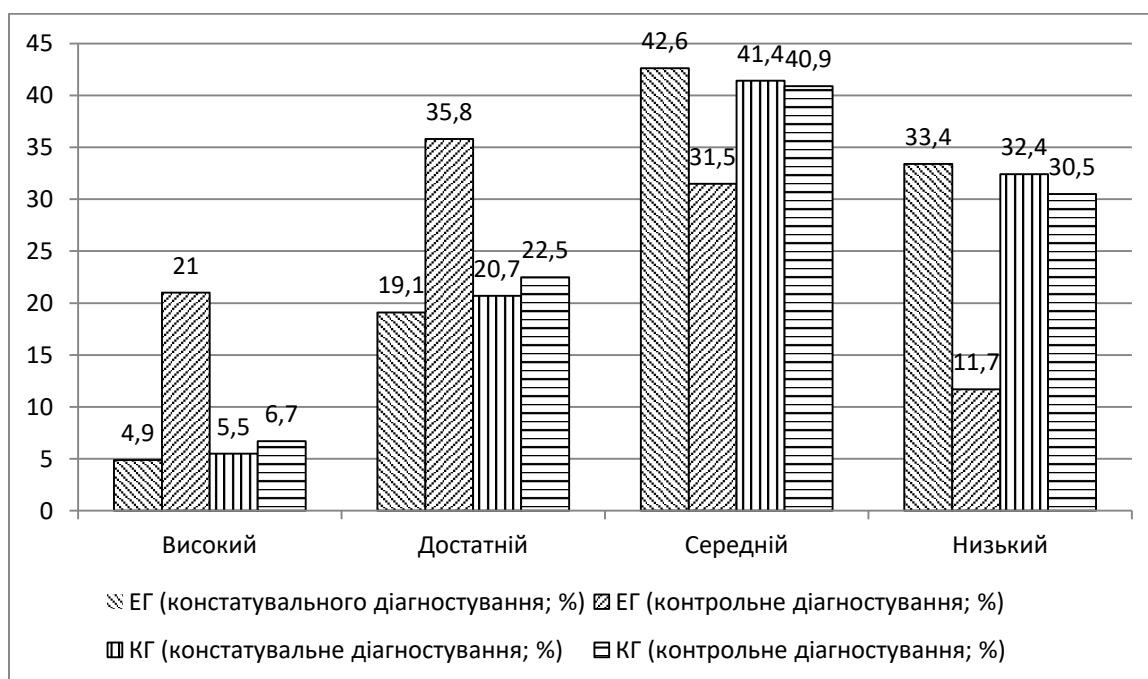

Рис. 3.4. Динаміка сформованості особистісно-діяльнісного складника мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства

Аналіз діаграми засвідчує, що кількість здобувачів освіти в ЕГ з високим рівнем сформованості мовленнєвої культури за особистісно-діяльнісним складником на етапі контрольного вимірювання порівняно з констатувальним збільшилася на 16 %, із достатнім – на 9,9 %, і зменшилася з середнім рівнем – на 14,2 %, із низьким – на 11,7 %.

Простежуємо істотні зміни рівнів сформованості *комунікативно-етичного складника* мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства експериментальної групи. Цьому передувала складна робота, оскільки більшість студентів раніше не замислювалися над важливістю невербальних засобів комунікації адресата й адресанта мовлення, упевнено вважаючи їх лише механічними рухами людини; над складністю продукувати унормоване, логічне, доцільне, переконливе, доступне мовлення відповідно до морально-етичних категорій та понять; над парадигмою етикетних формул в офіційно-діловому спілкуванні. Це пояснює низькі результати констатувального діагностування за означеним критерієм. Натомість результати проведеної діагностики на констатувальному етапі підтверджують дієвість упровадженої методики, що спрямована на оволодіння студентами комунікативними засобами мовленнєвої культури, спілкування, слухання та професійної етики.

Результати рівнів сформованості комунікативно-етичного складника мовленнєвої культури студентів експериментальної і контрольної груп на контрольному етапі педагогічного експерименту узагальнено в таблиці 3.16.

Таблиця 3.16

Рівні сформованості комунікативно-етичного складника мовленнєвої культури в майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства на контрольному етапі педагогічного експерименту

Рівень	КГ		ЕГ		Приріст
	осіб	%	осіб	%	
1	2	3	4	5	6
Високий	14	8,5	36	22,2	+13,7
Достатній	31	18,9	52	32,1	+13,2

1	2	3	4	5	6
Середній	64	39,1	43	26,5	-12,6
Низький	55	33,5	31	19,2	-14,3

Динаміку рівня сформованості комунікативно-етичного складника мовленнєвої культури ілюструє діаграма (рис. 3.5).

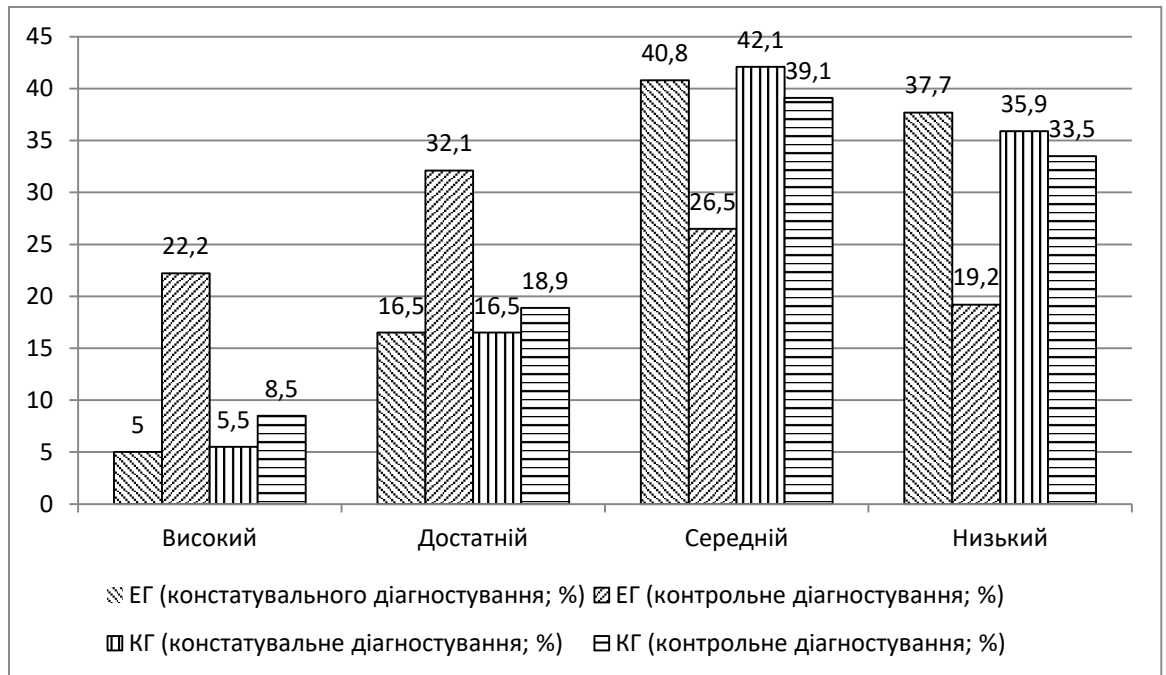

Рис. 3.5. Динаміка сформованості комунікативно-етичного складника мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства

Аналіз діаграми засвідчує, що кількість здобувачів освіти в ЕГ із високим рівнем сформованості мовленнєвої культури за комунікативно-етичним складником на етапі контрольного вимірювання порівняно з констатувальним збільшилася на 17,2 %, із достатнім – на 15,6 %, і зменшилася з середнім рівнем – на 14,3 %, із низьким – на 18,5 %.

Результати діагностики на констатувальному й контрольному етапах експерименту репрезентували позитивну динаміку в рівнях сформованості комунікативно-етичного компонента мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці.

Отже, здобуті результати засвідчують закономірні відмінності між ЕГ і КГ. У здобувачів освіти, охоплених експериментально-дослідним навчанням, зазнала висхідної градації система гуманістично-антропоцентричних ціннісних орієнтацій; підвищився рівень мотивації до оволодіння мовленнєвою культурою; значно покращився рівень знань про норми сучасної української літературної мови в офіційно-діловому професійному спілкуванні; сформувалася здатність продукувати унормоване, переконливе, точне, логічне, доцільне, доступне, різноманітне, виразне мовлення відповідно до морально-етичних категорій та понять у процесі міжособистісної взаємодії «викладач – студент», «студент – студент».

З метою перевірки достовірності різниці між контрольною й експериментальною сукупностями після упровадження експериментального чинника послуговуємося формулою (3.2). Узагальнені результати обчислень χ^2 за всіма складниками мовленнєвої культури на контрольному етапі подано в таблиці 3.17.

Таблиця 3.17

Статистична значущість рівнів сформованості мовленнєвої культури після застосування експериментального чинника в межах ЕГ

Складник мовленнєвої культури	Рівень	ЕГ, частота f'_E		КГ, частота f'_K		χ^2_{krit}	χ^2_{emp}
		осіб	%	осіб	%		
1	2	3	4	5	6	7	8
Мотиваційно-ціннісний	Високий	32	19,8	14	8,5	7,81	51,10
	Достатній	71	43,8	37	22,6		
	Середній	39	24,1	63	38,4		
	Низький	20	12,3	50	30,5		
Когнітивно-нормативний	Високий	34	21,0	11	6,7	7,81	51,62
	Достатній	58	35,8	37	22,5		
	Середній	51	31,5	67	40,9		
	Низький	19	11,7	49	29,9		

Продовження таблиці 3.17

1	2	3	4	5	6	7	8
Особистісно-діяльнісний	Високий	41	25,3	16	9,8	7,81	38,05
	Достатній	50	30,9	35	21,3		
	Середній	42	25,9	64	39,0		
	Низький	29	17,9	49	29,9		
Комунікативно-етичний	Високий	36	22,2	14	8,5	7,81	41,46
	Достатній	52	32,1	31	18,9		
	Середній	43	26,5	64	39,1		
	Низький	31	19,2	55	33,5		

Відповідно до логіки проведення педагогічного експерименту сформульовано нульову H_0 та альтернативну H_1 гіпотези.

H_0 : сукупності є однорідними – з'ясовано несуттєву різницю між показниками рівнів сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства в експериментальній та контрольній групах.

H_1 : сукупності є неоднорідними – з'ясовано статистично значущу різницю між показниками рівнів сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства в експериментальній та контрольній групах.

Із метою перевірки H_0 гіпотези розраховано значення критерію χ^2 та порівняно його з табличним значенням χ_{krit}^2 .

Для підрахунку використано електронні таблиці. Усі розрахунки здійснювали в Microsoft Excel.

Мотиваційно-ціннісний складник: на кінець експерименту $\chi_{emp}^2 = 51,10$. Кількість ступенів вільності – 3. Критичне значення $\chi_{krit}^2 = 7,81$. Виконується рівність $\chi_{emp}^2 > \chi_{krit}^2$.

Когнітивно-нормативний складник: на кінець експерименту $\chi_{emp}^2 = 51,62$. Кількість ступенів вільності – 3. Критичне значення $\chi_{krit}^2 = 7,81$. Виконується рівність $\chi_{emp}^2 > \chi_{krit}^2$.

Особистісно-діяльнісний складник: на кінець експерименту $x_{emp}^2 = 38,05$. Кількість ступенів вільності – 3. Критичне значення $x_{krit}^2 = 7,81$. Виконується рівність $x_{emp}^2 > x_{krit}^2$.

Комунікативно-етичний складник: на кінець експерименту $x_{emp}^2 = 41,46$. Кількість ступенів вільності – 3. Критичне значення $x_{krit}^2 = 7,81$. Виконується рівність $x_{emp}^2 > x_{krit}^2$.

Отже, нульову гіпотезу H_0 відхиляємо за кожним складником мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства на користь альтернативної.

Динаміку рівнів сформованості складників мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства узагальнимо в таблиці 3.18.

Таблиця 3.18

Динаміка рівнів сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства

Складник мовленнєвої культури	Рівень	ЕГ		КГ		Порівняння КГ і ЕГ за критерієм x^2	
		Конст. етап, %	Контр. етап, %	Конст. етап, %	Контр. етап, %	Конст. етап	Контр. етап
1	2	3	4	5	6	7	8
Мотиваційно-ціннісний	Високий	6,8	19,8	7,3	8,5	0,42	52,13
	Достатній	18,5	43,8	20,7	22,6		
	Середній	42,0	24,1	39,6	38,4		
	Низький	32,7	12,3	32,4	30,5		
Когнітивно-нормативний	Високий	4,9	21,0	5,5	6,7	0,25	45,79
	Достатній	19,1	35,8	20,7	22,5		
	Середній	42,6	31,5	41,4	40,9		
	Низький	33,4	11,7	32,4	29,9		
Особистісно-діяльнісний	Високий	9,3	25,3	7,9	9,8	0,40	27,15
	Достатній	21,0	30,9	20,1	21,3		

Продовження таблиці 3.18

1	2	3	4	5	6	7	8
	Середній	40,1	25,9	40,3	39,0		
	Низький	29,6	17,9	31,7	29,9		
Комунікативно-етичний	Високий	5,0	22,2	5,5	8,5	0,29	30,52
	Достатній	16,5	32,1	16,5	18,9		
	Середній	40,8	26,5	42,1	39,1		
	Низький	37,7	19,2	35,9	33,5		

Отже, узагальнені результати та статистичні розрахунки підтверджують, що обґрунтовані педагогічні умови, реалізовані експериментальною методикою відповідно до запропонованої структурно-функціональної моделі, мають результативний вплив на формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.

Висновки до третього розділу

Із метою перевірки дієвості обґрунтованих педагогічних умов формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства шляхом упровадження в освітній процес розробленої методики було організовано педагогічний експеримент, учасниками якого стали 326 здобувачів вищої освіти спеціальностей 015.05 «Професійна освіта (Документознавство)» та 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» денної форми навчання. Із них 162 студенти становили ЕГ, які навчалися відповідно до розробленої методики формування мовленнєвої культури; 164 студенти КГ здобували професійну підготовку за традиційною методикою.

Експериментальною базою було обрано шість закладів вищої освіти різних регіонів України, що мають значний досвід у підготовці бакалаврів професійного навчання, зокрема із документознавства: Глухівський

національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Київський професійно-педагогічний коледж імені Антона Макаренка, Криворізький державний педагогічний університет, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Українська інженерно-педагогічна академія, Університет Григорія Сковороди в Переяславі.

Дослідно-експериментальну роботу здійснювали впродовж 2018 – 2021 років у три етапи: констатувальний (діагностування рівнів мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства), формувальний (реалізація педагогічних умов формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства) і контрольний (виявлення динаміки в рівнях сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства після перевірки ефективності педагогічних умов).

Для проведення експериментальної роботи було розроблено діагностувальний інструментарій відповідно до обґрунтованої структури мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства, рівні сформованості мотиваційно-ціннісного, когнітивно-нормативного, особистісно-діяльнісного та комунікативно-етичного критеріїв виміряно відповідними засобами діагностування.

Аналіз статистичних результатів констатувального етапу педагогічного експерименту дав підстави для висновків про те, що більшість майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства мають середній та низький рівні сформованості мовленнєвої культури.

Організація і проведення формувального етапу педагогічного експерименту дали змогу реалізувати методику формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства в експериментальних групах та здійснити проміжний контроль рівнів прояву залежних змінних.

Контрольний етап педагогічного дослідження передбачав експериментальну перевірку ефективності впливу педагогічних умов на рівні

сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.

Здобуті результати засвідчують закономірні відмінності між ЕГ і КГ. У результаті впровадження авторської методики збільшилася кількість майбутніх бакалаврів професійного навчання із високим та достатнім рівнями сформованості всіх складників досліджуваної особистісної якості. Натомість частка респондентів, які демонстрували середній та низький рівні, зменшилася. Водночас результати дослідно-експериментальної перевірки в контрольній групі, де освітній процес відбувався за традиційним підходом, засвідчили незначні зміни рівнів сформованості мовленнєвої культури за всіма критеріями.

У здобувачів вищої освіти, охоплених експериментально-дослідним навчанням, зазнала висхідної градації система гуманістично-антропоцентричних ціннісних орієнтацій; підвищився рівень мотивації до оволодіння мовленнєвою культурою; значно покращився рівень знань про норми сучасної української літературної мови в офіційно-діловому професійному спілкуванні; умінь продукувати унормоване, переконливе, точне, логічне, доцільне, доступне, різноманітне, виразне мовлення відповідно до морально-етичних категорій та понять у процесі міжособистісної взаємодії в колі «викладач – студент», «студент – студент».

Отже, результати педагогічного експерименту та перевірка вірогідності висунутої гіпотези за допомогою критерію К. Пірсона дали змогу зробити висновок про ефективність обґрунтованих педагогічних умов формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні теоретично обґрунтовано й практично розв'язано наукове завдання щодо формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці. Результати проведеного дослідження дали змогу зробити такі висновки:

1. На підставі аналітичного студіювання лінгвістичної, лінгводидактичної, психолого-педагогічної, теоретико-методологічної літератури вітчизняних та зарубіжних науковців, освітніх нормативних документів проаналізовано стан розробленості проблеми формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці. Уточнено сутність основних понять: «*мовленнєва культура*» – невід'ємний складник концептуальної та мовної картин світу, нації, особистості; сукупність дієвих мовленнєвих практик, що через сферу людської діяльності, й освітньої професійної зокрема, реалізують мовну систему української мови; репрезентують функціонування мовно-мовленнєвих норм і правил, стилів, комунікативних якостей мовлення, мовленнєвого етосу; імперують до мовленнєвого, морального та професійного самовдосконалення, символізують мовленнєву реальність і становлення українського етносу; «*вища професійна освіта*» – системно трансформаційний топос як відображення освітньої комунікації в колі «людина – професійний освітній простір – культура», що окреслюється загальнопедагогічною та спеціалізаційною термінологією, педагогічними умовами, організаційно-управлінськими заходами, мовленнєвою культурою, обсягом загальних і фахових знань, умінь, навичок, інших компетентностей; регулюється професійним документообігом, теоретичними конструктами якого є мета, призначення, мовно-мовленнєві ознаки офіційно-ділового стилю, його підстили та жанрові різновиди; концептуалізує соціальне замовлення на вправних фахівців професійного навчання, і з

документознавства зокрема; *«фахова підготовка»* – цілеспрямований процес оволодіння здобувачами вищої професійної освіти загальними і професійними компетентностями, надпрофесійними уміннями і навичками та мовленнєвою культурою як особистісною інтегрованою якістю, що дає змогу бути конкурентоспроможним на ринкові праці та постійно самоудосконалюватися; *«професійне навчання з документознавства»* – цілеспрямований процес формування документознавчої компетентності педагогів професійної освіти, і бакалаврів із документознавства зосібна, здатних на засадах мовленнєвої культури успішно працювати з інформаційними, аналітичними, адміністративними, архівними та іншими документами, вправно продукувати тексти офіційно-ділової комунікації, що функціонують у топосах професійної освіти.

На засадах лінгвістичних методів дослідження, аналізу праць вітчизняних мовознавців виокремлено концептуальні підходи до тлумачення термінологічних варіантів «культура мовлення» та «мовленнєва культура»: 1) терміни «мовленнєва культура» і «культура мовлення» є тотожними, ними послуговуються як дублетними синонімами; 2) терміни «мовленнєва культура» і «культура мовлення» перебувають в еквонімічних відношеннях, оскільки розглядаються як сполуки лексем, семантичний зміст яких ґрунтується на одному рівні узагальнення, їх можна аналізувати як гіпоніми, що підпорядковуються гіпероніму «мовна норма»; 3) поняття «мовленнєва культура» семантично ширше від поняття «культура мовлення», оскільки в його змісті акумульовано еквонімічні відношення термінів, сутність гіпероніма, якому терміни підпорядковуються; відображено індивідуальні мовленнєві особливості людини, аспекти лінгвокультурології, ознаки концептуальної (система знань людини про світ, про Україну, про професію тощо) та національно-мовної (система мовних знаків, елементів, семантичне їх наповнення, засобів, якими людина послуговується у процесі спілкування, вираження власної концепції) картин світу.

2. З'ясовано зміст мовленнєвої культури в системі фахової підготовки майбутнього бакалавра професійного навчання з документознавства, запропоновано авторське визначення ключового поняття **«мовленнєва культура майбутнього бакалавра професійного навчання з документознавства»** – інтегративна особистісна якість, що ґрунтується на усвідомленні мовцями ролі й місця мови в їхньому професійному становленні та в розбудові державної мовної політики; володінні нормами сучасної української літературної мови та основами лінгвістичного й професійного документознавства; вербальними й невербальними етикетними формулами; умінні ясно, логічно, правильно, доречно, переконливо формулювати і висловлювати думку усно й писемно, моделювати тексти документів різних жанрів відповідно до комунікативної професійної ситуації; здатності до постійного культурно-мовленнєвого саморозвитку та самовдосконалення.

Окреслено структуру мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства: *мотиваційно-ціннісний* (сформованість мотивації до мовленнєвої діяльності; уявлення про мовленнєвий ідеал культуромовної особистості майбутнього фахівця професійного навчання з документознавства; усвідомлення необхідності мовленнєвого самовдосконалення); *когнітивно-нормативний* (володіння мовленнєвим та документознавчим тезаурусом; мовно-мовленнєво-комунікативними знаннями, що передбачають досконале послуговування мовними нормами та функціональними стилями сучасної української мови, й офіційно-діловим зокрема; осмислення мовленнєвої культури як особистісного інтегрованого динамічного утворення та суспільного феномену); *особистісно-діяльнісний* (комунікативна взаємодія в колі «викладач – студент», «студент – студент», «здобувач освіти – текст офіційно-ділового стилю» на засадах гуманізму й антропоцентризму; мовно-мовленнєва правильність документознавчого текстотворення; мовленнєвий самоконтроль та мовленнєва рефлексія); *комунікативно-етичний*

(дотримання норм мовленнєвого етикету; постійна увага до невербальних (жести, міміка, постава), паралінгвальних (темп, тембр, гучність голосу, паузи, логічний наголос тощо) засобів спілкування, толерантне використання часу, визначення мовленнєвих топосів професійної освіти (формулювання задумів, розроблення ідей, комунікативних намірів, розташування мовленнєвого матеріалу, визначення межі спілкування, окреслення зони мовленнєвого комфорту тощо); усвідомлення сутності морально-етичного кодексу).

3. З огляду на окреслену структуру мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства визначено критерії, що номінативно перегукуються зі складниками, та показники її сформованості: *мотиваційно-ціннісний* (показники: гуманістично-антропоцентричні ціннісні орієнтації особистості та ставлення до професійного спілкування в документознавчій сфері; мотивація до оволодіння мовленнєвою культурою; усвідомлення потреби в якісній мовній освіті та мовленнєвому самовдосконаленні); *когнітивно-нормативний* (показники: осмислення сутності та значення мовленнєвої культури; засвоєння знань про норми сучасної української літературної мови в офіційно-діловому професійному спілкуванні; опанування норм роботи з документами, що супроводжують діяльність у сфері професійної освіти); *особистісно-діяльнісний* (показники: здатність до мовленнєво-унормованого документознавчого текстотворення; здатність до міжособистісної взаємодії в колі «викладач – студент», «студент – студент»; здатність до мовленнєвого самоконтролю та мовленнєвої рефлексії); *комунікативно-етичний* (показники: здатність продукувати унормоване, переконливе, точне, логічне, доцільне, доступне, різноманітне, виразне й правильне мовлення відповідно до морально-етичних категорій та понять; здатність до послуговування вербальними та невербальними етикетними формулами в офіційно-діловому спілкуванні; володіння комунікативними засобами мовленнєвої культури, спілкування, слухання та професійної етики). Згідно з розробленими

критеріями і показниками визначено рівні (високий, достатній, середній, низький) сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійної освіти з документознавства. Для з'ясування рівнів сформованості складників мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці визначено засоби діагностування (інтерпретовані методики «Ціннісні орієнтації» (за М. Рокичем), діагностики мотиваційних орієнтацій у міжособистісних комунікаціях (за І. Ладановим та В. Уразаєвою), діагностики особистості на мотивацію до успіху (за Т. Елерсом), діагностики рефлексії (за А. Карповим), «Оцінка комунікативних здібностей» (за Б. Федоришиним); анкети «Оцінювання цілей, що спонукають до оволодіння мовленнєвою культурою», «Моя оцінка рівня сформованості мовленнєвої культури», комплексний тест «Норми сучасної української літературної мови та документознавства», контрольні роботи, аналіз освітнього середовища, презентацій із тем: «Вимоги до оформлення ділової документації закладу вищої освіти», «Документ як основний вид писемного офіційно-ділового мовлення», «Стратегія і тактика усної ділової комунікації»).

4. Виявлено та обґрунтовано педагогічні умови формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці: антропоцентризм навчання в колі взаємодії «викладач – студент», «студент – студент», «здобувач освіти – текст офіційно-ділового стилю» в системі професійної освіти; цілісність мовленнєвої підготовки на засадах міжпредметних зв'язків дисциплін гуманітарного циклу з авторською позакредитною навчальною дисципліною «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства»; збагачення практичного компонента формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства; створення мовленнєво культурного освітнього середовища (із долученням засобів інформаційно-комунікаційних технологій).

5. У процесі наукового пошуку розроблено структурно-функціональну модель формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці, що ґрунтується на комунікативно-діяльнісному, особистісно-орієнтованому, аксіологічному, компетентнісному підходах та містить взаємопов'язані блоки: методологічно-цільовий (мета, завдання, принципи змодельованого процесу), організаційно-змістовий (складники мовленнєвої культури, етапи її формування, зміст, форми, комплекс методів та засобів формування досліджуваної особистісної якості), діагностико-результативний (сукупність критеріїв та показників якості формування мовленнєвої культури бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці, рівнів та засобів їх діагностування, передбачуваного результату), чинники впливу (соціальне замовлення, педагогічні умови).

Розроблено методика формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці, що передбачає актуалізацію та поглиблення теоретичних знань про мову, мовлення, мовленнєву культуру, професійне документознавство та формування практичних умінь, навичок, інших компетентностей вправно послуговуватися мовними знаками у процесі продукування документів, що забезпечують функціонування професійної освіти. Запропонована методика ґрунтується на інтеграції тем із мовленнєвої культури до суміжних освітніх компонентів навчального плану та практичної підготовки майбутніх фахівців, опануванні ними змісту освітнього компонента «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства», основою реалізації якого є однойменний навчально-методичний посібник, запровадженні в освітній процес мовленнєвого колоквиуму та ортологічного практикуму з документознавства.

6. Експериментально перевірено вплив педагогічних умов на рівень сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства. Контрольне діагностування засвідчило

позитивну динаміку рівнів сформованості всіх складників досліджуваної особистісної якості в межах експериментальної групи, а саме: збільшилася кількість здобувачів вищої освіти з високим і достатнім рівнями сформованості мовленнєвої культури (мотиваційно-ціннісного складника – на 13 %, 25,3 %; когнітивно-нормативного – на 16,1 %, 16,7 %; особистісно-діяльнісного – на 16 %, 9,9 %; комунікативно-етичного – на 17,2 %, 15,6 %); відповідно зменшилася кількість здобувачів вищої освіти із середнім і низьким рівнями сформованості мовленнєвої культури (мотиваційно-ціннісного складника – на 17,9 %, 20,4 %; когнітивно-нормативного – на 11,1 %, 21,7 %; особистісно-діяльнісного – на 14,2 %, 11,7 %; комунікативно-етичного – на 14,3 %, 18,5 %). У здобувачів вищої освіти, охоплених експериментально-дослідним навчанням, зазнала висхідної градації система гуманістично-антропоцентричних ціннісних орієнтацій; підвищився рівень мотивації до оволодіння мовленнєвою культурою; значно покращився рівень знань про норми сучасної української літературної мови в офіційно-діловому професійному спілкуванні; умінь продукувати унормоване, переконливе, точне, логічне, доцільне, доступне, різноманітне, виразне мовлення відповідно до морально-етичних категорій та понять у процесі міжособистісної взаємодії в колі «викладач – студент», «студент – студент».

Статистичну значущість результатів підтверджено обрахуванням критерію згоди К. Пірсона (χ^2).

Отже, розв'язання завдань наукового дослідження зумовило досягнення його мети, що полягала у виявленні, теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці.

Дисертаційне дослідження не претендує на цілісне розв'язання порушеної в ньому проблеми.

Перспективи наукового пошуку вбачаємо в дослідженні формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з

документознавства у процесі розвитку систем електронного документообігу у професійній освітній сфері; вивченні термінології, функцій документів електронного середовища; з'ясуванні особливостей мовленнєвого етикету глобальних інформаційних мереж; розробленні методичних рекомендацій щодо формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства в позааудиторній роботі; розв'язанні лінгвістичних проблем створення уніфікованих документів для професійної освітньої сфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова В. О. Мовленнєва культура сучасної молоді. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. Умань, 2013. № 8 (ч. 2). С. 7–11.
2. Аристотель и античная литература / под ред. М. Л. Гаспарова. М., 1978. 320 с.
3. Арістова А. В., Бахтіярова Х. Ш., Волобуєва С. В. та ін. Інноваційні технології навчання: навч. посібн. для студ. вищих технічних навчальних закладів / К. : НТУ, 2017. 172 с.
4. Ахманова О. С., Бельчиков Ю. А., Веселитский В. В. К вопросу о «правильности» речи. *Вопросы языкознания*. 1960. № 2. С. 35–42.
5. Бабанский Ю. К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса : Методические основы. Москва, 1982. 192 с.
6. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів : Світ, 1990. 380 с.
7. Базиль Л. О. Значення лекційного курсу у формуванні мовної особистості студента. *Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки*. Глухів : РВВ ГДПУ, 2008. Вип. 11. С. 155–160.
8. Базиль Л. О. Педагогічні інновації в системі сучасної освіти. *Освітній простір. Глобальні, регіональні та інформаційні аспекти: Науково-методичний журнал Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області*. Чернівці : Наші книги, 2014. Вип. 17 (12). С. 11–17.
9. Барановська Л. В. Навчання студентів професійного спілкування: монографія. Біла Церква, 2002. 256 с.
10. Батаршев А. В., Алексеева И. Ю., Майорова Е. В. Диагностика професійно важних якостей. СПб. : Питер, 2007. 192 с.
11. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. 2-ге вид., доп. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 376 с.

12. Бебих В. В., Котелевська Р. А. Модель застосування медіаосвітніх технологій у навчанні іноземних мов документознавців. *Научные труды SWorld*. 2015. Выпуск 4 (41). Том 6. С. 29–35.
13. Беспалько В. П. Опыт разработки и использования критериев качества усвоения знаний. *Советская педагогика*, № 4. 1968. С. 52–70
14. Бичок А. В. Формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Тернопіль, 2010. 290 с.
15. Білодід І. К. Питання культури мови в світлі рішень XXII з'їзду і нової програми КПРС. Про культуру мови : матеріали Республіканської наукової конференції з питань культури української мови, 11–15 лютого, 1963 р. Київ : Наукова думка, 1964. С. 3–10.
16. Біляєв О. М. Культура мовлення вчителя-словесника. *Дивослово*. 1995 № 1. С. 37–44.
17. Богуш А. М. Вплив полікультурного мовленнєвого середовища на формування мовної особистості. *Гірська школа українських Карпат*. 2017. № 16. С. 11–14. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/2267/1/Vplyv%20polikulturnogo%20movlennyevogo%20seredovyshha%20na%20formuvannya%20movnoyi%20sobystosti.pdf> (дата звернення: 09.10.2021).
18. Ботвина Н. В. Міжнародні культурні традиції: мова та етика ділового спілкування : навчальний посібник. Київ : АртЕк, 2000. 192 с.
19. Вашуленко М. С. Вимоги до фахової мовленнєвої підготовки студентів – майбутніх учителів початкових класів. *Шляхи вдосконалення мовної компетенції сучасного педагога* : матеріали регіональної науково-методичної конференції, 27 березня 2008 р. Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2008. С. 6–12.
20. Великий тлумачний словник сучасної укр. мови / уклад., голов. ред. В. Т. Бусел. Київ. Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.

21. Вербещук С. В. Формування мовленнєвої культури учнів початкової школи в процесі літературного читання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова). Івано-Франківськ, 2016. 243 с.
22. Войцехівська І. С. Інформаційні технології у формуванні мовленнєвої компетенції майбутніх спеціалістів. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2012. № 6. С. 2–7.
23. Волкова Н. П. Педагогіка: навчальний посібник. 2-ге вид., перероб., доп. К. : Академвидав, 2007. 616 с.
24. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 256 с.
25. Волощук І. С. Основи наукових досліджень. Педагогіка : навч. посіб. Київ, 2006. 107 с.
26. Выготский Л. С. Развитие высших психических функций. Москва : Изд-во АПН РСФСР, 1960. 130 с.
27. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища шк., 1985. 360 с.
28. Голуб Н. Б. Теоретико-методичні засади навчання риторики у вищих педагогічних навчальних закладах: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.02. К., 2009. 505 с.
29. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження : Методологічні поради молодим науковцям. Київ – Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.
30. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
31. Гончаренко С. Фундаменталізація професійної освіти. *Kształcenie zawodowe: pedagogika i psychologia*. 2006. № 7. С. 165–175.
32. Гороховська Т. В. Формування культури професійного мовлення майбутніх працівників органів внутрішніх справ : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. К., 2007. 18 с.

33. Гриценко Т. Б. Українська мова за професійним спрямуванням : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 624 с.
34. Гриценко І. В. Антропоцентрична парадигма сучасної фольклористики. *Сборник научных трудов SWorld*. 2013. Т. 26. № 1. С. 92–97. URL: <https://www.sworld.com.ua/konfer30/1014.pdf> (дата звернення: 09.10.2021).
35. Грищук Ю. В. Визначення професійної освіти і навчання: сучасні акценти. Педагогічний процес: теорія і практика. 2014. Випуск 4. С. 16–22.
36. Демуз І. О. Підготовка фахівців з документознавства у межах спеціальності 015 Професійна освіта: виклики сьогодення. *Соціум. Документ. Комунікація. Серія: Історичні науки*. 2018. Вип. 5. С. 282-295.
37. Деркач Т., Деркач О. Лекція-візуалізація як форма активізації пізнавальної діяльності студентів коледжу. *Освіта. Технікуми, коледжі*. 2016. 3,4 (41). С. 59–62.
38. Деякі питання документування управлінської діяльності : постанова Кабінету Міністрів України № 55 від 17 січня 2018 року, у редакції від 22.12.2020, підстава 1269-2020-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.04.2021)
39. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології : підручник. Вид. 3-тє, випр. Київ, 2015. 304 с.
40. Домбровська Я. М. Комунікативна компетентність документознавців як складова професійної діяльності. *Соціум. Документ. Комунікація*. 2016. Випуск 1. С. 61–73.
41. Дроздова І. П. Система вправ із розвитку професійного мовлення студентів вищих навчальних закладів нефілологічного профілю. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2012. № 1. С. 72–78.

42. Дронова В. В., Рибас Н. Т., Шевцова В. О. Українське ділове мовлення : навчальний посібник. Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2002. 176 с.
43. ДСТУ 2732-2004 Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять. Чинний з 25.05.2004. Київ : Держспоживстандарт України, 2005. 32 С.
44. Дубасенюк О. А., Семенюк Т. В., Антонова О. Є. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності : монографія. Житомир, 2003. 192 с.
45. Дудик П. С. Стилїстика української мови: навчальний посібник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с.
46. Дячук Н. В. Реалії мовленнєвої діяльності: психолінгвістичний підхід. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна.* 2015. Вип. 58. С. 257–260.
47. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України / голов. ред. : В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
48. Єжижанська Т. С., Осадча М. П. Проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців. *Наукові записки. Серія «Культура і соціальні комунікації».* 2012. Випуск 3. С. 23–31.
49. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова : короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. К., 2001. 222 с.
50. Желанова В. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: педагогічний інструментарій. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота».* 2017. Випуск 1 (40). С. 101–103.
51. Жижко Т. А., Гуменюк Т. Б., Титова Н. М., Субіна О. О. Освітньо-професійний комплекс : 015 Професійна освіта. Документознавство: рівень вищої освіти перший, ступінь вищої освіти бакалавр / Міністерство освіти і науки України, Національний педагогічний

університет імені М. П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. 191 с.

52. Жовтобрюх М. А. Культура мовлення і школа. *Культура слова*. 1998. Вип. 34. С. 3–11.

53. Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014, поточна редакція від 16.07.2021, підстава 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#n6> (дата звернення: 30.08.2021).

54. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти» № 392-IX від 16.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392-20#Text> (дата звернення: 30.08.2021).

55. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017, поточна редакція від 02.10.2021, підстава 1709-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 28.10.2021).

56. Захарчук-Дуке О. О. Розвиток культури мовлення майбутніх учителів української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова). Київ, 2015. 22 с.

57. Зимняя И. А. Лингвопсихология речевой деятельности. Московский психолого-социальный институт, Воронеж : НПО «МОДЭК», 2001. 432с.

58. Зимняя И. А. Педагогическая психология. М. : Логос, 2002. 383 с.

59. Зінченко В. П., Харламенко В. Б., Коренева І. М. Навчально-дослідна робота у вищих педагогічних навчальних закладах : навч. посіб. Глухів, 2006. 78 с.

60. Зорівчак Р. П. Боліти болем слова нашого... : поради мовознавця. Тернопіль: Мандрівець, 2008. 176 с.

61. Зубков М. Норми та культура української мови за оновленим правописом. Ділове мовлення. 2-ге вид., доп. і змін. Київ : Арій, 2019. 608 с.
62. Ипполитова Н., Стерхова Н. Анализ понятия «педагогические условия» : сущность, классификация. *General and Professional Education*. 2012. № 1. С. 8–14.
63. Ісаєнко Т. К. Мовна досконалість як підґрунтя високого професіоналізму майбутніх фахівців з документознавства та інформаційної діяльності. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2011. № 2. С. 173–176.
64. Карась О. Д. Актуальні питання документознавства в системі сучасної вищої професійної освіти. *Актуальні питання документознавства та інформаційної діяльності: теорії та інновації*: збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих науковців, м. Одеса, 19 – 20 березня 2020 р. С. 167–171.
65. Карась О. Д. Засоби формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання із документознавства. Сучасні аспекти та перспективні напрямки розвитку науки : матеріали I міжнародної студентської наукової конференції (Т. 3), 16 квітня, 2021 рік. Кропивницький, Україна: Молодіжна наукова ліга. С. 27–29.
66. Карась О. Д. Методи формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання із документознавства. Професіоналізм педагога в умовах освітніх інновацій : матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Слов'янськ, 07 – 08 жовтня 2020 року. Слов'янськ, 2020. С. 159–162.
67. Карась О. Д. Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства: навчально-методичний посібник. Глухів, 2021. 110 с.
68. Карась О. Д. Мовленнєва культура – основа розвитку і становлення української мовної особистості. *Актуальні питання гуманітарних наук*: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2020. Випуск № 28. С. 120–127.

69. Карась О. Д. Мовленнєва культура як основа академічної культури та академічної доброчесності. *Академічна доброчесність: виклики сучасності* : збірник наукових есе учасників дистанційного етапу наукового стажування для освітян (Республіка Польща, Варшава, 02.11 – 11.12.2020) / Польсько-українська фундація «Інститут Міжнародної Академічної та Наукової Співпраці», Духовна Академія Університету Кардинала Стефана Вишинського, Фундація ADD. – Варшава, 2020. С. 76–78.

70. Карась О. Д. Мовленнєва культура як складник професійної культури майбутніх бакалаврів професійного навчання із документознавства. *ІХ Глухівські наукові читання – 2019. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук* : матеріали науково-практичної інтернет-конференції молодих учених і студентів з міжнародною участю, м. Глухів, 25–29 листопада 2019 р. Глухів, 2019. С. 67–68.

71. Карась О. Д. Освітній компонент «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства» у формуванні комунікативної компетентності. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2021. Випуск 2 (46). С. 179–187.

72. Карась О. Д. Педагогічні умови формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства. *Traektoria Nauki = Path of Science*, 2021. Vol. 7. № 11. URL: <https://pathofscience.org/index.php/ps/article/view/1101> (дата звернення: 14.12.2021).

73. Карась О. Д. Психолого-педагогічні умови формування творчої особистості майбутніх педагогів професійного навчання із документознавства. *Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм* : матеріали Міжнародної науково-практичної

конференції, м. Кременчук, 13 березня 2020 р. Кременчук : Методичний кабінет, 2020. С. 163–166.

74. Карась О. Д. Роль і місце інформаційно-комунікаційних технологій у професійній підготовці майбутніх документознавців. *Підготовка майстра виробничого навчання, викладача професійного навчання до впровадження в освітній процес інноваційних технологій* : матеріали IV Всеукраїнського науково-методичного семінару (5 листопада 2020 року), м. Глухів. Глухів, 2020. С. 214–216.

75. Карась О. Д. Роль мовленнєвого етикету у формуванні мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання із документознавства. *Освіта XXI століття: молодіжний вимір* : матеріали звітної науково-практичної конференції здобувачів освіти (ОНС «Доктор філософії»), м. Глухів, 6–7 лютого 2020 року. Глухів, 2020. С. 92–94.

76. Карась О. Д. Роль текстоцентричного підходу у формуванні комунікативної компетентності майбутніх документознавців. *Науковий потенціал дослідника: філологічні та методичні пошуки* : зб. наукових праць викладачів і студентів [випуск 7], м. Глухів, 20–21 лютого 2019 р. Глухів, 2019. С. 214–219.

77. Карась О. Д. Складники мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання із документознавства. Збірник матеріалів щорічної звітної науково-практичної конференції здобувачів загальної середньої, передвищої і вищої освіти аспірантів, молодих учених. Частина 2 (здобувачі ОНС «Доктор філософії») (м. Глухів, 11-12 березня 2021 року). 2021. С. 97–100.

78. Карась О. Д. Структурно-функціональна модель формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання із документознавства. *Intellektuelles Kapital - die Grundlage für innovative Entwicklung: Pädagogik, Sportunterricht, Psychologie und Soziologie, Philosophie, Philologie. Monografische Reihe «Europäische Wissenschaft»*. Buch 6. Teil 6. 2021. С. 52–64.

79. Карась О. Д. Теоретичні основи мовленнєвої культури в зарубіжній професійній лінгводидактиці. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2020. Випуск 3 (44). С. 78–85.

80. Карась О. Д. Формування інформаційно-комунікаційної компетентності майбутніх документознавців на засадах текстоцентричного підходу. *Глухівські наукові читання – 2018. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук* : матеріали VIII Міжнародної інтернет-конференції молодих учених і студентів, м. Глухів, 4–6 грудня 2018 р. Глухів, 2018. С. 104–106.

81. Кацавець Р. С. Культура мови у професійному спілкуванні юристів : навч. посібник. Київ : Алерта, 2007. 137 с.

82. Климова К. Я. Формування культури мовлення майбутніх учителів початкових класів в умовах говірок Житомирщини : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 – теорія і методика навчання української мови. Київ, 2000. – 200 с.

83. Кляп М. Інноваційні методи навчання у ВНЗ як інструмент інтернаціоналізації вищої освіти України. *Вища освіта України*. 2015. № 4. С. 45–52.

84. Ковальчук В. І., Федотенко С. Р. Інноваційні технології навчання – основа модернізації професійної освіти. *Young Scientist. Педагогічні науки*. 2008. № 12 (64). С. 245–249.

85. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Словарь по педагогике. Москва : ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д : Изд. центр «МарТ», 2005. 448 с.

86. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения. М. : Учпедгиз. 1955. 651 с.

87. Конюхов Н. И. Словарь-справочник практического психолога. Воронеж : Из-во НПО «МОДЭК», 1996. 224 с.

88. Короткова Ю. М. Поняття і структура культури мовлення юриста. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 2. С. 142–149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2019_2_22 (дата звернення: 13.05.2020).

89. Короткова Ю. М. Культура мовлення юриста : навчально-методичний посібник. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2020. 184 с.

90. Корчова О. М. Формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Глухів, 2017. 422 с.

91. Коць Т. О. О. Потебня про оцінність слова: проекція на мовну реальність. *Культура слова*. Випуск 83. Видавничий дім Дмитра Бураго. Київ, 2015. 136 с.

92. Кравцова І. А., Шпачук Л. Р. Основи культури і техніки мовлення: навчальний посібник. Кривий Ріг : КПІ ДВНЗ «КНУ», 2013. 294 с.

93. Крохмаль І. М. Комунікативна компетентність фахівців з документознавства та інформаційної діяльності. *Актуальні питання документознавства: історія та сьогодення: матеріали V Регіон. наук.-практ. конф. з документознавства*. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. С. 103–107.

94. Крочук Ю. В. Мовна особистість як об'єкт дослідження антропоцентричних лінгвістичних студій. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (17). С. 202–204. URL : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/2/48.pdf> (дата звернення: 09.10.2021).

95. Крутій К. Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу : монографія : у 2-х ч. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2009. Частина перша. Концепції, проектування, технології створення. 320 с.

96. Кузнецова Г. П., Карась О. Д. Вимоги до мовленнєвої компетентності майбутніх педагогів професійного навчання із документознавства в умовах сучасної вищої педагогічної освіти. *Розвиток педагогічної майстерності майбутнього педагога в умовах освітніх*

трансформації : матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Глухів, 02 квітня 2021 року. Глухів, 2021. С. 96–99.

97. Кузнецова Г. П., Карась О. Д. Теоретичні основи мовленнєвої культури в дослідженнях вітчизняних учених. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Збірник наукових праць*. 2020. Випуск 74. С. 59–65.

98. Кузнецова Г. П., Кухарчук І. О., Корчова О. М. Ортологічні основи офіційно-ділового мовлення в галузі педагогічної освіти : навчальний посібник. Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2020. 274 с.

99. Кузнецова Г. П., Кухарчук І. О., Корчова О. М., Холявко І. В. Культура мовлення та риторика : навчальний посібник. Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2020. 324 с.

100. Кулешов С. Г. Загальне документознавство : навч. посіб. / Укрдержархів; УНДІАСД. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 123 с.

101. Культура мови : від теорії до практики : монографія / за ред. Л. Струганець. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2015. 216 с.

102. Культура фахового мовлення : навчальний посібник / за ред. Н. Д. Бабич. Чернівці : Книги – ХХІ, 2006. 496 с.

103. Кучерук О. А. Методи навчання української мови в загальноосвітній школі : словник-довідник. Житомир : Рута, 2010. 184 с.

104. Кушнарєнко Н. Н. Документоведение : учебник. 8-е изд., стер. Киев : Знання, 2008. 459 с.

105. Кыверялг А. А. Методы исследования в профессиональной педагогике. Таллин, 1980. 334 с.

106. Ліпінська А. В. Формування професійних компетенцій майбутніх документознавців під час вивчення інформаційних дисциплін. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2015. № 2. С. 174–177.

107. Лодатко Є. О. Педагогічні моделі, педагогічне моделювання і педагогічні вимірювання: that is that? *Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології // Вища освіта України: Теоретичний та науково-методичний часопис*. У 2-х тт. 2011. Вип.3. Т. 1. С. 339–344.

108. Луговий В. І. Світовий досвід професіоналізації освіти: концептуальні засади і практична реалізація. *Педагогіка і психологія*. 2010. Вип. 2. С. 5–22.

109. Лузан П. Г., Каленський А. А., Колісник Н. В. Технологія тестового контролю успішності навчання майбутніх молодших спеціалістів, яка є ключовою для перевірки успішності навчання майбутніх молодших спеціалістів. Київ : ІПТО НАПН України, 2018. 72 с.

110. Лузан П. Наукові основи організації освітнього процесу в аграрному вищому навчальному закладі: Монографія. Київ : Міленіум, 2015. 330 с.

111. Лучкіна Л. В. Формування мовленнєвої культури майбутніх учителів загальнотехнічних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 – теорія і методика навчання української мови. Київ, 2000. 245 с.

112. Мариківська Г. А. Формування мовленнєвої культури старшокласників у профорієнтаційних центрах вищих навчальних закладів: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання. Харків, 2016. 287 с.

113. Матвеева Е. Н. Филология в современном мире : ответы на вопросы анкеты. *Филология и человек : научный журнал*. №1. Барнаул : Издательство Алтайского государственного университета, 2008. С. 162–163. URL: <https://www.asu.ru/files/documents/00000794.pdf> (дата звернення: 09.10.2021).

114. Матвієнко О. Документознавча професіологія: проблеми і перспективи. *Вісник Книжкової палати*. 2007. №5. С. 30–32.

115. Матвієнко О. В., Цивін М. Н. Підготовка документознавців в Україні: надання освітніх послуг розширюється в нових спеціальностях. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2018. № 2. С. 56–62.
116. Мацько Л. І. Українська мова у вищій школі України. *Дивослово*. 1996. № 11. С. 24–26.
117. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови : навчальний посібник. К. : ВЦ «Академія», 2007. 360 с.
118. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови: підруч; за ред. Л. І. Мацько. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
119. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування : навч. посібн. 2-е вид. Київ : Каравела, 2008. 352 с.
120. Михайлова Т. В. Гіпонімія як лексико-семантична категорія. *Лінгвістичні дослідження : зб. наук. пр. Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди* / гол. ред. Л. А. Лисиченко. Харків : ХНПУ, 2015. Вип. 41. С. 57–66.
121. Могила О. А. Культура мови в ПНР. *Культура слова : республік. міжвідом. зб.* 1979. Вип. 16. С. 88–92. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine16-18.pdf> (дата звернення: 15.12.2020).
122. Мушкетик Л. Г. Антропоцентризм народної казки українських Карпат: оповідна традиція українців та угорців : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.01.07 «Фольклористика». Київ, 2011. 49 с.
123. Назаренко Н. С. Формування комунікативної компетентності майбутніх документознавців у процесі вивчення гуманітарних дисциплін : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2008. 22 с.

124. НЗЛ – Новое в зарубежной лингвистике: Выпуск 20: Теория литературного языка в работах ученых УССР: Сборник. Перевод с чешск. и словац. / состав. и ред. Н. А. Кондрашов. М. : Прогресс. 1988. 320 с.
125. Нимаьер Н. Культура речи: понятие и критерии. *Русский язык за рубежом*. 1991. № 3. С. 83–85.
126. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Львів : «Фенікс», 1995. 46 с.
127. Олійник О., Шинкарук В. Культура мовлення : навч. посібн. Київ : Кондор, 2008. 296 с.
128. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2005. 448 с.
129. Орлов Е. Н. Демосфен и Цицерон. Их жизнь и деятельность. Санкт-Петербург : типография «Общественная польза». 1898. 88 с.
130. Освітньо-професійна програма «Професійна освіта (Документознавство)» першого рівня вищої освіти (бакалавр) за спеціальністю 015 Професійна освіта (Документознавство) галузі знань 01 Освіта/Педагогіка Кваліфікація: бакалавр із професійної освіти (документознавство). Педагог професійного навчання. Фахівець з документознавства, затверджено вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», протокол № 1, від 31.08.2018 р. Переяслав-Хмельницький, 2018. URL: <https://fhpost.uhsp.edu.ua/home/fakultet/kafedry/osvitni-prohramy/> (дата звернення: 11.10.2018).
131. Панькевич О. О., Василенко О. М. Формування культури мовлення майбутніх документознавців під час фахової підготовки у ВНЗ. *Аркадія*. 2016. № 1. С. 165–169.
132. Пасинок В. Г. Мовленнева культура сучасного викладача і студента. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Іноземна філологія*. 2016. Вип. 84. С. 168–176.

133. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : навч. посіб. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 228 с.
134. Пентилюк М. І. Культура професійного спілкування через призму лінгводидактики. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. 2012. Випуск 31. С. 137–142.
135. Пентилюк М. Практикум з методики навчання української мови / Колектив авторів за редакцією М. І. Пентилюк: С. О. Караман, О. В. Караман, О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна, І. В. Гайдаєнко, Т. Г. Онукевич, З. П. Бакум, Н. М. Дика. Київ : Ленвіт, 2003. 302 с.
136. Пентилюк М. І., Маруніч І. І., Гайдаєнко І. В. Ділове спілкування та культура мовлення : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 224 с.
137. Підготовка викладачів вищої школи в умовах магістратури: теоретико-методологічні засади: монографія / за ред. Я. В. Цехмістера // Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ : ТОВ «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2014. 708 с.
138. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике. Москва : Высш. шк., 2004. 512 с.
139. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ, 2007. 144 с.
140. Попчук О. Професійна культура документознавця: сутність феномена. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 1. С. 128 – 134.
141. Попчук О. В. Професійна культура документознавця : навчально-методичний посібник. Рівне : РДГУ, 2013. 80 с.
142. Практикум з методики навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі : навч. посібник / Горошкіна О. та ін.; за ред. О. Горошкіної та С. Карамана. Київ, 2015. 250 с.
143. Приходько О. В. Развитие речевой культуры будущих бакалавров в процес се профессиональной підготовки в вузе : дис. ... канд. пед. наук :

13.00.08 – теорія и методика професійного образования. Красноярск, 2017. 262 с.

144. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII, редакція від 19.07.2021, підстава – v001p710-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 18.09.2021).

145. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : постанова КМУ № 1341 від 23.11.2011, зі змінами, в редакції постанови Кабінету Міністрів України № 519 від 25.06.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/519-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.09.2021).

146. Про затвердження Переліку спеціалізацій підготовки здобувачів вищої та фахової передвищої освіти за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)», за якими здійснюється формування та розміщення державного замовлення : наказ МОН України № 292 від 21.03.2016, в редакції від 02.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0532-16#n16> (дата звернення: 18.09.2021).

147. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2658-XII, поточна редакція від 16.07.2020, підстава 692-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 18.09.2021).

148. Про Концепцію державної мовної політики : Указ президента України 161/2010 від 15.02.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161/2010#Text> (дата звернення: 01.11.2018).

149. Про невідкладні заходи щодо зміцнення державного статусу української мови та сприяння створенню єдиного культурного простору України : Указ президента України 156/2018 від 31.05.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156/2018#Text> (дата звернення: 01.11.2018).

150. Про схвалення Концепції Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року : розпорядження КМУ № 474-2021-р від 19.05.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 18.09.2021).

151. Про схвалення Стратегії популяризації української мови до 2030 року : розпорядження КМУ № 596-2019-р від 17.07.2019, у редакції від 19.05.2021, підстава 474-2021-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/596-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 18.09.2021).

152. Психологический словарь / под общей науч. ред. П. С. Гуревича. М. : ОЛМА Медиа Групп, 2007. 800 с.

153. Реєстр суб'єктів освітньої діяльності. URL: <https://registry.edbo.gov.ua/opendata/educators/> (дата звернення 01.10.2018).

154. Рекомендації Міністерства освіти і науки України щодо впровадження змішаного навчання в закладах фахової передвищої та вищої освіти від 24.06.2020 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2020/zmyshene%20navchanny/zmishanenavchannia-bookletspreads-2.pdf> (дата звернення: 10.04.2021).

155. Решетілова О. М. Методи навчання української професійної лексики майбутніх документознавців. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2015. Вип. 4. С. 99–103.

156. «Риторика» Аристотеля / Пер. с греч. И. Платоновой. С.-Петербург : типография В. С. Балашова. 1894. 204 с.

157. Русанівський В. М., Єрмоленко С. Я. Життя слова. Київ : вид-во при Київ. держ. у-ті видавничого об'єднання «Вища школа», 1978. 192 с.

158. Русова С. Вибрані педагогічні твори : У 2-х кн., Кн. 1 / За ред. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук. Київ: Либідь, 1997. 278 с.

159. Савенкова Л. О. Мовленнєва діяльність викладача : навчальний посібник. К. : КНЕУ, 2006. 192 с.

160. Селевко Г. Педагогические технологии на основе дидактического и методического усовершенствования УВП. Москва, 2005. 288 с.
161. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации : [моногр. учеб. пособ.]. Київ : Брама, Изд. Вовчок О. Ю., 2004. 336 с.
162. Семенов О. М. Культура наукової української мови : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 216 с.
163. Семенов О. М., Семеніхіна О. В. Методичне забезпечення формування мовної культури майбутніх докторів філософії, документознавців, в умовах цифрового суспільства. *Фізико-математична освіта*. 2017. Випуск 4 (14). С. 281–288.
164. Семенов О., Сьоміна А. Професійно-мовленнєва підготовка майбутніх фахівців із документознавства в умовах університетської освіти: термінологічний і культурологічний компоненти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 5 (79). С. 235–247.
165. Сивак О. А. Формування професійних компетентностей майбутніх документознавців у процесі навчання інформатичних дисциплін : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Бердянськ, 2014. 22 с.
166. Сивак О. А. Формування професійних компетентностей майбутнього фахівця з документознавства. *Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании 2013* : материалы международной науч.-прак. конф. (Одесса, Украина, 18–29 июня 2013 р.). Одесса, 2013. Випуск 2 (Т. 12). С. 21–26.
167. Слободяник М. С. Библиотека. Документ. Комунікації: вибрані праці (до 60-річчя від дня народж. і 35-річчя наук. діяльності) / М. С. Слободяник ; уклад. О. Г. Кириленко, наук. ред. В. Г. Чернець. К. : Ліра-К., 2010. 308 с.
168. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. Київ : Довіра. 2000. 1018 с.

169. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ, 1985. 966 с.
170. Словник іншомовних слів : тлумачення, словотворення та слововживання / за ред. С. Я. Єрмоленко. – Харків : Фоліо, 2006. 623 с.
171. Словник-довідник з професійної педагогіки / за ред. А. В. Семенової. Одеса : Пальміра, 2006. 364 с.
172. Словник української мови: Академічний тлумачний словник (1970 – 1980): в 11 т. Т. 4 / редкол. : І. К. Білодід (голова), А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк. К. : Наук. думка, 1979. 840 с.
173. Словник української мови: Академічний тлумачний словник (1970 – 1980): в 11 т. Т. 10 / редкол. : І. К. Білодід (голова), А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк. К. : Наук. думка, 1979. 659 с.
174. Стамбульська Т. І. Формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Івано-Франківськ, 2018. 307 с.
175. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, затверджений наказом Міністерства освіти і науки України № 1460 від 21.11.2019 року. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzheni-standarti-vishoyi-osviti> (дата звернення: 20.04.2020).
176. Степанов О. М., Фіцула М. М. Основи психології і педагогіки : посібник. К. : Академвидав, 2003. 504 с.
177. Струганець Л. В. Культура мови. Словник термінів. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. 88 с.
178. Струганець Л. В. Культура української мови і мовна особистість учителя : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Терноп. держ. пед. у-т. Тернопіль, 1996. 226 с.

179. Сурмін Ю. П. Майстерня вченого : підр. для науковця. Київ : НМЦ «Консорціум з удосконалення менеджменту освіти в Україні», 2006. 302 с.
180. Сучасна українська літературна мова : стилістика / за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1973. 588 с.
181. Сучасний студент у контексті особистісно-діяльнісного підходу: за результатами науково-методичних досліджень : Колективна монографія / за заг. і наук. ред. О. Б. Бігич. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2014. 148 с.
182. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. / за ред. О. І. Пометун. Київ, 2006. 192 с.
183. Теория и практика педагогического эксперимента / под ред. А. И. Пискунова, Г. В. Воробьева. Москва : Педагогика, 1979. 208 с.
184. Терещенко В. М., Панченков А. О. Методика реалізації Українського правопису в новій редакції у закладах загальної середньої освіти : навчально-методичний посібник. Харків : Соняшник, 2019. 256 с.
185. Терещук Г. В., Сидоренко В. К. Основи педагогічних досліджень. Ольштин : WSiE NWP, 2010. 328 с.
186. Тимченко Р. Теоретичні засади професійної підготовки майбутніх документознавців у процесі вивчення фахових дисциплін. *Society. Document. Communication. A series of «Historical science»*. 2019. Ed. 8. С. 284 – 297
187. Токарєва О. В. Формування мовленнєвої культури майбутніх фахівців морської галузі у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Херсон, 2018. 334 с.
188. Токарська А. С., Кочан І. М. Культура фахового мовлення правника : навч. посіб. Львів : Світ, 2003. 312 с.
189. Топіха В., Шлапак Н. Синтаксичні особливості ділового мовлення. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2011. № 11–12 (111). С. 58–67.

190. Трегуб С. Є. Критерії виявлення рівнів сформованості культури фахового мовлення майбутніх фармацевтів. *Науковий огляд*. 2014. Т.7. № 6. URL : <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/255> (дата звернення: 01.10.2021).

191. Тур О. М. Концепція професійного спрямування (Вступ до фаху): навчальний посібник. Полтава: Полтавський НТУ. 2017. 96 с.

192. Тур О. М. Професійно-комунікативна компетентність майбутнього документознавця: зміст і структура. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Педагогіка»*. Тернопіль: ТНПУ, 2014. № 2. С. 53–57

193. Українська мова : Енциклопедія / ред. В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. Вид. 2-ге, випр. і доп. Київ : Вид. «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

194. Українська мова за професійним спрямуванням : практикум : навчальний посібник / за ред. доктора педагогічних наук Т. В. Симоненко. 2-е вид. стереотип. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 272 с.

195. Українська мова : словник-довідник / А. П. Загнітко, В. Д. Познанська, З. Л. Омельченко, В. В. Мозгунов та ін. Донецьк : Центр підготовки абітурієнтів, 1998. 144 с.

196. Український правопис / схвалено КМУ (Постанова № 437 від 22 травня 2019 р.) спільним рішенням Президії Національної академії наук України (протокол № 22/10 від 24 жовтня 2018 р.) і Колегії Міністерства освіти і науки України (протокол № 10/4-13 від 24 жовтня 2018 р.); затверджено Українською національною комісією з питань правопису (протокол № 5 від 22 жовтня 2018 р.). URL: <https://drive.google.com/file/d/1p0moU61Yrg4RskpJYt1jxkiAa5vrd0mM/view> (дата звернення: 18.09.2021).

197. Ушинский К. Д. Собрание сочинений : в 11 т. Т.3. М-Л. : Изд-во АПН РСФСР. 1948. 692 с.

198. Федоренко О. І., Мариківська Г. А. Культурне мовленнєве середовище як умова формування мовленнєвої культури курсантів і студентів у ЗВО. *Proceedings of the 3rd International scientific congress of scientists of Europe*. Premier Publishing s.r.o. Vienna. 2019. С. 974–984. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4614/THE%20THIRD%20INTERNATIONAL%20SCIENTIFIC%20CONGRESS%20OF%20SCIENTISTS%20OF%20EUROPE.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 01.10.2021).

199. Федорук О. М. Формування професійної компетентності документознавця з використанням систем електронного документообігу: аналіз головних проблем. *Молодий вчений*. 2018. № 1 (53). С. 391–394.

200. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В. І. Шинкарук / НАН України. Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди. Київ : Абрис, 2002. 744 с.

201. Фіцула М. М. Вступ до педагогічної професії : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. 2-е вид. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. 136 с.

202. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. 3-тє вид., стер. К. : Академвидав, 2009. 560 с.

203. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : монографія / Богуш А. М. та ін. ; за заг. ред. А. М. Богуш. Одеса : ПНЦ АПН України, 2008. 272 с.

204. Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів засобами інформаційно-комунікаційних технологій : монографія / за науковою редакцією М. С. Вашуленка. Суми : Вінніченко М. Д., 2017. 410 с.

205. Харченко І. І. Особливості методики формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища закладів вищої освіти. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. № 1 (68), лютий 2020.

С. 287–282. URL: <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/ped-visnik-68-2020-53.pdf> (дата звернення: 01.10.2021).

206. Харченко С. В. Культура мови – Ортологія – Нормативістика. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Філологічні науки*. 2016. Вип. 257. С. 25–32.

207. Хоцкіна С. М. Аспекти формування культури мовлення в контексті сучасної вищої професійної освіти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Випуск 57. С. 221–224.

208. Циганій С. О. Формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Київ, 2017. 239 с.

209. Чередниченко І. Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови. Київ : Радянська школа, 1962. 495 с.

210. Чумаченко Д. В. Структурно-змістова модель підготовки педагогів професійного навчання з документознавства в педагогічних університетах. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. 2018. Випуск 168. С. 288–292.

211. Швецова-Водка Г. Н. Общая теория документа и книги : учеб. пособие. Москва : Рыбари; Киев : Знання, 2009. 487 с.

212. Швецова-Водка Г. Н. Документознавство : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 398 с.

213. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. 2-ге вид., виправ і доповнен. Київ : Алерта, 2011. 696 с.

214. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підруч. 6-те вид., перероб. і допов. Київ : Знання, 2008. 310 с.

215. Шилінська І. Ф. Структура та рівні сформованості культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Педагогіка. Соціальна робота*. 2011. № 20. С. 184–186.

216. Щербак О. І., Софій Н. З., Бович Б. Ю. Теорія і практика оцінювання навчальних досягнень : навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2014. 136 с.

217. Янишин О. К. Ефективність формування комунікативних умінь майбутніх документознавців за допомогою медіаосвітніх технологій. *Науковий вісник Інституту гуманітарної підготовки*. Івано-Франківськ: Факел, 2009. С. 190–201.

218. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. Москва, 2001. 366 с.

219. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації. Київ : «Академія», 2011. 304 с.

220. Bär J. A. Darf man als Sprachwissenschaftler die Sprache pflegen wollen? – Anmerkungen zu Theorie und Praxis der Arbeit mit der Sprache, an der Sprache, für die Sprache. *Zeitschrift für germanistische Linguistik (ZGL)*. 2002. № 30. P. 222–251.

221. Buttler D., Kurkowska H., Satkiewicz H. Kultura języka polskiego. Warszawa, 1976. 297 p.

222. Doroszewski W. O kulturę słowa. Warszawa, 1985. t. I. 322 p.

223. Greule Albrecht. Sprachkultivierung – Theorie und Praxis in Deutschland. Europäische Sprachkultur und Sprachpflege / in Greule and Lebsanft (eds). Tübingen, 1998. P. 25–36.

224. Havranek B. Uvodem. *Slovo a slovesnost*. 1935. № 1. P. 1.

225. Karas Olena. Forming the speech culture of the future specialists in documentation. *The 21st Century Challenges in Education and Science* : матеріали VIII Всеукраїнських науково-педагогічних читань молодих учених, магістрантів, студентів іноземними мовами, [Випуск 8], м. Глухів, 14–15 квітня 2020 р. Глухів, 2020. С. 161–163.

226. Karas Olena. The problem of the text-centered approach in the forming of the communicative competence of the future specialists in documentation. *The 21st Century Challenges in Education and Science* : матеріали VII науково-педагогічних читань молодих учених, магістрантів, студентів іноземними мовами, [Випуск 7], м. Глухів, 17–18 квітня 2019 р. Глухів, 2019. С. 285–287.

227. Kramersch C., Widdowson H. *Language and culture*. Oxford: Oxford University Press. 1998. 134 p.

228. Lampert G. «To hell with the future, we'll live in the past»: Ideas and Ideologies of Language Culture in Britain. *Europäische Sprachkultur und Sprachpflege*. – Tübingen : Narr, 1998. P. 37–62.

229. Markowski A. *Kultura języka. Nowy słownik poprawnej polszczyzny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002. 1650 p.

230. Markowski A. *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*. Warszawa, 2005. 292 p.

231. Wimmer Rainer. *Sprachkritik und Sprachkultur. Tendenzen der deutschen Gegenwartssprache*, ed. Hans J. Heringer et al. Tübingen, 1994. P. 253–264.

ДОДАТКИ

Додаток А

Підходи вітчизняних науковців до тлумачення понять «культура мови», «культура мовлення», «мовленнєва культура»

Культура мови	Культура мовлення	Мовленнєва культура
1	2	3
<p><i>Культура мови</i> – «сукупність комунікативних якостей літературної мови, що виявляються за різних умов спілкування відповідно до мети і змісту висловлювання» [178, с. 19].</p>	<p><i>Культура мовлення</i> «включає в себе, перше, безумовне дотримання (усно і на письмі) норм літературної мови; по-друге, мовленнєву майстерність того, хто говорить або пише» [16, с. 39].</p>	<p><i>Мовленнєва культура</i> – це «складник загальної культури людини, що включає мовленнєвий інтелект, культурно-мовленнєвий тезаурус, мовленнєву поведінку; культурно-мовленнєвий простір кожної людини поліфонічний, багатомірний і принципово незавершений; творчий розвиток особистості обумовлено вмінням чітко, логічно і правильно мислити та висловлювати власні думки» [159, с. 28]</p>
<p><i>Культура мови</i> «є показником її унормованості, визначається загальноприйнятими нормами орфоепічними, лексичними, словотворними, граматичними, правописними та стилістичними» [16, с. 38].</p>	<p><i>Культура мовлення</i> – «вміння володіти мовою» [117, с. 7].</p> <p><i>Культура мовлення</i> – «лінгводидактична наука, яка вивчає стан і статус (критерії, типологію) норм сучасної української мови в конкретну епоху та рівень лінгвістичної компетенції сучасних мовців, соціальний та особистісний аспекти їх культуромовної діяльності» [117, с. 7].</p>	<p><i>Мовленнєва культура</i> – «показник комунікативної компетентності, складну систему мовних знаків, що ґрунтується на мовних і моральних правилах та нормах поведінки» [1, с. 8].</p>

Продовження додатка А

1	2	3
<p><i>Культура мови</i> – це «ознайомлення з мовними нормами; ... власне мовна майстерність – володіння нормами літературної мови, вміння користуватися її виражальними засобами в різних умовах спілкування відповідно до мети і змісту мовлення; розділ мовознавчої науки, в якому розглядається питання дотримання мовних норм і доцільності вживання мовних засобів» [188, с. 59–60].</p>	<p><i>Культура мовлення</i> «є свідченням особистісного рівня кожної особистості, того, яку вона створює навколо себе вербальну комунікативну ситуацію, мовну ауру, що формує мовний смак чи несмак» [117, с. 7].</p>	<p><i>Мовленнєва культура</i> (на прикладі молодших школярів) – це «інтегральна духовна властивість особистості, яка відбиває здатність людини до культурномовленнєвої діяльності, спрямованої на загальнокультурну комунікацію, засновану на принципах естетизації й гуманістичній спрямованості поведінки» [21, с. 98].</p>
<p><i>Культура мови</i> – «галузь мовознавства, що займається утвердженням норм на всіх мовних рівнях; культура мови виробляє наукові критерії в оцінюванні мовних явищ, виявляє тенденції розвитку мовної системи, проводить цілеспрямовану мовну політику, сприяє втіленню норм у мовну практику; культура мови має регулювальну функцію, адже пропагує нормативність, забезпечує стабільність, рівновагу мови, хоча водночас живить її, оновлює» [119, с. 53].</p>	<p><i>Культура мовлення</i> – «не дається людині від народження – вона набувається в процесі спілкування. Тому людина повинна дбати про якість свого мовлення в будь-якій ситуації спілкування» [6, с. 18].</p> <p><i>Культура мовлення</i> – «це й культура мислення та культура суспільних (соціальних) і духовних стосунків людини» [102, с. 38]</p>	<p><i>Мовленнєва культура</i> – це «сукупність знань, умінь, навичок, які відповідають ustalеним мовним нормам та забезпечують неутруднену побудову мовленнєвих висловлювань для оптимального вирішення виробничих завдань на основі діалогічного спілкування та в іншомовному середовищі» [187, с. 86].</p>

Продовження додатка А

1	2	3
<p><i>Культура мови</i> – «1) лінгвістична наука, що вивчає суспільне життя мови в конкретний історичний час і регламентує користування мовою в суспільстві; 2) досконале володіння літературною мовою; 3) система ознак і вимог досконалої літературної мови; 4) мовна культура особистості, колективу, певної групи населення» [99, с. 302].</p>	<p><i>Культура мовлення</i> – «передбачає дотримання мовних норм вимови, наголосу, слововживання і побудови висловів, точність, ясність, чистоту, логічну стрункість, багатство і доречність мовлення, а також дотримання правил мовленнєвого етикету» [119, с. 53].</p>	<p><i>Мовленнєва культура (культура мовлення)</i> – «нормативне послуговування вчителем мовою, володіння цілісними і системними знаннями про мову і мовлення, усвідомлення свого національного коріння, сповідування принципів полікультурності, ушанування виховних цінностей культури інших народів, уміння захопити кожного учня емоційним, пристрасним словом і через нього формувати толерантну особистість із розвиненим почуттям поваги до інших культур» [19, с. 6].</p>
<p><i>Культура мови</i> – це «культура житейської бесіди, культура читання художньої літератури, культура виступів у пропагандистському гуртку і з лекторської кафедри; ступінь прилучення людини до національного мистецтва, запас знань, любов до рідної мови, невтомне прагнення вбирати в себе те, що створив художній геній рідного народу» (А. Степанов) [15, с. 7].</p>	<p><i>Культура мовлення</i> – «є елементом зовнішнього вигляду людини; сучасна концепція культури мовлення як об'єкта лінгвоекології включає в себе чотири аксіологічних (оцінних) компоненти: мовний, комунікативний, естетичний, етичний» [133, с. 170].</p>	<p><i>Мовленнєва культура</i> – це «<...>охоплює мову, форми втілення мовлення, сукупність загальнозначущих мовленнєвих творів певною мовою, звичаї та правила спілкування, вербальні і невербальні компоненти комунікації, закріплені в мовній картині світу; способи передавання, зберігання та оновлення мовних традицій, мовну свідомість народу в побутових і професійних формах, науку про мову» [219].</p>

Продовження додатка А

1	2	3
<p><i>Культура мови</i> (культура мовлення) – передбачає «виразність, правильність, логічність, точність відносно будь-якої ситуації спілкування» [82, с. 12].</p> <p><i>Культура мови</i> – «тісно пов’язана з особливостями розвитку й функціонування мови, а також з мовною діяльністю. Мовна культура не обмежується тільки правильністю мови, вона дає можливість знаходити при спілкуванні нові мовні форми, регулює вживання мовних засобів, допомагає оволодіти нормами літературної мови» [42, с. 138].</p>	<p><i>Культура мовлення</i> – «1) збереження мовних норм, виявляється у грамотності, точності, ясності, чистоті, логічності тощо; 2) розділ мовознавства, який вивчає функціонування мови в суспільстві з погляду її нормативності, регламентує правила послуговування літературною мовою; 3) зіставлення різних форм усної й писемної мови, з’ясування норм літературної мови на всіх рівнях мовної системи, що дає можливість не тільки виявляти тенденції її розвитку, а й впливати на цей процес, сприяти реальному втіленню в мовній практиці норм літературної мови <...>» [99, с. 302].</p>	<p><i>Мовленнєва культура суспільства</i> – це «відбір та зберігання найкращих зразків мовленнєвої діяльності, створення літературної класики та дотримання норм літературної мови» [219, с. 140–141].</p> <p><i>Мовленнєва культура особистості</i> – «індивідуальна, залежить від ерудиції у сфері мовленнєвої культури і постає як уміння користуватися цією ерудицією» [219, с. 140–141].</p>
<p><i>Культура мови</i> – це «сукупність таких якостей, які мають найкращий вплив на адресата із врахуванням конкретних обставин і відповідно до поставленої мети: багатство (різноманітність) мови, її чистота, виразність, ясність і зрозумілість, точність і правильність» [18, с. 102].</p>	<p><i>Культура мовлення</i> – «це досконале володіння мовою, її нормами, уміння правильно, точно, виразно передавати свої думки засобами мови, добираючи останні відповідно до мети й ситуації спілкування» [88, с. 144].</p>	<p><i>Мовленнєва культура</i> (на прикладі старшокласників) – це «інтегративна особистісна якість, що відбиває спроможність людини здійснювати ефективну мовленнєву діяльність на основі врахування поставленої мети й наявної мовленнєвої ситуації, а також норм літературної мови» [112, с. 47, 78].</p>

Продовження додатка А

1	2	3
<p><i>Культура мови</i> – це «не професіональне вміння, властиве і необхідне лише професіям, так би мовити, за традицією «інтелігентним», а одна з важливих рис і властивостей найширших мас громадян, усього того широкого кола непрофесіональної інтелігенції, що створилася в нашій країні внаслідок здійснення культурної революції, поширення освіти, технічного прогресу у виробництві, який, у свою чергу, сприяв піднесенню загальнокультурного рівня населення – працівників промислового і сільськогосподарського виробництва» [180, с. 52].</p>	<p><i>Культура мовлення</i> – «1) лінгвістична галузь філологічної науки, яка досліджує мовленнєве життя суспільства в певний період його існування та встановлює на науковій основі норми користування мовою як основним засобом спілкування, формування та вираження думок з метою вдосконалення мови як знаряддя культури; 2) якість мови, що реалізується в процесі мовлення та ситуації спілкування логічно, ясно, зрозуміло, доречно, виразно, різноманітно й естетично висловлювати свою думку» [111, с. 20–21].</p>	
<p><i>Культура мови</i> – «тісно пов'язана з культурою думки; вона передбачає змістовність, точність, ясність і логічність думки; настільки широке поняття, що пов'язується з самим змістом особистості людини, її духовного обличчя, її громадського і творчого життя» [15, с. 7].</p>	<p><i>Культура мовлення</i> – «спроможність використання найоптимальніших мовних засобів у змодельованих типових ситуаціях професійного спрямування, дотримуючись літературних норм» [131, с. 167].</p>	

Продовження додатка А

1	2	3
<p><i>Культура мови</i> – це «невід’ємна ознака освіченої, всебічно розвиненої людини ... вміння активно використовувати як знаряддя спілкування сучасну літературну мову з усіма багатими можливостями мовно-стильового розшарування, з притаманними літературній мові нормами» [157, с. 5].</p>	<p><i>Культури мовлення юриста</i> – «багаторівнева професійно особистісна якість, що виявляється в досконалому володінні мовою, її нормами, вміннями правильно, точно, виразно передавати свої думки, впливати на почуття й емоції слухачів за допомогою мовних і позамовних засобів, добираючи останні відповідно до мети та ситуації спілкування» [88, с. 147].</p>	
<p><i>Культура мови</i> – це «наука, що вивчає нормативність мови, її відповідність тим вимогам, що ставляться перед мовою в суспільстві <...>. Вона розробляє правила вимови, наголошення, слововживання, формотворення, побудови словосполучень і речень та вимагає від мовців їх дотримання» [136, с. 12].</p>	<p><i>Культура мовлення</i> – це «сукупність і система комунікативних якостей мовлення, володіння літературними нормами на всіх мовних рівнях, в усному і писемному мовленні, вміння користуватися мовностилістичними засобами і прийомами з урахуванням умов і цілей комунікації; упорядковану сукупність нормативних мовленнєвих засобів, вироблених практикою людського спілкування, які оптимально виражають зміст мовлення і задовольняють умови і мету спілкування» [203, с. 25].</p>	

Продовження додатка А

1	2	3
<p><i>Культура мови</i> – це «знання мови в багатоманітному вияві її стильових різновидів і жанрів, уміння вибрати мовно-виражальні засоби, форму, манеру висловлення залежно від теми повідомлення, залежно від того, яку реакцію в слухача, читача, який настрій хоче мовець викликати» [157, с. 8].</p>	<p><i>Культура мовлення</i> – це «така організація мовних засобів, які в будь-якій ситуації спілкування за дотримання сучасних мовних норм та етики спілкування забезпечують досягнення комунікативних завдань» [219, с. 140].</p>	
<p><i>Культура наукової мови</i> – це «нормативне застосування наукової мови в усній і писемній, діалогічній і монологічній формах, високий рівень мовно комунікативної культури» [162, с. 6].</p>	<p><i>Культура мовлення</i> – це «такі якості мовлення того, хто говорить чи пише, які забезпечують людині ефективно досягнення мети спілкування з дотриманням правил, етичних норм, ситуативних і естетичних нюансів» [1, с. 8].</p>	
<p><i>Культура мови</i> – це «галузь знань, яка вивчає нормативність мови, її відповідність суспільним вимогам; індивідуальна здатність особи вільно володіти різними функціональними стилями» [24, с. 127].</p>	<p><i>Культура мовлення</i> – це, «по-перше, постійна інтенсивна робота думки, спрямованої на те, щоб висловитися якнайчіткіше, якнайправильніше; по-друге, це часто відмова від улюблених висловів, якщо вони недоречні; це забуття власного «я», власних амбіцій заради рідного слова цілої нації» [60, с. 16].</p>	

Продовження додатка А

1	2	3
<p><i>Культура мови</i> – це «галузь мовознавства, що кодифікує норми, стандарти репрезентації мовної системи. Вона не лише утверджує норми літературної мови, а й пропагує їх, забезпечуючи стабільність і рівновагу мови» [213, с. 67].</p>	<p><i>Культура мовлення</i> – це «володіння нормами літературної мови (орфоепічними, лексичними, граматичними, орфографічними, пунктуаційними, стилістичними)» [127, с. 10].</p>	
<p><i>Культура мови</i> – це «мовознавча наука, яка на основі даних лексики, фонетики, граматики, стилістики формує критерії усвідомленого ставлення до мови й оцінювання мовних одиниць і явищ, виробляє механізми нормування і кодифікації (введення в словники та у мовну практику)» [117, с. 6].</p>	<p><i>Культура мовлення</i> – це «володіння нормами літературної мови, вміння користуватися всіма її засобами залежно від умов спілкування, мети і змісту мовлення; знання правил і традицій національної мови і мови професійної» [81, с. 8–9].</p>	
<p><i>Культура мови</i> – це «відповідність мови не тільки сучасним літературним нормам, а й іншим якостям, що свідчать про її комунікативну досконалість. Це точність, логічність, чистота, виразність, багатство, доцільність» [141, с. 56].</p>	<p><i>Культура мовлення (мовленнєва культура)</i> – це «невід’ємна складова загальної культури особистості. Володіння культурою мовлення – важлива умова професійного успіху та фахового зростання [213, с. 68].</p>	

Продовження додатка А

1	2	3
<p><i>Культура мови</i> – це «сукупність комунікативних якостей літературної мови, що виявляються за різних умов спілкування відповідно до мети і змісту висловлювання» [177, с. 31].</p>	<p><i>Культура мовлення</i> – це «досконале володіння літературною мовою, її нормами у процесі мовленнєвої діяльності особистості» [194, с. 55].</p>	
<p><i>Культура мови</i> – це «удосконалення літературної мови й індивідуального мовлення, виявлення тенденцій мовного розвитку, реальне втілення у мовній практиці норм літературної мови; відповідна мовна політика у державі» [177, с. 31].</p>	<p><i>Культура мовлення</i> – це «володіння адресантом нормами усного і писемного літературного мовлення, уміння використовувати зображальні засоби мовного коду в різних умовах, сферах, регістрах спілкування відповідно до мети і змісту комунікації» [11, с. 347].</p>	
<p><i>Культура мови</i> – це «самостійна лінгвістична дисципліна, яка вивчає стан і статус норм літературної мови в певну епоху, а також рівень лінгвістичної компетенції мовних особистостей» [177, с. 31].</p>	<p><i>Культура мовлення</i> – це «нормативність і доцільність викладу інформації, тобто філологічне і психолого-педагогічне обґрунтування використання граматичних структур відповідно до умов і вимог конкретної ситуації» [162, с. 7].</p>	
<p><i>Культура рідної мови</i> – «важливий показник загальної культури людини» [52, с. 4].</p>	<p><i>Культура мовлення</i> – це «правила літературного мовлення та вміння ними користуватися» [136, с. 12].</p>	

Продовження додатка А

1	2	3
<p>Культура мови (мовна культура людини) – це дзеркало її духовної культури (В. Сухомлинський) [С213, с. 67].</p>	<p><i>Культура мовлення</i> – це «система вимог, регламентацій стосовно вживання мови в мовленнєвій діяльності (усній чи писемній)» [33, с. 57].</p>	
	<p><i>Культура мовлення</i> – це «упорядкована сукупність нормативних, мовленнєвих засобів, вироблених практикою людського спілкування, які оптимально виражають зміст мовлення і задовольняють умови і мету спілкування» [24, с. 127].</p>	

Анкета для викладачів

Шановні викладачі та викладачки!

Запрошуємо Вас узяти участь у дослідженні та відповісти на запитання анкети, оцінити рівень сформованості мовленнєвої культури.

Ваше щире долучення до опрацювання опитувальника дасть змогу дійти достовірних висновків та розробити методика формування мовленнєвої культури майбутніх фахівців професійної освіти з документознавства.

Заздалегідь дякуємо за участь у дослідженні, спрямованому на ствердження української мови та мовленнєвої культури, на розвиток особистості майбутнього фахівця-професіонала, здатного на належному рівні комунікувати в галузі професійної освіти та документознавства, успішно виконувати соціальні завдання та запити.

1. Зазначте Вашу посаду та стаж педагогічної діяльності _____

2. Поясніть, як Ви розумієте поняття «мовленнєва культура» та «культура мовлення». Чи є між ними різниця? _____

3. Назвіть складники мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання із документознавства _____

4. Обґрунтуйте Вашу думку щодо значення мовленнєвої культури в професійній діяльності майбутніх фахівців професійної освіти _____

Продовження додатка Б

5. Які освітні компоненти навчального плану підготовки майбутніх бакалаврів професійного навчання із документознавства, на Вашу думку, спрямовані на формування мовленнєвої культури? _____

6. Чи є модулі, теми навчальної дисципліни, яку Ви викладаєте, спрямовані на формування мовленнєвої культури? Якщо так, то зазначте назву дисципліни, теми

7. Які форми, методи та засоби Ви використовуєте у процесі формування мовленнєвої культури здобувачів вищої професійної освіти? _____

8. Як Ви оцінюєте свій рівень сформованості мовленнєвої культури?

- високий
- достатній
- середній
- низький
- важко сказати, оскільки _____

9. Як Ви оцінюєте рівень сформованості мовленнєвої культури бакалаврів професійної освіти із документознавства?

- високий
- достатній
- середній
- низький
- важко сказати, адже _____

10. Укажіть причини низького (середнього) рівня мовленнєвої культури здобувачів вищої професійної освіти _____

11. Які педагогічні умови, на Вашу думку, сприятимуть підвищенню рівня мовленнєвої культури бакалаврів професійного навчання із документознавства?

Щиро дякуємо за участь в анкетуванні!

Додаток В

**Аркуш експертного оцінювання вагомості педагогічних умов
формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного
навчання з документознавства**

Шановні викладачі та викладачки!

Просимо Вас присвоїти бали за ступенем важливості (4 – «так, важлива»; 3 – більше «так», ніж «ні»; 2 – більше «ні», ніж «так»; 1 – «ні, не важлива») педагогічних умов формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства.

	Педагогічна умова	Ранг
1.	Антропоцентризм навчання в колі взаємодії «викладач – студент», «студент – студент», «здобувач освіти – текст офіційно-ділового стилю» в системі професійної освіти	
2.	Реалізація особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів до формування мовленнєвої культури	
3.	Цілісність мовленнєвої підготовки на засадах міжпредметних зв'язків дисциплін гуманітарного циклу з авторською позакредитною навчальною дисципліною «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства»	
4.	Збагачення практичного компонента формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства	
5.	Упровадження позакредитної навчальної дисципліни «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства»	
6.	Створення мовленнєво культурного освітнього середовища (із долученням засобів інформаційно-комунікаційних технологій)	
7.	Диджиталізація освітнього офіційно-ділового середовища	
8.	Застосування традиційних та інноваційних форм, методів, прийомів і засобів навчання в процесі фахової підготовки	
9.	Забезпечення постійного вправлення майбутніх документознавців у красномовстві	
10.	Високий рівень мовленнєвої культури викладачів, які задіяні в освітньому процесі підготовки майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства	

Дякуємо за співпрацю!

**Завдання для студентів під час
«Педагогічної пропедевтичної практики»**

Мета практики – «ознайомлення студентів з організацією роботи педагога професійного навчання в професійно-технічних навчальних закладах, закріплення і вдосконалення базових професійно значущих вмінь та формування навичок, що необхідні під час виконання функцій педагога професійного навчання, майстра виробничого навчання» [51, с. 180].

Завдання 1. Оформіть перелік документації, з якою працює педагог професійного навчання в закладі професійно-технічної освіти.

Завдання 2. Проаналізуйте документацію, з якою педагог професійного навчання працює в установі, відповідно до вимог їх укладання.

Завдання 3. Здійсніть мовностилістичний аналіз документації педагога професійного навчання відповідно до норм сучасної української літературної мови, що функціонують в офіційно-діловому стилі (орфографічних, лексико-семантичних, морфологічних, синтаксичних, стилістичних, пунктуаційних).

Завдання 4. Зробіть бібліографічний опис 10 навчально-методичних видань фахового спрямування відповідно до ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні вимоги та правила складання».

Завдання 5. Під час проходження практики проаналізуйте рівень мовленнєвої культури педагогів професійного навчання, з'ясуйте найбільш поширені мовленнєві помилки та спробуйте спроектувати рекомендації щодо підвищення мовленнєвої культури.

Продовження додатка Г

Завдання 6. Розмежуйте жанри документів, що врегульовують практичну підготовку фахівців практичного навчання з документознавства, за рівнями стандартизації: високий/низький.

Направлення на педагогічну практику, індивідуальний план з практичної підготовки, відношення освітньої установи про проходження практики, довідка, характеристика, звіт, протокол захисту практики, відомість успішності, сертифікат щодо сформованості практичних компетентностей.

Завдання 7. Опрацюйте Національний класифікатор професій ДК 003:2010 (зі змінами) та проаналізуйте, які посади може обіймати здобувач освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Зіставте кваліфікацію, яку опановуєте Ви, з тим, що пропонують у класифікаторі, з'ясуйте, завдання практик повною мірою забезпечують формування результатів навчання, компетентностей для успішного виконання посадових обов'язків. Із яких суміжних професій Ви б хотіли пройти стажування, підвищення кваліфікації, здобути знання, навички в неформальній освіті?

Ціннісні орієнтації (за методикою М. Рокича)

напрацьовано з урахуванням наукових джерел [128; 90]

Зосередимо увагу на тому, що ...

Цінність – 1. Виражена в грошах вартість чого-небудь; ціна. 2. Те, що має певну матеріальну або духовну вартість. // Цінний предмет. Матеріальні цінності *ек.* – всі предмети (земля, будівлі, речі побуту і т. ін.), що мають певну вартість, ціну. 3. Важливість, значущість чого-небудь [за Словником української мови: академічним тлумачним словником].

Цінність – феномен, що має для людини велике значення і відповідає її актуальним потребам та ідеалам; опосередковане культурою поняття, яке є еталоном належного в досягненні потреб [за Л. Орбан-Лембрик].

Ціннісні орієнтації – спрямованість інтересів і потреб особистості на певну ієрархію життєвих цінностей, схильність надавати перевагу одним цінностям і заперечувати інші, спосіб диференціації особистісних об'єктів і явищ за їх особистісною значущістю [за Л. Орбан-Лембрик].

Термінальні цінності (цінності-цілі) – переконання в тому, що певна мета індивідуального існування (наприклад, щасливе сімейне життя) з особистого й суспільного поглядів варта того, щоб до неї прагнути [за М. Рокичем].

Інструментальні цінності (цінності-засоби) – переконання в тому, що певний образ ді'яння (наприклад, чесність, раціоналізм) з особистого й суспільного поглядів є найкращим у будь-яких ситуаціях [за М. Рокичем].

Настанова виконавцеві: спробуймо проставити ранг цінностей за ступенем їх значущості для Вас (від 1 до 18: від менш значущого до більш значущого) в обох таблицях.

Продовження додатка Д-1

Ранг цінності	Термінальні цінності
	Активне, діяльнісне життя (повнота й емоційна насиченість життя)
	Упевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх суперечностей, сумнівів)
	Життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, досягнуті життєвим досвідом)
	Здоров'я (фізичне та психологічне)
	Краса природи та мистецтва (осягнення (сприйняття) прекрасного в природі й мистецтві)
	Любов (духовна та фізична близькість з коханою людиною)
	Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальної скрути)
	Вірні друзі
	Пізнання (змога підвищувати власний освітній рівень, культуру)
	Продуктивне життя (повна реалізація власних сил, здібностей)
	Розваги (отримання задоволень, відсутність зобов'язань)
	Розвиток (робота над собою, постійне фізичне та духовне самовдосконалення)
	Свобода (самостійність учинків, незалежність суджень, оцінок)
	Суспільне визнання (повага колег, товаришів)
	Творчість (можливість творчої діяльності)
	Цікава робота
	Щасливе сімейне життя
	Щастя інших (добробут, розвиток інших людей, народу, людства)
Ранг цінності	Інструментальні цінності
	Акуратність (у речах і справах)
	Виконавська дисципліна
	Високі запити (вимогливість до життя)
	Вихованість
	Відповідальність
	Воля (умінні долати труднощі)
	Життєрадісність (оптимізм, почуття гумору)
	Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче)
	Нетерпимість до власних та чужих недоліків
	Освіченість (грунтовні знання, високий рівень загальної культури)
	Працелюбність
	Раціоналізм (уміння логічно мислити, приймати обґрунтовані рішення)
	Самоконтроль (стриманість, самодисципліна)
	Сміливість у доведенні власної думки, відстоюванні власної позиції
	Терпимість (до думок інших), уміння пробачати
	Чесність (щирість)
	Чуйність
	Широта поглядів (уміння розуміти, поважати погляди, звички, уподобання інших)

Додаток Д-2

Лист диференціювання системи термінальних та інструментальних цінностей

(за методикою «Ціннісні орієнтації» Рокича)

Шановний респонденте!

Запрошуємо Вас взяти участь у дослідженні та диференціювати цінності за трьома блоками, поставивши позначку (+) у відповідній графі.

Термінальні цінності

Цінність (Ц)	Імовірний блок		
	Ц професійної спрямованості	Ц особистого життя	Індивідуальні Ц
1	2	3	4
Активне, діяльне життя (повнота й емоційна насиченість життя)			
Упевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх суперечностей)			
Життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, досягнуті життєвим досвідом)			
Здоров'я (фізичне та психологічне)			
Краса природи та мистецтва (осягнення (сприйняття) прекрасного в природі й мистецтві)			
Любов (духовна та фізична близькість з коханою людиною)			
Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальної скрути)			
Вірні друзі			
Пізнання (змога підвищувати власний освітній рівень, культуру)			
Продуктивне життя (повна реалізація власних сил, здібностей)			
Розваги (отримання задоволень, відсутність зобов'язань)			
Розвиток (робота над собою, постійне фізичне та духовне самовдосконалення)			
Свобода (самостійність учинків, незалежність суджень, оцінок)			
Суспільне визнання (повага колег, товаришів)			
Творчість (можливість творчої діяльності)			
Цікава робота			
Щасливе сімейне життя			
Щастя інших (добробут, розвиток інших людей, народу, людства)			

Продовження додатка Д-2

Інструментальні цінності

Цінність (Ц)	Імовірний блок		
	Ц інтелектуально-професійної спрямованості	Ц спілкування	Індивідуальні Ц
1	2	3	4
Акуратність (у речах і справах)			
Виконавська дисципліна			
Високі запити (вимогливість до життя)			
Вихованість			
Відповідальність			
Воля (умінні долати труднощі)			
Життєрадісність (оптимізм, почуття гумору)			
Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче)			
Нетерпимість до власних та чужих недоліків			
Освіченість (грунтовні знання, високий рівень загальної культури)			
Працелюбність			
Раціоналізм (уміння логічно мислити, приймати обґрунтовані рішення)			
Самоконтроль (стриманість, самодисципліна)			
Сміливість у доведенні власної думки, відстоюванні власної позиції			
Терпимість (до думок інших), уміння пробачати			
Чесність (щирість)			
Чуйність			
Широта поглядів (уміння розуміти, поважати погляди, звички, уподобання інших)			

Щиро вдячні за участь у дослідженні!

**Анкета «Оцінювання цілей, що спонукають до оволодіння
мовленнєвою культурою»**

Шановний респонденте!

Просимо Вас за 4-ти бальною шкалою оцінити найголовніші цілі та мотиви, що спонукають Вас до оволодіння мовленнєвою культурою у фаховій підготовці.

Цінність результатів дослідження залежить від об'єктивності, відкритості та щирості оцінювання. Отримана інформація дасть змогу покращити освітній процес у закладах професійної освіти, підвищити рівень володіння мовленнєвою культурою майбутніх бакалаврів професійного навчання.

Звернімо увагу на те, що анкета вміщує пояснення слів, що є наскрізними в системі формування мовленнєвої культури українськомовної особистості.

№ з/п	Цілі та мотиви	Середній бал
1.	Удосконалення знань про мову ¹ і мовлення ² на всіх мовних рівнях ³	1 2 3 4
2.	Оволодіння мовними нормами ⁴ сучасної української літературної мови	1 2 3 4
3.	Підвищення рівня володіння унормованим усним та писемним мовленням	1 2 3 4
4.	Стремління до мовленнєвого самовдосконалення	1 2 3 4
5.	Опанування етикетними формулами ⁵ спілкування в професійній діяльності	1 2 3 4
6.	Оволодіння правильним, виразним, доступним, логічним, точним, переконливим мовленням	1 2 3 4
7.	Оволодіння знаннями та вміннями правильно укладати документи ⁶ , що функціонують у професійній діяльності	1 2 3 4
8.	Створення довірливих, відкритих, доброзесних стосунків у процесі міжособистісної комунікації в освітньому середовищі	1 2 3 4
9.	Оволодіння сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями ⁷ як складником мовленнєвої культури	1 2 3 4
10.	Здійснення мовленнєвого самоконтролю	1 2 3 4

Продовження додатка Е

Методичний коментар до анкети

1. *Мова* – це засіб спілкування, мислетворення, інтелектуального та естетичного освоєння світу, нагромадження і збереження людського досвіду (за З. Мацюк, Н. Станкевич).

2. *Мовлення* – це конкретний, практичний вияв мови, «мова в дії», реалізація мови у різних сферах життєдіяльності (за З. Мацюк, Н. Станкевич).

3. *Мовний рівень* – це ярус мовних одиниць якогось одного типу.

- *Фонетичний рівень* – звуки мови.
- *Фонологічний рівень* – фонеми.
- *Акцентний рівень* – наголоси.
- *Морфемний рівень* – морфеми.
- *Синтаксичний рівень* – словосполучення і речення.
- *Лексичний рівень* – лексичне значення слів.
- *Графічний рівень* – графеми.
- *Орфографічний рівень* – орфограми.
- *Пунктуаційний рівень* – пунктограми (за Л. Мацько та Л. Кравець).

4. *Мовні норми* – це сукупність правил реалізації мовної системи, прийнятих на певному етапі розвитку суспільства як взірць (за З. Мацюк, Н. Станкевич).

- Орфоепічні норми.
- Акцентуаційні норми.
- Лексичні норми.
- Фразеологічні норми.
- Морфологічні норми.
- Синтаксичні норми.
- Орфографічні норми.
- Пунктуаційні норми.
- Стилістичні норми.

5. *Етикетні формули* – це стійкі словосполучення, рекомендовані суспільством для встановлення мовленнєвого контакту співрозмовників, наприклад: *вітання (Добрий день!), вибачення (Перепрошуємо Вас ... Просимо вибачення за ...), прохання (Запрошуємо Вас ...), подяка (Дякую! Дозвольте подякувати Вам ...), прощання (До побачення!)* (за Л. Мацько).

6. *Документ* – це основний вид тексту в офіційно-діловому стилі; діловий папір, що посвідчує певний юридичний факт, підтверджує право на що-небудь, служить доказом чого-небудь (за Л. Мацько та Л. Кравець).

7. *Інформаційно-комунікаційні технології* – сукупність програмних, технічних, комп'ютерних і комунікаційних засобів, а також способів та новаторських методів їхнього застосування для забезпечення високої ефективності й інформатизації освітнього процесу (за А. Дзюбенком).

Методика діагностики особистості на мотивацію до успіху

(за Т. Елерсом)

Шановний респонденте!

Запрошуємо Вас взяти участь у дослідженні та на кожне із запропонованих питань дати відповідь «так» або «ні».

1. Коли є вибір між двома варіантами, справу краще зробити швидше, ніж відкласти на певний час.
2. Я легко дратуюся, коли помічаю, що не можу на всі 100% виконати завдання.
3. Коли я працюю, це виглядає так, ніби я віддаюся на повну.
4. Коли виникає проблемна ситуація, я найчастіше ухвалюю рішення одним з останніх.
5. Коли в мене два дні поспіль немає ніяких справ, я втрачаю спокій.
6. Бувають дні, коли мої успіхи нижче середніх.
7. Моє ставлення до себе більш суворе, ніж до інших.
8. Я більш доброзичливий(-а), ніж інші.
9. Коли я відмовляюся від складного завдання, то потім суворо засуджую себе, бо знаю, що в ньому я досяг(-ла) би успіху.
10. У процесі роботи мені потрібні невеликі для відпочинку.
11. Старанність – це не основна моя риса.
12. Мої досягнення в справах не завжди однакові.
13. Мене більше приваблює інша робота, ніж та, якою я займаюся.
14. Осуд стимулює мене сильніше, ніж похвала.
15. Я знаю, що мої колеги (одногрупники) вважають мене діловою людиною.
16. Перешкоди роблять мої рішення більш упевненими.
17. У мене легко викликати честолюбство.
18. Коли я працюю без натхнення, це зазвичай помітно.
19. При виконанні завдання я не розраховую на допомогу інших.

Продовження додатка Ж

20. Іноді я відкладаю те, що повинен(-на) був(-ла) зробити зараз.
21. Треба покладатися тільки на самого себе.
22. У житті мало речей важливіших, ніж гроші.
23. Завжди, коли мені треба буде виконати важливе завдання, я ні про що інше не думаю.
24. Я менш честолюбний(-а), ніж багато інших.
25. У кінці відпустки (канікул) я зазвичай радію, що скоро вийду на роботу (навчання).
26. Коли у мене є бажання виконати завдання, то я роблю це краще і кваліфікованіше, ніж інші.
27. Мені простіше і легше спілкуватися з людьми, які можуть завзято працювати.
28. Коли у мене немає справ, я відчуваю, що мені не по собі.
29. Мені доводиться виконувати відповідальну роботу частіше, ніж іншим.
30. Коли мені доводиться щось вирішувати, я намагаюся робити це якомога краще.
31. Мої друзі іноді вважають мене ледачим(-ою).
32. Мої успіхи певною мірою залежать від моїх колег.
33. Безглуздо протидіяти волі керівника.
34. Іноді не знаєш, яку роботу доведеться виконувати.
35. Коли щось не ладиться, я нетерплячий(-а).
36. Я зазвичай звертаю мало уваги на свої досягнення.
37. Коли я працюю разом з іншими, моя робота дає великі результати, ніж роботи інших.
38. Багато чого, за що я беруся, не доводжу до кінця.
39. Я заздрю людям, які не завантажені роботою.
40. Я не заздрю тим, хто прагне до влади.

Продовження додатка Ж

41. Коли я впевнений (-а), що займаю правильну позицію, то для доведення своєї правоти я вдаюся аж до крайніх заходів.

Ключ. Ви отримали по 1 балу за відповіді «так» на питання: 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9,10, 14,15, 16,17, 21, 22, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 37, 41. Ви також отримали по 1 балу за відповіді «ні» на питання: 6, 13, 18, 20, 24, 31, 36, 38, 39. Відповіді на питання: 1, 11, 12, 19, 23, 33, 34, 35, 40 не враховуються. Підраховуємо суму набраних балів.

Аналіз результатів:

- від 1 до 10 балів: низька мотивація до успіху;
- від 11 до 16 балів: середній рівень мотивації до успіху;
- від 17 до 20 балів: достатній рівень мотивації;
- понад 21 бала: високий рівень мотивації до успіху.

Анкета

«Моя оцінка рівня сформованості мовленнєвої культури»

Шановний респонденте!

Запрошуємо Вас взяти участь у дослідженні та відповісти на запитання анкети. Мета дослідження – вивчення рівня сформованості мовленнєвої культури майбутніх фахівців професійної освіти.

Звернімо увагу на те, що анкета вміщує пояснення слів, що є наскрізними в системі формування мовленнєвої культури українськомовної особистості.

1. Як ви розумієте сутність феномена «мовленнєва культура»?

2. Зазначте, зміст яких навчальних дисциплін спрямований на формування мовленнєвої культури _____

3. Оцініть власний рівень мовленнєвої культури:

- високий
- достатній
- середній
- низький

Обґрунтуйте свій вибір _____

4. Оцініть рівень сформованості мовленнєвої культури Ваших одногрупників:

- високий
- достатній

Продовження додатка И

- середній
- низький

Обґрунтуйте _____

5. Чи вважаєте ви необхідним підвищувати свій рівень мовленнєвої культури?

- так;
- ні.

Обґрунтуйте _____

6. Зазначте, які із запропонованих засобів сприятимуть підвищенню Вашої мовленнєвої культури? (*Проранжируйте*).

- включення до змісту навчальних дисциплін гуманітарного циклу («Українська мова за професійним спрямуванням», «Етика та естетика», «Історія культури України», «Культурологія») тем із мовленнєвої культури;
- уведення до навчального плану позакредитної дисципліни «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства»;
- організація і проведення мовленнєвих практикумів, колоквиумів;
- участь у мовленнєвих вебінарах;
- спільне розроблення із викладачами та одногрупниками змісту ортологічного практикуму;
- майстерне слово викладача;
- вдало дібраний дидактичний матеріал (тексти, картки з вправами);
- використання сучасних інформаційно-комунікаційних засобів.

Продовження додатка И

7. Які, на Вашу думку, методи оволодіння мовленнєвою культурою є ефективними? (*Проранжируйте*).

- лекції (проблемна, візуалізація);
- мовленнєві вправи (робота з текстами на редагування);
- розроблення культуромовних проєктів;
- організація і проведення навчальних дискусій;
- документознавчий практикум;
- пізнавальні мовленнєві ігри.

8. Які, на Вашу думку, форми є продуктивними в процесі формування мовленнєвої культури? (*Проранжируйте від найбільш продуктивного до найменш продуктивного*).

- мовленнєві вебінари;
- мовленнєві навчальні колоквиуми;
- мовленнєві (орфоепічні, орфографічні, акцентуаційні, стилістичні, лексичні, пунктуаційні) тренажери;
- навчання в неформальній освіті (курси, тренінги, семінари, стажування);
- дуальна освіта.

9. Які із перерахованих форм та методів контролю застосовують викладачі під час занять із навчальних дисциплін, які спрямовані на формування мовленнєвої культури? (*Необхідне підкресліть*).

- наукове повідомлення;
- індивідуальна бесіда;
- коментування висловлювань;
- продовження міркувань;
- презентація з коментуванням;
- орфоепічне практикування;
- акцентуаційний аналіз;

Продовження додатка И

- ланцюговий виступ;
- диктант (орфографічний, термінологічний);
- укладання мовних кейсів;
- робота з картками;
- виконання вправ;
- стилістичне редагування текстів документів офіційно-ділового стилю;
- спільне редагування на google-диску;
- мовне наукове шліфування;
- робота з таблицями;
- перевірка в парах;
- тестування.

10. Які, на Вашу думку, із перерахованих сучасних інформаційно-комунікаційних технологій будуть дієвими в процесі формування мовленнєвої культури? *(Проранжируйте).*

- інтерактивні віртуальні дошки (Padlet, Drawchat, Twiddla та інші);
- освітні платформи та ресурси (EdEra, Prometheus, Google Digital Workshop, Moodle, Google Classroom, Learningapps, iLearn, Є-мова та інші);
- хмарні технології (Google: Google Docs, Google Sites, Google Translate, Google Диск, Google Forms, Google Meet; Office 365);
- електронні та гібридні бібліотеки;
- електронні підручники, посібники та словники;
- довідково-пошукові системи Інтернет;
- програми для організації відеоконференцій (Zoom, WebEx, Skype, Viber та інші).

Щиро дякуємо за виконану роботу! Бажаємо успіхів в оволодінні мовленнєвою культурою!

Анкета**«Мовленнєва культура»**

Шановний респонденте!

Запрошуємо Вас узяти участь у дослідженні та відповісти на запитання анкети, оцінити рівень сформованості мовленнєвої культури.

Ваше щире долучення до опрацювання опитувальника дасть змогу дійти достовірних висновків та розробити методичку формування мовленнєвої культури майбутніх фахівців професійної освіти з документознавства.

Заздалегідь дякуємо за участь у дослідженні, спрямованому на ствердження української мови та мовленнєвої культури, на розвиток особистості майбутнього фахівця-професіонала, здатного на належному рівні комунікувати в галузі професійної освіти та документознавства, успішно виконувати соціальні завдання та запити.

1.Розкрийте зміст поняття «мова»: _____

2.Розкрийте зміст терміна «мовлення»: _____

3.Поясніть зміст поняття «українська літературна мова»: _____

4.Поясніть, як Ви розумієте поняття «мовленнєва культура» та «культура мовлення». Чи є між ними різниця? _____

Продовження додатка К

5. Обґрунтуйте Вашу думку щодо значення мовленнєвої культури в професійній діяльності майбутніх фахівців професійної освіти _____

6. Напишіть головні комунікативні ознаки (критерії) мовленнєвої культури: _____

7. Опанування дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» дало Вам змогу оволодіти такими нормами української мови: _____

8. Які норми видалися складними для вивчення? Чому? _____

9. Дайте визначення мовної норми: _____

10. Пригадайте і запишіть, що є предметом вивчення:

- фонетики української мови: _____
- графіки української мови: _____
- орфоепії української мови: _____
- орфографії української мови: _____
- лексикології української мови: _____
- морфології української мови: _____
- синтаксису української мови: _____

11. Напишіть, які стилі української мови Ви знаєте: _____

12. Який стиль української мови вивчає документи? _____

13. Що називається документом? _____

14. Якими документами послуговуються у сфері вищої професійної освіти? _____

Щиро вдячні за участь в анкетуванні!

Комплексний тест
«Норми сучасної української літературної мови та
документознавства»

1. Норми, що регулюють вимову звуків, звукосполучень.

- а) лексичні;
- б) орфоепічні;
- в) акцентуаційні;
- г) синтаксичні.

2. У якому рядку в кожному слові буквосполучення *дж, дз* позначають один звук?

- а) дзеркало, кукурудза, розділити, надзвичайний;
- б) відзначати, джентельмен, підживити, бджола;
- в) дзюркотіти, відродження, джинси, дзвіночки;
- г) дзьоб, відзнака, дзижчати, джунглі.

3. У якому рядку в усіх випадках потрібно вжити прийменник або початковий слова -в-?

- а) повідом (в/у)сіх, взяв (в/у) борг, помилка (в/у) слові;
- б) працюю (в/у) школі, дав (в/у) руки, пішов (в/у) університет;
- в) сам (в/у)дома, зазначив (в/у) документі, подано (в/у) витязі;
- г) зайди (в/у) кімнату, виставка (в/у) музеї, ходімо (в/у) кіно.

4. У якому реченні порушено правила милозвучності української мови?

- а) Було сказано, що і йому треба взяти участь у цій нараді.
- б) Державний стандарт установлює склад реквізитів.
- в) Він все чесно розказав батькам й вчителям.
- г) У протоколі вченої ради університету вказано кількість присутніх на зібранні.

5. Акцентуаційна норма – це:

- а) нормативне наголошування слів;
- б) правильне вживання слів;
- в) правильна вимова звуків і звукосполучень;
- г) правильне вживання морфем.

6. У якому рядку значення слів залежить від наголосу (наприклад: *за́мок* – будівля і *замо́к* – пристрій для замикання дверей)?

- а) випадок, малиновий, багаж, спідниця, лапки;
- б) ідемо, засуха, перепис, сільськогосподарський, приятель;
- в) новий, документ, ознака, оптовий, верба;
- г) електрик, дорога, атлас, на березі, характерний.

*Продовження додатка Л***7. У якому рядку в усіх словах можливий варіативний наголос?**

- а) анкета, атлас, отже, сантиметр;
- б) біометрія, дорога, замок, відповідь;
- в) позаочний, дніпровий, бовтнути, біднота;
- г) випадок, завдання, зрозуміти, аскет.

8. Виберіть рядок, у якому всі слова наголошено правильно.

- а) фахівець, український, діалог, вимога;
- б) дванадцять, монолог, позначка, твого;
- в) Сумщина, насамперед, витяг, вказівки;
- г) планування, новина, листопад, чотирнадцять.

9. Норми, що регулюють вибір слова відповідно до його значення:

- а) лексичні;
- б) морфологічні;
- в) синтаксичні;
- г) стилістичні.

10. У якому рядку допущено помилки в сполученні слів?

- а) дисертаційне дослідження, народний фольклор;
- б) ґрунтова монографія, різкий ультиматум;
- в) провідний мотив, навчальний рік;
- г) іншими словами, моя біографія.

11. У якому рядку правильно перекладено словосполучення?

а) сопроводительный адрес – супровідна адреса; злостное банкротство – зловмисне банкрутство; не может быть удовлетворено – не можна задовольнити;

б) в будущем году – у будучому році; в высшей степени – у найвищій степені; вопрос выяснен – питання вияснено;

в) выражать нетерпение – нетерпеливитися; суммы, вырученные от продажи – суми, виручені від продажі; валютная выручка – валютна виручка;

г) по выяснении – після вияснення; гиблое дело – згиле діло; попадаться на глаза – попадатися на очі.

12. Яке зі слів є синонімом до іншомовного *актуальный*:

- а) неможливий;
- б) перезрілий;
- в) можливий;
- г) назрілий.

*Продовження додатка Л***13. У якому рядку наведено пари паронімів?**

- а) ароматизований – ароматний, багатир – багатирський, виділяти – приділяти;
- б) білити – біліти, анотація – нотація, веліти – воліти;
- в) адрес – адресант, зазначати – зазначити, вегетативний – вегетаційний;
- г) боцман – матрос, відносини – стосунки, обсяг – об'єм.

14. У якому рядку не порушено лексичну норму:

- а) узяти на виплату, відпустка для догляду за дитиною, освітній процес, порядок денний такий, сплатити борги;
- б) велика кружка, вжити заходів, погасити борги, учбовий процес, цікавий у всіх відношеннях;
- в) скорий поїзд, відповідна кандидатура, правильно говорити, привести приклад, щодо цього;
- г) біжучий рядок, улюбий день, вірно відповідати, я вибачаюсь, наступний порядок денний.

15. У якому рядку правильно дібрано синоніми до слова *авторитет*?

- а) повага, пошана, престиж, імідж;
- б) імпульс, головні стосунки;
- в) верховенство, першорядність, першочерговість;
- г) репутація, автократія, тиранія, нонсенс.

16. У якому рядку слова не є антонімами?

- а) дилетант – професіонал;
- б) синтезувати – аналізувати;
- в) колективіст – індивідуаліст;
- г) де-факто – реально.

17. Який вислів є ненормативним?

- а) думки співпадають;
- б) достеменно відомо;
- в) завідувач кафедри;
- г) уразливе місце.

18. Значення *перешкоджати кому-небудь у здійсненні чогось* має фразеологізм:

- а) підбитий вітром;
- б) натиснути на всі педалі;
- в) встромляти палиці в колеса;
- г) тихою сапою.

Продовження додатка Л

19. Визначте правильний варіант мовної формули в случае Вашого откaza:

- а) у випадку Вашого відказу;
- б) у випадку Вашої відмови;
- в) у разі Вашої відмови;
- г) у разі Вашого відказу.

20. У якому рядку всі слова близькі за значенням?

- а) байдужий, млявий, діяльний, пасивний;
- б) будь-чий, чий-небудь, чийсь, інший;
- в) недолік, бар'єр, перепона, перешкода;
- г) необхідно, варто, доцільно, потрібно.

21. У якому рядку правильно вжито всі словосполучення у формі звертання?

- а) пан директоре, брате Василь, колего Барєєве;
- б) пан президенте, шановно Галино, Іван Іллічу;
- в) Володимир Хомичу, пані Ладого, добродій викладачу;
- г) добродію Степанчук, Маріє Василівно, пане ректоре.

22. У якому рядку правильно вжито словосполучення з російським словом *следующий*?

- а) трапилось наступне;
- б) слідуєчі факти;
- в) наступним чином;
- г) далі виступатиме.

23. У якому рядку порушено прямий порядок слів у реченні?

- а) Підготувалися вчора студенти наші на всі заняття;
- б) Делегація з Києва повернулася з позитивним результатом;
- в) Вчора було запропоновано новий законопроект;
- г) Депутати міської ради не погодилися з новими пропозиціями підприємців.

24. У якому рядку всі слова потрібно писати з великої букви?

- а) (г)олова (в)ерховної (р)ади, (в)есвітня (р)ада (м)иру, (р)еспубліка (к)рим;
- б) (м)олдова, (г)енеральний (п)рокурор (у)країни, (м)айдан (н)езалежності;
- в) (с)умська (о)бласть, (н)аціональний (б)анк (у)країни, (п)роспект (л)есі (у)країнки;
- г) (а)кт (п)роголошення (н)езалежності (у)країни, (к)римський (п)івострів, (а)кадемія (н)аук (у)країни.

Продовження додатка Л

25. У якому реченні правильно вжито розділові знаки при однорідних членах речення?

а) Заява, характеристика, автобіографія, резюме – всі ці документи належать до документації щодо особового складу.

б) На столі у директора лежали: накази, розпорядження, канцелярські товари, блокноти.

в) Комісія списала таке обладнання стіл письмовий, стілець, книжкову шафу, дзеркало та принтер.

г) Студенти проходять літню педагогічну практику у різноманітних таборах – Судака, Євпаторії, Скадовська, Одеси, Полтави та інших міст.

Аналіз результатів: кожна правильна відповідь оцінюється в один бал. Залежно від сумарної кількості отриманих балів визначається рівень засвоєння знань про норми сучасної української літературної мови в офіційно-діловому професійному спілкуванні, а саме:

<10 – низький рівень;

10–15 – середній рівень;

15–20 – достатній рівень;

20–25 – високий рівень.

Контрольна робота № 1**(для діагностування когнітивно-нормативного складника)****I рівень (початковий)**

Оберіть правильний варіант відповіді:

1. Головною метою офіційно-ділового спілкування є:
 - а) спонування до активної дії і до прийняття рішень;
 - б) досягнення максимально позитивного результату при мінімальних мовних засобах;
 - в) суб'єктивний і емоційний виклад інформації.
2. Основними вимогами до мови документів є:
 - а) логічна послідовність, об'єктивність, доказовість, уніфікація і стандартизація, ясність викладу і точність опису, переконливість;
 - б) фактологічність, конкретність і відредагованість;
 - в) відсутність будь-яких суб'єктивно-оціночних моментів, членування тексту на абзаци, лаконізм, уніфікація і стандартизація, правильне користування термінами, уникання професіоналізмів.
3. Основними вимогами до документів є:
 - а) повноважність і достовірність;
 - б) повноважність, достовірність, несуперечливість щодо чинного законодавства, бездоганність щодо форми, відредагованість;
 - в) несуперечливість щодо законодавства і відредагованість.
4. Інформація, зафіксована на матеріальному носії, основними функціями якого є її збереження та передавання в часі та просторі – це ...
 - а) формуляр;
 - б) документ;
 - в) реквізит.
5. Друкованою стандартною формою документа з реквізитами, що містять постійну інформацію, є
 - а) бланк;
 - б) формуляр-зразок;
 - в) реквізит.
6. За призначенням документи поділяються на:
 - а) офіційні, організаційні, розпорядчі, особисті;
 - б) типові, трафаретні, розпорядчі, індивідуальні;
 - в) організаційні, розпорядчі, інформаційні, колегіальних органів.
7. Документи, що закріплюють функції, обов'язки і права організації, закладу або установи протягом тривалого терміну, називаються:
 - а) розпорядчими;
 - б) організаційними;
 - в) особовими.
8. За походженням документи поділяються на:
 - а) офіційні, організаційні, особисті;
 - б) офіційні, особисті;

Продовження додатка М

в) організаційні, розпорядчі, особисті.

9. Документи, за допомогою яких здійснюється розпорядча діяльність і оперативне керівництво в організаціях, закладах і установах, називаються:

- а) особовими;
- б) інформаційно-довідковими;
- в) розпорядчими.

10. До групи інформаційно-довідкових документів належать:

- а) заява про прийняття на роботу, наказ про особовий склад, автобіографія, характеристика, контракт, трудова угода;
- б) довідка, службовий лист, протокол, акт, доповідна та пояснювальна записки, оголошення, доповідь, звіт, телефонограма;
- в) постанова, розпорядження, наказ із загальних питань, вказівка, ухвала, правовий акт вищих органів управління.

II рівень (середній)

Установіть відповідність між різними типами листів та текстами

1. Лист-відповідь на прохання	А) дозвольте нагадати Вам, що термін подання звіту про науково-дослідну й методичну роботу університету за 2018-2019 навчальний рік завершується 30 червня 2019 року
2. Лист-прохання	Б) висловлюємо щиру подяку за пропозицію взяти участь у будівництві готельного комплексу
3. Лист-нагадування	В) були б дуже вдячні, якби Ви погодилися змінити ці умови оплати на відкритий рахунок із оплатою один раз на квартал
4. Супровідний лист	Г) у зв'язку з початком будівництва нового корпусу університету, запланованого на 2019-2020 рр., надсилаємо Вам список потрібних нам будівельних матеріалів

Установіть відповідність між поняттями та їх тлумаченням

1. Штамп	А) основний вид документа, перший і єдиний його примірник
2. Оригінал	Б) головний елемент документа, джерело певної інформації, характеризується змістовою й структурною завершеністю
3. Бланк	В) група реквізитів та їхніх постійних частин, відтворена на бланку документа як єдиний блок
4. Текст	Г) аркуш паперу з відтвореними на ньому реквізитами, що містять постійну інформацію

III рівень (достатній)

Здійсніть бібліографічний опис джерела:

Навчальний посібник зі стилістики ділової мови, автор Галина Йосипівна Волкотруб. Книга видана в Києві у видавництві «Просвіта» у 2008 році. Загальна кількість сторінок 208.

IV рівень (високий)

Напишіть пояснювальну записку щодо обґрунтування запізнення на роботу.

Контрольна робота № 2**(для діагностування особистісно-діяльнісного складника)****I рівень (початковий)***Оберіть правильний варіант відповіді:*

1. Оберіть правильну конструкцію:
 - а) відсутній по хворобі;
 - б) відсутній за хворобою;
 - в) відсутній через хворобу.
2. Виберіть правильний варіант оформлення фрагмента протоколу:
 - а) повістка дня;
 - б) повістка денна;
 - в) порядок денний.
3. Виберіть правильний варіант оформлення фрагмента автобіографії:
 - а) поступив у залізничний технікум;
 - б) вступив у залізничний технікум;
 - в) вступив до залізничного технікуму.
4. Виберіть рядок з правильними назвами документів:
 - а) довіреність, довідка, пояснювальна записка;
 - б) доручення, довідка, пояснююча записка;
 - в) доручення, справка, пояснювальна записка;
 - г) доручення, довідка, пояснювальна записка.
5. Виберіть правильний варіант уживання словосполучення:
 - а) звільнитися по власному бажанню;
 - б) звільнитися за власним бажанням;
 - в) звільнитися з власного бажання.
6. Позначте речення, у якому порушено точність висловлювання:
 - а) Статті закону, які опрацював комітет, було включено до порядку денного засідання;

Продовження додатка Н

- б) Відбудеться зустріч із заступником директора, якого призначили за результатами конкурса;
- в) Ми попросили членів комісії висловити пропозиції, які стосуються результатів перевірки;
- г) Заслухавши відповідну рецензію, видавнича рада рекомендувала книгу до друку.

II рівень (середній)

Відредагуйте мовні одиниці:

- 1) підняти актуальне питання –
- 2) вірно відповідати –
- 3) діючі програми –
- 4) прийняв участь у засіданні –
- 5) звідси слідує –
- 6) значення співпадають –
- 7) договори заключаються –
- 8) питання вияснено –
- 9) протирічить законодавству –
- 10) рахувати за необхідне –
- 11) слід відмітити –
- 12) слідує питання –
- 13) використати службове положення в корисних цілях –
- 14) розрізняють такі різновиди –
- 15) вільна вакансія –
- 16) майбутня перспектива –
- 17) вжити кроки –
- 18) мова йдеться –
- 19) наукова ступінь –
- 20) найбільш вагомий –

III рівень (достатній)

Відредагуйте речення. Поясніть причини помилок у виділених словах і словосполученнях.

1. Висловлюючи своє **відношення** до подій у країні, він наголосив на тому, що вже настав час **приймати міри** по налагодженню усіх галузей виробництва. 2. Обговорюючи проблему **текучості** кадрів, **думки майже всіх присутніх на засіданні співпали**. 3. До характеристики **прикладається**: атестат, **справка з міста** роботи, **виписка** з протоколу зборів трудового колективу. 4. Підписку на газети і журнали можна оформити **на протязі** двох місяців. 5. На святкування ювілею університету, яке розпочалося рівно **в 17** годин, зібралося багато **бувших** випускників. 6. Для **рішення** цієї надзвичайно складної **задачі треба примінити** зовсім другий підхід.

IV рівень (високий)

Напишіть резюме для влаштування на роботу.

**Діагностика мотиваційних орієнтацій у міжособистісних
комунікаціях (за І. Ладановим, В. Уразєвою)**

Призначення: методика спрямована на визначення основних комунікативних орієнтацій і їх гармонійності в процесі формального спілкування.

Інструкція. Вам необхідно вибрати один із варіантів відповідей на запропоновані в опитувальнику твердження:

- а) саме так;
- б) майже так; в) здається, так; г) може бути; так.

У процесі роботи з методикою намагайтеся спиратися на свій досвід спілкування з партнерами по діловому спілкуванню. Процедура опитування виглядає таким чином: поряд із номером питання поставте свою відповідь у буквеній формі.

Опитувальник

1. Мій партнер дивиться на предмет обговорення всебічно, урахує мої погляди.
2. Мій партнер уважає мене гідним поваги.
3. Коли обговорюються різні погляди, ми з партнером замислюємося щодо сутності справи. Дрібниці нас не хвилюють.
4. Я впевнений, що партнер розуміє мої наміри щодо створення хороших стосунків із ним.
5. Мій партнер завжди гідно оцінює мої висловлювання.
6. Мій партнер відчуває, коли в ході бесіди треба слухати, а коли говорити.
7. Я впевнений, що під час обговорення конфліктної ситуації проявляю стриманість.
8. Я відчуваю, що партнер може зацікавитися предметом мого повідомлення.

Продовження додатка II

9. Мені подобається проводити час у бесідах із партнером.
10. Коли ми з партнером доходимо згоди, то добре знаємо, що кожному з нас потрібно робити.
11. Якщо обставини того вимагають, мій партнер готовий продовжити обговорення проблеми до її з'ясування.
12. Я намагаюся виконувати прохання мого партнера.
13. Ми завжди намагаємося догодити один одному.
14. Мій партнер зазвичай говорить коротко, без зайвих слів.
15. Після обговорення з партнером різних поглядів ,я відчуваю, що це йде мені на користь.
16. Коли я засмучений, то можу використовувати занадто різкі висловлювання.
17. Я намагаюся щиро зрозуміти намір мого партнера.
18. Я цілком можу розраховувати на щирість мого партнера.
19. Я вважаю, що гарні стосунки залежать від зусиль обох сторін.
20. Після сварки ми намагаємося бути один до одного уважнішими.
21. Скоріш за все я дослухаюсь до партнера, ніж спричиню конфліктну ситуацію.

Обробка й інтерпретація результатів

Діагностування комунікативних орієнтацій визначаються за допомогою ключа.

Ключ

- Орієнтація на прийняття партнера: 2, 5, 9, 12, 14, 18, 20;
 Орієнтація на адекватність сприйняття й розуміння партнера: 1, 4, 6, 8, 11, 15, 19;
 Орієнтація на досягнення компромісу: 3, 7, 10, 13, 16, 17, 21.
 Діапазон кожної зі шкал коливається від 7 до 28 балів.

Продовження додатка II

Кількісна значущість відповідей (в балах) визначається так:

- а) саме так – 4 бали;
- б) майже так – 3 бали;
- в) здається, так – 2 бали;
- г) може бути, так – 1 бал.

Про ступінь виразності кожної зі шкал можна судити на підставі таких показників: 21 і більше – висока; 8-20 – середня; 7 і менше – низька.

Загальний сумарний показник, що характеризує абсолютну гармонійність комунікативних орієнтацій, дорівнює 84 балам.

Рівні загальної гармонійності комунікативних орієнтацій можуть бути представлені так: 64 і більше – високий рівень; 30-63 – середній рівень; 29 і менше – низький рівень.

Методика визначення рівня рефлексивності (за А. Карповим)

Шановний респонденте!

Запрошуємо Вас узяти участь у дослідженні та відповісти на запитання анкети. Мета дослідження – вивчення рівня сформованості мовленнєвої культури майбутніх фахівців професійної освіти.

Заздалегідь дякуємо за участь у дослідженні!

Інструкція. Дайте відповіді на декілька тверджень опитувальника та напроти номера питання зазначте відповідну цифру: 1 – абсолютно неправильно; 2 – неправильно; 3 – швидше неправильно, ніж правильно; 4 – не знаю; 5 – швидше правильно, ніж неправильно; 6 – правильно; 7 – цілком правильно.

1. ___ Прочитавши хорошу книжку, я завжди потім довго думаю про неї; хочеться з ким-небудь її обговорити.

2. ___ Коли мене несподівано про щось питають, я можу відповісти перше, що спаде на думку.

3. ___ Перш ніж зателефонувати у справі, я зазвичай у думках планую майбутню розмову.

4. ___ Зробивши якусь помилку, я потім довго не можу відволіктися від думок про неї.

5. ___ Коли я роздумую над чимось або розмовляю з іншою людиною, мені буває цікаво раптом пригадати, що слугувало початком думок.

6. ___ Виконуючи складне завдання, я прагну не думати про майбутні труднощі.

7. ___ Головне для мене – уявити результат своєї діяльності, а деталі мають другорядне значення.

8. ___ Буває, що я не можу зрозуміти, чому хто-небудь не задоволений мною.

9. ___ Я часто ставлю себе на місце іншої людини.

10. ___ Для мене важливо в деталях уявляти процес майбутньої роботи.

Продовження додатка Р

11. ___ Мені було б складно написати діловий лист, якби я не склав(-ла) план.
12. ___ Я вважаю за краще діяти, а не роздумувати над причинами своїх невдач.
13. ___ Я досить легко схвалюю рішення щодо вартісної покупки.
14. ___ Як правило, щось задумавши, я «прокручую» в голові свої задуми, уточнюю деталі, аналізую всі варіанти.
15. ___ Я турбуюся про своє майбутнє.
16. ___ Думаю, що в багатьох ситуаціях треба діяти швидко, керуватися першою ідеєю, що спала на думку.
17. ___ Інколи я схвалюю необдумані рішення.
18. ___ Завершивши розмову, я, буває, продовжую її аналізувати, приводячи все нові й нові аргументи на захист своїх поглядів.
19. ___ Якщо відбувається конфлікт, то, роздумуючи над тим, хто в ньому винен, я починаю із себе.
20. ___ Перш ніж схвалити рішення, я завжди намагаюся все ретельно обдумати.
21. ___ У мене бувають конфлікти через те, що я інколи не можу передбачити, якої поведінки чекає від мене оточення.
22. ___ Трапляється, що обдумуючи розмову з іншою людиною, я немовби в думках веду з нею діалог.
23. ___ Я прагну не замислюватися над тим, які думки і відчуття викликають в інших людях мої слова і вчинки.
24. ___ Перш ніж зробити зауваження іншій людині, я обов'язково подумаю, якими словами це краще зробити, щоб її не образити.
25. ___ Розв'язуючи складне завдання, я думаю над ним навіть тоді, коли займаюся іншими справами.
26. ___ Якщо я з кимось сварюся, то не завжди вважаю себе винним.
27. ___ Рідко буває так, що я шкодую про сказане.

Продовження додатка Р*Обробка результатів.*

Потрібно пам'ятати, що із 27 тверджень 15 є прямими (номери 1, 3, 4, 5, 9, 10, 11, 14, 15, 18, 19, 20, 22, 24, 25). Інші твердження непрямі. Це необхідно враховувати під час обробки результатів, коли для здобуття підсумкового бала підраховуються в прямих твердженнях цифри, що збігаються з відповідями респондентів, а в непрямих – значення, які були замінені на ті, що отримані під час інверсії шкали відповідей. У процесі інтерпретації результат оцінюють так:

113 і менше балів – низький рівень рефлексивності;

114 – 139 балів – середній рівень рефлексивності;

140 і вище балів – високий рівень рефлексивності.

Методика «Оцінка комунікативних здібностей»**(за Б. Федоришиним)**

(адаптована)

Інструкція. Вам потрібно відповісти на всі запропоновані запитання. Вільно висловлюйте свою думку з кожного запитання і відповідайте так: якщо Ваша відповідь на запитання позитивна (Ви згодні), то у відповідній клітині листа відповідей поставте плюс, якщо ж Ваша відповідь негативна (Ви не згодні) – поставте знак мінус. Стежте, щоб номер запитання і номер клітини, куди Ви записуєте свою відповідь, збігалися. Зважте на те, що запитання мають загальний характер і не можуть містити всі необхідні подробиці. Тому уявіть собі типові ситуації і не замислюйтеся над деталями. Не потрібно витратити багато часу на обдумування, відповідайте швидко. Можливо, на деякі запитання Вам буде складно відповісти. Тоді спробуйте дати ту відповідь, яку Ви вважаєте домінують. Відповідаючи на будь-яке з цих запитань, звертайте увагу на перші слова. Ваша відповідь повинна бути точно узгоджена з ними. Відповідаючи на запитання, не прагніть справити свідомо приємне враження. Важлива не конкретна відповідь, а загальний бал із серії запитань.

Опитувальник

1. Чи багато у Вас друзів, з якими Ви постійно спілкуєтесь?
2. Чи довго Вас турбує відчуття образи, заподіяне Вам кимось із Ваших товаришів?
3. Чи є у Вас прагнення до встановлення нових знайомств із різними людьми?
4. Чи правильно, що Вам приємніше і простіше проводити час у будинку з книгами або за яким-небудь іншим заняттям, ніж з людьми?
5. Чи легко Ви встановлюєте контакти з людьми, які значно старші від Вас ?
6. Чи важко Ви долучаєтесь до нової для Вас компанії?

Продовження додатка С

7. Чи легко Вам вдається встановлювати контакти з незнайомими людьми?
8. Чи важко Ви освоюєтеся в новому колективі?
9. Чи прагнете Ви познайомитися і поговорити з новою людиною?
10. Чи дратують Вас люди, які перебувають навколо, і чи хочеться Вам побути наодинці?
11. Чи подобається Вам постійно перебувати серед людей?
12. Чи переживаєте Ви почуття утруднення, незручності, якщо доводиться виявити ініціативу, щоб познайомитися з новою людиною?
13. Чи любите Ви брати участь у колективних іграх?
14. Чи правда, що Ви відчуваєте себе невпевнено серед малознайомих людей?
15. Чи вважаєте Ви, що Вам нескладно внести позитивний внесок до малознайомої компанії?
16. Чи прагнете Ви обмежити коло своїх знайомих невеликою кількістю людей?
17. Чи відчуваєте Ви себе невимушено, потрапивши в незнайому компанію?
18. Чи правда, що Ви не відчуваєте себе досить упевненим і спокійним, коли доводиться говорити щось великій групі людей?
19. Чи правда, що у Вас багато друзів?
20. Чи часто Ви бентежитесь, відчуваєте незручність у спілкуванні з малознайомими людьми?

Під час обробки результатів потрібно зіставити відповіді з дешифратором і порахувати кількість збігів

Продовження додатка С*Таблиця С-1***Аркуш відповідей**

1	2	1	2
3	4	3	4
5	6	5	6
7	8	7	8
9	10	9	10
11	12	11	12
13	14	13	14
15	16	15	16
17	18	17	18
19	20	19	20

*Таблиця С-2***Дешифратор**

Здібності	Відповіді	
	Позитивні	Негативні
комунікативні	запитання 1-го стовпчика	запитання 2-го стовпчика

Обробка результатів

Порівняйте відповіді з дешифратором і відстежте кількість збігів окремо за комунікативними здібностями. Потім обчисліть оцінні коефіцієнти комунікативних (КК) здібностей як співвідношення кількості відповідей, що збігаються за комунікативними (КХ) нахилами до максимально можливої кількості збігів (20), за формулою: $КК = КХ/20$.

Для якісної оцінки результатів необхідно зіставити отримані коефіцієнти зі шкальними оцінками.

*Таблиця С-3***Шкала оцінок комунікативних і організаторських схильностей**

Кк	Шкальна оцінка
0,10 – 0,45	1
0,46 – 0,55	2
0,56 – 0,65	3
0,66 – 0,75	4
0,76 – 1,00	5

Продовження додатка С

Опрацювання результатів

Під час аналізу здобутих результатів треба враховувати такі показники:

Респонденти, які отримали оцінки 1 – 2, мають низький рівень вияву комунікативних схильностей. Вони не прагнуть до спілкування, почуваються самото в новому колективі, вважають за краще проводити час наодинці, обмежують свої знайомства, зазнають труднощів у встановленні контактів із людьми, у виступі перед аудиторією, погано орієнтуються в незнайомій ситуації, не відстоюють свою думку, важко переживають образи.

Респонденти, які отримали оцінку 3, мають середній рівень комунікативних схильностей. Вони прагнуть до комунікації з одногрупниками та викладачами, не обмежують коло своїх знайомств та відстоюють власну думку й позицію.

Респонденти, які отримали оцінку 4, відносяться до групи з достатнім рівнем прояву комунікативних здатностей. Вони не розгублюються в нових обставинах, швидко знаходять друзів, постійно прагнуть до розширення кола своїх знайомств, виявляють ініціативу в спілкуванні.

Респонденти, які отримали оцінку 5, мають високий рівень виявлення комунікативних здібностей. Вони активно прагнуть до комунікативної взаємодії з одногрупниками та викладачами, відчують у ній потребу. Завжди переконливо та логічно відстоюють свою думку і прагнуть, щоб вона була прийнята одногрупниками.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ***Статті у фахових наукових виданнях України******з педагогічних наук:***

1. Карась О. Д. Мовленнєва культура – основа розвитку і становлення української мовної особистості. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. Випуск № 28. С. 120–127.

2. Кузнецова Г. П., Карась О. Д. Теоретичні основи мовленнєвої культури в дослідженнях вітчизняних учених. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Збірник наукових праць*. 2020. Випуск 74. С. 59–65.

3. Карась О. Д. Теоретичні основи мовленнєвої культури в зарубіжній професійній лінгводидактиці. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2020. Випуск 3 (44). С. 78–85.

4. Карась О. Д. Освітній компонент «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства» у формуванні комунікативної компетентності. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2021. Випуск 2 (46). С. 179–187.

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу:

5. Карась О. Д. Структурно-функціональна модель формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання із

Продовження додатка Т

документознавства. *Intellektuelles Kapital - die Grundlage für innovative Entwicklung: Pädagogik, Sportunterricht, Psychologie und Soziologie, Philosophie, Philologie. Monografische Reihe «Europäische Wissenschaft»*. Buch 6. Teil 6. 2021. С. 52–64.

6. Карась О. Д. Педагогічні умови формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства. *Traektoria Nauki = Path of Science*, 2021. Vol. 7. № 11. URL: <https://pathofscience.org/index.php/ps/article/view/1101> (дата звернення: 14.12.2021).

Навчально-методичний посібник:

7. Карась О. Д. Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства: навчально-методичний посібник. Глухів, 2021. 110 с.

Опубліковані праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Карась О. Д. Формування інформаційно-комунікаційної компетентності майбутніх документознавців на засадах текстоцентричного підходу. *Глухівські наукові читання – 2018. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук* : матеріали VIII Міжнародної інтернет-конференції молодих учених і студентів, м. Глухів, 4–6 грудня 2018 р. Глухів, 2018. С. 104–106.

9. Карась О. Д. Роль текстоцентричного підходу у формуванні комунікативної компетентності майбутніх документознавців. *Науковий потенціал дослідника: філологічні та методичні пошуки* : зб. наукових праць викладачів і студентів [Випуск 7], м. Глухів, 20–21 лютого 2019 р. Глухів, 2019. С. 214–219.

Продовження додатка Т

10. Karas Olena. The problem of the text-centered approach in the forming of the communicative competence of the future specialists in documentation. *The 21st Century Challenges in Education and Science* : матеріали VII науково-педагогічних читань молодих учених, магістрантів, студентів іноземними мовами, [Випуск 7], м. Глухів, 17–18 квітня 2019 р. Глухів, 2019. С. 285–287.

11. Карась О. Д. Мовленнєва культура як складник професійної культури майбутніх бакалаврів професійного навчання із документознавства. *IX Глухівські наукові читання – 2019. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук* : матеріали науково-практичної інтернет-конференції молодих учених і студентів з міжнародною участю, м. Глухів, 25–29 листопада 2019 р. Глухів, 2019. С. 67–68.

12. Карась О. Д. Роль мовленнєвого етикету у формуванні мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання із документознавства. *Освіта XXI століття: молодіжний вимір* : матеріали звітної науково-практичної конференції здобувачів освіти (ОНС «Доктор філософії»), м. Глухів, 6–7 лютого 2020 року. Глухів, 2020. С. 92–94.

13. Карась О. Д. Психолого-педагогічні умови формування творчої особистості майбутніх педагогів професійного навчання із документознавства. *Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 13 березня 2020 р. Кременчук : Методичний кабінет, 2020. С. 163–166.

14. Карась О. Д. Актуальні питання документознавства в системі сучасної вищої професійної освіти. *Актуальні питання документознавства та інформаційної діяльності: теорії та інновації*: збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференція студентів, аспірантів і молодих науковців, м. Одеса, 19 – 20 березня 2020 р. С. 167–171.

Продовження додатка Т

15. Karas Olena. Forming the speech culture of the future specialists in documentation. *The 21st Century Challenges in Education and Science* : матеріали VIII Всеукраїнських науково-педагогічних читань молодих учених, магістрантів, студентів іноземними мовами, [Випуск 8], м. Глухів, 14–15 квітня 2020 р. Глухів, 2020. С. 161–163.

16. Карась О. Д. Методи формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання із документознавства. *Професіоналізм педагога в умовах освітніх інновацій* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Слов'янськ, 07 – 08 жовтня 2020 року. Слов'янськ, 2020. С. 159–162.

17. Карась О. Д. Роль і місце інформаційно-комунікаційних технологій у професійній підготовці майбутніх документознавців. *Підготовка майстра виробничого навчання, викладача професійного навчання до впровадження в освітній процес інноваційних технологій* : матеріали IV Всеукраїнського науково-методичного семінару (5 листопада 2020 року), м. Глухів. Глухів, 2020. С. 214–216.

18. Карась О. Д. Мовленнєва культура як основа академічної культури та академічної доброчесності. *Академічна доброчесність: виклики сучасності* : збірник наукових есе учасників дистанційного етапу наукового стажування для освітян (Республіка Польща, Варшава, 02.11 – 11.12.2020) / Польсько-українська фундація «Інститут Міжнародної Академічної та Наукової Співпраці», Духовна Академія Університету Кардинала Стефана Вишинського, Фундація ADD. – Варшава, 2020. С. 76–78.

19. Карась О. Д. Складники мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання із документознавства. Збірник матеріалів щорічної звітної науково-практичної конференції здобувачів загальної середньої, передвищої і вищої освіти аспірантів, молодих учених. Частина 2 (здобувачі ОНС «Доктор філософії») (м. Глухів, 11-12 березня 2021 року). 2021. С. 97–100.

Продовження додатка Т

20. Кузнецова Г. П., Карась О. Д. Вимоги до мовленнєвої компетентності майбутніх педагогів професійного навчання із документознавства в умовах сучасної вищої педагогічної освіти. *Розвиток педагогічної майстерності майбутнього педагога в умовах освітніх трансформацій* : матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Глухів, 02 квітня 2021 року. Глухів, 2021. С. 96–99.

21. Карась О. Д. Засоби формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання із документознавства. *Сучасні аспекти та перспективні напрямки розвитку науки* : матеріали І міжнародної студентської наукової конференції (Т. 3), 16 квітня, 2021 рік. Кропивницький, Україна: Молодіжна наукова ліга. С. 27–29.

Відомості про апробацію результатів дисертації

Основні положення та результати дослідження оприлюднено й обговорено на науково-практичних конференціях, форумах, семінарах, симпозіумах, науково-педагогічних читаннях різного рівня:

міжнародних:

- 1) «Розвиток критичного мислення в процесі освітньої діяльності: вітчизняний та європейський виміри» (13 лютого 2020 р., м. Глухів);
- 2) «Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм» (13 березня 2020 р., м. Кременчук);
- 3) «Актуальні питання документознавства та інформаційної діяльності: теорії та інновації» (19–20 березня 2020 р., м. Одеса);
- 4) «Професіоналізм педагога в умовах освітніх інновацій» (07–08 жовтня 2020 р., м. Слов'янськ);
- 5) «Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції» (22–23 жовтня 2020 р., м. Мукачево);
- 6) «Сучасні аспекти та перспективні напрямки розвитку науки» (16 квітня 2021 р., м. Кропивницький);
- 7) «Intellektuelles Kapital - die Grundlage für innovative Entwicklung '2021 / Intellectual capital is the foundation of innovative development» (30–31 серпня 2021 р., Німеччина);
- 8) «Актуальні проблеми розвитку творчої особистості майбутнього педагога в контексті інтеграції України до єдиного європейського і світового освітнього простору» (27–29 жовтня 2021 р., м. Глухів);
- 9) «Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи» (25–26 листопада 2021 р., м. Хмельницький);

усеукраїнських:

- 10) «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні» (20–21 лютого 2019 р., м. Глухів);

Продовження додатка У

- 11) «The 21st Century Challenges in Education and Science» (17–18 квітня 2019 р., м. Глухів);
 - 12) «Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи» (10 квітня 2020 р., м. Запоріжжя);
 - 13) «The 21st Century Challenges in Education and Science» (14–15 квітня 2020 р., м. Глухів);
 - 14) «Якість професійної підготовки сучасного педагога: український та європейський виміри» (27 травня 2020 р., м. Київ);
 - 15) «Підготовка майстра виробничого навчання, викладача професійного навчання до впровадження в освітній процес інноваційних технологій» (05 листопада 2020 р., м. Глухів);
 - 16) «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні» (17–18 лютого 2021 р., м. Глухів);
 - 17) «Розвиток гнучких умінь (soft skills) у процесі освітньої діяльності: теорія і практика» (25 лютого 2021 р., м. Глухів);
 - 18) «Вища педагогічна освіта в Україні: історичний вимір та виклики сьогодення» (18 березня 2021 р., м. Глухів);
 - 19) «Розвиток педагогічної майстерності майбутнього педагога в умовах освітніх трансформацій» (02 квітня 2021 р., м. Глухів);
 - 20) «Динамічні процеси в лексиці та граматиці слов'янських мов» (14–15 квітня 2021 р., м. Умань);
 - 21) «Педагогіка В. О. Сухомлинського: діалог із сучасністю» (5 жовтня 2021 р., м. Суми);
 - 22) «Підготовка майстра виробничого навчання, викладача професійного навчання до впровадження в освітній процес інноваційних технологій» (5 листопада 2021 р., м. Глухів);
- регіональних та звітних:*
- 23) VIII «Глухівські наукові читання – 2018. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук» (4–6 грудня 2018 р., м. Глухів);

Продовження додатка У

- 24) ІХ «Глухівські наукові читання – 2019. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук» (25–29 листопада 2019 р., м. Глухів);
- 25) «Актуальні проблеми сучасної науки і наукових досліджень» (23–24 квітня 2019 р., м. Глухів);
- 26) «Освіта ХХІ століття: молодіжний вимір» (6–7 лютого 2020 р., м. Глухів);
- 27) «Сучасні орієнтири педагогічної освіти: традиції, досвід, інновації» (12–13 березня 2020 р., м. Глухів);
- 28) Звітна науково-практична конференція здобувачів середньої, фахової передвищої і вищої освіти, аспірантів, молодих учених (11–12 березня 2021 р., м. Глухів).

Довідки та акти про впровадження результатів дослідження

Міністерство освіти і науки України

Ministry of Education and Science of Ukraine

ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКАOLEKSANDR DOVZHENKO
HLUKHIV NATIONAL
PEDAGOGICAL UNIVERSITYвул. Києво-Московська, 24, м. Глухів,
Сумська обл., 41400,
тел.: (05444) 2-34-27, факс: (05444) 2-34-74
e-mail: gnpuoffice@gmail.com
код ЄДРПОУ 0212552724, Kyievo-Moskovska st., Hlukhiv, Sumy
region, Ukraine, 41400
tel. +38 (05444) 2-34-27, fax +38 (05444) 2-34-74
e-mail: gnpuoffice@gmail.com
USREOU code 02125527

від 07.06. 2021 р. № 1019

На № _____ від _____ 20__ р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

КАРАСЬ ОЛЕНИ ДМИТРІВНИ
«Формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів
професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці»,
представленого на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі
спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями)

Упродовж 2019–2021 років результати дисертаційного дослідження Карась Олени Дмитрівни «Формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці» упроваджувалися в освітній процес факультету технологічної і професійної освіти за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Карась О. Д. запропоновано методичну систему формування мовленнєвої культури майбутніх фахівців професійного навчання з опертям на офіційно-ділову комунікацію сфери вищої професійної освіти. Основу методичної системи становлять авторська програма навчального курсу «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства» та навчально-методичний посібник до нього, що супроводжуються мовленнєвим колоквиумом та ортологічним практикумом із документознавства. Схвальним є застосування засобів сучасних інформаційно-комунікаційних технологій під час проведення лекційних та практичних занять.

Навчально-методичні авторські матеріали можуть бути використані для подальшого вдосконалення мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання під час самостійної та індивідуальної роботи.

Результати впровадження матеріалів дослідження обговорено й схвалено на засіданні кафедри професійної освіти та технологій сільськогосподарського виробництва Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (протокол № 14 від 25 травня 2021 р.).

Ректор

Олександр КУРОК

Міністерство освіти і науки України
УНІВЕРСИТЕТ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В
ПЕРЕЯСЛАВІ

вул. Сухомлинського, 30,
зм. Переяслав,
Київська обл., 08401
тел.: (044) 293-11-11
ел. пошта: uhsp.edu@gmail.com

21.08.2021 № 636

Ministry of Education and Science of Ukraine
HRYHORIY SKOVORODA UNIVERSITY IN
PEREIASLAV

30, Sukhomlynskooho Str.,
Pereiaslav,
Kyiv reg., 08401
tel.: (044) 293-11-11
e-mail: uhsp.edu@gmail.com

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Карась Олени Дмитрівни
«Формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів
професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці»,
представленого на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі
спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями)

Упродовж 2018–2021 н. р. в освітній процес Університету Григорія Сковороди в Переяславі впроваджувалися результати дисертаційного дослідження Карась Олени Дмитрівни «Формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці». Навчально-методичні матеріали авторського позакредитного освітнього компонента «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства» використовувалися в процесі підготовки майбутніх бакалаврів спеціальності 015 Професійна освіта (Документознавство), 015 Професійна освіта (Сфера обслуговування). Практичний складник фахової підготовки (навчальна, виробнича та педагогічна практики) збагачено завданнями, спрямованими на формування мовленнєвої культури здобувачів освіти.

Запропоновані форми та методи визнано ефективними та такими, що позитивно вплинули на формування мовленнєвої культури здобувачів освіти.

Запропонована методика формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства може успішно використовуватися в освітньому процесі закладів вищої освіти, де здійснюється підготовка фахівців із професійної освіти, а навчально-методичні розробки дисертантки є перспективними, доступними та раціональними.

Результати впровадження матеріалів дисертаційного дослідження обговорено та схвалено на розширеному засіданні кафедри професійної освіти Університету Григорія Сковороди в Переяславі (протокол № 1 від 27 серпня 2021 р.).

В.о ректора

В.В.Коцур

Зав.кафедри

І.І.Доброскок

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 імені М.П. ДРАГОМАНОВА
 01601, м.Київ-30, вул. Пирогова, 9
 Телефон 234-11-08

10.09.2021 № 147

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Карась Олени Дмитрівни
 на тему «Формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці», представленого на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями)

Матеріали дисертаційного дослідження Карась Олени Дмитрівни на тему «Формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці» упроваджувалися в освітній процес інженерно-педагогічного факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова протягом 2018–2021 р. р.

Основні положення, матеріали і висновки наукової роботи О. Д. Карась пройшли апробацію в процесі викладання дисциплін, спрямованих на формування мовленнєвої культури: «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Українська культура», «Документознавство». Упровадження позакредитної навчальної дисципліни «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства», організація мовленнєвого колоквиуму та ортоголічного практикуму з документознавства перед початком навчальних та виробничих практик позитивно вплинули на якість мовленнєвої підготовки здобувачів спеціальності 015 Професійна освіта (Документознавство), сприяли поглибленню фахових знань із сучасної української мови та документознавства, формуванню в них комунікативних умінь і навичок, необхідних для якісного здійснення професійної діяльності.

Зважаючи на динаміку рівнів сформованості мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства, зазначаємо, що розроблена О. Д. Карась методика формування мовленнєвої культури може використовуватись у закладах вищої освіти. Результати впровадження матеріалів дисертаційного дослідження О. Д. Карась «Формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці» обговорено та затверджено на засіданні кафедри теорії та методики професійної підготовки (протокол № 2 від 08 вересня 2021 року).

Проректор з наукової роботи,
 доктор фізико-математичних наук, професор

Завідувач кафедри
 теорії та методики професійної підготовки,
 доктор педагогічних наук, професор

Г.М. Торбін

Н.М. Титова

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
(КДПУ)

пр. Гагаріна, 54, м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, 50086, тел. (056) 470-13-34, факс (056) 470-13-68
E-mail: kdrpu@kdrpu.edu.ua, Код ЄДРПОУ 40787802

04 ЛИС 2021

№ 09/1-547/3

На № _____

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Карась Олени Дмитрівни

«Формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці», представленого на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями)

Упродовж 2019–2021 років результати дисертаційної роботи Карась Олени Дмитрівни «Формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці» впроваджувалися в освітній процес факультету дошкільної і технологічної освіти за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) Криворізького державного педагогічного університету.

О.Д. Карась запропоновано ефективну методичну систему формування мовленнєвої культури майбутніх фахівців професійного навчання з опертям на документознавчий аспект, який є провідним у діяльності бакалаврів професійного навчання. Мета і зміст методики ґрунтуються на комунікативно-діяльнісному, особистісно зорієнтованому, аксіологічному та компетентнісному підходах до оволодіння нормами сучасної української мови як основи формування мовленнєвої культури. Основу методичної системи становлять авторська програма навчального курсу «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства» та навчально-методичний посібник до нього, що супроводжуються мовленнєвим колоквиумом та ортологічним практикумом із документознавства. Схвальним є формувальний підхід до системи оцінювання програмних результатів навчання здобувачів освіти професійного навчання.

Експериментальна методика формування мовленнєвої культури спеціалістів професійного навчання з документознавства потребує подальшого впровадження в освітній процес підготовки майбутніх бакалаврів, актуалізує потребу фахівців-документознавців у галузі професійної освіти.

Результати впровадження матеріалів дослідження обговорено й схвалено на засіданні кафедр загальнотехнічних дисциплін та професійної освіти; української мови Криворізького державного педагогічного університету.

В. О. РЕКТОРА

Оксана ОСТРОУШКО

001995

Міністерство освіти і науки України		Ministry of Education and Science of Ukraine
УКРАЇНЬКА ІНЖЕНЕРНО- ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ		UKRAINIAN ENGINEERING PEDAGOGICS ACADEMY
вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна	Тел.: (057)731 28 62; факс: (057)731 32 36 E-mail: rektor@uipa.edu.ua Web: http://uipa.edu.ua Код ЄДРПОУ 02071228	Universitets'ka str. 16, Kharkiv, 61003, Ukraine

Від 14.09.2021 № 106-01/04

На № _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Карась Олени Дмитрівни

«Формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці», представлено на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями)

В Українській інженерно-педагогічній академії протягом 2019–2021 років у освітній процес підготовки майбутніх педагогів професійного навчання за освітнім ступенем «Бакалавр» спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) упроваджено результати дисертаційного дослідження Карась Олени Дмитрівни «Формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства у фаховій підготовці».

Навчально-методичні розробки дисертантки було впроваджено в процес викладання дисциплін професійної та практичної підготовки, а саме: теми з мовленнєвої культури освітнього компонента «Мовленнєва культура майбутніх бакалаврів професійного навчання з документознавства» внесено до модулів навчальних дисциплін «Українська мова (за професійним спрямуванням)» та «Комунікативні процеси у педагогічній діяльності»; перед проходженням педагогічних практик для здобувачів освіти організовано мовленнєвий колоквиум та ортологічний практикум із документознавства, що дало змогу підвищити рівень мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) у роботі з документами, що супроводжуватимуть професійну діяльність.

Теоретичні та практичні матеріали дисертаційного дослідження є актуальними та доцільними щодо послуговування ними в процесі фахової підготовки майбутніх бакалаврів професійного навчання, оскільки їх зміст спрямовано на формування мовленнєвої культури та документознавчої компетентності майбутніх бакалаврів у сфері професійної освіти.

Ректор Української інженерно-педагогічної академії,
доктор педагогічних наук, професор

Олена КОВАЛЕНКО

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВИКОНАВЧИЙ ОРГАН КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
(КИЇВСЬКА МІСЬКА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ)
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
**КИЇВСЬКИЙ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ КОЛЕДЖ
ІМЕНІ АНТОНА МАКАРЕНКА**

01135, м. Київ-135, вул. В. Чорновола, 24
Тел./факс: (044) 236 11 11
E-mail: college@kppk.com.ua

24.09.2021 № 01-81
№ _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспірантки Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка
Карась Олени Дмитрівни
**«Формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного
навчання з документознавства у фаховій підготовці»,**
представленою на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями)

Результати дисертаційного дослідження Карась Олени Дмитрівни протягом 2019-2021 р.р. упроваджувалися в освітній процес відділення з підготовки фахівців освітнього ступеня «Бакалавр» спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) Київського професійно-педагогічного коледжу імені Антона Макаренка.

Змодельована за викликами сьогодення методична система формування мовленнєвої культури майбутніх педагогів професійного навчання з документознавства, що ґрунтується на компетентнісному та особистісно зорієнтованому підходах, інноваційно-творчих формах проведення занять (акцентологічний практикум, граматичний тренажер, документознавчий тренінг тощо), методах навчання і викладання (мовленнєве шліфування, хмарні сервіси для пірингової взаємодії тощо), формувальному оцінюванні програмних результатів навчання, спонукала здобувачів освіти до розуміння й усвідомлення того, що саме мовленнєва культура презентує мовно-мовленнєву особистість майбутнього фахівця

Продовження додатка Ф

професійної освіти, засвідчує рівень сформованості загальних та спеціальних (документознавчих) компетентностей послуговування засобами українського усного і писемного мовлення.

Упровадження результатів наукового дослідження дало підстави стверджувати, що запропоновані Карась Оленою Дмитрівною педагогічні умови, методика та модель формування мовленнєвої культури майбутніх бакалаврів професійного навчання є ефективними і можуть бути рекомендовані для використання в освітньому процесі закладів вищої та фахової передвищої освіти України, де здійснюється підготовка бакалаврів професійного навчання.

Результати впровадження матеріалів дисертаційного дослідження обговорено та затверджено на засіданні циклової комісії психолого-педагогічних дисциплін коледжу (протокол № 1 від 28 серпня)

Директор

Ольга ЩЕРБАК